Slovensko-poľská komisia humanitných vied pri Ministerstve školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky a Ministerstve vedy a vysokého školstva Poľskej republiky

Prešovská univerzita v Prešove

KONTAKTY XXIII

Ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských kontaktov
Wektor ukraiński w historii kontaktów polsko-słowackich

VYDAVATEĽSTVO PREŠOVSKEJ UNIVERZITY

Prešov 2026

Slovensko-poľská komisia humanitných vied pri Ministerstve školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky a Ministerstve vedy a vysokého školstva Poľskej republiky

Prešovská univerzita v Prešove

KONTAKTY XXIII

Ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských kontaktov
Wektor ukraiński w historii kontaktów polsko-słowackich

Redakčná rada: Zuzana BEŇUŠKOVÁ, Mateusz GNIAZDOWSKI, Martin HOMZA, Aleksandra HUDYMAČ, Peter KÁŠA, Rafał MAJEREK, Katarzyna MARCOL, Zuzana OBERTOVÁ, Dušan SEGEŠ, Sylwia SOJDA, Stanisław A. SROKA, Marta VOJTEKOVÁ

Recenzenti: prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.
Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i.
doc. Mgr. Ivana Slivková, PhD.
Inštitút stredoeurópskych štúdií, FF PU v Prešove

Editori: prof. PhDr. Peter Káša, CSc.
prof. Mgr. Marta Vojteková, PhD.
dr Mateusz Gniazdowski
dr Aleksandra Hudymač

Za obsah príspevkov zodpovedajú autori.

© Slovensko-poľská komisia humanitných vied (2026)
© Prešovská univerzita v Prešove, vydavateľ (2026)
© Text – Autori (2026)

Obálka: Tereza Fedora Homzová

ISBN 978-80-555-3765-8

KONTAKTY XXIII

Ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských kontaktov

KONTAKTY

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Martin Homza: *Ruský vektor v najstarších slovenských dejinách*.....7

Ryszard Grzesik: *Spojrzenie polskich kronikarzy na Ruś*.....31

Adam Świątek: *Słowacy i galicyjscy Rusini w XIX wieku wobec dominacji węgierskiej i polskiej. Studium porównawcze*.....41

Miriam Viršinská: *Slovanské obyvateľstvo Haliče a Uhorska v cestopise Samuela Bredeckého*.....67

Łukasz Adamski: *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919 – kilka uwag metodologicznych*.....86

Peter Švorc: *Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie, Podkarpatská Rus a Ukrajinci/Rusíni v medzivojnovom Československu*.....95

Michal Šmigeľ: *Ukrajinský vektor v československo-poľských vzťahoch v medzivojnovom období*.....107

ROZHOVORY

Peter Káša: *Kontakty so Slovenskom sa začali počas vysokoškolských štúdií... Rozhovor s literárnou vedkyňou, profesorkou Joannou Goszczyńskou, dlhoročnou členkou a predsedníčkou Slovensko-poľskej komisie humanitných vied a hlavnou redaktorkou Kontaktov*.....143

ČINNOSŤ KOMISIE

Peter Káša: *Správa z XXVII. zasadnutia Slovensko-poľskej komisie humanitných vied (Sanok 24. – 27. septembra 2025)*.....157

RECENZNÁ ŠTÚDIA

Grzegorz Jasiński: *Między ambicją a warsztatem. Juraj Kasarda, Udział Słowaków w Powstaniu Warszawskim, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciw Narodowi Polskiemu, Warszawa 2025, 167 ss.*.....162

RECENZIE

Dagmar Kročanová: *Joanna Goszczyńska: Kontury słowackiego modernizmu. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO Spółka z o. o., 2025, 198 s. ISBN 978-83-7963-272-5, ISBN 978-83-7963-273-2 (e-book)*.....176

Martin Homza: *Stanisław A. Sroka: Ludwik Węgierski. Poczet Władców Polski, vol. 23. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2025, 439 s.* 181

Mateusz Gniazdowski: *Němeček, Jan et al. (eds.): Československá zahraniční politika po osvobození 1945. Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. C/1. Praha: Historický ústav, 2022, 647 s.* 187

KRONIKA

Nadanie odznaczenia Złoty Medal *„Zasłużony Kulturze Gloria Artis" dr hab. Teresie Smolińskiej, em. prof. Uniwersytetu Opolskiego* 192

Udelenie čestného vyznamenania *Bene Merito* *prof. Mgr. Marte Vojtekovej, PhD.* 200

Artur Patek: *Pro memoriam. Profesor Michał Pułaski (1936-2026)* 202

Marek Mitka: *Odišiel architekt slovensko-poľského literárneho dialógu (O Karolovi Chmelovi, 6. 10. 1953 – 14. 5. 2026)* 207

Mateusz Gniazdowski: *Inauguracja projektu Polacy na Słowacji podczas II wojny światowej* 211

Marta Pančíková: *Dve jubileá POLONICUM na Varšavskej univerzite* 214

Rafał Majerek: *Literatura słowacka na Festiwalu Conrada 2025* 218

Marek Mitka: *Jubilejné reflexie na pomedzí kultúr: 10. ročník festivalu Poľské dni v Prešove* 220

Milan Novotný: *Prezentácia knihy prof. Joanny Goszczyńskej* 224

Milan Novotný: *Prednáška o poľsko-slovenských vzťahoch v stredoveku* 225

Milan Novotný: *Prekladateľská súťaž* 226

O AUTOROCH 227

RUSKÝ VEKTOR V NAJSTARŠÍCH SLOVENSKÝCH DEJINÁCH

Martin HOMZA

Politiku Arpádovcov a neskôr Anjouvcov voči západnej, to jest Haličsko-volynskej Rusi v 13. a 14. storočí z geografického hľadiska determinovala najmä skutočnosť, že Karpaty v priestore neskorších komitátov Spiš, Šariš a Zemplín sú v celom svojom priebehu najnižšie. Z historicko-právneho hľadiska ju však možno chápať ako priame a vedomé nadviazanie na predchádzajúce aktivity pápežstva a Mojmírovca Svätopluka I. v tejto časti Európy.

Kde ležia počiatky ruského vektora v slovenských dejinách?

Zahraničnopolitickým predpokladom vojenských výprav severovýchodným smerom bolo uzatvorenie Forchheimského mieru v roku 874. Mier medzi Svätoplukom a východofranským kráľom Ľudovítom Nemcom na podnet pápeža Jána VIII. sprostredkoval pápežský legát Ján z Benátok. Pokoj zbraní okrem záujmov východofranského vládcu a vládcu moravských Slovenov teda zohľadňoval aj interes Rímskej kúrie. Ten spočíval v rozšírenom koncepte obnovenia západného Ilyrika. Svätopluk totiž nezískal len svojho vlastného panónskeho arcibiskupa, ale i formálne právo šíriť kresťanstvo do oblastí, ktoré do tej doby ešte neprijali Evanjelium.[1]

Vyššiu formálnu hodnotu tomuto záväzku už o šesť rokov udelila znovu Apoštolské prahy. Stalo sa tak dvoma listami pápeža Jána VIII. a Štefana V. Svätoplukovi, známymi ako *Industriae tuae* („Tvojej horlivosti“) [2] a *Quia te zelo*

[1] M. Homza, *Svätopluk as a Historical Figure*: *An Attempt at Reconstruction*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai: Historia“, 2025b, nr. 2, s. 5 – 47 (tu s. 16 – 20).

[2] *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej *CDSl*), vol. 1, red. Richard Marsina. Veda, Bratislava 1974, nr. 30, s. 23 – 24. Veľmi dobrú analýzu spomenutých listov pozri M. Betti, *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*: *Papal Power and Political Reality*, Brill, Leiden – Boston 2013, s. 185 – 191 (s. 191: „John VIII's innovative and courageous choice enhanced the political authority of the new Slavic ruler, making his prerogatives equal to those of the Carolingian kings. John VIII's innovative and courageous choice enhanced the political

fidei („Pretože si sa v horlení pre vieru“).[3] V oboch listoch pápeži významne docenili dovtedajší podiel Svätopluka pri šírení kresťanstva. Pápežská kúria si však už Svätopluka zobrala pod svoj osobitý patronát, a to ako svojho jediného syna (*unicus filius*). Spolu s ním aj jeho popredných ľudí.[4] Osobitý svätopeterský mandát ale zostal bez presnejšieho vymedzenia fyzických hraníc Svätoplukovej dŕžavy. Mohlo to však mať aj celkom praktický dôvod. Obnovené Panónskej arcibiskupstvo svätého Metoda bolo v Ríme chápané ako misijné. V každom prípade blízkosť dikcie oboch listov v jednej a tej istej téme osobitnej ochrany rímskeho pápežstva nad unikátnym kresťanským projektom je autentickým dôkazom vyhodnotenia serióznosti svätoplukovsko-metodovského programu a aj zhodnotením jeho praktického dopadu.

Kráľovstvo Slovenov a projekt Ilyrikum

Osobitú dŕžavu Svätopluka podľa titulu *rex Sclavorum*, ktorým je označený v druhom z pápežských listov, možno pokojne nazvať *Regnum Sclavorum*, teda Kráľovstvo Slovenov. Zdôvodniť sa to dá aj tým, že obyvateľstvo, ktoré malo primárne spadať do tohto politického útvaru, hovorilo ešte jedným, navzájom si blízkym jazykom – praslovančinou. Tohto fenoménu si boli vedomí rovnako rímski právnici ako Svätopluk a svätý Metod so svojimi žiakmi. Svätoplukova osoba sa tak stala hlavným inštrumentom rímskej snahy o rozšírenie vplyvu v doteraz slabo pokresťančených alebo celkom pohanských oblastiach východno-strednej Európy. Záujmy Ríma pôvodne vychádzali z plánu na renováciu bývalej rímskej cirkevnej provincie Ilyrikum.[5] Nová idea kresťanského *Regnum Sclavorum* v univerzalistickom koncepte *Imperium Christianum* však tento starší projekt geograficky i významovo začala prevyšovať.

Od idey k realizácii. Budovanie štruktúr

Jedna vec je expanzia, druhá je udržateľnosť nových územných výdobytkov. Rozširovanie politického vplyvu Slovenov od Dunaja sa tak nezaobišlo bez bu-

authority of the new Slavic ruler, making his prerogatives equal to those.“).

3 *CDSl* 1, red. Marsina, nr. 35, s. 27 – 29.

4 L. E. Havlík, *The Roman Privilege 'Industriae tuae' for Moravia*, „Cyrillomethodianum“, 7, 1983, s. 23 – 37.

5 F. Dvorník, *Metodova diecéza a boj o Illyricum*, [w:] *Ríša veľkomoravská*, red. J. Stanislav, L. Mazáč, Praha, 1935, s. 162 – 225.

dovania nových politických, cirkevných i hospodárskych štruktúr. Staršia generácia historikov ich nazvala hradnými obvodmi. Presnejšie by som však povedal, že šlo o vytváranie kostolno-hradskej sústavy. V *Živote svätého Metoda* to jeho autor vyjadril vetou: „*Keď ho* (svätého Metoda) *prijal knieža Svätopluk so všetkými Moravanmi, odovzdal mu všetky chrámy* (kostoly) *a duchovných na všetkých hradoch*."[6]

Ide o striktný odkaz poukazujúci na existujúci model svetskej a cirkevnej moci. Možno si ho demonštrovať príkladom Ducové – Kostolec pri Piešťanoch.[7] Ide tu o cirkevnú stavbu rotundovitého typu s drevenou stavbou rezidenčného charakteru.

Analogická situácia sa črtá aj viac na severe, a to v historickom Vislansku, Lendzansku s centrami ako Krakov, Višlica, Premyšl (dnes Przemyśl).[8] Podobne v oblasti známej ako Červenské hrady na území dnešného juhovýchodného Poľska a západnej Ukrajiny (napríklad lokalita Sąsiadka-Sutejsk). Ale nielen tam.[9]

Takýto systém však musel niekto živiť. Najjednoduchší spôsob, akým nová moc vedela vstúpiť do miestnych výrobných vzťahov a efektívne na nich „parazitovať", bolo vytvoriť si vrstvu miestnych ľudí, ktorí na presadení sa a trvaní novej moci majú svoj vlastný záujem. Nie je jasné, kde elity Slovenov od Dunaja prišli k metóde, podľa ktorej nechali miestnym obyvateľom vyberať spomedzi seba desiatich a títo potom volili svojich stotníkov. Isté je, že takouto voľbou boli generovaní zástupcovia domácich, ktorí spolu s novou mocou rozhodovali v právnych a ekonomických veciach hradného obvodu. Najmä však o výške

---

6 *Život Metoda*, [w:] *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, red. a trans. P. Ratkoš, Veda, Bratislava, 1968, s. 233 – 244 (s. 241).

7 A. Ruttkay, *Ducové – Kostolec*, [w:] *Velká Morava a počátky křesťanství*, red. P. Kouřil, Archeologický ústav Akademie Věd ČR, Brno, 2014, s. 235 – 237.

8 S väčšou mierou opatrnosti komentuje veľkomoravskú kultúrnu sféru vplyvu J. Poleski, *Kontakty kmenů povodí Visly a Odry s Velkou Moravou*, [w:] *Velká Morava a počátky křesťanství*, s. 150 – 154 a J. Poleski, *Contacts between the Great Moravian Empire and the tribes of Lesser Poland – a short episode or common roots?,* [w:] *The Cyril and Methodius Mission and Europe. 1150 Years Since the Arrival of the Thessaloniki Brothers in Great Moravia,* red. P. Kouřil, Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, 2014/2015, s. 182 – 199.

9 Domnievam sa, že základným tvaroslovným materializovaním dominancie ríše Svätopluka a arcibiskupstva svätého Metoda sú stavby rotundovitého charakteru. Cenný materiál k tejto téme zozbierali L. Daragó, B. Máté a G. Varga, *Analysis of Medieval Rotundas in the Former Kingdom of Hungary Considering Central European Corresponding Monuments*, „Periodica Polytechnica Architecture," 51, 2020, nr. 2, s. 124 – 141.

a vôbec o možnostiach výberu lokálnych daní.[10] Udržateľnosť rovnováhy medzi potrebami nevýrobnej a výrobnej vrstvy v dominantnom výrobnom systéme, pri ktorom každým rokom polovica pôdy ležala úhorom, sa z hľadiska budovania interaktívnych sociálnych väzieb napokon ukázalo byť najdôležitejším prvkom tvorby novej územnej správy.[11]

O ďalších podmienkach Svätoplukovej expanzie

Akokoľvek „citlivo" pristupovali prví mocní k exploatácii miestneho obyvateľstva, aj tak neboli v stave efektívne vyživovať len z vlastnej produkcie rozsiahlejší vojensko-byrokratický systém a k tomu čoraz početnejší neproduktívny stav kléru. Ak chcel Svätopluk politiku hradných obvodov a kostolov úspešne zavádzať do praxe v rozsiahlych priestoroch obývaných ešte stále slobodným obyvateľstvom, bol nútený potrebný nadprodukt získať niekde inde. Napríklad „zobrať" si ho od susedov. Nebol jediný. Taký bol prosto dobový európsky štandard.[12]

Pre každú expanziu je ale dôležité aj konsolidovanie vnútorných pomerov. Aj tu Svätoplukovi pomohol Forcheimský mier, ktorý neznamenal len medzinárodnú akceptáciu jeho postavenia, ale aj zvýšenie jeho prestíže medzi moravskými elitami. K ďalšiemu vzrastu jeho osobnej moci však významne prispel aj nárast produkcie železa v okolí Nitry (aglomerácia Bojná).[13] Napokon nie malým lákadlom expanzie za Karpaty bolo tiež prižívovanie sa na transkontinentálnom obchode na trase Bagdad – Cordoba.[14] Ale tiež participácia na ňom. Napríklad predávaním nových zajatcov do otroctva.[15]

---

[10] M. Kučera, *Desatinná organizácia obyvateľstva v ranostredovekom Uhorsku*, „Historické štúdie", 11, 1966, s. 57 – 77.

[11] M. Kučera, *Veľká Morava a začiatky našich národných dejín*, [w:] M. Kučera: *State a články k slovenskému stredoveku*, red. M. Homza, Bratislava, PostScriptum, 2012, s. 45 – 89 (tu s. 79: „O štáte mojmírovskej doby ešte nemáme dostatočné predstavy. Bol zrejme formovaný ako vojensko-koristnícka inštitúcia, v ktorej už rozhodujúce postavenie mal sám kráľ. Ten rozhodoval o vedení vojen, najmä o ich usmerňovaní za hranice vlastného štátu, aby sa koristnícka podstata štátu – lúpež – pre uspokojenie družiny preniesla na cudzie územie.").

[12] M. Kučera, Veľká Morava a začiatky našich národných dejín, s. 102 – 103.

[13] K. Pieta, *Včasnostredoveké mocenské centrum Bojná – výskumy v rokoch 2007 – 2013*, [w:] *Bojná* 2: *Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, red. K. Pieta, Z. Robak. Instituti Archeologici Nitriensis, Nitra, 2015, s. 9 – 50.

[14] O veľkomoravských vplyvoch na území budúcej Rusi pozri S. Rjabceva, *The contact of Great Moravia with Eastern Europe*, [w:] *Catalogue of the exhibition*, s. 162 – 169.

[15] M. Kučera, *O otrokoch v Uhorsku v 10. – 12. storočí*, „Historické štúdie", 5, 1959, s. 221 – 263.

Staroslov(i)enčina ako významný integračný nástroj

Jedna vec je krajinu dobyť, druhá efektívne ju začať riadiť a tretia včleniť ju do vlastného systému. Mechaniky integračných techník sa do dnešných dní len málo zmenili. Treba však vedieť, že ich spoločným cieľom zostalo i dnes ovládnutie mysle podrobených obyvateľov vojensky alebo inak. O tom, že to ide aj násilným spôsobom, celý svet presvedčil Karol Veľký u Sasov. Omnoho efektívnejšie sa však vždy ukázalo pracovať s osobitým vlastným atraktívnym kultúrnym modelom, s ktorým sa podmanené spoločenstvo samo začne identifikovať. Čo Svätopluk začínal zbraňami, dokončoval svätý Metod a jeho žiaci v každodennej misijnej a dušpastierskej praxi používaním staroslov(i)enčiny. Životopisec svätého Metoda o spolupráci svetskej a cirkevnej moci píše takto: „*Od toho dňa* (keď žiaci svätého Metoda dostali kostoly na všetkých hradoch) *veľmi začalo učenie Božie rásť a duchovní množiť sa po všetkých hradoch a pohania veriť v opravdivého Boha a od svojich bludov sa odvracať. Tým viacej aj moravská oblasť* (Svätoplukovo kráľovstvo) *rozprestierať sa začala na všetky strany a nepriateľov bez váhavosti premáhať, ako aj sami vše hovoria.*“[16]

Autori mapy: Daniel Gurňák a Martin Homza.

[16] *Život Metoda*, red. a trans. P. Ratkoš, s. 241.

Niečo o tom, kam až dosiahla táto misia, hovoria *Kyjevské zlomky* (*listy*). Dnes sa pokladajú za najstarší zachovaný súvislý literárno-liturgický text napísaný v staroslovienčine najarchaickejšou podobou okrúhlej hlaholiky. Ich samotná existencia dosvedčuje vyššie načrtnutú schému. Obsahujú 38 modlitebných formúl, ktoré vychádzajú z *Rímskeho misálu*. Síce ide len o zlomok textov používaných v každodennej liturgickej praxi, treba však podčiarknuť, že vychádzajú z rímskej, nie z byzantskej tradície.[17] Na lexikálnej úrovni je pre *Kyjevské zlomky* potom typické používanie takzvaných veľkomoravizmov. Je to eufemistický výraz pre slovakizmy.[18]

Ako sa neskôr ukázalo, nový bohoslužobný jazyk a naňho naviazané písmo sa stali vôbec najefektívnejším nástrojom rozšírenia veľkomoravského kultúrneho vplyvu. Aj vďaka tomuto mocnému kultúrnemu inštrumentu sa z projektu obnovenej provincie *Ilyrikum* stávala čoraz viac a viac nová kresťanská provincia *S*(c)*lavonia*.

Staroslov(i)**enčina a Slov**(i)**enske písmo ako primárny zdroj najstaršej identity Rusi**

Úspech využitia nového cirkevno-politického a hospodárskeho modelu na severovýchodných okrajoch Svätoplukovej ríše prispel k tomu, že prvú fázu šírenia kresťanstva na územiach budúcej Rusi možno jednoznačne datovať medzi roky 874 – 885. To napokon vysvetľuje, akú váhu tomuto dejinnému obdobiu pripísal autor najstaršej kroniky starej Rusi známej tiež ako *Povesť dávnych liet*. Autor tejto kroniky, takzvaný Nestor, v jej najstaršej časti spojil počiatky šírenia Kristovho učenia na svojom území s témou dunajských Slovenov.[19] Na viacerých miestach pritom spomenul aj kongeniálne písmo, ktoré bolo zjavené svätému Konštantínovi-Filozofovi. Systematicky ho nazýval slov(i)enským. Rovnaké meno dal aj jazyku, ktorý hlaholika zaznamenávala. Mo-

[17] Š. Marinčák, *Slovanská liturgia – liturgické dedičstvo byzantskej misie z 9. storočia?*, „Slavica Slovaca", 40, 2005, s. 34 – 62 (tu s. 56).

[18] *Š. Ondruš, Z lexiky Kyjevských listov,* „Slavica Slovaca", 19, 1984, s. 34 – 42.

[19] A. A. Majorov, *Istoričeskaja pamjať o Velikoj Moravii i Verchovskaja istoriko-geografičeskaja provincja*, „Vestnik Brjanskogo gosudarsvenogo universiteta", 30, 2016, nr. 4, s. 71 – 77 (tu s. 72 – 75). Vo všeobecnosti o západných vlyvoch na Starej Rusi pozri A. V. Nazarenko, *Drevniaya Rus' na meždunarodnych putjach: Meždistsiplinarnye očerki kulturnych, torgovych, političeskich svjazej IX – XII vv.* Jazyki russkoj kuľtury, Publ., Moskva, 2001, s. 71 – 113 a M. Homza, *Svätopluk, King of the Slavs and Emergence of Old Rus*', „Studia Slavica and Balcanica Petropolitana", 2025a, nr. 2, s. 132 – 156.

derným spôsobom povedané, jazyk a písmo pokladal za samotný základ svojej osobitej náboženskej, kultúrnej a tým aj národnej identity Rusi[20]: „*Bol totiž jeden slov*(i)*enský ľud*: *Slov*(i)*eni, ktorí sedeli pozdĺž Dunaja, ktorých zaujali Uhri, i Morava a Česi i Ľachovia a Poľania, ktorí sa teraz volajú Rusmi. Týmto* (Slovenom) *boli totiž po prvý raz preložené knihy* (na) *Morave a to písmo sa nazývalo slov*(i)*enským a toto písmo je v Rusku aj u dunajských Bulharov* (podnes). (...) *A slov*(i)*enský i ruský ľud je jedno, lebo od Varjagov sa nazvali Rusmi, ale prv boli Slovenmi. Hoci sa aj Poľanmi volali, no reč* (mali) *slov*(i)*enskú. Poľanmi boli prezývaní preto, že, sa usadili v poli; ale jazyk slov*(i)*enský mali jeden.*“[21]

Reakcia Svätopeterského stolca a paradox staroslov(i)**enčiny**

Zakotvenie pôvodnej cyrilometodskej formy kresťanstva na perifériách vtedajšieho sveta po krátkom čase narazilo na reakciu nového pápeža Štefana V. Ten nebol ochotný v trende, ktorý nastolili predchádzajúci pontifikovia Hadrián II. a Ján VIII., pokračovať.[22] Nový pápež v inkriminovanom liste *Quia te zelo fidei* Svätoplukovi v roku 885 používanie štvrtého jazyka – staroslov(i)enčiny – vo svätej liturgii zakázal. Súc si vedomý potreby tohto jazyka v dušpastierskej praxi, ju však povolil pri výklade *Písma svätého*, v kázňovej praxi: „*S výnimkou, že ide o vyučovanie prostého a nevzdelaného ľudu, akže výklad Evanjelia či Apoštola hlásajú v tomže jazyku vzdelaní, aj dovoľujeme, aj nabádame a napomíname, aby sa tak čo najčastejšie dialo, aby každý jazyk*

---

[20] A. Šachmatov, *Skazanie o preloženii knig na slovenskij jazyk*, [w:] *Jagic-Festschrift*: *Zbornik u slavu Vatroslava Jagica*, red. V. Jagić, F. Pastrnek. Weidmann, Berlin, 1908, s. 172 – 188 (tu s. 181). Pozri tiež B. Florja, *Skazanje o preloženii knig na slovenskij jazyk*: *Istočniki, vremja i mesto napisanija*, „Byzantinoslavica,“ 46, 1985, nr. 1, s. 121 – 130. Novšia literatúra k problematike M. B. Sverdlov, *K istorii velikomorovskoj kuľturnoj tradicii na Rusi konca XI — načala XII vv.*, „Saint-Petersburg – Historical Journal,“ 7, 2015, nr. 3, s. 10 – 21. Na rozdiel od citovaných autorov kladiem vytvorenie archetypu „Povesti o preložení kníh“ na dvor kniežaťa Koceľa do Panónie a datujem ho na koniec šesťdesiatych a na prvú polovicu sedemdesiatych rokov 9. storočia.

[21] Preklad podľa *Povesť dávnych liet – tzv. Nestorova kronika*, [w:] *Pramene...*, red. P. Ratkoš, s. 355 – 359 (tu s. 358 a 359). *Povesť dávnych liet* (*čias*), alebo tiež *Povesť vremennych let* (ďalej „PVL“) sa k dnešnému dňu dočkala mnohých edícií, prekladov i komentárov. Ich prehľad a komentáre by tvorili samostatnú kapitolu. V tomto texte budem vychádzať z klasickej edície *Povesť vremennych let*: *Podgotovka teksta, perevod, statii i komentarii*, red. D. Lichačov, V. Adrijanova-Perec, 2. vyd., Nauka, Sankt-Peterburg, 1996, s. 144.

[22] Betti, *The Making of Christian Moravia*, s. 43 – 53. Kapitola „The Silence of the Roman Sources: The Possible Censure by Pope Stephen V (885 – 890)“.

Autori mapy: Daniel Gurňák a Martin Homza.

velebil Boha a vyznával ho."[23] Pre Svätopluka, ale najmä žiakov svätého Metoda tým vystala otázka, ako ďalej postupovať v nastúpenom diele. Ako je známe z ďalšieho vývoja udalostí, Svätopluk sa rozhodol v prospech latinčiny a nového západného chápania otázky Ducha svätého v Najsvätejšej Trojici. Práve tu vidím onen paradox avizovaný v podtitule. Pre svojich nástupcov tým vytvoril situáciu, že museli bojovať proti tomu, čo sám so svätým Metodom vytvoril.

Oficiálne prijatie kresťanstva na Rusi

Pravda, na budúcej Rusi trvalo ešte storočie, kým svätý Vladimír prijal kresťanstvo aj oficiálne a sám začal budovať cirkevné štruktúry.[24] Slovo však neprijal v latinskej, ale v modifikovanej byzantskej forme, presnejšie v jej slov(i)enskom variante. Teda v podobe, ktorú vyznávala aj jeho babka, svätá Oľga-Helena. A tá vraj bola „najmúdrejšia so všetkých".[25]

Bol to tento Vladimír, ktorý v Kyjeve postavil prvý centrálny kresťanský kostol zasvätený Panne Márii. Bol to tento kostol, ktorý do dejín starej Rusi vstúpil pod menom Desiatkový kostol (*Desjatinnaja cerkov*), teda kostol, ktorý žije z desiatkov, ktoré mu odvádzajú jeho farníci.[26] Na prvom mieste so samotným kniežaťom. Prečo o tom hovoriť? Lebo desatinný a stotinný systém je práve ten spôsob organizovania obyvateľstva, ktorý nová vojensko-byrokratická vrstva zavádzala pri riadení chodu hospodárstva v najstarších hradných obvodoch ešte v časoch Svätoplukovho Kráľovstva Slovenov, ako som o tom hovoril vyššie.

V prvom centrálnom kostole Rusi navyše svätý Vladimír uložil relikvie svätého pápeža Klementa. Sväté ostatky toho istého pápeža, ktoré počas svojej misie k Chazarom na Chersone objavili (*inventio*) svätý Konštantín Filozof a jeho brat svätý Metod a neskôr ich odniesli (*translatio*) do Ríma.[27]

---

[23] *Pápež Štefan V. Svätoplukovi I*, [w:] *Pramene*, s. 181 – 185 (tu s. 185).

[24] V. V. Vasilik, *Služba sv. ravnoapostoľnomu knjazju vladimiru i kirillo mefodievskaja tradicija*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana," 2016, nr. 2, s. 67 – 77. Pozri tiež starší text A. Poppe, *Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings*, „Harvard Ukrainian Studies," 12/13, 1988/1989, s. 488 – 504 (tu s. 493).

[25] *PVL*, edited by Adrianova-Peretts, s. 75.

[26] A. Poppe, *Państwo i kościół na Rusi w XI wieku*, „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego," 26, 1968, s. 41.

[27] *Ibidem*, s. 40 – 50.

Aký význam to malo pre uznanie staroslov(i)enčiny je na dlhšie rozprávanie. Tu ešte o tom, že v Kostole Usnutia Panny Márie vnuk Vladimír nechal pochovať aj svoju babku – Oľgu, budúcu svätičku a matku všetkých kniežat i cárov Rusi. Tú svätú Oľgu-Helenu, ktorá sa odvážila dať škandinávskemu Rurikovcovi bitematické meno Svätoslav (*Svjatoslav*). Bolo to nielen meno kniežacie, ale aj osobitne mojmírovské, a to vzhľadom na skutočnosť, že na prvom mieste má uvedené meno zložku *-svät* (*-*svęt*) preslávenú menom Svätopluk.

Rex Galicae et Lodomerie

Svätoplukovo kráľovstvo (*Regnum Sclavorum*) sa v polovici 80. rokoch 9. storočia vyvinulo na prvú suverénnu kresťanskú monarchiu na východ od Franskej ríše uznávanú cisárstvom i pápežstvom. Svätoplukovi, svätému arcibiskupovi Metodovi a ľuďom okolo nich tak pripadla jedinečná historická úloha definovať východiská, spôsoby i siločiary budúceho vývoja v priestore na severovýchod od staršieho rímskeho *limesu* a za Karpatami. Všetky úsilia panovníkov, ktorí vládli na južnej strane Karpát v ďalších storočiach, preto museli nadväzovať na Svätoplukov model suverenity kresťanského monarchu, ktorého moc bola garantovaná nástupcami svätého Petra.

Tento nárok u nástupcov Svätopluka z dynastie takzvaného Arpáda sa uplatňoval v rôznych formách a mal rozmanitú intenzitu. Kulminoval v časoch panovania uhorského kráľa Ondreja II. (1205 – 1235).[28] Vtedy bol tiež reformulovaný v novom slovnom spojení časti jeho intitulatúry, ktorá znela *Rex Galiciae et Lodomeriae*, to jest „kráľ Haličska a Vladimírska".

Hoci sa na prvý pohľad môže zdať, že medzi koncom 9. storočia a začiatkom 13. storočia prešlo v Dunaji naozaj mnoho vody, faktom zostane, že z faktorov, ktoré určovali smer, charakter, rozsah i intenzitu pôvodného Svätoplukovho výboja, sa len málo zmenilo. Výška Karpát zostala tá istá, dlhodobo sa nemenil ani charakter ekonomického záujmu novej dynastie, ale, a to predovšetkým, ten istý zostal hnací motor, ktorý aktuálnych vládcov Panónskej panvy vysielal Lupkovským, Duklianskym, Vereckým a ďalšími karpatskými priesmykmi v smere vychádzajúceho slnka. Týmto motorom bola Svätá Stolica.

---

[28] M. Font, *Ungarn und Osteuropa zur Zeit des Königs Anderas II. (1205 – 1235)*, [w:] *Generalprobe Burzenland. Neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, red. K. Gündisch, Böhlau, Köln – Weimar – Wien, 2013, s. 40 – 57.

Tá len jemne pôvodné šírenie Evanjelia zamenila za presadzovanie jeho latinskej formy. Ako som už naznačil, malo sa tak diať na úkor vznikajúcej slovanskej ortodoxie. Určitými medzníkmi tu bolo vypuknutie cirkevnej schizmy v roku 1054, ale ešte väčším neslávne dobytie Konštantínopolu križiakmi v roku 1204. Jedna i druhá udalosť zhoršili ekumenický dialóg medzi Východom a Západom. Akokoľvek, keď Štefan obnovoval kráľovstvo na Dunaji, pravoslávie a katolicizmus sa ešte chápali ako jediná Apoštolská cirkev. Pokojne teda, ako o tom píšu jeho neskoršie *životy*, apoštolský kráľ mohol fundovať kláštory a hospice v Ríme, Jeruzaleme, ale i v Konštantínopole.

Doktrína získavania prevažne slovanského pravoslávneho obyvateľstva pod krídla pápežstva sa rodila len pomaly. Potreba jej jasného pomenovania však stúpala s počtom rozdielov medzi dvoma hlavnými kresťanskými denomináciami. Formula *rex Galitiae et Lodomerie* vystihovala *de jure* jeden zo strategických cieľov uhorských kráľov. Kým tento titul uhorskí králi naplnili aj *de facto*, prešli storočia. Stalo sa tak až za vlády Márie Terézie. Predbehla ich však latinská cirkev, ktorá našla svoju reč so slovanskou ortodoxiou v Brestskej (1596) a neskôr aj v Užhorodskej únii (1646).

Koncept *Regnum Ungarorum* ako aktualizovaná verzia konceptu *Regnum Sclavorum*

Nasmerovaniu politického záujmu uhorských kráľov severovýchodným smerom v nemalej miere napomáhalo aj chápanie monarchie rozprestierajúcej sa medzi Karpatami, Alpami a Balkánskymi horami (pohorie Stará Planina) ako dominantne Slovanmi obývaného územia. V *Uhorsko-poľskej kronike* z prvej tretiny 13. storočia i v o niečo staršej *Povesti dávnych liet* sa tento názor prejavil v myšlienke Uhorska (*Ungaria*), ako nového mena pre bývalú *Sclaviniu = Slovanskú zem*.[29] V *Uhorsko-poľskej kronike* dokonca jej autor artikuloval

[29] Podľa rozšírenej stredovekej predstavy mali byť Sloveni potomkami starozákonného Jafeta, Noeho syna. Po páde Babylonskej veže a pomätení jazykov v krajine Senar, ako o tom píše takzvaný Nestor, sa usadili na Dunaji (na mieste, kde je dnes zem Uhorská a Bulharská: „...мнозѣхъ же времянѣх сѣли суть словѣни по Дунаеви, гдѣ есть ныне Угорьска земля и Болгарьска." Pozri *Povest vremennykh let*, red. D. S. Likhachov, V. Adrianova-Peretts, s. 8: „... По мнозѣхъ же времянѣх сѣли суть словѣни по Дунаеви, гдѣ есть ныне Угорьска земля и Болгарьска." *Uhorsko-poľská kronika*: *Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy* (ďalej UPK), red. M. Homza, trans. J. Balegová, PostScriptum, Bratislava, 2009, s. 41 – 42, 84 – 85, 119. N. Verešová [Malinovská], *"Regnum Sclavorum" Svjatopolka kak istočnik srednevekovych slavjanskich konvepcii „Sklavinii"*, „Studia Slavica et Balcanica

aj myšlienku o tom, ako zabitím svojho vládcu s odôvodnením: „*Nikdy nad nami nebude kráľ* (1 Sam 8, 19), *ale my sami si budeme vládnuť*“, prišli Sloveni a Chorváti o právo mať kráľa z vlastnej krvi. Kráľovský úrad mal týmto prejsť na vodcu Uhrov s menom Aquila (Atila). Predtým však musel pomstiť smrť kráľa Slovenov v osem dní trvajúcej bitke a rebelujúcich veľmožov poraziť na hlavu. Následne Aquilovi anjel prisľúbil, že učiní, aby pokolenie, ktoré vzišlo z jeho spojenia s bezmennou slovanskou princeznou, získalo „večnú korunu“ z Ríma.[30]

Je otázne, ako text *Uhorsko-poľskej kroniky* korešponduje s históriou, ako sa stala. Podstatné je, že jej autor definoval náš najvýznamnejší historicko-právny konštrukt. Myšlienku o prenesení pôvodnej posvätnej kráľovskej autority z jednej – pôvodne slovenskej dynastie na druhú – uhorsko-slovenskú. Malo sa tak stať len pri čiastočnej zmene mena tejto monarchie. Bez zmeny však musela zostať sama sakrálna povaha kráľovstva. Tú mala zabezpečiť „večná koruna z Ríma“, teda od pápeža.

K tomu dve veci. Prvá, že posvätnú povahu Kráľovstva Slovenov spomína už pápež Štefan V. v citovanom liste Svätoplukovi *Quia te zelo fidei* v textácii: „*všetky práva kráľovstva spočívajú v Božích rukách*“ (*in cuius manu sunt omnia iura regnorum*), ktorá je alúziou na štvrtý verš 10. knihy Sirachovca „*Vláda nad zemou je v rukách Pána...*“ Štylizácia o „večnej korune z Ríma“ je teda obsahovo totožná s večnosťou kráľovstva pochádzajúceho od Boha v liste Svätoplukovi. Druhá vec – autorita kráľovstva mala byť garantovaná námestníkom svätého Petra, nie následníkom cisára Karola Veľkého.

Nedá mi tu predsa len ešte niečo v tejto súvislosti dodať. Trvalo ďalších vyše 550 rokov, kým slovenský historik Juraj Papánek vo svojich „Dejinách slovenského národa“ (*Historia Gentis Slavae*) nanovo objavil spomenutú myšlienku. A bol napísal: „*Kráľovstvo Slovákov, rozdrobené na mnoho častí, po uplynutí mnohých storočí sa spojilo v jedno, roztrhané v mnohých častiach, po úpadku niekoľkých storočí zrástlo v jedno: Totiž všetci Chorváti, Slovinci, Slováci,*

Petropolitana,“ 11, 2017, nr. 1, s. 21 – 38. Opačný názor má, pochopiteľne, maďarská historiografia. Pozri G. Barabás, *A King in Slavonia*: *Prince Coloman in the Realm of St Stephen in the 1230s*, [w:] G. Barabás, *Popes, Rulers and their Delegates: Chapters of Papal–Hungarian Relations in the Thirteenth Century*, Center for Ecclesiastical Studies, Pécs, 2023, s. 167 – 179 (tu s. 171 – 178).

30 UPK, red. M. Homza, s. 124 – 131.

Autori mapy: Daniel Gurňák a Martin Homza.

Moravania, Česi a *Haličania uznávajú Máriu Teréziu za jedinú najláskavejšiu kráľovnú, pani a matku*."[31] Máriu Teréziu a ňou aj Habsburgovcov chápal ako legitímnych dedičov Svätoštefanskej koruny. Legitimitu Svätoštefanskej koruny však odvodil od Svätopluka a Ríma.

Prečo je dôležité vedieť, ako sa z osobného vlastného mena Karol stal kráľ? Pri argumentácii o večnosti kráľovstva pochádzajúceho od Boha alebo „večnej korune", sa treba ešte pozastaviť pri etymológii jedného dôležitého slova. Majestát uhorských vládcov sa v najstarších ruských prameňoch skoncentroval v jedinečnom slove *koroľ* (*король*) = kráľ. Dá sa dokonca povedať, že z dlhodobého hľadiska najstaršie ruské pramene poznajú iba jedného a jediného *koroľa* a tým je vládca medzi Tatrami, Alpami a Starou Planinou. Celkom identicky je to aj v byzantských prameňoch, kde je uhorskému a žiadnemu inému vládcovi Európy a sveta vyhradený titul *krales*/*królēs*. Domáce označenie vládcu Panónie-Uhorska je ako krstný list zapísané po grécky aj na takzvanej Svätoštefanskej korune a v rovnakom jazyku tiež v zakladajúcej listine pre ženské baziliánske opátstvo vo Vespríme z prelomu 10. a 11. storočia.[32]

Samotný titul je však starší ako Uhorsko. Je odvodený od osobného vlastného mena Karol a ako na to poukazuje *Život svätého Metoda*, vznikol niekedy v 80. rokoch 9. storočia. Za Štefana I. už žiadny Karol nežil. Ďalším cisárom, v poradí tohto mena štvrtým, bol až v 14. storočí Luxemburgovec. To nič nemení na fakte, akej úcte sa tešilo denominatívum *kráľ* u prvých východoslovanských letopiscov. Neváhal by som dokonca povedať, že pre východných Slovanov bol *koroľ* takou autoritou, akou bol cisár pre Čechov a Rakúšanov. Otázkou, ktorú treba riešiť je prečo? Prečo najstaršie ruské pramene, vrátane mne blízkej *Haličsko-volynskej kroniky*, prikladajú takú váhu a význam práve titulu pre vládcu, ktorý kontroloval územie Európy od Železných vrát po Devín?

Pre dôvody je treba ísť opäť do 9. storočia. Pravdepodobným kľúčom je samotná majestátnosť predstavy starého rímskeho Ilyrika obnoveného

---

[31] J. Papánek, Historia gentis Slavae: *Prvé dejiny slovenského národa*, red. a trans. K. Karabová, Perfekt, Bratislava, 2018, s. 573.

[32] *Diplomata Hungariae antiquissima,* vol. 1, red. G. Györffy. In Aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapestini, 1992, nr. 13, s. 81 – 85, tu s. 85. Pozri k tejto listine aj B. Stojkovski, *The Greek Charter of the Hungarian King Stephen I*, „Zbornik radova Vizantološkog instituta", 53, 2016, s. 127 – 140 (tu 134).

v svätoplukovsko-metodovskom koncepte *Regnum Sclavorum*, neskôr transformovaného do *Regnum Pannoniae* a potom na konci 11. storočia do *Regnum Ungariae*. Uhorská brána, ako volajú karpatské priesmyky najstarší ruskí letopisci, totiž bola vstupenkou do dávnej slávy Rímskeho sveta. Účasť na tomto svete bola zdrojom legitimity vládcov Rusi. A to je aj vlastný dôvod, pre ktorý Daniel Haličský tak nástojí na tom aby Belo IV. vydal svoju dcéru za jeho syna, čo sa nakoniec aj v roku 1247 vo Zvolene stalo.[33]

Kým k tomu prišlo, rímsky legitimizačný kapitál sa na Rusi prejavoval aj inak. Napríklad preberaním mena Svätopluk. K čomu o pár riadkov nižšie. Sentiment, ktorý sa viazal s účasťou na *Orbis Romanus*, neznámy autor *Slova o pluku Igorovom* vystihol v obdivných veršoch k haličskému kniežaťu Jaroslavovi Osmomyslovi († 1187): „*...ty, ktorý podopieraš Uhorské hory svojimi železnými vojmi, ty, ktorý si zahatal cestu kráľovi a zatvoril vráta Dunaju...*“ [34] Treba však vedieť, že knieža bolo synom Sofie, dcéry kráľa Kolomana Knihomila.

Príliš veľa Svätoplukov?

Ako som povedal, v jednotlivých historických obdobiach sa menil rozsah i intenzita záujmu Arpádovcov o priestory za Karpatami. Ani zďaleka nešlo o jednosmernú aktivitu. Významný záujem o rímsky, to jest pápežský vektor v prvých storočiach vlastnej existencie, prejavovala tiež sama stará Matička Rus. Vládcov v Kyjeve a v iných mestách starej Rusi magnetizoval Dunaj, *splendor* starého pupku sveta – Ríma – a spolupráca s následníkmi svätého Petra. Už Svätoslav (Svjatoslav) chcel preniesť centrum svojej ríše k Dunaju. A aj jeho vnuk Svätopluk sa, teda „silou mena“ sa vrátil rovnako k tejto rieke, a počúval volanie Večného mesta. Volal sa totiž nielen Svätopluk, ale pri krste mu dali aj nedvojznačné meno Peter. Neskoršia tradícia k tomu ešte pridala aj prívlastok Prekliaty, ale to je už iný príbeh. Do konca 12. storočia sa na Rusi menom Svätopluk hrdili ešte ďalší traja Rurikovci.[35]

Prasynovec Svätopluka Petra – Jaropolk II. Izjaslavovič získal od pápeža Gregora VII. korunu a titul kráľa Rusi. Brat prvého kráľa Rusov bol Svätopluk

---

[33] *Haličsko-volynská kronika* (ďalej HVK), red. a trans. M. Homza, N. Malinovská, Matica slovenská, Martin, 2019, s. 208.

[34] *Slovo o pluku Igorovom*, red. a trans. J. Komorovský, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 1960, s. 20.

[35] M. Homza, *King of the Slavs and Emergence of Old Rus'*, s. 132 – 156.

II. Michal Izjaslavič. K Dunaju sa vrátil matrimoniálnou cestou. Jeho dcéra Predslava sa vydala za Almoša, nitrianske knieža. Pri Nitre sa potrebujeme na chvíľu zastaviť, lebo teta tohto Almoša, Eufémia Nitrianska, sestra svätého Ladislava I. a Gejzu I., nitrianskych kniežat a kráľov Panónie-Uhorska sa stala manželkou moravského údelníka Ota I. Olomouckého. Osobné vlastné meno ich najstaršieho syna môže byť malým rébusom,[36] avšak len pre tých, ktorí nechcú vedieť, ale najmä ani rozmýšľať nad tým, ako by sa mohol volať syn nitrianskej princeznej a moravského kniežaťa. Napoviem im preto. Zasa raz len – Svätopluk. A do dejín vstúpil ako prvý potomok bájneho Oráča s takýmto menom. Stalo sa tak v tom istom čase, keď si nitrianske elity rozprávali príbeh o tom, ako Svätopluk nezomrel, ale zmizol uprostred vojska a benediktíni na hore Zobor spísali legendu o kajúcnom kráľovi Svätoplukovi, ktorý opustil lesk tohto sveta a zakopal svoj meč, aby sa stal mníchom. Kráľovstvo pozemské pritom vymenil za Kráľovstvo nebeské. O tom však inokedy. Natíska sa tu jedna, ale o to naliehavejšia otázka. Čo práve robia vikári svätého Petra, keď vznikajú legendy o Svätoplukovi, a na svete už žije alebo sa len chystá narodiť toľko Svätoplukov? Popravde, veľký pontifex Gregor VII. necháva prepisovať listy iného svojho veľkého predchodcu Jána VIII. Spomeňme si teda na obsah listu *Industriae tuae.* A Európu tvárni zápas o investitúru.

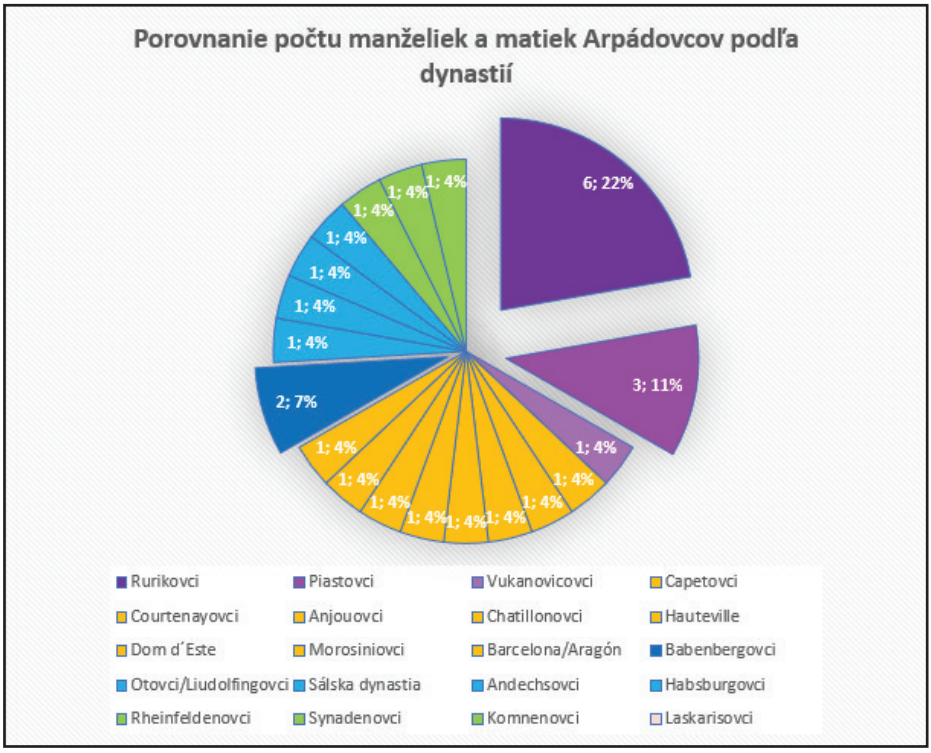
Prečo toľko ruských manželiek?

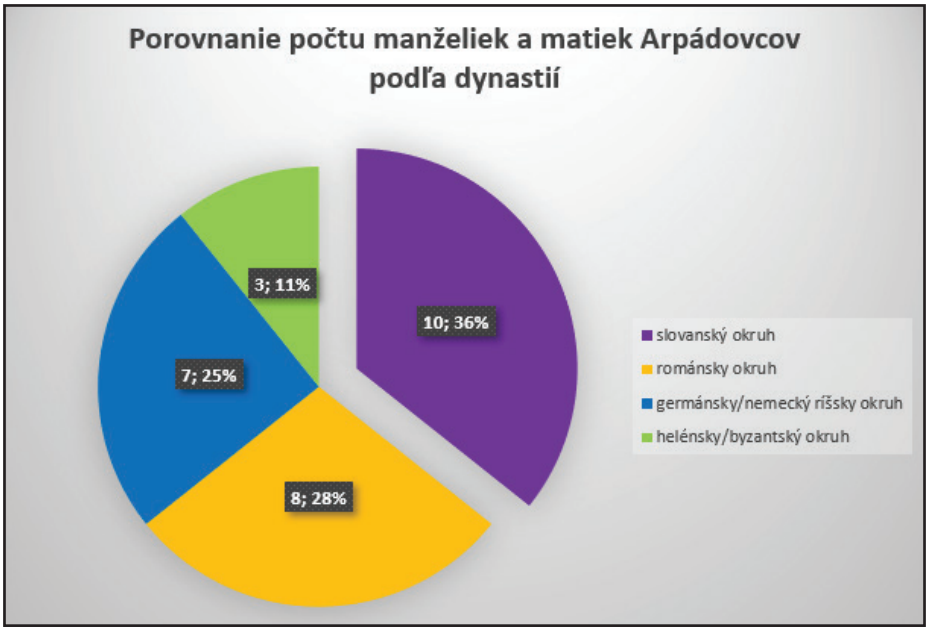
Teraz naspäť na Rus. Almoš si zobral Predslavu. Jeho syn Gejza II. Eufrozínu. A jeho strýko Koloman Knihomil mal ako prvú manželku Eufémiu, tiež z rodu Rurika. Ba v prameňoch sa dá nájsť aj zmienka o tom, že dokonca svätý Ladislav sa najprv oženil s Ruskou. Ak týmto ešte prirátame ďalšie kňahyne z Rusi, ktoré boli ovenčené v Uhorsku, dostaneme číslo šesť. To je z hľadiska štatistiky číslo, ktoré robí z princezien z Východu najčastejšie manželky Arpádovcov vôbec. Možno z toho vyvodiť jeden prostý záver, že pre Arpádovcov to boli strategické partnerky číslo jedna.[37]

---

[36] L. Gregoríková Branišová, *Kňažná Eufémia a jej pôsobenie v moravskom prostredí na konci 11. a na začiatku 12. storočia*, „Slovenský časopis historický", 2, 2022, nr. 2, s. 3 – 40.

[37] M. Voloshcuk, *RuthenianHungarian Matrimonial Connections in the Context of the Rurik Interdynasty Policy of the 10th – 14th Centuries: Selected statistical data*, „Codrul Cosminului", 25, 2019, nr. 1, s. 95 – 126.

Graf vyhotovili: Martin Homza a Lucia Gregoríková.

Naspäť k ďalším korunovaným hlavám Rusi, ale nielen

Jaropolk II. Izjaslavič nebol jediným kráľom Rusi, o ktorého korunováciu sa postarali zástupcovia svätého Petra. Ako v poradí druhý kráľ z rodu Rurika bol v roku 1253 korunovaný pápežským legátom v Drohičine Daniel Romanovič.[38] Stalo sa to už v komplikovanej situácii, po mongolskom vpáde. Medzitým však bol v roku 1215 v Ostrihome s povolením pápeža ostrihomským arcibiskupom na kráľa Rusov (*rex Ruthenorum*) korunovaný a pomazaný Koloman,[39] prostredný syn uhorského kráľa Ondreja II. a jeho manželky Gertrúdy z rodu Andechs-Meranovcov. Ako manželku mu určili neskoršiu jedinú blahoslavenú z rodu Piastovcov. S dvojznačným meno Salomea.[40] Bola to v poradí druhá Piastovna, ktorá sa vydala za Arpádovca a dokopy ich možno narátať tri. Toto číslo robí z Piastovien zároveň druhú najatraktívnejšiu svadobnú opciu Arpádovcov.

Späť k manželstvu Kolomana Haličského a Salomey. Zdá sa, že malo celkom pragmatický základ a chcelo vyriešiť staré nesváry, ktoré medzi uhorskými vládcami a vládcami Poľska existovali vo veci, komu po Svätoplukovi vlastne prislúchajú staré kompetencie tvárniť podľa rímskych vzorcov starú Rus. Tieto spory sa prejavili aj medzi kráľom Haličska-Vladimírska Ondrejom II. a malopoľským kniežaťom Leškom Bielym. Nabrali pritom aj celkom praktickú rovinu pri nezhodách okolo spravovania niektorých menších častí Haličska-Vladimírska. Podľa *Haličsko-volynského letopisu* ich v roku 1214 riešili na Spiši. Ale aj to je kapitola na inokedy.

---

38 D. Dąbrowski, *Król Rusi Daniel*: *Biografia polityczna (ok. 1201 – 1264)*, Avalon, Kraków, 2012, s. 348 – 366. Tiež D. Hardi, „Rex Ruscie" olim „Rex Gallicie", [w:] *Drohyčyn 1253. Materialy Mižnarodnoji naukovoji konferenciji z nahody 755-ji ričnyci koronaciji Danela Romanovyča*, Ivano-Frankivs'k – Halyč, 2008, s. 37 – 49.

39 O Kolomanovi pozri G. Barabás, *Rulers – Herscher*, [w:] G. Barabás, *Popes, Rulers and their Delegates...*, s. 167 – 234. M. Font, *Coloman, the King of Galicia*: *The Problems of Coronation*, „Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis", 10, 2019b, s. 81 – 93. N. Procházková, *Some Notes on the Titles of Coloman of Galicia*, [w:] *Slovakia and Croatia*: *Historical Parallels and Connections (until 1780)*, vol. 1, red. M. Homza, N. Budak, J. Lukačka, Etc, Bratislava – Zagreb, 2013, s. 104 – 109. M. Homza, *Coloman of Galicia, a Symbol of Medieval Intellectual Culture Between Slovakia and Croatia*, „Studia Carpathico-Adriatica," 2, 2021, s. 15 – 24. Sumárne M. Font – G. Barabás, *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208 – 1241)*: *Medieval Central Europe and Hungarian Power*, Arc Humanity Press, Leeds, 2019a.

40 K. Hollý, *Princess Salomea and Hungarian-Polish Relations in the Period 1214 – 1241*, „Historický časopis", 55: Supplement 2007, s. 5 – 32.

Stredoveká formula uhorských práv na starú Rus'

Pri téme Kolomana Haličského však bude potrebné predsa len sa zastaviť dlhšie. Na dvore tohto panovníka totiž vznikla *Uhorsko-poľská kronika*. Práve ona celkom jasne a vôbec po prvý raz tematizuje uhorské práva na vládu v Haličsku-Vladimírsku. Pasáž je veľmi zaujímavá, preto si vyžaduje celú citáciu: „*Tento* (Ladislav) *bol zasvätený Bohu. Ruténsky vojvoda Mstislav z mesta Haliče ho* (Ladislava) *však prijal za adoptívneho syna a spolu s dcérou, pretože mal len ju a bol bez syna, mu odovzdal naveky do vlastníctva Haličské kráľovstvo a potvrdil to prísahou.*“[41]

Neobvyklý citát si vyžaduje vysvetlenie. Vystihuje najmenej štvorako posilnené právne nároky Arpádovcov na Haličské kráľovstvo. Predovšetkým ich agensom nemá byť nikto menší ako sám svätý kráľ Ladislav, čo je v stredoveku samo o sebe synonymom legitimity akéhokoľvek právneho aktu. Tento Ladislav si mal zobrať za manželku dcéru ruténskeho vojvodu Mstislava, ktorý ho k tomu ešte aj adoptoval. Vlastníctvo Haličského kráľovstva mu potom potvrdil aj prísahou. Opäť sme tu ďaleko od histórie ako sa stala, ale blízko k tomu, aby sme si ujasnili ako boli postupne formulované právne nároky Uhorského kráľovstva na Rus, alebo prinajmenšom na Haličsko-Vladimírsko.[42] Takto ich videli Arpádovci 13. storočia. Zostane otázkou ďalšieho precízneho výskumu, ako sa s touto myšlienkou ďalej vysporiadali Anjouovci a po nich Žigmund Luxemburský.

K tejto formulácii prišlo dávno predtým, ako Slovák Jozef Bencúr, rektor Kežmarského a Bratislavského lýcea, pre uhorského kráľa (sic!) Máriu Teréziu formuloval historicko-právne nároky na územia, ktoré mali získať staré meno Halič. Stalo sa tak v súvislosti s prvým delením Poľska.[43] Jozef Bencúr však *Haličsko-volynskú kroniku* nepoznal.

---

41 UPK, red. Homza, s. 180 a 181.

42 Poľský bádateľ Ryszard Grzesik celkom oprávnene vidí v uvedenom akte echo historickej udalosti, pri ktorej si kráľovič Ondrej, najmladší syn uhorského kráľa Ondreja II. vzal za manželku dcéru Mstislava Mstislavoviča a stal sa haličským vojvodom. Pozri R. Grzesik, *Książę węgierski żonaty z córką Mścisława Halickiego*: *Przyczynek do problemu czasu i miejsca powstania Kroniki węgiersko-polskiej*, „Kwartalnik Historyczny“, 52, 1995, s. 23 – 35. Podľa môjho názoru bola táto historická udalosť adaptovaná na dvore Kolomana Haličského, aby podčiarkla práve jeho práva na Haličsko.

43 J. Benczur, *Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam Bohemiaeque in Oswicensem et Zatoriensem ducatus praevia explicatio*, Apud Joh. Paul Krauss, Vindobonae, 1772.

Podobne *Haličsko-volynskú kroniku* nepoznal ani Ján Tomka Sásky, ďalší slovenský osvietenec z okruhu Mateja Bela. Historické ambície uhorských kráľov však v roku 1750 namaľoval do podkladov pre mapu Veľkého Uhorska.

Ján Tomka Sásky: Veľké Uhorsko rozdelené na kráľovstvá a provincie. *Parvus Atlas Hungariae*. Bratislava, 1750. Zdroj: Archív autora.

Na záver ešte malá polemika

Z hľadiska povedaného teda možno celkom oprávnene polemizovať so staršou periodizáciou i charakteristikou jednotlivých období a vzťahov území a ľudí pred a za Karpatami, s ktorou v roku 2021 prišla maďarská historička Márta Fontová v knihe *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes*: *Cooperation and conflict in medieval Hungary and Kievan Rus*'.[44] Tá celé obdobie dejín vzájomných väzieb medzi historickým priestorom Podunajska a poriečím Dnestra, Bugu a Dnepra začala príchodom starouhorského kmeňového

[44] M. Font, *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes*: *Cooperation and Conflict in Medieval Hungary and Kievan Rus*', Research Centre for the Humanities, Budapest, 2022.

zväzu, nuž a pochopiteľne, svätým Štefanom. Odignorovala pritom celé jedno fundamentálne a formatívne obdobie, ktoré tomuto času predchádzalo.

Samotné Arpádovské obdobie rozdelila na niekoľko častí. Bolo to v čase, keď sa moc uhorských kráľov presadzovala v západnej Rusi viac-menej náhodne. Arpádovci sa najčastejšie mali miešať do dynastických sporov na strane niektorého z Rurikovcov. Zvyčajne dynasticky prepojeného s podunajskou dynastiou. Prvé obdobie malo za čias panovania Bela III., ale najmä za vlády jeho syna Ondreja II., plynule prejsť do druhého, charakterizovaného otvorenými pokusmi dosadiť niektorého z Arpádovcov na haličský ústredný stolec. Následne podľa maďarskej historičky sa táto politika mala transformovať do novej podoby v časoch Bela IV. V tomto čase si už ruské princezné nebrali arpádovských manželov, ale arpádovské princezné ruské kniežatá.

Chyba chápania logiky historičky v súčasnej dobe sediacej na profesorskom stolci v Päťkostolí spočíva najmä v nepochopení podstaty interakcie medzi Podunajským priestorom a priestormi severovýchodne od Karpát. Dôsledky prosto uznala za príčiny. Logiku arpádovskej politiky za Horou, ako Karpaty nazývajú najstaršie ruské letopisy, postavila výlučne na exkluzívnych väzbách medzi Rurikovcami a Arpádovcami. Treba však zopakovať, že tieto väzby, rovnako ako všetky ostatné mnohoúrovňové prejavy vzájomnej pred- a zakarpatskej interakcie, boli definované ako *restitutio in integrum*, teda ako vrátenie veci do pôvodného stavu. Tento stav ale vznikol počas pôvodného, a do určitej miery dodnes platného „zónovania" Európy. Rozdelenie sveta medzi Kaiserom a pápežom totiž neprebehlo za svätého Štefana Kráľa, ani za svätého Ladislava, ba ani za vlády Ondreja II., ale ešte za vlády Svätopluka I. Bol to teda Svätopluk I. a jeho svätý biskup Metod, ktorý naučil našich západných susedov novému slovanskému slovu *die Grenzen*.

BIBLIOGRAFIA

Pramene:

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, vol. 1, red. Richard Marsina, Veda, Bratislava, 1974.

Diplomata Hungariae antiquissima, vol. 1, red. G. Györffy, In Aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapestini, 1992.

Haličsko-volynská kronika, red. a trans. M. Homza a N. Malinovská. Matica slovenská, Martin, 2019.

Pápež Štefan V. Svätoplukovi I, [w:] *Pramene...*, red. a trans. P. Ratkoš, s. 181 – 185.

Povesť dávnych liet – tzv. Nestorova kronika, [w:] *Pramene...*, red. a trans. P. Ratkoš, s. 355 – 359.

Povesť vremennych let: *Podgotovka teksta, perevod, statii i komentarii*, red. D. Lichačov a V. Adrijanova-Perec, 2. vyd., Nauka, Sankt-Peterburg, 1996.

Pramene k dejinám Veľkej Moravy, red. a trans. P. Ratkoš, Veda, Bratislava, 1968.

Slovo o pluku Igorovom, red. a trans. J. Komorovský. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 1960.

Uhorsko-poľská kronika: *Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, red. M. Homza, trans. J. Balegová, PostScriptum, Bratislava, 2009.

Život Metoda, [w:] *Pramene...*, red. a trans. P. Ratkoš, s. 233 – 244.

Ďalšia literatúra:

Barabás, G., *A King in Slavonia*: *Prince Coloman in the Realm of St Stephen in the 1230s*, [w:] G. Barabás, *Popes, Rulers and their Delegates: Chapters of Papal–Hungarian Relations in the Thirteenth Century*, Center for Ecclesiastical Studies, Pécs, 2023, s. 167 – 179.

Barabás, G., *Rulers – Herscher*, [w:] G. Barabás, *Popes, Rulers and their Delegates...*, s. 167 – 234.

Benczur, J., *Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam Bohemiaeque in Oswicensem et Zatoriensem ducatus praevia explicatio*. Apud Joh. Paul Krauss, Vindobonae, 1772.

Betti, M., *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*: *Papal Power and Political Reality*, Brill, Leiden – Boston, 2013.

Dąbrowski, D., *Król Rusi Daniel*: *Biografia polityczna (ok. 1201–1264)*, Avalon, Kraków, 2012.

Daragó, L, Máté B., Varga, G., *Analysis of Medieval Rotundas in the Former Kingdom of Hungary Considering Central European Corresponding Monuments*, „Periodica Polytechnica Architecture", 51, 2020, nr. 2, s. 124 – 141.

Dvorník, F., *Metodova diecéza a boj o Illyricum*, [w:] *Ríša veľkomoravská*, red. J. Stanislav, L. Mazáč, Praha, 1935, s. 162 – 225.

Florja, B., *Skazanje o preloženii knig na slovenskij jazyk*: *Istočniki, vremja i mesto napisanija*, „Byzantinoslavica", 46, 1985, nr. 1, s. 121 – 130.

Font, M., *Ungarn und Osteuropa zur Zeit des Königs Anderas II. (1205 – 1235)*, [w:] *Generalprobe Burzenland. Neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, red. K. Gündisch, Böhlau, Köln – Weimar – Wien, 2013, s. 40 – 57.

Font, M., Barabás, G., *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208 – 1241): Medieval Central Europe and Hungarian Power*, Arc Humanity Press, Leeds, 2019a.

Font, M., *Coloman, the King of Galicia: The Problems of Coronation*, „Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis", 10, 2019b, s. 81 – 93.

Font, M., *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes*: *Cooperation and Conflict in Medieval Hungary and Kievan Rus*', Research Centre for the Humanities, Budapest, 2022.

Gregoríková Branišová, L., *Kňažná Eufémia a jej pôsobenie v moravskom prostredí na konci 11. a na začiatku 12. storočia*, „Slovenský časopis historický", 2, 2022, nr. 2, s. 3 – 40.

Grzesik, R., *Książę węgierski żonaty z córką Mścisława Halickiego*: *Przyczynek do problemu czasu i miejsca powstania Kroniki węgiersko-polskiej*, „Kwartalnik Historyczny", 52, 1995, s. 23 – 35.

Hardi, D. „Rex Ruscie" olim „Rex Gallicie", [w:] *Drohyčyn 1253*: *Materialy Mižnarodnoji naukovoji konferenciji z nahody 755-ji ričnyci koronaciji Danela Romanovyča*, Ivano-Frankivs'k – Halyč, 2008, s. 37 – 49.

Havlík, L. E., *The Roman Privilege 'Industriae tuae' for Moravia*, „Cyrillomethodianum", 7, 1983, s. 23 – 37.

Hollý, K., *Princess Salomea and Hungarian-Polish Relations in the Period 1214 – 1241*, „Historický časopis", 55: Supplement 2007, s. 5 – 32.

Homza, M., *Coloman of Galicia, a Symbol of Medieval Intellectual Culture Between Slovakia and Croatia*, „Studia Carpathico-Adriatica", 2, 2021, s. 15 – 24.

Homza, M., *Svätopluk, King of the Slavs and Emergence of Old Rus'*, „Studia Slavica and Balcanica Petropolitana", 2025a, nr. 2, s. 132 – 156.

Homza, M., *Svätopluk as a Historical Figure*: *An Attempt at Reconstruction*, [w:] „Studia Universitatis Babeș-Bolyai: Historia", 2025b, nr. 2, s. 5 – 47.

Kučera, M., *O otrokoch v Uhorsku v 10. – 12. storočí*, „Historické štúdie", 5, 1959, s. 221 – 263.

Kučera, M., *Desatinná organizácia obyvateľstva v ranostredovekom Uhorsku*, „Historické štúdie", 11, 1966, s. 57 – 77.

Kučera, M., *Veľká Morava a začiatky našich národných dejín*, [w:] Kučera: *State a články k slovenskému stredoveku*, red. M. Homza, Bratislava, PostScriptum, 2012, s. 45 – 89.

Majorov, A. A., *Istoričeskaja pamjať o Velikoj Moravii i Verchovskaja istoriko-geografičeskaja provincja*, „Vestnik Brjanskogo gosudarsvenogo universiteta", 30, 2016, nr. 4, s. 71 – 77.

Marinčák, Š., *Slovanská liturgia – liturgické dedičstvo byzantskej misie z 9. storočia?*, „Slavica Slovaca", 40, 2005, s. 34 – 62.

Nazarenko, A. V., *Drevniaya Rus' na meždunarodnych putjach*: *Meždistsiplinarnye očerki kuľturnych, torgovych, političeskich svjazej IX – XII vv.* Jazyki russkoj kuľtury Publ., Moskva, 2001.

Ondruš, Š., Z lexiky Kyjevských listov, „Slavica Slovaca", 19, 1984, s. 34 – 42.

Papánek, J., *Historia gentis Slavae: Prvé dejiny slovenského národa*, red. a trans. K. Karabová. Perfekt, Bratislava, 2018.

Pieta, K., *Včasnostredoveké mocenské centrum Bojná – výskumy v rokoch 2007 – 2013*, [w:] *Bojná 2*: *Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, red. K. Pieta – Z. Robak, Instituti Archeologici Nitriensis, Nitra, 2015, s. 9 – 50.

Poleski, J., *Kontakty kmenů povodí Visly a Odry s Velkou Moravou*, [w:] *Velká Morava a počátky křesťanství*, red. P. Kouřil, Archeologický ústav Akademie Věd ČR, Brno, 2014, s. 150 – 154.

Poleski, J., *Contacts between the Great Moravian Empire and the tribes of Lesser Poland – a short episode or common roots?*, [w:] *The Cyril and Methodius Mission and Europe. 1150 Years Since the Arrival of the Thessaloniki Brothers in Great Moravia,* red. P. Kouřil, Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, 2014/2015, s. 182 –199.

Poppe, A., *Państwo i kościół na Rusi w XI wieku*, „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego", 26, 1968.

Poppe, A., *Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings*, „Harvard Ukrainian Studies", 12/13, 1988/1989, s. 488 – 504.

Procházková, N., *Some Notes on the Titles of Coloman of Galicia*, [w:] *Slovakia and Croatia*: *Historical Parallels and Connections (until 1780)*, vol. 1, red. M. Homza, N. Budak, J. Lukačka, Etc, Bratislava – Zagreb, 2013, s. 104 – 109.

Rjabceva, S., *The contact of Great Moravia with Eastern Europe*, [w:] *Catalogue of the exhibition*, s. 162 – 169.

Ruttkay, A., *Ducové – Kostolec*, [w:] *Velká Morava a počátky křesťanství*, s. 235 – 237.

Stojkovski, B., *The Greek Charter of the Hungarian King Stephen I*, „Zbornik radova Vizantološkog instituta", 53, 2016, s. 127 – 140.

Sverdlov, M. B., *K istorii velikomorovskoj kuľturnoj tradicii na Rusi konca XI — načala XII vv.*, „Saint-Petersburg – Historical Journal", 7, 2015, nr. 3, s. 10 – 21.

Šachmatov, A., *Skazanie o preloženii knig na slovenskij jazyk*, [w:] *Jagic-Festschrift*: *Zbornik u slavu Vatroslava Jagica*, red. V. Jagić, F. Pastrnek, Weidmann, Berlin, 1908, s. 172 – 188.

Vasilik, V. V., *Služba sv. ravnoapostoľnomu knjazju vladimiru i kirillo mefodievskaja tradicija*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana", 2016, nr. 2, s. 67 – 77.

Verešová [Malinovská], N., "Regnum Sclavorum" *Svjatopolka kak istočnik srednevekovych slavjanskich konvepcii „Sklavinii"*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana", 11, 2017, nr. 1, s. 21 – 38.

Voloshcuk, M., *RuthenianHungarian Matrimonial Connections in the Context of the Rurik Interdynasty Policy of the 10th – 14th Centuries: Selected statistical data*, „Codrul Cosminului", 25, 2019, nr. 1, s. 95 – 126.

SUMMARY

The Rus' Vector in the Earliest History of Slovakia

This article explores the Russian vector in Slovak history, originating from the 9th-century Svatopluk-Methodian program under Papal patronage. Svatopluk I established the *Regnum Sclavorum* (Kingdom of the Slavs) as a Roman-authorized sovereign entity that exported administrative, economic (decimal taxation), and ecclesiastical (castle-church) structures toward the lands of the future Old Rus'. Old Church Slavonic and its script served as the primary cultural tools for this integration, shaping the foundational identity of early Rus' as documented in Nestor's Chronicle. Ultimately, the author argues that the later Arpadian expansion into Galicia-Volhynia was a conscious continuation of this Great Moravian model based on the Roman historical legitimization.

SPOJRZENIE POLSKICH KRONIKARZY NA RUŚ

Ryszard GRZESIK

Stosunki polsko-ruskie w średniowieczu nie odbiegały od relacji Polski z innymi sąsiadami[1]. Były to sojusze przypieczętowane małżeństwami, które jednak często zrywano, a także wzajemne najazdy i konflikty zbrojne oraz branie i wykupywanie jeńców. Nawet różnice wyznaniowe – wynikające z uznawania Rusinów za schizmatyków – nie stanowiły przeszkody w utrzymywaniu bliskich wzajemnych kontaktów[2]. Anonim tzw. Gall przytacza anachronicz-

[1] Spośród licznych monografii dotyczących stosunków Polski z sąsiadami zob. np. B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1340*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966; N. Kersken, P. Wiszewski, *Polska-Niemcy. Wspólna historia*, t. 1: *Nowi sąsiedzi w środku Europy. Polska i Rzesza w średniowieczu*, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta, Wrocław 2023; R. Grzesik, *Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2003.

[2] Oddajmy głos biskupowi krakowskiemu Mateuszowi, który w odpowiedzi na wezwanie do krucjaty wystosowane przez św. Bernarda z Clairvaux na przełomie 1146 i 1147 r. tak pisał o Rusi i Słowiańszczyźnie (przekład polski Brygidy Kürbis): „Naród bowiem ów ruski, liczny niby gwiazdy, nie dochowuje zasad prawdziwej wiary ani przepisów prawdziwej religii. Nie zważając, że poza Kościołem katolickim nie ma miejsca na prawdziwą ofiarę nie tylko w ofierze Ciała Pańskiego, lecz także w odtrącaniu małżeństw i w powtórnym udzielaniu chrztu [dorosłym] i w innych sakramentach Kościoła widomie szpetnie kuleje. Tak przesiąknięty rozmaitymi błędami, co więcej, zgoła heretycką przewrotnością od początku swojego nawrócenia Chrystusa przecież tylko imieniem wyznaje, czynami zaś całkowicie się wyrzeka. Nie chce bowiem być zgodny ani z łacińskim ani z greckim Kościołem, lecz odrębnie, oddzielony od obu, wymieniony naród komunikuje nijakim uczestnictwem w sakramentach". I w oryginale: „Gens autem illa Ruthenica, multitudine innumerabili ceu sideribus adaequata, orthodoxae fidei regulum ac verae religionis instituta non servat. Non attendens, quoniam extra catholicam ecclesiam veri sacrificii locus non est, nec solum in sacrificio dominici corporis, sed in coniugiis repudandis et rebaptizandis [adultis] atque aliis ecclesiae sacramentis turpiter claudicare cognoscitur. Ita erroribus variis, immo vero haeretica pravitate a primordio suae conversionis imbuta Christum solo quidem nomine confitetur, factis autem penitus abnegat. Neque enim vel Latinae vel Graecae vult esse conformis ecclesiae, sed seorsum ab utraque divisa neutri gens praefata sacramentorum participatione communicat". B. Kürbis, *Cystersi w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku*, w: tejże, *Na progach historii. Prace wybrane*, Wydawnictwo ABOS, Poznań 1994, s. 330 (pierwodruk w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, red.

ną anegdotę o uderzeniu przez Bolesława Chrobrego mieczem w Złotą Bramę oraz o zgwałceniu przez niego Przedsławy, siostry Jarosława Mądrego[3]. Odnotowuje również incydent, w którym Bolesław Szczodry wytargał za brodę swojego szwagra, Izjasława[4]. Gest ten stanowił demonstrację potęgi polskiego monarchy oraz wyraz pogardy wobec kijowskiego księcia, którego – mimo iż sam wyniósł go do władzy – traktował jako władcę niższego rzędu. Podobną pełną pychy postawę polski monarcha zamanifestował zresztą również wobec węgierskiego króla, Władysława I Świętego, u którego szukał schronienia po ucieczce z Polski w następstwie zabójstwa biskupa krakowskiego Stanisława[5].

Od XII w. zauważamy coraz większe splecenie wydarzeń ruskich z węgierskimi[6]. Jak wspomina kolejny polski kronikarz, mistrz Wincenty Kadłubek (późniejszy biskup krakowski), Władymirko – syn księcia przemyskiego

J. Strzelczyk, t. 1, Poznań 1987).

3 Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, M. Plezia, wyd. 6, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989 [dalej cyt.: Gall pol.], I 7, s. 23-24: „A Bolesław bez oporu wkroczył do wielkiego i bogatego miasta i dobywszy z pochwy miecza uderzył nim w Złotą Bramę, gdy zaś ludzie jego się dziwili, czemu to czyni, wyjaśnił [im to] ze śmiechem, a wcale dowcipnie: <<Tak jak w tej godzinie Złota Brama miasta ugodzona została tym mieczem, tak następnej nocy ulegnie siostra najtchórzliwszego z królów, której mi dać nie chciał. Jednakże nie połączy się z Bolesławem w łożu małżeńskim, lecz tylko raz jeden, jak nałożnica, aby pomszczona została w ten sposób zniewaga naszego rodu, Rusinom zaś ku obeldze i hańbie>>. Tak powiedział i co rzekł, to spełnił". Tekst oryginalny: Anonima tzw. Galla *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, w: *Monumenta Poloniae historica* [dalej cyt.: *MPH*], nova series [dalej cyt.: s. n.], t. 2, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1952 [dalej cyt.: Gall], I 7, s. 23.

4 Gall pol., I 23, s. 49-50: „On również, podobnie jak pierwszy Bolesław Wielki, jako zdobywca wkroczył do stolicy królestwa Rusinów, znamienitego miasta Kijowa, i uderzeniem swego miecza pozostawił pamiętny znak na Złotej Bramie. Tam też osadził na tronie królewskim pewnego Rusina ze swego rodu, któremu należały się rządy, a wszystkich, którzy nie byli mu posłuszni, usunął od władzy. […] Prosił zatem Bolesława Szczodrego ustanowiony przezeń król, by wyjechał naprzeciw niego i oddał mu pocałunek pokoju dla czci jego narodu; otóż Polak wprawdzie zgodził się na to, ale Rusin dał [to], czego [on] zechciał. Policzono mianowicie ilość kroków konia Bolesława Szczodrego od jego kwatery do miejsca spotkania – i tyleż grzywien złota złożył mu Rusin. [Bolesław] jednak nie zsiadając z konia, lecz targając go ze śmiechem za brodę, oddał mu ten nieco kosztowny pocałunek". Gall, I 23, s. 48-49.

5 Gall pol., I 28, s. 54-55; Gall, I 28, s. 53-54. Trzeba wyjaśnić, że postawa Bolesława, choć oburzająca i skrajnie nieadekwatna do jego ówczesnej sytuacji wygnańca z kraju, miała racjonalne podstawy, gdyż Władysław z punktu widzenia prawa był uzurpatorem, więżącym wtedy legalnego króla Salomona.

6 R. Grzesik, *Polska Piastów…*, s. 79 zauważa, że w przekazie Jana Długosza pierwsza wiadomość o stosunkach węgiersko-ruskich zanotowana została pod rokiem 1094, a odnosi się do wyprawy Kolomana Uczonego przeciwko halickim Rościsławowiczom w 1099 r.

Wołodara Rościsławowicza – dokonał zemsty za porwanie ojca przez Piotra Włostowica w 1122 r. Otóż Władymirko zawarł układ z przebywającym w Wiślicy panońskim, czyli węgierskim zbiegiem, któremu Bolesław Krzywousty udzielił wcześniej schronienia. Zbieg ten, zdradzający zaufanie polskiego władcy, podstępnie wydał gród najeźdźcy. Wydarzenie to odnotowały polskie roczniki pod rokiem 1135 jako: „Wislicia cede destruitur", co oznaczało zniszczenie grodu w wyniku rzezi[7]. Zdrajcą był najprawdopodobniej Borys Kolomanowicz. Polska wcześniej bezskutecznie wspierała go w walce o tron węgierski, co zakończyło się upokarzającą klęską nad rzeką Sajó (Slaną) 22 lipca 1132 r. W konsekwencji Krzywousty odstąpił od popierania Borysa, który – być może na pocieszenie – otrzymał kasztelanię wiślicką[8].

Pogodzenie się Bolesława Krzywoustego z Bélą II Ślepym miało być potwierdzone przez małżeństwo syna Béli, czyli Gejzy II, z córką Bolesława, o czym wspominają polskie roczniki wywodzące się z nowszej małopolskiej tradycji annalistycznej, czyli *Annales Polonorum*[9]. W tym przypadku mowa była tylko o projekcie, który pozostał niezrealizowany z powodu zawarcia innego związku – Mieszka III Starego z Elżbietą, córką Béli[10]. Wiadomość ta została jednak wykorzystana przez *Kronikę wielkopolską*, źródło o skomplikowanej genezie,

---

[7] Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, wyd. B. Kürbis, indeks D. Zydorek, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, III 22, s. 147-149; tekst łaciński: *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, wyd. M. Plezia, w: *MPH* s. n., t. 11, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja", Kraków 1994, III 22, s. 110-112. R. Grzesik, *Polska Piastów…*, s. 39 oraz s. 148 przyp. 305-307 (analiza zapisek rocznikarskich).

[8] Mistrz Wincenty obszernie opisuje tę klęskę jako moralne zwycięstwo Polski – swoją drogą w czasach nam znacznie bliższych to popularna kategoria myślenia o naszych dziejach. Przytoczmy fragment z *Kroniki*: Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, III 26, s. 157: „Niech więc milczy Panonia! Niech wstydem płonie wspominając swą zdradę. A będąc pokonaną, niech się nie przechwala zwycięstwem i niech się daremnie nie chełpi haniebnym tryumfem, który, jak widzi, tylu swoich wojowników krwią jest zbroczony, tylu poległych życiem okupiony". Tekst łaciński: Mistrz Wincenty, III 26, s. 117. Trzeba zauważyć, że walka Béli II Ślepego z Borysem to starcie linii Álmosa oraz Kolomana Uczonego, mimo, że Borys nie został uznany przez ojca. O okolicznościach bitwy zob. też Gy. Kristó, F. Makk, *Az Árpád-ház uralkodói*, I.P.C. Könyvek, [Budapest 1996], s. 170.

[9] W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII-XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana", Kraków 2003, passim.

[10] K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Oficyna Wydawnicza Volumen; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław-Warszawa [1992]; wyd. 2 z posłowiem T. Jurka, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2004, s. 255-257 (oba wydania mają identyczną paginację); R. Grzesik, *Polska Piastów…*, s. 38-39.

do stworzenia oryginalnego opowiadania o stosunkach polsko-węgierskich. Czytamy tam, że:

[t]en Bolesław córkę swą Judytę, zrodzoną z Rusinki, połączył związkiem małżeńskim z synem Kolomana, króla węgierskiego [recte: Kolomanem, synem króla węgierskiego][11]. Tytułem posagu przyznał mu kasztelanię spiską w dożywotnie posiadanie. Tego [zaś] syna Kolomana [recte: Kolomana][12] wspólnie z królem Węgier ustanowili królem halickim i kazali koronować. Z okazji tej koronacji król Bolesław, tak jak był łatwowierny, podstępnie został oszukany przez króla Węgier: [oddał] kasztelanię spiską i zamiast niej tytułem posagu otrzymał dla swej córki kasztelanię przemyską. Lecz ta chytrość dała początek sporom między Polakami i Węgrami, jak się okaże w dalszym ciągu, I tak oddana przez Polaków w obce ręce kasztelania spiska aż do dziś znajduje się w rękach Węgrów na skutek oszukańczego zajęcia[13].

Ten zadziwiający przekaz, pochodzący prawdopodobnie z końca XIII w. miesza dwa porządki chronologiczne. Autor źródła łączy informację o wydaniu za mąż córki Bolesława Krzywoustego (nazywanej tu Judytą – co badacze Oswald Balzer i Kazimierz Jasiński uznali za wiarygodne[14]) z późniejszym o sto lat małżeństwem Salomei, córki Leszka Białego, z Kolomanem, środkowym synem węgierskiego władcy Andrzeja II. Była to realizacja postanowień układu spiskiego z 1214 r., na mocy którego Leszek Biały otrzymał zachodnie księstwa Rusi Halickiej. Dla kronikarza najważniejsze było tu uzasadnienie utraty ziem spiskich przez Polskę na rzecz Węgier[15]. Fragment ten otwiera przed nami pol-

---

[11] Tłumaczenie dokonane na podstawie przyjętej przez A. Bielowskiego lekcji: *Colomani regis Ungarorum filio*. Wersja poprawniejsza w *MPH*, s. n., t. 8: *Colomano regis Ungarorum filio*.

[12] U A. Bielowskiego lekcja: Colomanidem. Wersja poprawniejsza w *MPH*, s. n., t. 8: Colomanum

[13] *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wst. i koment. B. Kürbisowna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965, rozdz. 27, s. 120-121. Tekst łaciński: *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, w: MPH, s. n., t. 8, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970, rozdz. 27, s. 39. Starsze wydanie A. Bielowskiego, na podstawie którego dokonano tłumaczenia: *Kronika Boguchwała i Godysława Paska*, wyd. W. A. Maciejowski i A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Nakładem własnym, Lwów 1872, rozdz. 27, s. 508.

[14] K. Jasiński, *Rodowód…*, s. 255. Uczony zwraca zarazem uwagę, że *Kronika* błędnie czyni Judytę córką Zbysławy, pierwszej żony Krzywoustego, a nie Salomei z Bergu, jego drugiej małżonki.

[15] R. Grzesik: *Małżeństwo Judyty, córki Bolesława Krzywoustego z Kolomanem czyli o utracie Spisza przez Polskę*, „Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku", 1999/2000, r. 7-8, s. 15-27.

sko-węgierskie współdziałanie i rywalizację w państwie ruskim, przeżywającym kryzys po nagłej i niespodziewanej śmierci Romana Mścisławowicza pod Zawichostem w 1205 r. Wydarzenia z lat wcześniejszych, kiedy ostatni Rościsławowicz – Włodzimierz Jarosławowicz – uciekł na Węgry do Béli III, opisuje już Wincenty Kadłubek[16]. Z kronik późnośredniowiecznych wspomnieć należy oczywiście fundamentalne dzieło Jana Długosza, którego niegdyś Martin Homza w dyskusji naukowej określił mianem pierwszej syntezy dziejów Europy Środkowej. Badacze zauważają, że opisy wydarzeń rozgrywających się na styku polsko-węgiersko-halickim w pierwszych latach XIII w. paradoksalnie nie wykazują znajomości latopisarstwa południoworuskiego, szczególnie *Latopisu hipackiego*, zawierającego przekaz *Kroniki Romanowiczów*[17]. XV-wieczny polihistor znał latopisy północnoruskie, zaś wydarzenia na Rusi Halickiej opisywał z punktu widzenia Polski[18]. Gerard Labuda wysunął atrakcyjną hipotezę o istnieniu zaginionej kroniki dominikańskiej, która koncentrowała się na stosunkach tych trzech krajów[19]. Jak się zdaje, badacze dzisiaj zarzucili tę hipotezę pod ciężarem argumentu, że kronikarstwo dominikańskie w pierwszych dziesięcioleciach istnienia zakonu ograniczało się do wykazów prowincjałów i konwentów. Trudno jednak bez zastrzeżeń przyjąć, że Długosz skomponował swoje opowiadanie wyłącznie na podstawie „kwerendy dokumentowej, zbierania lokalnych tradycji, racjonalnej analizy i amplifikacji"[20]. Jakieś źródło nar-

[16] Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, IV 15, s. 220-221 oraz o jego śmierci i wstąpieniu na tron Romana Mścisławowicza ib., IV 24, s. 256-261; tekst łaciński: Mistrz Wincenty, IV 15, s. 159-160; IV 24, s. 183-186.

[17] Ostatnie wydanie oryginału: *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów),* wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović, I. Juriewa, A. Majorowa, T. Wiłkuł, w: MPH, s. n., t. 16, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2017; przekład polski: *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Wydawnictwo AVALON, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2017; przekład słowacki: *Haličsko-volynská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine kráľov a kniežat východo-strednej Európy v 13. storočí*, wyd. M. Homza, N. Malinovská, Matica slovenská, Martin 2019. To wydanie jest czytelniejsze edytorsko z wyodrębnionym układem chronologicznym. Na podstawie Latopisu badacze opisują te wydarzenia, jak np. B. Włodarski, Polska i Ruś (zob. wyżej, przyp. 1).

[18] R. Grzesik, *Polska Piastów*…, s. 80-81 (przegląd dyskusji).

[19] G. Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1983.

[20] T. Gałuszka OP: *Fragment „zaginionej kroniki dominikańskiej" w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu*, „Studia Źródłoznawcze", 2021, t. 59, s. 13 – omówienie

racyjne musiało jednak istnieć u podstaw tej historii, bo zawiera ono zbyt wiele szczegółów uzupełniających skromny przekaz latopisarski. Wydaje mi się, że wciąż aktualność zachowuje przypuszczenie G. Labudy, że musiała istnieć jakaś kronika powstała w warsztacie dziejopisarskim Wincentego z Kielczy, choć niekoniecznie skoncentrowana na dziejach dominikanów[21].

Nie byłaby to jedyna zaginiona kronika powstała w średniowiecznej Polsce. Badania nad *Kroniką węgiersko-polską* doprowadziły mnie do wniosku, że była ona prawdziwą „składanką" trzech wymienionych w tytule *Kroniki* (zapisanym w rękopisie Zamoyskich) źródeł: *Kroniki Węgrów*, a zatem którejś z redakcji zaginionych *Gesta Ungarorum*, *Legendy św. Stefana*, pióra biskupa Hartwika oraz *Kroniki polskiej*[22]. Tę ostatnią postrzegam jako dzieło o stosunkach polsko-węgierskich spisane dla Salomei, która w okresie po traktacie spiskim wydana została za Kolomana halickiego. Według mojej hipotezy w skład *Kroniki polskiej* weszło również jeszcze jedno, odrębne źródło typu *gesta*, opisujące przede wszystkim czyny Bolesława Szczodrego, które mogło powstać przed jego koronacją, bo w *Kronice węgiersko-polskiej* Bolesław występuje konsekwentnie jako *dux*, czyli książę[23]. I na podstawie tej właśnie *Gesta Boleslai Largi*, jak proponuję określić to domniemane źródło, opisano w *Kronice węgiersko-polskiej* przebieg granicy polsko-węgierskiej. Jak czytamy:

Granice Polaków rozciągały się bowiem aż do brzegu Dunaju, do miasta Ostrzyhomia, potem wiodły do miasta Egeru, a dalej, kierując się ku rzece, która zwie się Cisą, wykręcały wzdłuż rzeki, zwanej Ciepłą, aż do grodu Salis i tam zbiegały się granice między Węgrami, Rusinami i Polakami[24].

---

pracy: M. Zdanek, *„Zaginiona kronika dominikańska" z XIII wieku. Próba nowego spojrzenia*, [w:] *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, red. T. Jurek, I. Skierska, Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Poznań 2007, s. 245-282.

21 G. Labuda, *Zaginiona kronika…*, s. 293-294.

22 *Chronica Hungaro-Polonica*, pars 1. (textus cum varietate lectionum), „Acta Historica Universitatis Szegedensis de Attila József nominatae", t. 26, ed. B. Karácsony, Szeged 1969. Wydanie to cytujemy jako: *Chron.*), s. 9: *Incipit Cronica Vngarorum iuncta et mixta cum cronicis polonorum et uita sancti stephani.*

23 Najszerzej o tej koncepcji zob. R. Grzesik, *Kronika węgiersko-polska – fałszerstwo doskonałe*? [w:] *Surasti tiesą. Pabalginiai istorijos mokslai falsifikatų tyrime. Mokslinių straipsnių rinkinys*, red. R. Čapaitė, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius 2022, s. 31-56.

24 *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, seria łacińska, t. 3: *Średniowiecze*, z. 1a: *Narracyjne źródła węgierskie. Pisarze z wieku XI-XIV (kroniki, rocznik, hagiografia)*, wyd. B. Grunwald-Hajdasz i in., Instytut Slawistyki PAN, Poznań-Warszawa 2024 (dalej

Wyznaczenie miejsca trójstyku granic jest prawidłowe, gdyż linia poprowadzona od dzisiejszej części Preszowa, Solivaru, a może od położonego w niewielkiej odległości komitackiego Wielkiego Szarysza, w kierunku północnym pokrywa się z linią zachodniej granicy późniejszego województwa ruskiego, utworzonego na ziemiach dawnej Rusi Halickiej po jej inkorporacji do Królestwa Polskiego[25].

Druga wiadomość ruska przypomina nam już wyżej podane zapiski dotyczące wątku małżeństwa, tyle, że tym razem chodzi o związek węgiersko-ruski.

Ten zaś [czyli Władysław I Święty – R.G.] został poświęcony Bogu, a książę Rusi Mścisław z miasta Halicza przyjął go jako przybranego syna i jemu oraz swojej córce, jako że miał ją jedną i nie miał syna, przekazał Królestwo Halickie w wieczyste posiadanie i potwierdził to przysięgą. Gdy odbyły się zaślubiny, tak jak Bóg przykazał, ojciec Władysława, król Béla, padł na łoże i skonał[26].

Opis ten dokładnie oddaje sytuację powstałą po porozumieniu między księciem halickim Mścisławem Udałym a królem Węgier Andrzejem II z przełomu 1221 i 1222 r., na mocy którego Koloman zrzekł się pretensji do Halicza, natomiast Mścisław wydał swą młodszą córkę Marię za najmłodszego syna węgierskiego króla, noszącego również imię Andrzej, oraz osadził go w księstwie przemyskim z perspektywą objęcia po nim tronu. W 1226 r. Andrzej uciekł do ojca, który z wojskiem i polskimi posiłkami ruszył na Ruś Halicką. W rezulta-

---

cyt. *Testimonia*, t. 3, z. 1a). Praca jest udostępniona w Otwartym Dostępie pod adresem: https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1974 (dostęp 31 lipca 2025 r.), s. 453, polskie tłumaczenie za: *Żywot św. Stefana króla Węgier czyli Kronika węgiersko-polska*, wyd. R. Grzesik, DiG, Warszawa 2003, s. 79; tekst łaciński: *Chron*., rozdz. 7, s. 41: „Nam termini Polonorum ad litus Danubii ad ciuitatem Strigoniensem terminabantur, deinde in Agriensem ciuitatem ibant, deinde in fluuium, qui Tizia nominatur, cadentes regyrabant iuxta fluuium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis, ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant". Bilingwalne wydanie słowackie: M. Homza, *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, PostScriptum, Bratislava 2009 [dalej cyt.: *UPK*], s. 150-151. Tekst zachował się tylko w redakcji dłuższej.

[25] М. Кордуба, *Західне пограничє Галицької держави між Карпатами та долішним Сяном, Записки Наукового Товариства імени Шевченка*, t. 138-140, 1925, s. 159-245 i mapa; Наукове товариство імені Шевченка, Львів 1925.

[26] *Testimonia*, t. 3, z. 1a, s. 467; *Żywot*, s. 105. Tekst łaciński: „Hic autem Deo dedicatus erat. Hunc autem dux Rusie Mistizlaus de Ciuitate Galicz in adoptiuumg filium accepit, et ei cum filia sua, eo quod unicam haberet, et filio careret, Galicie regnum perpetuo possidendum tradidit, et iuramento corroborauit. Hiis ita, sicut Deus disposuit, peractis nupciis Ladyslay pater rex Bela decidit in lectum, et mortuus est." *Testimonia*,, za: *Chron*., rozdz. 13, s. 68; *UPK*, s. 180-181. Przytaczany przez nas tekst podaje tylko dłuższa redakcja *Kroniki*.

cie Mścisław ustąpił Andrzejowi młodszemu tron halicki, na którym ten pozostawał aż do swojej śmierci w czasie oblężenia przez Daniela Romanowicza w 1234 r.

Badacze tego przekazu zauważają, że dobrze oddaje on aspiracje dworu węgierskiego do objęcia władzą Arpadów kolejnego państwa po Chorwacji, która przyłączona została do domeny Arpadów sto lat wcześniej[27]. Gdyby ta polityka zakończyła się sukcesem, los Halicza przypominałby jej dzieje.

Jak widzimy, Ruś była obecna w polskiej tradycji historiograficznej średniowiecza jako typowy sąsiad, a fakt, że państwo to składało się z rywalizujących ze sobą księstw, nie stanowił dla ówczesnych żadnego zaskoczenia. Wiele działań podejmowanych wobec Rusi miało kontekst węgierski, szczególnie istotny na przełomie XII i XIII w., dlatego musi on być uwzględniany w badaniach stosunków rusko-polskich.

BIBLIOGRAFIA

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, M. Plezia, wyd. 6, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989.

Anonima tzw. Galla *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, w: *Monumenta Poloniae historica*, nova series, t. 2, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1952.

Chronica Hungaro-Polonica, pars 1. (textus cum varietate lectionum), „Acta Historica Universitatis Szegedensis de Attila József nominatae", t. 26, ed. B. Karácsony, Szeged 1969.

Drelicharz W., *Annalistyka małopolska XIII-XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana", Kraków 2003

Gałuszka T., OP: *Fragment „zaginionej kroniki dominikańskiej" w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu*, „Studia Źródłoznawcze", 2021, t. 59, s. 11-24.

Grzesik, *Kronika węgiersko-polska – fałszerstwo doskonałe*? [w:] *Surasti tiesą. Pabalginiai istorijos mokslai falsifikatų tyrime. Mokslinių straipsnių rinkinys*, red. R. Čapaitė, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius 2022, s. 31-56.

Grzesik R.: *Małżeństwo Judyty, córki Bolesława Krzywoustego z Kolomanem czyli o utracie Spisza przez Polskę*, „Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku", 1999/2000, r. 7-8, s. 15-27.

Grzesik R., *Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2003.

Haličsko-volynská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine kráľov a kniežat východo-strednej Európy v 13. storočí, wyd. M. Homza, N. Malinovská, Matica slovenská, Martin 2019.

[27] М. Волощук, <<Русь>> в Угорскому королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, миґрації, Лілея-НВ, Івано-Франківськ 2014, s. 120.

Homza M., *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, PostScriptum, Bratislava 2009.

Jasiński K., *Rodowód pierwszych Piastów*, Oficyna Wydawnicza Volumen; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław-Warszawa, 1992; wyd. 2 z posłowiem T. Jurka, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2004.

Kersken N., Wiszewski P., *Polska-Niemcy. Wspólna historia, t. 1: Nowi sąsiedzi w środku Europy. Polska i Rzesza w średniowieczu*, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta, Wrocław 2023.

Кордуба М., *Західне пограничє Галицької держави між Карпатами та долішним Сяном, Записки Наукового Товариства імени Шевченка*, t. 138-140, s. 159-245, Наукове товариство імені Шевченка, Львів 1925.

Kronika Boguchwała i Godysława Paska, wyd. W. A. Maciejowski i A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae historica*,, t. 2, Nakładem własnym, Lwów 1872, s. 454-598.

Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów), wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović, I. Juriewa, A. Majorowa, T. Wiłkuł, w: *Monumenta Poloniae historica*, series nova, t. 16, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2017.

Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów, wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Wydawnictwo AVALON, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2017.

Kronika wielkopolska, przeł. K. Abgarowicz, wst. i koment. B. Kürbisowna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965.

Kronika wielkopolska, wyd. B. Kürbis, w: *Monumenta Poloniae historica*, series nova, t. 8, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.

Kristó Gy., Makk F., *Az Árpád-ház uralkodói*, I.P.C. Könyvek, [Budapest 1996].

Kürbis B., *Cystersi w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku*, [w:] *Na progach historii. Prace wybrane*, Wydawnictwo ABOS, Poznań 1994, s. 327-343.

Kürbis B., *Cystersi w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku*, [w:] *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1987, s. 321-342.

Labuda G., *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1983.

Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, wyd. B. Kürbis, indeks D. Zydorek, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.

Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska, wyd. M. Plezia, w: *Monumenta Poloniae historica*, series nova, t. 11, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja", Kraków 1994.

Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria łacińska, t. 3: *Średniowiecze*, z. 1a: *Narracyjne źródła węgierskie. Pisarze z wieku XI-XIV (kroniki, rocznik, hagiografia)*, wyd. B. Grunwald-Hajdasz i in., Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Poznań-Warszawa 2024.

Włodarski B., *Polska i Ruś 1194-1340*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966.

Волощук М., <<Русь>> в Угорскому королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, миґрації, Лілея-НВ, Івано-Франківськ 2014.

Zdanek M., *„Zaginiona kronika dominikańska" z XIII wieku. Próba nowego spojrzenia*, [w:] *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, red. T. Jurek, I. Skierska, Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Poznań 2007, s. 245-282.

Żywot św. Stefana króla Węgier czyli Kronika węgiersko-polska, wyd. R. Grzesik, DiG, Warszawa 2003.

SUMMARY

The view of Polish chroniclers on Rus'

In this paper (The view of Polish chroniclers on Rus') it is discussed how medieval Polish chroniclers viewed Rus' as a typical neighbour, characterized by its internal fragmentation into various warring principalities. A significant aspect of these historical accounts is the influence of the Hungarian Arpad dynasty, which sought to expand its authority into Halych, mirroring its earlier annexation of Croatia. The author emphasizes that any comprehensive study of Polish-Rus' relations, particularly during the turn of the 12th and 13th centuries, must account for this Hungarian geopolitical context.

SŁOWACY I GALICYJSCY RUSINI W XIX WIEKU WOBEC DOMINACJI WĘGIERSKIEJ I POLSKIEJ. STUDIUM PORÓWNAWCZE

Adam ŚWIĄTEK

Kształtowanie się nowoczesnych narodów w wieku XIX to temat, który od dekad nurtuje badaczy różnych dyscyplin naukowych i wciąż nie traci na atrakcyjności. Naukę interesuje zarówno fenomen narodzin nowoczesnych narodów, dynamika kształtowania świadomości narodowej, przejście z etapu „etnicznego" do etapu „narodowego", sylwetki oraz dokonania „budzicieli narodowych", jak i, niekiedy pełna dramatycznych zwrotów akcji, nierówna walka tzw. „narodów młodych" z „narodami historycznymi", dominującymi w wieloetnicznych imperiach Europy, zwłaszcza Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Problematyka ta była przedmiotem dociekań historycznych, literaturoznawczych czy etnologicznych, próbowano także ująć opisywane zjawiska w ramy teoretyczne[1]. Większość ruchów narodowych doczekała się już bogatej literatury przedmiotu, której z każdym rokiem przybywa. Rzadziej próbuje się natomiast porównywać wybrane procesy narodotwórcze. Tymczasem komparatystyka historyczna może przynieść nauce ciekawe rezultaty w postaci dostrzeżenia elementów wspólnych w kształtowaniu się nowoczesnych narodów oraz uchwycenia unikalnych cech i doświadczeń każdego z nich.

[1] Warto wymienić zwłaszcza dedykowane konkretnie tej tematyce prace Anthony'ego D. Smitha (*Etniczne źródła narodów*, przeł. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009), Miroslava Hrocha (*Powstanie małych narodów w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej*, przeł. A. Szczukova, Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020), czy – na gruncie polskim – Józefa Chlebowczyka (*O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.)*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków 1983) oraz Antoniny Kłoskowskiej (*Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996).

Najdobitniej specyfikę tej metody sprecyzował Marc Bloch. W jego ujęciu porównanie historyczne oznacza przede wszystkim:

> wybór w jednym lub kilku różnych środowiskach społecznych dwóch lub większej liczby zjawisk, które na pierwszy rzut oka zdają się wykazywać pewne analogie; prześledzenie przebiegu ich rozwoju; stwierdzenie podobieństw i różnic oraz, w miarę możliwości, wyjaśnienie zarówno jednych, jak i drugich. A zatem, aby można było mówić o porównaniu w sensie historycznym, konieczne są dwa warunki: pewne podobieństwo między obserwowanymi faktami – co jest oczywiste – oraz pewna odmienność środowisk, w których one wystąpiły[2].

Historyk ten podkreślał, że szczególnie wartościowe poznawczo jest równoległe badanie społeczeństw sąsiednich i współczesnych sobie, pozostających we wzajemnych oddziaływaniach oraz podlegających działaniu tych samych czynników historycznych[3].

Celem niniejszego tekstu będzie zwrócenie uwagi na podobieństwa, ale i wyjątkowość dwóch sąsiadujących ze sobą, żyjących w jednym imperium habsburskim narodów, które w XIX wieku przeżywały „przebudzenie" (albo, jak kto woli, „odrodzenie") narodowe. Mowa o mieszkających w węgierskiej części państwa Słowakach i galicyjskich, a więc austriackich Rusinach, jeszcze wtedy nieużywających nazwy „Ukraińcy"[4].

Naturalnie poszczególne „młode narody" Europy, w tym Ukraińcy i Słowacy, były już bohaterami syntetycznych, panoramicznych ujęć historii regionu[5]. Wydaje się jednak, że w literaturze przedmiotu nie podejmowano prób porównawczego ujęcia projektów narodotwórczych: ukraińskiego w Galicji i słowac-

---

[2] M. Bloch, *Pour une histoire comparée des sociétés européennes*', „Revue de Synthèse Historique", 1928, t. 46, s. 16–17.

[3] Ibidem, s. 19.

[4] Etnonim „Ukrainiec" spopularyzuje się dopiero z początkiem XX w. na obszarze Galicji Wschodniej, będą go używać świadomi swej odrębności narodowej Rusini.

[5] Por. np. Л. Зашкільняк, *Історія Центрально-Східної Європи*, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів 2001; M. Hroch, *Małe narody Europy. Perspektywa historyczna*, przeł. G. Pańko, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2008; K. Pomian, *Europa i jej narody*, przeł. M. Szpakowska, Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2009 (zwłaszcza rozdział 19), czy – konkretnie już w okresie XIX-wiecznej monarchii habsburskiej – H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, red. A. Cetnarowicz, E. Orman, J. Tokarski, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2015.

kiego. Nie oznacza to, że nie analizowano sąsiedztwa słowacko-ukraińskiego (a także polskiego), którego szczególnym zwornikiem jest obszar zamieszkany przez Rusinów (Karpatorusinów, w Polsce nazywanych Łemkami)[6]. Celem niniejszego tekstu nie jest jednak skupianie uwagi na pograniczu kulturowym wymienionych narodowości, lecz porównanie procesów narodotwórczych w długim XIX wieku ze względu na ich pewne podobieństwa, a także interesujące różnice.

Obie narodowości w XIX stuleciu znajdowały się w podobnej sytuacji politycznego podporządkowania: ludność słowacka znajdowała się pod dominacją węgierską, a ruska w Galicji – austriacką, choć od przemian ustrojowych lat 60. XIX w. w zasadzie polską. Przebudzenie narodowe przeżywały w podobnym czasie – w okresie romantyzmu. Dominowały liczebnie, ale nie politycznie i kulturowo (gdy mowa o kulturze wysokiej, a więc literaturze pięknej, sztuce *etc.*) na zamieszkanym przez siebie terytorium (Górne Węgry, Galicja Wschodnia). Obie budowały kanon swojej kultury narodowej na fundamencie ludowym, choć – co ciekawe – wzorem narodów tzw. historycznych poszukiwały też źródeł narodu w czasach średniowiecza. Dla Słowaków taką kolebką miało być Państwo Wielkomorawskie (zob. np. prace historyczne Františka Víťazoslava Sasinka), dla Rusinów w Galicji – Ruś Halicko-Włodzimierska (pisali o tych korzeniach Denys Zubrycki[7], a później Mychajło Hruszewski, który w swojej monumentalnej *Historii Rusi-Ukrainy* połączył historię dawnej Rusi z Kozaczyzną[8]).

To wystarczające przesłanki, by przeprowadzić komparatystyczną analizę obu procesów narodotwórczych. Ze względu na rozległość tematu, a także ograniczoną objętość tekstu, w poniższych rozważaniach ograniczono się tylko do wybranych wątków, których przedstawienie, z konieczności skrótowe, ma na celu zasygnalizowanie badaczom kluczowych podobieństw i różnic.

---

6 Zob. np. E. Michna, *Kwestie etniczno-narodowościowe na pograniczu Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej. Ruch Rusiński na Słowacji, Ukrainie i w Polsce*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2004.

7 D. Zubrycki, *Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i hierarchji cerkiewney w temże królestwie*, z. 1: *Od zaprowadzenia Chrześciaństwa na Rusi aż do opanowania Rusi czerwoney przez Kazimierza Wielkiego od roku 988 do roku 1340*, Drukarnia Instytutu Stauropigialnego, Lwów 1837.

8 М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, Т. 1–10, Наукове Товариство ім. Шевченка, Київ 1898–1936.

Zacząć wypada od konstatacji, że zarówno Słowacy, jak i galicyjscy Rusini przez długie dekady XIX wieku nie byli przez tzw. „narody historyczne" uznawani za narody, przynajmniej w świetle filozofii Georga Wilhelma Friedricha Hegla, która wywarła fundamentalny wpływ na refleksję humanistyczną epoki. Filozof podkreślał, że „w dziejach powszechnych może być mowa tylko o narodach, które tworzą państwo"[9]. Ani Słowacy, ani Rusini nie tworzyli wówczas własnego państwa, ani nawet nie przejawiali dążeń do jego posiadania. Polacy i Węgrzy również nie byli niepodlegli, upadek ich państw dokonał się co prawda w innych epokach[10], ale w XIX wieku byli w podobnej sytuacji, wchodząc w skład państw i imperiów (w przypadku polskim – trzech, w przypadku węgierskim – tylko jednego) Europy Środkowo-Wschodniej. Istniał jednak kluczowy czynnik odróżniający Polaków i Węgrów od Rusinów i Słowaków – w przypadku tych pierwszych (Polaków i Węgrów) było nim posiadanie i trwanie szlachty, która tożsamość narodową przechowała i po licznych perturbacjach rozwijała w realiach już epoki nowoczesnej, mimo postępującej transformacji społecznej[11]. Model narodu politycznego – z każdą dekadą XIX wieku coraz bardziej anachroniczny – choć ograniczał się głównie do warstw uprzywilejowanych, nie był skrępowany względami etnicznymi, co przez stulecia umożliwiało przyjmowanie polskiej i analogicznie węgierskiej kultury politycznej przez członków różnych grup etnicznych zamieszkujących terytoria dawnych Polski i Węgier. Zarówno Rzeczpospolita polsko-litewska, jak i Królestwo Węgier (i to rozbite przez Osmanów w XVI w., jak i to reaktywowane w latach 1848-1849 oraz po 1867 r. jako jeden z podmiotów dualistycznej monarchii habsburskiej) były państwami wieloetnicznymi, a naród tworzyły warstwy szlacheckie, co sprzyjało odpowiednio: polonizacji i madziaryzacji. Procesami tymi była objęta w mniejszym lub większym stopniu w zasadzie większość grup etnicznych zamieszkujących oba państwa, co w biegu dziejów prowadziło

---

9 G.W.F. Hegel, *Wykłady o filozofii dziejów*, przeł., przedm. i oprac. A. Zieleńczyk, skł. gł. Gebethner i Wolff, Warszawa 1919, s. 41.

10 Upadek Polski nastąpił pod koniec XVIII w., w czasach Oświecenia, Węgier zaś jeszcze w wieku XVI, ale tradycja Królestwa Węgier była w zasadzie podtrzymywana w dwóch z trzech wydzielonych części, a więc w zajętych przez Habsburgów Węgrzech królewskich oraz na półzależnym od Osmanów Siedmiogrodzie.

11 Problematykę szlachty jako narodu politycznego i jej doniosłą rolę w zachowaniu i rozwijaniu kultury narodowej mimo rozbiorów omawiają prace J. Tazbira, zwłaszcza *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit, upadek, relikty*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.

do powstania tzw. tożsamości hybrydowych[12]. W gruncie rzeczy było to zjawisko naturalne i w zasadzie długo niepoddawane nawet dyskusji. Ujawnieniu hybrydowych tożsamości przysłużył się dopiero wiek XIX, gdy z powodu demokratyzacji społeczeństw sposoby rozumienia tożsamości zbiorowych przechodziły przemiany.

Jeśli chodzi o *casus* polski, należy wspomnieć o tzw. *gente Rutheni, natione Poloni*, a więc o Rusinach grekokatolikach, mieszkańcach głównie wschodniej części Galicji, aspirujących i poczuwających się do bycia członkami narodu polskiego albo przynajmniej aprobujących wizję trialistycznej Rzeczypospolitej, polsko-litewsko-ruskiej, którą to koncepcję najszerzej rozwinięto podczas powstania styczniowego w latach 1863-1864. Mimo fiaska tego zrywu narodowego, pozostała ona jeszcze przez dziesięciolecia w pamięci zbiorowej jako – z każdą kolejną dekadą coraz mniej realny – postulat na przyszłość. Wielu przedstawicieli dawnych rodów bojarskich, księży i synów księżowskich unickich, a w XIX w. także przedstawicieli nowej grupy społecznej – inteligencji, wywodzącej się nie tylko ze środowisk szlacheckich, ale także mieszczańskich, a w dalszej perspektywie również chłopskich – było w sensie politycznym i kulturowym Polakami lub do polskości aspirowało. Aby zilustrować to zjawisko, warto przywołać zarówno przykłady magnackich rodów, takich jak Szeptyccy czy Fedorowicze, jak i nazwiska wybitnych jednostek, zasłużonych dla polskiej polityki czy kultury. Należeli do nich m.in. prezydent Krakowa i marszałek Sejmu Krajowego we Lwowie Mikołaj Zyblikiewicz, historyk Anatol Lewicki, dziennikarz Henryk Rewakowicz, pedagodzy Zygmunt Sawczyński i Euzebiusz Czerkawski, działacz demokratyczny Jan Dobrzański oraz syn księdza unickiego, poeta i publicysta Platon Kostecki. Wszyscy oni byli Rusinami, działali na rzecz polskiego interesu, nie wyrzekając się przy tym swoich ruskich korzeni[13].

---

[12] Tożsamości hybrydowe są od lat przedmiotem badań naukowych. Powstają głównie na pograniczach i w diasporze, cechuje je funkcjonowanie podwójnej świadomości zamiast całkowitego zaadaptowania wyłącznie jednej kultury. Pisano o tym zagadnieniu wielokrotnie. Zob. m.in. K. E. Iyall Smith, *Hybrid Identities: Theoretical Examinations*, [w:] *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, red. K. E. Iyall Smith, P. Leavy, Brill, Leiden–Boston 2008, s. 3–11. W polskiej literaturze zob. m.in. J. Nikitorowicz, *Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu – potencjał i problem osobisty i grupowy?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin–Polonia. Sectio J", 2019, nr 2, s. 11–22.

[13] Szerzej w: A. A. Zięba, *Gente Rutheni, natione Poloni*, [w:] *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*, t. 2, red. R. Łużny, A. A. Zięba, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1995, s. 61–77; A. Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*,

Warto zastanowić się, czy w przestrzeni węgierskiej powstało analogiczne zjawisko, w tym wypadku dotyczące Słowaków. W odniesieniu do osób niemadziarskiego pochodzenia, które uległy madziaryzacji używano określenia madziaroni (*magyaroni*). Miało ono jednak znaczenie pejoratywne, ze słowackiej perspektywy oznaczało bowiem zdrajcę. Niemniej hybrydowe tożsamości funkcjonowały i miały różne odcienie, począwszy od zwyczajnej lojalności państwowej aż po pełną madziaryzację, która dotyczyła już nie tylko szlachty, ale również przedstawicieli inteligencji[14].

W historii Węgier znajdujemy ciekawe przypadki szlachciców słowackiego pochodzenia, którzy wywodzili się z ziem słowackich (Górne Węgry), a przy tym partycypowali w *natio hungarica*[15]. Liberalny projekt rozszerzenia koncepcji narodu węgierskiego o niższe warstwy społeczne przy jednoczesnym zastąpieniu państwowego języka łacińskiego językiem węgierskim, podobnie jak próba uznania wszystkich obywateli Korony św. Stefana za Węgrów w zasadzie przesądziły w dalszej perspektywie o klęsce projektu węgierskiej tożsamości narodowej, nieograniczanej etnicznym pochodzeniem. Co ciekawe, najbardziej rozpoznawalni bohaterowie doby węgierskiego romantyzmu, Sándor Petőfi, urodzony jako Alexander Petrovič, jak i Lajos Kossuth, chociaż mieli pochodzenie słowackie, czuli się pełnoprawnymi Węgrami[16]. Petőfi miał matkę Słowaczkę, nazywała się Mária Hrúzová, była ludową poetką piszącą po słowacku. Wujem Kossutha był zaś Juraj Košút, słowacki patriota, wspierający Ľudovíta Štúra. József Demmel dowodzi, że dokumenty rodzinne Kossuthów do połowy XIX wieku były pisane w języku słowackim[17].

Te przykłady jednak nie do końca dają się porównać ze środowiskiem *gente Rutheni, natione Poloni* ze względu na brak, zarówno zaangażowania wymienionych postaci w jakkolwiek rozumiane sprawy słowackie, jak i deklaracji

Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, *passim*.

14 D. Škvarna, *A Slovak Intellectual and Slovak Intelectualism in the 19th Century: Types of Identities*, [w:] *Historisation of Central Europe*, red. K. Vymětalová, Z. Jirásek, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2014, s. 235–249.

15 A. Maxwell, *Multiple Nationalism: National Concepts in Nineteenth-Century Hungary and Benedict Anderson's „Imagined Communities"*, „Nationalism and Ethnic Politics", 2005, nr 3, s. 387.

16 T. Kopyś, *Kwestia narodowościowa na ziemiach Korony Świętego Stefana w latach 1867–1918*, Wydawnictwo Promocji Powiatu, Miasta i Gminy „Promo", Kraków 2001, s. 43–44.

17 J. Demmel, *„Stav zemiansky národa slovenského". Uhorská šľachta slovenského pôvodu*, „Forum Historiae", 2012, nr 2, s. 58.

własnych związków ze słowackością. Być może bardziej adekwatne w realiach słowacko-węgierskich byłoby porównanie z tzw. „lojalnymi Słowakami", jak ich nazywa Iván Halász[18]. W tej kategorii badacz umieszcza Samuela Czambela, urzędnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Węgier, biskupa ewangelickiego Daniela Bacháta, Adolfa Pechánya, nauczyciela i polityka, doradcę premiera węgierskiego, a po I wojnie światowej komisarza do spraw słowackich na Węgrzech. Jeszcze odrębnym przypadkiem, który trudno zdefiniować, jest Ján Nepomuk Bobula, polityk słowacki, reprezentant tzw. nowej szkoły słowackiej[19], który po wyborze na posła do sejmu węgierskiego, zredefiniował swoją polityczną tożsamość i skupił się w swej działalności przede wszystkim na sprawach rozwoju przemysłowego Węgier, w tym północnych komitatów (słowackich). Można stwierdzić, że główni działacze nowej szkoły słowackiej stworzyli program lojalizmu względem państwa, licząc na pewne korzyści dla ludności słowackiej.

Gente Rutheni, natione Poloni również stworzyli (w okresie Wiosny Ludów) swój program polityczny, a nawet zorganizowali ugrupowanie (Sobór Ruski) i wydawali gazetę („Dnewnyk Ruskij")[20]. Choć obie inicjatywy wiele dzieli, interesujące byłoby ich porównanie z uwzględnieniem wytworzonych przez oba środowiska treści kulturowych. Znajdziemy liczne przykłady Rusinów narodowości polskiej, którzy z pochodzenia etnicznego uczynili ważny element manifestowanej przez siebie tożsamości, a niektórzy tworzyli nawet poezję w języku ruskim dedykowaną idei polsko-ruskiego braterstwa czy Rzeczypospolitej Trojga Narodów: Polaków, Rusinów i Litwinów. Szczególnie istotną figurą w tym kontekście jest Platon Kostecki[21]. Po stronie słowackiej, gdyby szukać podobnej postawy czy postaci, która starała się zdefiniować w swym pisarstwie

---

[18] I. Halász, *Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku – dobrí Slováci, úradní Tóti, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...)*, [w:] *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia / Regionális és nemzeti identitásformák a 18 – 20. századi magyar és a szlovák történelemben*, red. Š. Šutaj, L. Szarka, Universum, Prešov 2007, s. 91–103.

[19] Szczegółowa charakterystyka w: B. Kostický, *Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1959.

[20] A. Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni…*, s. 205–230. O członkach Soboru Ruskiego w: M. Mudryj, *Organizacja i członkowie Soboru Ruskiego (1848 r.)*, „Krakowskie Pismo Kresowe", 2024, nr 16: *Tożsamości hybrydowe w Galicji*, red. A. Świątek, s. 71–105.

[21] Więcej w: A. Świątek, *Rusin z polską duszą. Platon Kostecki (1832-1908)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023.

ideę słowacko-węgierskiego braterstwa, można by było wskazać – z całą świadomością różnic, które ich dzieliły – Jana Palárika[22]. Rewidując błędne z jego punktu widzenia obstawanie przez Słowaków przy idei wzajemności słowiańskiej, za czym szła także orientacja słowackich elit na Rosję, twórca ten pragmatycznie obstawał za sojuszem słowacko-węgierskim.

Oprócz pytania o tożsamość hybrydową czy system podwójnej lojalności, należałoby poddać porównaniu także procesy asymilacyjne zachodzące w obu krajach. Przede wszystkim warto zadać pytanie, dlaczego silniej spolonizowały się elity ruskie, w mniejszym zaś stopniu zmadziaryzowali się Słowacy. Przecież i Słowacy, i Rusini znajdowali się w granicach odpowiednio Węgier i Polski od setek lat. Ziemie słowackie zostały włączone do państwa węgierskiego jeszcze w XI w. za panowania Stefana I Świętego. Chrystianizację tych ziem, rozpoczętą w czasach istnienia Państwa Wielkomorawskiego, dokończyły więc już Węgry, tyle że w rycie łacińskim. Po zajęciu środkowych Węgier przez Imperium Osmańskie ziemie słowackie należące do Habsburgów stały się szczególnie ważne dla tradycji węgierskiej (przeniesienie sejmu do Preszburga – dzisiejszej Bratysławy, a arcybiskupstwa ostrzyhomskiego do Trnawy). Od wyparcia Turków i zjednoczenia Węgier w wyniku traktatu karłowickiego w 1699 r. ziemie słowackie pozostawały częścią Królestwa Węgier pod władzą Habsburgów. Mowa więc o ośmiu wiekach wspólnej historii słowacko-węgierskiej.

W przypadku ziem ruskich, od XIV w. Polska posiadała Ruś Czerwoną i Podole, Litwa zaś – Wołyń, Podole, Bracławszczyznę, Kijowszczyznę aż po Dzikie Pola oraz częściowo także Ukrainę Lewobrzeżną. Ziemie ruskie (z wyjątkiem tych, które już wcześniej zostały przyłączone do Królestwa Polskiego przez Kazimierza Wielkiego) przeszły pod panowanie Korony na sejmie lubelskim w 1569 r. Tym samym większa część terytorium dzisiejszej Ukrainy znalazła się w granicach Królestwa Polskiego. Związki tych ziem z Polską, w perspektywie długiego trwania, zaowocowały latynizacją rodów bojarskich lub okcydentalizacją Cerkwi (przyjęcie unii w Brześciu w 1596 r.), a także polonizacją większości elit ruskich.

[22] Ciekawą analizę dzieł Palárika pod kątem jego przekonań na temat związków słowacko-węgierskich przeprowadziła A. Kobylińska w artykule *Brothers Hungarians… Ján Palárik's Attempt at Renegotiating the Slovak-Hungarian Relations on the Threshold of the 1860s.*, „Acta Poloniae Historica", 2013, t. 108, s. 121–146.

Słowacy byli więc częścią Korony św. Stefana znacznie dłużej niż Rusini byli mieszkańcami Królestwa Polskiego. A jednak stopień polonizacji elit ruskich był o wiele silniejszy niż stopień madziaryzacji elit słowackich, mimo iż to Rusini mogli się odwoływać do tradycji własnych organizmów państwowych ze średniowiecza (Ruś Kijowska, a po rozłamie pomniejsze księstwa, w tym szczególnie istotne Księstwo, a potem Królestwo Halicko-Włodzimierskie). Państwa ruskie (z wyjątkiem Rusi Halickiej) upadły pod naporem Mongołów na długo przed epoką wykształcania się tożsamości narodowych, choćby w obrębie samych elit. Czynnikiem integrującym Rusinów była więc głównie przynależność do Cerkwi, a od unii brzeskiej – już tylko obrządek.

Okazało się to szczególnie ważne podczas Wiosny Ludów, która była kluczowym momentem dla wyartykułowania żądań politycznych zarówno Rusinów, jak i Słowaków. Co prawda oba ruchy narodowe – słowacki i ruski – wybrały wówczas opcję lojalistyczną wobec władz austriackich, niemniej liczono na wynikające z tego korzyści i nie popierano, a nawet zwalczano aspiracje wolnościowe węgierskie i polskie. O ile jednak Rusini (z wyjątkiem współpracującego z Polakami środowiska Soboru Ruskiego) ograniczyli się do postawienia żądań równouprawnienia, ewentualnie domagali się – bezskutecznie – podziału Galicji, o tyle podczas rewolucji węgierskiej Słowacy nie tylko sformułowali swój program polityczny, ale również, na czele z Jozefem Miloslavem Hurbanem, wystąpili zbrojnie przeciwko węgierskim liberałom[23].

Co ważne, podczas Wiosny Ludów liderami ruskiego ruchu narodowego byli przede wszystkim duchowni greckokatoliccy na czele z metropolitą lwowskim Michałem Lewickim (Mychajłem Łewyckim) oraz, w szczególności, biskupem przemyskim Grzegorzem Jachimowiczem (Hryhorijem Jachymowyczem)[24]. W zasadzie duchowieństwo greckokatolickie aż do końca epoki przewodziło ruskiemu ruchowi narodowemu[25], choć w kolejnych dekadach nie było już jedyną

[23] Wieloaspektowo udział Słowaków w Wiośnie Ludów omówiono w tomie *Slováci v revolúcii 1848–1849*, red. I. Sedlák, Matica slovenská, Martin 2000.

[24] J. Kozik, *Między reakcją a rewolucją Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848*–1849, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1975, s. 34–55. Autor najszerzej w polskiej historiografii omawia przebieg Wiosny Ludów z perspektywy ukraińskiej, uwzględniając również rolę duchowieństwa greckokatolickiego.

[25] B. Wójtowicz-Huber, *„Ojcowie narodu". Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1919)*, red. nauk. J. Koźbiał, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.

siłą polityczną. Marian Mudryj wskazuje, że to właśnie wśród elit cerkiewnych popularność zdobyła koncepcja narodu galicyjsko-ruskiego, którą kolejni metropolici konsekwentnie realizowali w Galicji[26].

W drugiej połowie XIX w., a zwłaszcza na początku XX w., gdy tożsamość deklarowano coraz bardziej świadomie, ukształtowały się już stereotypy Rusina-grekokatolika i Polaka-łacinnika, choć podział ten nie zawsze wyglądał właśnie w ten sposób. W rzeczywistości część grekokatolików uważała się za Polaków (przedstawiciele dawnych rodów bojarskich, inteligencja *gente Ruteni, natione Poloni*), z kolei rzymskokatoliccy chłopi niekiedy stawali się Rusinami (tzw. Rusini łacinnicy[27]). W większości przypadków różnica obrządku faktycznie przekładała się jednak na różnice narodowe.

W przypadku słowackim, podobnie jak w przypadku ruskim, duchowieństwo również odegrało istotną rolę w procesie narodotwórczym. Zasadnicza różnica polegała jednak na tym, że nie można mówić o tak wyraźnym podziale wyznaniowym między Słowakami i Węgrami, jak między Rusinami i Polakami, bowiem społeczeństwo słowackie było dwukonfesyjne. Większość Słowaków należała do Kościoła rzymskokatolickiego, ale część była wyznania protestanckiego. Również Węgrzy byli zarówno katolikami, jak i luteranami oraz kalwinami, co uniemożliwiało obu stronom wyznaczenie granic narodowych w oparciu o różnice wyznaniowe lub obrządkowe jak to miało miejsce między Polakami i Rusinami. Istotny jest natomiast fakt, że główni działacze słowaccy okresu odrodzenia narodowego byli albo księżmi (Anton Bernolák – twórca pierwszej kodyfikacji języka słowackiego jeszcze w XVIII w., Ján Hollý – poeta i tłumacz, Štefan Moyses – pierwszy przewodniczący Macierzy Słowackiej czy wreszcie Andrej Hlinka – twórca Słowackiej Partii Ludowej), albo pastorami (Jozef Miloslav Hurban – wspomniany już przywódca powstania słowackiego i pisarz, Michal Miloslav Hodža – pisarz i językoznawca, Karol Kuzmány – literat), albo przynajmniej osobami związanymi ze środowiskami religijnymi (Ľudovít Štúr, który wykładał w seminarium ewangelickim w Preszburgu).

---

[26] Badacz proponuje na określenie tego typu tożsamości pojęcie „austroruństwa". Zob. M. Mudryj, *Kwestia tożsamości wśród ruskich elit politycznych w Galicji*, „Prace Historyczne" 2017, nr 144, z. 2: *Kształty galicyjskich tożsamości*, red. A. Świątek, s. 260–263.

[27] Cz. Partacz, *Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. Rusini łacinnicy i Polacy grekokatolicy*, „Rocznik Przemyski", t. 28, 1991/1992 [1993], s. 123–146.

Obok religii, wyznania czy obrządku drugim ważnym kwantyfikatorem dla kształtowania się tożsamości narodowych na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej często bywał język, a w przypadku Rusinów także alfabet. Język literacki w zasadzie u wszystkich narodów środkowo-europejskich traktowano jako wyznacznik odrębności od sąsiadów czy narodów dominujących we wspólnie zamieszkiwanych państwach, stąd też polityka imperiów dążyła często do ograniczania dostępu mniejszości narodowych do edukacji w swoich językach czy swobody posługiwania się nimi. Kodyfikację języka i rozwój języka literackiego Miroslav Hroch określa jako fazę A procesu narodotwórczego. W analizowanych przez badacza przypadkach faza ta zawsze prowadziła do kolejnych etapów, tj. agitacji narodowej (faza B), a następnie tworzenia masowego ruchu narodowego (faza C)[28].

Spróbujmy pod tym kątem przeanalizować oba przypadki: rusko-polski i słowacko-węgierski. Na pierwszy rzut oka trudno je ze sobą porównywać. Przede wszystkim między Rusinami i Polakami, w obu przypadkach Słowianami, istniała bliskość językowa, o której trudno mówić w odniesieniu do Słowaków i ugrofińskich Madziarów, których języki wywodziły się z zupełnie innych grup językowych. Co więcej, w Polsce język polski w swym staropolskim wariancie w dobie renesansu zaczął wypierać łacinę i był przyswajany także przez szlachtę litewską i ruską jako język komunikacji i piśmiennictwa. W przypadku węgierskim łacina, a więc ówczesna *lingua franca*, pozostała językiem państwowym nadzwyczaj długo, bo aż do lat 40. XIX wieku. Mimo tych gruntownych różnic, możemy jednak dostrzec paralele w zakresie walki o prawo do używania własnego języka.

W przypadku Słowaków odrębność językowa od Węgrów była oczywista, nie trzeba więc było zabiegać o ustalenie pisowni, która nie groziłaby asymilacją. Kodyfikacja nowoczesnego języka słowackiego nastąpiła przy tym dosyć wcześnie. Pod koniec XVIII w. normę języka literackiego zaproponował Anton Bernolák, nie została ona jednak powszechnie przyjęta. Sukcesem zakończyła się natomiast kolejna kodyfikacja, przeprowadzona przez Ľudovíta Štúra w latach 40. XIX w.

W podobnym czasie nastąpiło przebudzenie narodowe galicyjskich Rusinów. Datuje się je na lata 30. XIX wieku, przyjmując rok 1837 jako moment

[28] M. Hroch, *Powstanie małych narodów…*, s. 57.

przełomowy, w którym to młodzi literaci ruscy (tzw. Ruska Trójca)[29] opublikowali zbiór utworów pisanych w ludowej wersji języka ruskiego pt. *Rusałka Dnistrowaja* (*Русалка днѣстровая*). Z powodu cenzury ukazał się nie w Galicji, a w węgierskiej Budzie. Publikacja ta dała impuls do kodyfikacji nowoczesnego języka ruskiego w oparciu o mowę ludu, a nie język starocerkiewnosłowiański związany z liturgią. Almanach wydany przez członków Ruskiej Trójcy był więc w pewnej mierze próbą usankcjonowania języka ludu jako języka piśmiennictwa.

Słowacy nie mieli problemów z alfabetem, bowiem posługiwali się niezmiennie łacińskim. Tymczasem od czwartej dekady XIX w. rozpoczęto debaty nad kształtem języka i używanym alfabetem ruskim. Niektórzy, jak Józef Łoziński (Josyf Łozynski), proponowali nawet używanie alfabetu łacińskiego dla języka ruskiego, co spotkało się z krytyką zarówno ze strony Cerkwi, jak i części działaczy ruskich. W praktyce przez cały XIX w. niektórzy literaci używali „polskiego abecadła" do oddawania głosek ruskich (czasami czyniono to celowo, a czasem miały na to wpływ także względy praktyczne, jak brak innych czcionek drukarskich, konieczność odczytania tekstu przez osoby nieznające alfabetu cyrylickiego osobom nieumiejącym czytać *etc.*), co sprawiło, że kwestia wyboru alfabetu dla Rusinów galicyjskich stała się formą zamanifestowania odrębności narodowej. Spór ten przerodził się w latach 50. XIX w. w tzw. „azbuczną wojnę", jak określa się go w historiografii[30]. Polski namiestnik Galicji, Agenor Gołuchowski, wykorzystując jako pośrednika Rusina narodowości polskiej Euzebiusza Czerkawskiego, próbował wówczas usankcjonować użycie alfabetu polskiego dla języka ruskiego, a wobec oporu Rusinów, proponowano – również bezskutecznie – czeski wariant łacinki. Alfabet cyrylicki stał więc ważnym elementem tożsamości ruskiej.

Przedstawiciele ruskich elit obawiali się, że przyjęcie alfabetu łacińskiego narazi ich na dalsze upodabnianie obu języków i w konsekwencji ułatwi polonizację galicyjskich Rusinów. W rzeczywistości pozostawienie cyrylicy, na

[29] W polskiej literaturze najszerzej o Ruskiej Trójcy w: W. Mokry, *Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997.

[30] Por. J. Moklak, *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Historia Iagellonica, Kraków 2004, s. 28–39; A. Świątek, *Gente Rutheni…*, s. 253–257.

przekór Polakom, przyczyniło się do poszukiwania przez część inteligencji ruskiej w Galicji pewnych wzorców językowych także w języku rosyjskim, a nawet zbliżenia języka ruskiego w Galicji do rosyjskiego. Ciekawym przykładem jest Bohdan Didycki, który, będąc przekonanym o pokrewieństwie obu języków, napisał nawet broszurę o tym, jak Rusin może nauczyć się rosyjskiego w zaledwie godzinę[31].

Reorientacja ruskiego obozu narodowego, w tym działaczy skupionych wokół Cerkwi greckokatolickiej (określanych przez Polaków świętojurcami), zaczęła się po interwencji wojsk rosyjskich przechodzących przez Galicję, aby stłumić powstanie węgierskie 1849 r., a także, w pewnej mierze, wskutek rozczarowania brakiem osiągnięcia wymiernych korzyści przez Rusinów podczas Wiosny Ludów. W zasadzie z podobnych powodów elity słowackie w tym czasie chętnie zaczęły również oglądać się na imperium carów. Rosja, z racji wspólnego z Rusinami galicyjskimi dziedzictwa dawnej Rusi Kijowskiej, pozostawała jedynym wówczas niepodległym państwem słowiańskim. Stanowiła więc ważny kierunek dla szukających wsparcia (także finansowego) wielu działaczy słowiańskich w Europie, w tym słowackich oraz ruskich w Galicji.

Szukanie bliskości z Rosją prowadziło niekiedy do daleko idących decyzji. Przykładowo jeden z dawnych liderów Ruskiej Trójcy, a następnie profesor Katedry Języka i Literatury Ruskiej na Uniwersytecie Lwowskim, Jakiw Hołowacki, wyjechał do Rosji, przeszedł na prawosławie i można stwierdzić, że *de facto* stał się Rosjaninem[32].

Należy zauważyć, że rozwój tendencji rusofilskich był jedną z konsekwencji słowianofilstwa i kreowania w dobie romantyzmu wizji tzw. wzajemności słowiańskiej przez – pochodzących swoją drogą z ziem słowackich – Jána Kollára i Pavla Jozefa Šafárika[33]. O kontaktach między działaczami ruskimi w latach 30. i 40. XX w. a wymienionymi intelektualistami pisał swego czasu Feodosij

---

[31] Szerzej o Didyckim: W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 86–88.

[32] Życiorys podaje W. Osadczy, *Święta Ruś…*, s.135–159.

[33] Na ten temat istnieje bogata bibliografia. Zob. zwłaszcza tom *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacjonalizmu v strednej Európe*, red. T. Ivantyšynová, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy – Historický ústav SAV, Bratislava 2006. W polskiej literaturze zob. m.in. J. Ciągwa, *Słowackie koncepcje wzajemności słowiańskiej w XIX w.*, „Kwartalnik Historyczny", 1970, z. 1, s. 137–149.

Steblij[34]. O ile w myśleniu Kollára i Šafárika Słowacja była częścią wielkiej rodziny słowiańskiej, co miało wpływ na proces wyodrębniania się tożsamości słowackiej od politycznej węgierskiej, o tyle w wydaniu galicyjskich rusofilów koncentrowano się głównie na Słowiańszczyźnie wschodniej, odwołując do tradycji dawnej Rusi Kijowskiej, co zbliżało Rusinów do Rosjan. Ta reorientacja na Rosję znacząco jednak osłabiła powoli rozwijający się ruski ruch narodowy. Nawet jeśli część liderów ruskiego życia politycznego tego czasu nie czuła się Rosjanami, to wierzyła w jeden, sięgający X wieku, wielki naród ruski, składający się z trzech szczepów: wielkoruskiego, białoruskiego i małoruskiego[35].

Zagrożenie zbliżaniem kultury ruskiej w Galicji do rosyjskiej zaowocowało szeregiem inicjatyw podejmowanych przez polskie środowiska konserwatywne, mających na celu wsparcie narodowego ruchu ruskiego przeciw tendencjom rusofilskim. Punktem kulminacyjnym była afera w Hniliczkach Małych w Galicji Wschodniej w 1882 r., gdy duchowny Iwan Naumowicz wraz z parafianami przeszedł na prawosławie, co wywołało przerażenie nie tylko wśród władz galicyjskich, ale także w kręgach rządowych Austrii[36]. Od lat 90. XIX w. można zaobserwować wyraźny wzrost znaczenia opcji narodowej wśród Rusinów[37]. Był to efekt ugody politycznej zawartej przez namiestnika galicyjskiego Kazimierza Badeniego z liderem środowiska narodowców – Julijanem Romanczukiem w 1888 r.[38] Długofalowym efektem wsparcia narodowego ruchu ukraińskiego w Galicji przez środowiska polskich konserwatystów rządzących Galicją było faktycznie umocnienie się tego ruchu (nazywanego ukrainofilskim) wobec rusofilów, nazywanych także starorusinami lub złośliwie – przez Polaków – moskalofilami. Środowiska rusofilskie nie zostały jednak zupełnie wyrugowane z życia politycznego i pozostały na scenie politycznej do końca istnienia monarchii.

---

34 F. Steblij, *Idey Jána Kollára a národné obrodenie Ukrajincov v Haliči*, [w:] *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť…*, s. 186–195.

35 Najpełniejsze studium dotyczące rusofilów galicyjskich przedstawiła A.V. Wendland, *Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848-1915*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001.

36 W. Osadczy, *Święta Ruś...*, s. 235–255.

37 Pisze o tym J. Gruchała, *Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890–1914)*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988.

38 Szerzej: D. Maciak, *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*, Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.

Rusofilstwo było cechą wspólną wielu narodowości słowiańskich w XIX wieku (z wyjątkiem Polaków), które pokładały nadzieję powołania federacji słowiańskiej pod berłem rosyjskim. Wśród Słowaków sympatie prorosyjskie były bardzo silne i ulegało im wiele wybitnych jednostek słowackiego życia narodowego. Zakres rusofilstwa był jednak zróżnicowany: począwszy od postulatów oparcia się na Rosji, które wybrzmiały w latach 50. XIX w. w twórczości Ľudovíta Štúra (praca *Das Slawentum und die Welt der Zukunft*)[39], a skończywszy na jawnej już służalczości interesom rosyjskim – dodajmy niebezinteresownej, bo sowicie opłacanej – Svetozára Hurbana-Vajanskiego[40].

Realną pomoc Słowacy otrzymali jednak nie od Rosjan, a od Czechów, z którymi zbliżyli się podczas Zjazdu Słowiańskiego w Pradze w 1848 r. W rzeczywistości jednak realne związki, które stały u podstaw późniejszego państwa czechosłowackiego datują się na lata 90. XIX i początek XX w. W przeciwieństwie do Słowaków, ukraiński ruch narodowy, walczący z Polakami o terytorium Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej po rozpadzie monarchii habsburskiej, był zdany tylko na siebie, ponieważ naddnieprzańska Ukraińska Republika Ludowa nie tylko zmagała się z bolszewikami, ale jeszcze weszła w sojusz z II RP.

Kolejną płaszczyzną wartą porównania, przy tym niezwykle istotną dla formowania tożsamości Słowaków i Rusinów, jest szkolnictwo w języku narodowym i szerzej – instytucje oświatowe, które w XIX wieku miały ważny wpływ na kształcenie. Należy zauważyć pewne paralele w tym zakresie między Rusinami a Słowakami. Ci pierwsi już w 1848 roku powołali kluczową instytucję mającą działać na rzecz oświaty Rusinów – Matycę Hałycko-Ruską[41], która zajmowała się wydawaniem prac, organizacją dyskusji, itp. W latach 60. XIX w. została ona zdominowana przez środowiska rusofilskie w Galicji, niemniej przetrwała cały okres zaborów. Analogiczną instytucję powołali w Turczańskim Świętym Marcinie Słowacy, tyle że dopiero w 1863 r. Profil działalności Macierzy Słowackiej był bardzo podobny. W przeciwieństwie jednak do wspo-

[39] V. Gluchman, *Ľudovít Štúr's book* Slavdom and the world of the future*: A new perspective*, „Ethics & Bioethics (in Central Europe)", 2025, nr 15 (1–2), s. 38–57.

[40] M. Gniazdowski, *Panslavizmus Svetozára Hurbana Vajanského a jeho vzťah k Poliakom a poľskej otázke*, „Studia Politica Slovaca", 2025, nr 1, s. 6–26.

[41] Szerzej w: I. Orlevych, *The Galician-Ruthenian Matica (1848–1939)*, [w:] *The Matica and Beyond: Cultural Associations and Nationalism in Europe*, red. K. Lajosi, A. Stynen, Brill, Leiden–Boston 2020, s. 292–324.

mnianej odpowiedniczki z Galicji, władze węgierskie zamknęły ją po kilkunastu zaledwie latach działalności w 1875 r.[42] Jej dorobek kulturalny oraz pamięć o tej instytucji okazał się mieć fundamentalne znaczenie dla słowackich elit intelektualnych II poł. XIX wieku. Ciekawym kierunkiem byłoby szczegółowe przeanalizowanie funkcjonowania obu wspomnianych Macierzy i dokonanie chociażby bilansu ich osiągnięć[43].

Niezależnie od wyznawanego światopoglądu, zarówno Rusini, jak i Słowacy zabiegali o umożliwienie im posługiwania się własnym językiem w szkolnictwie, sądownictwie, administracji czy – w przypadku Galicji – w ławach sejmowych.

Należy przy tym zauważyć, że w dobie tzw. autonomizacji Galicji nie tylko polski, ale formalnie także język ruski uzyskał równorzędny status języka krajowego, w rzeczywistości jednak na stopniowo polonizowanych uniwersytetach i innych szkołach wyższych dominował język polski. Był to skutek przewagi politycznej Polaków, którzy z racji premiującego ich w wyborach do Sejmu Krajowego, a potem też Rady Państwa w Wiedniu, systemu kurialnego sprawowali realne rządy w Galicji, mimo zbliżonego potencjału ludnościowego obu nacji w kraju. Odniemczenie Galicji było dużym sukcesem polityki nieprzerwanie rządzących od lat 60. XIX w. krakowskich konserwatystów, którzy za cenę lojalności (słynna deklaracja: „Przy Tobie Najjaśniejszy Panie stoimy i stać chcemy") doprowadzili do znaczącego usamodzielnienia tej prowincji i wprowadzenia języków krajowych do użytku publicznego.

Kwestia równouprawnienia językowego była wielokrotnie podnoszona podczas obrad Sejmu Krajowego we Lwowie, a w pewnej mierze stopowana przez niektórych polskich polityków[44]. Niekiedy z ław poselskich padały z polskiej strony sformułowania, że język ruski w ogóle nie istnieje, a jest tylko narzeczem języka polskiego. W tym kontekście należy wspomnieć zwłaszcza słynne przemowy Leszka (właśc. Aleksandra) Dunin-Borkowskiego[45]. Dla porówna-

[42] Sztandarową pracą na ten temat jest J. Botto, *Dejiny Matice slovenskej 1863–1875*, Matica slovenská, Turčiansky sv. Martin 1923.

[43] Próbę zestawienia i opisu wszystkich słowiańskich Macierzy, w tym słowackiej i halicko-ruskiej podjął M. Eliáš, *Z dejín Matíc slovanských národov*, Matica slovenská, Martin 2010, s. 54–59, 67–72. Por. także najnowszą publikację na ten temat *The Matica and Beyond…*

[44] Najszerzej poświęca temu zagadnieniu uwagę J. Moklak, *W walce o tożsamość Ukraińców…*, *passim*.

[45] Wypowiedzi te jako cezurę w stosunkach polsko-ukraińskich wskazuje M. Mudryj,

nia warto podkreślić, że odrębność narodowa Słowaków również była kwestionowana – przez stronę węgierską. Prym wiódł tu, odpowiedzialny za politykę madziaryzacyjną Węgier, Bela Grünwald[46], który postrzegał szkołę jako narzędzie „masowej produkcji Madziarów"[47]. Należy przy tym skonstatować, że szeroki zakres używania obu języków krajowych (w tym ruskiego) w Królestwie Galicji i Lodomerii, jaki udało się wywalczyć polskim konserwatystom pod austriackim panowaniem, był bezprecedensowy w skali całej monarchii. Widać to zwłaszcza, gdy odwołamy się do przypadku czeskiego, gdzie próby zrównania praw języka czeskiego z niemieckim kończyły się bezpardonową walką, słoweńskiego, gdzie skandalem była próba wprowadzenia języka słoweńskiego raptem do jednego gimnazjum w Celje, czy wreszcie do słowackiego, gdzie pod rządami węgierskich liberałów sytuacja Słowaków w drugiej połowie XIX wieku stale się pogarszała, może z wyjątkiem lat 60., gdy język słowacki faktycznie funkcjonował na niższych szczeblach administracji[48]. Pozostając przy zagadnieniach językowych, warto porównać sytuację słowackiego i ukraińskiego życia oświatowego w omawianym okresie.

W Galicji Rusini mogli formalnie uczyć się w języku ruskim w szkołach niższego typu (według artykułu II Ustawy o Radzie Szkolnej Krajowej z 1866 r. decyzję o wyborze języka w szkole podejmowała dana gmina). Szkół ludowych z językiem wykładowym ruskim było więcej niż polskich, ale na poziomie szkolnictwa gimnazjalnego widoczna już była wyraźna przewaga języka polskiego. Przed I wojną światową istniało zaledwie 5 gimnazjów państwowych z językiem ukraińskim (we Lwowie, Przemyślu, Kołomyi, Tarnopolu i Stanisławowie), podczas gdy polskich było 50. Ukraińcy mogli jednak tworzyć gimnazja prywatne – takich było 9, podczas gdy Polacy mieli 26 szkół tego typu[49].

Dylematy narodowościowe w Sejmie Krajowym galicyjskim (na przykładzie posłów formacji gente Rutheni natione Poloni*)*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wiek*, red. J. Moklak, Historia Iagellonica, Kraków 2006, s. 70–73.

46 Szerzej o Beli Grünwaldzie zob. Z. Vesztróczy, *Béla Grünwald the Nationality Politician*, „Minorities Studies", 2010, nr 12, s. 177–198.

47 Cyt. za: A. Giza, *Słowacki ruch narodowy w XIX i początkach XX wieku (do 1914 roku)*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2000, s. 131.

48 P. Podolan, M. Viršinská, *Slovenské dejiny III, 1780–1914*, Literárne informačné centrum, Bratislava 2014, s. 286–289.

49 J. Moklak, *Szkolnictwo ukraińskie*, [w:] *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 342.

Przy porównaniu aktywności środowisk ruskich w Galicji i słowackich na Węgrzech na rzecz upowszechniania języków narodowych, uwagę zwracają przeciwstawne procesy. O ile od lat 60. XIX w. w Galicji liczba szkół z językiem ukraińskim się stale, choć wolniej względem polskich, zwiększała, to na Węgrzech proces wyglądał zgoła odmiennie. Chociaż wiedeńskie Memorandum z 1861 r., zawierające listę skarg do tronu, ocenia się jako klęskę słowackiego programu narodowego, to jednak udało się wywalczyć częściową słowakizację gimnazjum w Bańskiej Bystrzycy, a w kolejnych latach powstały trzy całkowicie słowackie gimnazja (w Revúcy w 1862 r., Turczańskim Świętym Marcinie w 1867 r. oraz Kláštorze pod Znievom w 1869 r.)[50].

Wprowadzenie dualizmu w 1867 r., które oddało stery władzy na Węgrzech w ręce madziarskiej większości politycznej, a zwłaszcza przejęcie rządów przez liberałów węgierskich pod wodzą premiera Kálmána Tiszy (1875-1890), przyczyniły się do stopniowego upadku słowackiego szkolnictwa, zwłaszcza po ustawach językowych z 1879 r., które wprowadzały obowiązkowe nauczanie języka węgierskiego. Poprzedziły je decyzja o likwidacji w 1875 r. Macierzy Słowackiej; w podobnym czasie zamknięto także słowackie gimnazja (w Revúcy i Kláštorze pod Znievom w 1874 r., a w Turczańskim Świętym Marcinie w 1875 r.)[51]. Brak gimnazjów z językiem słowackim blokował kształcenie elit słowackich i skazywał je na konieczność kształcenia po węgiersku. Apogeum madziaryzacji nastało po wprowadzeniu tzw. *Lex Apponyi* w 1907 r., zgodnie z którym język węgierski miał być wprowadzony we wszystkich szkołach ludowych. Jeśli w 1876 r. istniało 2016 szkół ze słowackim językiem wykładowym na Górnych Węgrzech, to w roku 1913 było ich już tylko 354[52].

Jeśli zaś chodzi o szkolnictwo wyższe, to ani Słowacy, ani Ukraińcy nie mogli liczyć na własny uniwersytet narodowy, aczkolwiek ci drudzy od końca XIX w. rozpoczęli starania o utworzenie równoległych katedr ukraińskich na wszystkich wydziałach polonizowanego od lat 70. XIX w. Uniwersytetu Lwowskiego, choć formalnie był on dwujęzyczny. Najważniejszą rolę dla środowiska

---

50 D. Kováč, *The Slovak Political Programme. From Hungarian Patriotism to the Czecho-Slovak State*, [w:] *Slovakia in History*, red. M. Teich, D. Kováč, M.D. Brown, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 128–129; P. Podolan, M. Viršinská, *Slovenské dejiny III…*, s. 269–270.

51 Ibidem, s. 306.

52 M. Wojda, *Ewolucja systemu szkolnictwa na ziemiach słowackich od czasów oświecenia do lat powojennych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty", 2017, t. 54, s. 133.

ruskich studentów odgrywała istniejąca od 1848 r. Katedra Języka i Literatury Ruskiej. Aby doprowadzić do pełnej utrakwizacji uniwersytetu, organizowano protesty, dochodziło do bójek, a podczas zamieszek w 1910 r. zginął nawet ukraiński student Adam Kocko. Ostatecznie obiecany przez czynniki rządowe uniwersytet dla Ukraińców nie powstał z powodu wybuchu I wojny światowej[53]. Mimo to, uniwersytety Lwowski i Jagielloński, a także inne uczelnie wyższe w kraju wykształciły wielu znaczących działaczy ukraińskich.

W o wiele gorszej sytuacji znajdowali się Słowacy, którzy na Węgrzech nie mieli żadnych perspektyw kształcenia na poziomie wyższym w swoim języku. To, co jednak odróżniało ich od galicyjskich Rusinów, to przede wszystkim brak tak wyrazistych animozji na tle narodowościowym na węgierskich uczelniach, skutkujących zamieszkami, a przede wszystkim fakt, że słowacka młodzież, wobec ograniczeń edukacyjnych, chętnie wyjeżdżała do Czech, na Uniwersytet Karola w Pradze. Integrując się z czeskimi kolegami, młodzi Słowacy kładli podwaliny pod budowę przyszłej Republiki Czechosłowackiej (np. studentem Tomáša Masaryka w Pradze był Milan Rastislav Štefánik, późniejszy współtwórca Czechosłowacji).

Ograniczone możliwości edukacyjne zarówno Rusinów, jak i – w zdecydowanie większym stopniu – Słowaków wynikały ze słabej reprezentacji politycznej. Porównując oba przypadki, należy jednak stwierdzić, że Rusini we wszystkich kadencjach Sejmu Krajowego we Lwowie mieli swoich posłów i nawet będąc w mniejszości, podejmowali szereg inicjatyw politycznych na forum galicyjskiego parlamentu. Ihor Czornowoł zliczył łącznie 199 posłów ukraińskich Sejmu Krajowego wszystkich kadencji[54]. Słowacy w tym czasie, a więc od lat 60. XIX wieku do I wojny światowej, mieli raptem kilku posłów, a były okresy, gdy nie posiadali ich wcale.

Należy skonstatować, że w drugiej połowie XIX w. ruch słowacki był systematycznie ograniczany przez węgierski aparat państwowy. Proces przejmowania władzy przez krakowskich konserwatystów w Galicji (tzw. autonomia galicyjska) i ugoda rozdzielająca Węgry od Austrii faktycznie zbiegły się w czasie,

---

53 P. M. Żukowski, *Młodzież Uniwersytetu we Lwowie na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia i problemy*, [w:] *Universitati Leopoliensi. Trencentesimum quiquagesimum anniversarium suae fundationis celebranti. In memoriam*, red. W. Lohman, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2011, s. 420–425.

54 І. Чорновол, *199 депутатів Галицького сейму*, Тріада плюс, Львів 2010.

niemniej władza Polaków była wciąż skrępowana przynależnością do Przedlitawii. Węgrzy zaś byli samodzielnymi gospodarzami w swoim państwie. Sytuacje te, mimo chronologicznej zbieżności, były jednak dalece odmienne. Tym, co łączyło obie dominujące nacje – Polaków i Węgrów – była chęć zamanifestowania swojej pozycji i dorobku cywilizacyjnego w omawianych regionach. Najdonioślejszą taką próbą w przypadku Węgier były obchody Millenium w 1896 r. Wątki związane z przedstawicielami innych kultur wewnątrzwęgierskich były na wystawie milenijnej w Budapeszcie czy podczas licznych wydarzeń kulturalnych tego czasu ledwie akcentowane, co budziło zrozumiały opór ze strony Słowaków[55]. Znamienna była zwłaszcza inicjatywa wzniesienia pomników milenijnych w kilku różnych zakątkach terytorium Korony św. Stefana, w tym na ruinach zamku Devín obok Preszburga (Bratysławy). Swoją drogą, tak jak trudno Polakom było sobie wyobrazić, że po Jałcie Lwów znalazł się poza granicami ojczyzny, tak dla Węgrów równie bolesną stratą był właśnie Preszburg, tyle, że poniesioną wcześniej, wskutek traktatu w Trianon. Wracając do kwestii obchodów milenijnych, warto zadać pytanie, czy podobnego – choć na mniejszą skalę – znaczenia nie miało zorganizowanie we Lwowie Powszechnej Wystawy Krajowej, która również okazała się wielką manifestacją postępu rządzonej przez Polaków Galicji i polskiego Lwowa.

Mimo ograniczeń rozwoju narodowego, ostatecznie zarówno działania Węgrów, jak i Polaków w zaborze austriackim wobec sąsiednich narodowości przyczyniły się do zjawisk odwrotnych do zamiarów władz centralnych. Niezrealizowane z powodu wybuchu I wojny światowej plany namiestnika Galicji Michała Bobrzyńskiego utworzenia specjalnej kurii ukraińskiej Sejmu Krajowego nie miały już wpływu na wzajemne stosunki Polaków i Ukraińców. Po 1918 r. Ukraińcy nie chcieli bowiem mieszkać w państwie polskim, a jedynie przegrana konfrontacja zbrojna z Polską w latach 1918-1919 unicestwiła projekt budowy Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. II Rzeczpospolita, choć cieszyła się posiadaniem Galicji Wschodniej (nazywanej odtąd przekornie Małopolską Wschodnią), to jednak musiała się mierzyć z brakiem zaufania, a niekiedy wręcz z wrogością swoich obywateli, którzy poczuwali się do ukraińskości. Poskutkowało to tragicznymi konsekwencjami w kolejnym ćwierćwieczu: ak-

[55] P. Komora, *Milenárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí*, „Historický časopis", 1996, nr 1, s. 3–16.

tami terroru w II RP, rzeziami ludności polskiej na Wołyniu i Galicji w trakcie II wojny światowej.

Słowaków też nie udało się Węgrom zatrzymać przy sobie, mimo postawienia w 1918 r. na stanowisku ministra ds. narodowości Oszkára Jásziego[56], który oferował niemadziarskim narodowościom szeroką autonomię w ramach wspólnego państwa. Paradoksalnie, choć Słowacja ostatecznie weszła w skład Czechosłowacji, to jednak część słowackich środowisk politycznych wcale z Węgrami nie chciała się rozstawać. Mowa tu choćby o hlinkowcach, takich jak František Jehlička, emigrant polityczny, który udał się na emigrację najpierw do Polski, a potem do Genewy, zabiegając o niepodległość Słowacji. Oczywiście zwolennicy współpracy z Węgrami nie wyobrażali sobie Słowacji podległej Budapesztowi, wierzyli jednak w potencjalny alians słowacko-węgierski.

Na koniec warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden obszar ewentualnych badań porównawczych – wyobrażenia ziem utraconych obecne w kulturach polskiej i węgierskiej. Siła Węgrów w XIX wieku tkwiła w samodzielnym aparacie państwowym, siła Polaków – w znacznie mniejszym zakresie. Oba narody miały natomiast silnie rozwiniętą kulturę narodową, licznych twórców, okazałe dzieła i instytucje zajmujące się ich prezentacją szerokiemu gronu odbiorców. Ziemie Galicji Wschodniej, a zwłaszcza jej dziewicze zaułki stawały się ważnym tematem malarstwa polskiego. Józef Chełmoński malował zamglony Dniestr, Kazimierz Sichulski i Teodor Axentowicz barwną Huculszczyznę. W przypadku sztuki węgierskiej analogiczną arkadią były słowackie Tatry, nic więc dziwnego, że pojawiają się one na płótnach licznych artystów, takich jak choćby László Mednyánszky. Jak pisał Andrzej Szczerski: „Ważnym aspektem malarstwa pejzażowego w obu krajach było także określenie geograficznych granic tego, co chciano uznawać za terytorium narodowe”[57]. Malowanie wspomnianych przestrzeni „uojczyźniało” więc je w pewnym stopniu i dotyczyło to tak Polaków, jak i Węgrów, którzy po XX-wiecznych zmianach granic i doświadczeniu utraty pozostali ze sztuką, która zaczęła nabierać szczególnej

[56] Szerzej o Jászim: T. Kopyś, *Oszkár Jászi. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900-1920*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

[57] A. Szczerski, *Węgiersko-polski autoportret*, [w:] *Złoty wiek malarstwa węgierskiego (1836–1936) / The golden age of Hungarian painting*, red. M. Ludera, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2016, s. 62.

wymowy sentymentalnej. Dzieła te pozostały pamiątkami obecności jednych narodów na terenach rządzonych teraz przez inne narody.

Porównanie doświadczeń słowackich i galicyjsko-ruskich pokazuje, że procesy narodotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej przebiegały w ścisłym związku z lokalnymi warunkami politycznymi. Mimo licznych podobieństw między sytuacją Słowaków i galicyjskich Rusinów, odmienne realia polityczne obu części monarchii habsburskiej i kontekst międzynarodowych zależności doprowadziły do wykształcenia różnych modeli lojalności, reprezentacji politycznej i mobilizacji narodowej. Analiza komparatystyczna obu ruchów narodowych pozwala lepiej zrozumieć złożone relacje między lojalnością państwową, tożsamością regionalną a nowoczesnym nacjonalizmem w XIX wieku. Zasadne wydaje się również podjęcie szerszych analiz komparatystycznych, obejmujących także inne narody Europy Środkowej, co mogłoby przyczynić się do lepszego zrozumienia procesów narodotwórczych, które nie były w pełni unikalne dla każdego z narodów tej części kontynentu.

BIBLIOGRAFIA

Bloch M., *Pour une histoire comparée des sociétés européennes*', „Revue de Synthèse Historique", 1928, t. 46, s. 15–50.

Botto, J., *Dejiny Matice slovenskej 1863–1875*, Matica slovenská, Turčiansky sv. Martin 1923.

Chlebowczyk J., *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.)*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków 1983.

Ciągwa, J., *Słowackie koncepcje wzajemności słowiańskiej w XIX w.*, „Kwartalnik Historyczny", 1970, z. 1, s. 137–149.

Чорновол І., *199 депутатів Галицького сейму*, Тріада плюс, Львів 2010.

Demmel J., *„Stav zemiansky národa slovenského". Uhorská šľachta slovenského pôvodu*, „Forum Historiae", 2012, nr 2, s. 56–67.

Eliáš M., *Z dejín Matíc slovanských národov*, Matica slovenská, Martin 2010.

Giza A., *Słowacki ruch narodowy w XIX i początkach XX wieku (do 1914 roku)*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2000.

Gluchman V., *Ľudovít Štúr's book* Slavdom and the world of the future*: A new perspective*, „Ethics & Bioethics (in Central Europe)", 2025, nr 15 (1–2), s. 38–57.

Gniazdowski M., *Panslavizmus Svetozára Hurbana Vajanského a jeho vzťah k Poliakom a poľskej otázke*, „Studia Politica Slovaca", 2025, nr 1, s. 6–26.

Gruchała J., *Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890–1914)*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988.

Halász I., *Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku – dobrí Slováci, úradní Tóti, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...)*, [w:] *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia / Regionális és nemzeti identitásformák a 18 – 20. századi magyar és a szlovák történelemben*, red. Š. Šutaj, L. Szarka, Universum, Prešov 2007, s. 91–103.

Hegel G.W.F., *Wykłady o filozofii dziejów*, przeł., przedm. i oprac. A. Zieleńczyk, skł. gł. Gebethner i Wolff, Warszawa 1919.

Грушевський М. С., *Історія України-Руси*, Т. 1–10, Наукове Товариство ім. Шевченка, Київ 1898–1936.

Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacjonalizmu v strednej Európe, red. T. Ivantyšynová, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy – Historický ústav SAV, Bratislava 2006.

Hroch M., *Małe narody Europy. Perspektywa historyczna*, przeł. G. Pańko, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2008.

Hroch M., *Powstanie małych narodów w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej*, przeł. A. Szczukova, Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020.

Iyall Smith K. E., *Hybrid Identities: Theoretical Examinations*, [w:] *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, red. K. E. Iyall Smith, P. Leavy, Brill, Leiden–Boston 2008, s. 3–11.

Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Kobylińska A., *Brothers Hungarians… Ján Palárik's Attempt at Renegotiating the Slovak-Hungarian Relations on the Threshold of the 1860s.*, „Acta Poloniae Historica", 2013, t. 108, s. 121–146.

Komora P., *Milenárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí*, „Historický časopis", 1996, nr 1, s. 3–16.

Kopyś T., *Kwestia narodowościowa na ziemiach Korony Świętego Stefana w latach 1867–1918*, Wydawnictwo Promocji Powiatu, Miasta i Gminy „Promo", Kraków 2001.

Kopyś T., *Oszkár Jászi. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900-1920*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Kostický B., *Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1959.

Kováč D., *The Slovak Political Programme. From Hungarian Patriotism to the Czecho-Slovak State*, [w:] *Slovakia in History*, red. M. Teich, D. Kováč, M.D. Brown, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 120–36.

Kozik J., *Między reakcją a rewolucją Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848*–1849, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1975.

Maciak D., *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*, Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.

The Matica and Beyond: Cultural Associations and Nationalism in Europe, red. K. Lajosi, A. Stynen, Brill, Leiden–Boston 2020.

Maxwell A., *Multiple Nationalism: National Concepts in Nineteenth-Century Hungary and Benedict Anderson's „Imagined Communities"*, „Nationalism and Ethnic Politics", 2005, nr 3, s. 385–414.

Michna E., *Kwestie etniczno-narodowościowe na pograniczu Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej. Ruch Rusiński na Słowacji, Ukrainie i w Polsce*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2004.

Moklak J., *Szkolnictwo ukraińskie*, [w:] *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec, J. Krawczyk, A. Meissner, K. Szmyd, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 335–347.

Moklak J., *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Historia Iagellonica, Kraków 2004.

Mokry W., *Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997.

Mudryj M., *Dylematy narodowościowe w Sejmie Krajowym galicyjskim (na przykładzie posłów formacji* gente Rutheni natione Poloni*)*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wiek*, red. J. Moklak, Historia Iagellonica, Kraków 2006, s. 59–94.

Mudryj M., *Kwestia tożsamości wśród ruskich elit politycznych w Galicji*, „Prace Historyczne" 2017, nr 144, z. 2: *Kształty galicyjskich tożsamości*, red. A. Świątek, s. 255–275.

Mudryj M., *Organizacja i członkowie Soboru Ruskiego (1848 r.)*, „Krakowskie Pismo Kresowe", 2024, nr 16: *Tożsamości hybrydowe w Galicji*, red. A. Świątek, s. 71–105.

Nikitorowicz J., *Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu – potencjał i problem osobisty i grupowy?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin–Polonia. Sectio J", 2019, nr 2, s. 11–22.

Orlevych I., *The Galician-Ruthenian Matica (1848–1939)*, [w:] *The Matica and Beyond: Cultural Associations and Nationalism in Europe*, red. K. Lajosi, A. Stynen, Brill, Leiden–Boston 2020, s. 292–324.

Osadczy, W., *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

Podolan P., Viršinská M., *Slovenské dejiny III, 1780–1914*, Literárne informačné centrum, Bratislava 2014.

Pomian K., *Europa i jej narody*, przeł. M. Szpakowska, Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2009.

Slováci v revolúcii 1848–1849, red. I. Sedlák, Matica slovenská, Martin 2000.

Smith A.D., *Etniczne źródła narodów*, przeł. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Steblij F., *Idey Jána Kollára a národné obrodenie Ukrajincov v Haliči*, [w:] *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacjonalizmu v strednej Európe*, red. T. Ivantyšynová, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy – Historický ústav SAV, Bratislava 2006, s. 186–195.

Szczerski A., *Węgiersko-polski autoportret*, [w:] *Złoty wiek malarstwa węgierskiego (1836–1936) / The golden age of Hungarian painting*, red. M. Ludera, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2016, s. 61–68.

Świątek A., *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.

Świątek A., *Rusin z polską duszą. Platon Kostecki (1832-1908)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023.

Škvarna D., *A Slovak Intellectual and Slovak Intelectualism in the 19th Century: Types of Identities*, [w:] *Historisation of Central Europe*, red. K. Vymětalová, Z. Jirásek, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2014, s. 235–249.

Tazbir J., *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit, upadek, relikty*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.

Vesztróczy Z., *Béla Grünwald the Nationality Politician*, „Minorities Studies", 2010, nr 12, s. 177–198.

Wendland A.V., *Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848–1915*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001.

Wereszycki H., *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, red. A. Cetnarowicz, E. Orman, J. Tokarski, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2015.

Wojda M., *Ewolucja systemu szkolnictwa na ziemiach słowackich od czasów oświecenia do lat powojennych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty", 2017, t. 54, s. 127–146.

Зашкільняк Л., *Історія Центрально-Східної Європи*, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів 2001.

Zięba A. A., *Gente Rutheni, natione Poloni*, [w:] *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*, t. 2, red. R. Łużny, A. A. Zięba, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1995, s. 61–77.

Zubrycki D., *Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i hierarchji cerkiewney w temże królestwie*, z. 1: *Od zaprowadzenia Chrześciaństwa na Rusi aż do opanowania Rusi czerwoney przez Kazimierza Wielkiego od roku 988 do roku 1340*, Drukarnia Instytutu Stauropigialnego, Lwów 1837.

Żukowski, P.M., *Młodzież Uniwersytetu we Lwowie na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia i problemy*, [w:] *Universitati Leopoliensi. Trencentesimum quiquagesimum anniversarium suae fundationis celebranti. In memoriam*, red. W. Lohman, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2011, s. 409–434.

SUMMARY

Slovaks and Galician Ruthenians in the Nineteenth Century in the Face of Hungarian and Polish Dominance: A Comparative Study

This article presents a comparative analysis of selected aspects of the nineteenth-century nation-building processes among Slovaks in the Kingdom of Hungary and Galician Ruthenians within the Habsburg Monarchy. The study focuses on similarities and differences in the development of modern national identities among two "young nations" functioning under the political and cultural dominance of larger historical nations: Hungarians and Poles. Drawing on the comparative method formulated by Marc Bloch, the article examines the role of language codification, education, political representation, cultural institutions, and competing models of loyalty and identity in the emergence of modern Slovak and Ruthenian national movements.

Special attention is devoted to the activities of intellectual elites, the role of literary language in national mobilization, and tensions between state loyalty and national emancipation. The article also examines the phenomenon of *gente Rutheni, natione Poloni* as a model of hybrid identity characteristic of nineteenth-century Central Europe, while the Slovak "New School" is analysed as a political and ideological programme attempting to reconcile Slovak national aspirations with loyalty to the Hungarian state.

The study argues that, despite many structural similarities between the Slovak and Ruthenian cases, political conditions in the Hungarian and Austrian parts of the Habsburg Monarchy differed significantly. While Galician Ruthenians gradually expanded their educational and political representation within the framework of Galician autonomy, Slovaks faced increasingly restrictive Magyarization policies after 1867. These divergent political realities shaped the development of both national movements and influenced subsequent Slovak and Ukrainian historical memory.

Finally, the article suggests that a comparative analysis of Slovak and Ruthenian experiences may contribute to a broader understanding of nation-building processes in East-Central Europe and of the complex relationship between imperial loyalty, regional identity, and modern nationalism.

SLOVANSKÉ OBYVATEĽSTVO HALIČE A UHORSKA V CESTOPISE SAMUELA BREDECKÉHO[1]

Miriam VIRŠINSKÁ

Úvod

Halič alebo oficiálne Kráľovstvo Haliče a Lodomérie (Königreich Galizien und Lodomerien) predstavuje v stredoeurópskych dejinách jedinečný príklad multikultúrneho a multikonfesionálneho pohraničného regiónu, ktorý od prvého delenia Poľska (1772) až do rozpadu Rakúsko-Uhorska (1918) fungoval ako priestor kontaktov medzi viacerými kultúrnymi, etnickými, jazykovými a konfesionálnymi svetmi. Ako habsburská provincia s určitou autonómiou na východnom okraji monarchie spájala Halič prvky poľskej šľachtickej kultúry, rusínskej[2] roľníckej spoločnosti, židovskej mestskej kultúry, arménskych obchodných sietí a uhorských politických a kultúrnych vplyvov, najmä v jej južnej časti priľahlej k Uhorsku.

Rakúska vláda po prevzatí moci zasiahla do všetkých oblastí života miestneho obyvateľstva a postupne začala presadzovať reformy, ktorými sa malo Haličské kráľovstvo čo najrýchlejšie integrovať do habsburskej ríše s cieľom vytvoriť z nového kráľovstva prosperujúcu krajinu prinášajúcu monarchii čo najväčší úžitok. Budovanie novej správy priviedlo do Haliče početných úradníkov, učiteľov a ďalších vzdelancov, najmä z nemecky hovoriaceho prostredia.[3] Ako úradníci sa uplatnili aj Česi, ktorí mohli tamojšiemu prostrediu vďaka jazykovej príbuznosti so slovanským obyvateľstvom Haliče rozumieť lepšie než nemecky

[1] Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0464/24 s názvom *Študenti a učitelia zo Slovenska na vybraných nemeckých univerzitách do roku 1945*.

[2] Hoci rakúska správa označovala východoslovanské obyvateľstvo Haliče dobovým termínom Ruténi, v tejto štúdii používam pomenovanie Rusíni, ktoré je zaužívané v slovenskej historiografii. Dobové označenia použité Samuelom Bredeckým uvádzam iba pri citáciách alebo pri analýze jeho terminológie.

[3] M. Klańska, *Lemberg. Die „Stadt der verwischten Grenzen"*, [w:] *Lemberg/Lviv 1772 – 1918. Wiederbegegnung mit einer Landeshauptstadt der Donaumonarchie*, Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, Wien 1993, s. 10

hovoriaci úradníci.[4] Táto vzdialená korunná krajina mohla byť obyvateľmi západných provincií monarchie vnímaná ako neznámy a svojrázny priestor. Časť vzdelaného a gramotného obyvateľstva habsburského štátu prejavovala o toto územie záujem, a preto podnikala výpravy do Haliče. Ich výsledkom bola rozsiahla nemeckojazyčná cestopisná literatúra, ktorá mapovala etnickú, konfesionálnu a kultúrnu rozmanitosť krajiny a zároveň vytvárala obraz o tejto vzdialenejšej oblasti monarchie pre čitateľov v západných rakúskych provinciách.[5] Aj na základe cestovných dojmov viacero príslušníkov imperiálnej elity, medzi nimi úradníci, profesori, klérus, požadovali „civilizovanie" Haliče, pretože táto „ešte nepokročila tak ďaleko, ako jej susedia".[6] V tejto súvislosti historici hovoria o tzv. civilizačnej misii v čase osvietenských jozefínskych reforiem s cieľom odstrániť sociálnu a kultúrnu diferencovanosť Haliče a so snahou priblížiť novú provinciu normám západnejších častí monarchie.[7]

Osobitné miesto medzi jozefínsky orientovanými cestovateľmi[8] po Haliči na začiatku 19. storočia zaujíma hornouhorský vzdelanec Samuel Bredecký (Bredeczky, Bredetzky).[9] Tento evanjelický farár, pedagóg, publicista, etnograficky orientovaný pozorovateľ a cirkevný hodnostár pochádzal z nemeckého prostredia dnešného východného Slovenska, z obce Nemecké Jakubovany pri Pre-

---

4 P. Kaleta, *Český kulturní život v Haliči a dílo Františka Řehoře ve druhé polovině 19. století*, [w:] *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd č. 24.* Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 139 – 142.

5 K. Ruszała, *„Galicja na zawsze pozostanie Galicją": Kraj koronny na kresach imperium na łamach „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat"*, „Zeszyty naukowe Uniwesytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne", 148, 2021, nr 1, s. 70; Cestopisy do Haliče zmapovala: M. Kłańska, *Daleko od Wiednia. Galicja w oczach pisarzy niemieckojęzycznych 1771–1918*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 1991.

6 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen über Ungern und Galizien*, Anton Doll, Wien 1809, zv. 2, s. 119.

7 K. Kaps, *Kulturelle Differenzen des ökonomischen: galizische Entwicklungsdiskurse im Spannungsfeld räumlicher Funktionalisierung und sozialer Bruchlinien (1771 – 1848)*, „Historyka. Studia metodologiczne", t. XLII, 2012, s. 97 – 116.

8 Osvietenský cestopis bol nielen literárnym žánrom, ale aj prostriedkom sprostredkovania skúsenosti, šírenia poznania a kritického hodnotenia spoločenských pomerov. K ďalším autorom cestopisov o Haliči a karpatskom priestore patrili Balthasar Hacquet a Joseph Rohrer.

9 Vzhľadom na historicky neustálené používanie rôznych podôb autorovho mena sa v príspevku z dôvodu zjednotenia opieram o ortografickú normu použitú v *Biografickom lexikóne Slovenska, I, A – B*, Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, Martin 2002, s. 549. V bibliografických údajoch je však meno autora ponechané v takej podobe, v akej je uvedené v príslušnom vydaní daného textu.

šove (dnes Chminianske Jakubovany).[10] Jeho pôvod, vzdelanie i konfesionálna príslušnosť ho „doslova" predurčovali na pôsobenie v Haliči, pretože Bredecký sem neprichádzal z centra monarchie, ale z multietnického prostredia Horného Uhorska. Ako absolvent nemeckej univerzity, znalec úradníckej Viedne a človek pohybujúci sa v nemeckom i slovanskom jazykovom prostredí disponoval predpokladmi, ktoré mu umožnili reflektovať tento nový priestor vo viacerých rovinách, ako krajinu viacerých kontrastov. Z uvedených skutočností vyplýva aj cieľ štúdie, analyzovať jeden z osvietenských cestopisov z pera S. Bredeckého *Postrehy z ciest po Haliči a Uhorsku (Reisebemerkungen über Ungarn und Galizien)*[11] ako prameň k poznaniu Haliče na začiatku 19. storočia. Osobitná pozornosť sa sústredí na spôsob, akým Bredecký rekonštruuje obraz poľského a rusínskeho obyvateľstva Haliče, a zároveň na to, ako sa do jeho vnímania premieta jeho vlastná hornouhorská skúsenosť. Dôležitú komparatívnu rovinu preto predstavujú aj jeho opisy slovenského obyvateľstva Uhorska. Ich analýza umožňuje presnejšie identifikovať kritériá, podľa ktorých Bredecký hodnotil jednotlivé slovanské etniká, a zároveň ukázať, ako jeho pohľad ovplyvňoval pôvod karpatského Nemca a skúsenosť s viacjazyčným prostredím. Keďže slovenská historiografia venovala osobnosti S. Bredeckého minimálnu pozornosť,[12] sústredí sa prvá časť štúdie na priblíženie biografie tohto uhorského vzdelanca, v druhej časti sa pozornosť zameria na jeho reflexiu slovanského obyvateľstva Haliče a Uhorska.

Samuel Bredecký

S. Bredecký pochádzal z východoslovenskej obce Nemecké Jakubovany v Šarišskej stolici. Narodil sa do rodiny evanjelického učiteľa, čo výrazne ovplyvnilo jeho neskoršiu životnú a profesijnú orientáciu. Základné vzdelanie získal v Ľubici pri Kežmarku, kam jeho otca povolali na učiteľské miesto. Potom študoval na lýceách v Kežmarku, neskôr Štítniku, odkiaľ jeho kroky smerovali na

[10] BLS, s. 549.

[11] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen über Ungern und Galizien*, Anton Doll, Wien 1809, zv. 1, zv. 2.

[12] K Bredeckého biografii vychádzali zväčša len krátke biografické články. Jediný Bredeckého životopis vyšiel v roku 1924 z pera maďarského autora: Ö. Horváth, *Bredeczky Sámuel élete 1772 – 1812*, Dr. Horváth Ödönné kiadása, Budapest 1924; Zo slovenských autorov sa Bredeckému venoval J. Tancer, *Ungarns reisende Patrioten: Jakob Glatz und Samuel Bredeczky*, [w]: *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips* (= Presse und Geschichte – Neue Beiträge 24), eds. W. Kriegleder, A. Seidler, J. Tancer, edition Lumière, Bremen 2007, s. 243 – 256.

lýceum v západouhorskom Šoprone. V roku 1796 odišiel spolu so svojím priateľom Jakubom (Jakob) Glatzom na univerzitu do Jeny, ktorú v tom čase preferovali uhorskí evanjelici. V Jene ho formovali predovšetkým významní nemeckí profesori, ktorí v tom čase patrili k európskej vedeckej špičke. Navštevoval dogmatiku, kresťanskú etiku a výklad Biblie u Heinricha Paulusa, cirkevné dejiny a úvod do Nového zákona u Johanna Griesbacha, fyziku, populárnu astronómiu a matematiku u Johanna Voigta, pedagogiku, dejiny literatúry a estetiku u Christiana Schütza, geológiu a geografiu u prírodovedca Augusta Batscha a mineralógiu u banského radcu Georga Lenza. Mimoriadne naň zapôsobili predovšetkým prednášky filozofa Johanna Gottlieba Fichteho.[13]

Prostredie Jeny a Weimaru mu umožnilo stretnúť sa s viacerými významnými predstaviteľmi dobového intelektuálneho života. V roku 1797 bola v Jene založená Mineralogická spoločnosť, kde sa Bredecký stal sekretárom uhorského národa, čo v ňom podnietilo ďalšie, predovšetkým vedecké ambície.[14]

Po návrate z Jeny v roku 1798 nastúpil na novozriadenú meštiansku (neskôr dievčenskú) školu v Šoprone. V roku 1802 ho evanjelická obec vo Viedni povolala za vikára a učiteľa náboženstva, kde popri pastorálnej a pedagogickej práci rozvinul bohatú publicistickú činnosť, v ktorej sa výraznejšie prejavovala jeho osobná náklonnosť k Uhorsku. Prispieval do viacerých rakúskych periodík.[15]

Napriek úspechom vo Viedni sa Bredecký v roku 1805 rozhodol prijať miesto v Krakove. Toto rozhodnutie bolo výsledkom kombinácie osobných, priateľských a profesionálnych pohnútok. Jedným z hlavných motívov bola snaha pomôcť svojmu najbližšiemu priateľovi J. Glatzovi. Bredecký vedel, že uvoľnením svojho miesta pomocného kňaza vo Viedni umožní práve Glatzovi návrat z cudziny bližšie k domovu. Jeho rozhodnutie ovplyvnila aj možnosť kariérneho postupu, keďže v Krakove mu nebola ponúknutá len pozícia farára pre spojenú evanjelickú a reformovanú cirkev, ale zároveň bol vymenovaný za seniora Krakovského seniorátu, čo mu prinášalo vyššiu cirkevnú hodnosť a širšie kompetencie než dovtedajšie pôsobenie vo Viedni. Svoju rolu zohrali aj

---

13 Ö. Horváth, *Bredeczky Sámuel...*, s. 77.

14 *Samuel Bredetzky*, [w]: *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des 19. Jahrhunderts 1800 – 1900*, red. S. Weber, Verlag von Josef Schmidt Buchdruckerei, Igló 1901, s. 5.

15 K. Schwarz, *Samuel Bredetzky (1772 – 1812)*, [w]: *Amtsbiographisches Lexikon der protestantischen Kirchen in der Donaumonarchie 1804 – 1918*, 2025, http://www.kgdk.org/, 4.4.2026.

finančné a administratívne dôvody. Hoci si vo Viedni ako vikár a katechéta získal uznanie a viedenská obec ho chcela udržať (menovala ho za tretieho riadneho farára), pre zlú finančnú situáciu viedenskej cirkvi mu nemohla zvýšiť plat, kým Krakov mu ponúkal lepšie finančné podmienky. Nemenej dôležité boli aj rodinné dôvody, pretože Bredecký uprednostnil byť bližšie k svojim starnúcim rodičom, žijúcim v podtatranskej obci Ľubica, a Krakov bol k Spišu geograficky oveľa bližšie než Viedeň. Napokon zohralo úlohu aj jeho osobné presvedčenie o svojom životnom poslaní: veril, že jeho schopnosti a vzdelanie nájdu lepšie uplatnenie mimo metropoly, a cítil povolanie pomôcť zanedbaným a roztrúseným protestantským komunitám v Haliči, ktoré sa v tom čase nachádzali v náročných organizačných aj duchovných pomeroch.[16] Jeho odchod formálne schválilo viedenské konzistórium, ktoré ho na základe výborných výsledkov a znalosti jazykov regiónu odporučilo priamo cisárskemu dvoru. Viedeň opustil 1. apríla 1805 a po ceste cez rodný Spiš dorazil do Krakova 12. apríla.[17]

Osobitne mu záležalo na jeho rodnom Spiši. V spolupráci so spišskými vzdelancami vydal v rokoch 1803 – 1807 päť zväzkov *Príspevkov k topografii Uhorského kráľovstva* (posledný, piaty zväzok vyšiel v roku 1807 pod titulom *Nové príspevky k topografii a štatistike Uhorska*). Dielo sa vo veľkej miere venuje práve Spišu, jeho prírodným krásam a obyvateľstvu. Týmito prácami sa zaradil medzi významných organizátorov vlastivedného a geografického výskumu v Uhorsku, založeného na osobnom pozorovaní.[18]

V roku 1806 sa presťahoval do Ľvova a o rok neskôr sa stal superintendentom protestantských zborov Haliče a Bukoviny. Zakladal tu nové zbory, zlepšoval materiálne podmienky cirkví a duchovných a v roku 1808 zriadil vo Ľvove evanjelickú školu. Vo svojom Pastierskom liste zdôrazňoval význam vzdelávania mládeže, náboženskej výchovy a prípravy učiteľov. Rozsiahly cirkevný obvod a náročné vizitačné cesty však nepriaznivo ovplyvnili jeho zdravie. Zomrel 20. júna 1812 vo Ľvove.

---

16 I. Röskau-Rydel (red.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Möldau*, Siedler Verlag, Berlin 1999, s. 62.

17 Ö. Horváth, *Bredeczky Sámuel...* , s. 224 – 268.

18 V. Urbancová, *Počiatky slovenskej etnografie*, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, Bratislava 1970, s. 48.

Bredeckého cestopis *Postrehy z ciest cez Uhorsko a Halič*[19]

Bredeckého cestopis predstavuje jedno z prvých systematických nemecky písaných svedectiev o Haliči z pera autora s uhorským pôvodom a habsburským intelektuálnym zázemím. Vznikol v kontexte doznievania jozefínskych reforiem a raného habsburského úsilia o poznanie, zmapovanie a administratívne začlenenie novo získaného územia. Jeho text zároveň odráža špecifické napätie medzi osvietenským empirizmom, štátnym záujmom o hospodársky potenciál regiónu a orientalizujúcimi diskurzmi, ktoré konštruovali Halič ako „zaostalé" a „exotické" pohraničie vyžadujúce si habsburskú modernizáciu.[20] Bredeckého pôsobenie v Haliči preto nemožno vnímať iba ako individuálnu dráhu evanjelického duchovného a cestopisca, ale aj ako súčasť širšieho osvietensko-josefínskeho reformného horizontu. V tomto kontexte možno chápať aj Bredeckého dôraz na školstvo, náboženskú výchovu, mravnú obnovu a organizáciu evanjelických zborov.[21]

Jednou z motivácií pre napísanie cestopisu bolo podľa jeho vlastných slov prispieť k šíreniu dôkladnejšieho poznania svojej vlasti. Keďže mal popri Uhorsku vďaka svojim pracovným pôsobiskám možnosť spoznať aj Rakúsko a Halič, obrátil svoju pozornosť aj na tieto dve krajiny. Popri zameraní sa na oblasť vzdelávania a výchovy zdôraznil v cestopise význam nemeckej kolonizácie a jej vplyv na hospodárstvo, pretože práve Bredecký ako jeden z rakúskych zástupcov pôsobiacich v novej provincii mohol prostredníctvom miestneho obyvateľstva „najspoľahlivejšie získavať informácie, pozorovať ho v jeho postavení a správne pochopiť a posúdiť jeho vzťah k štátu a ostatným obyvateľom".[22]

Multietnická obyvatelia Haliče v Bredeckého cestopise: portrét Poliakov

Cestopis zachytáva pestrú mozaiku národov, jazykov a konfesií, ktoré obývali región na priesečníku poľského, rusínskeho a uhorského sveta. Bredecký si bol vedomý etnickej zložitosti Haliče a systematicky rozlišoval medzi jednotlivými skupinami, pričom každej prisudzoval špecifické vlastnosti, sociálne

[19] Odkaz na prácu pozri pozn. č. 11.

[20] K. Kaps, *Kulturelle Differenzen...* , s. 107.

[21] I. Röskau-Rydel, *Kultur an der Peripherie des Habsburger Reiches. Die Geschichte des Bildungswesens und der kulturellen Einrichtungen im Lemberg von 1772 – 1848*, Harrasowitz, Wiesbaden 1993, s. 129.

[22] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. VI – VII.

funkcie a kultúrne charakteristiky. Hoci Bredecký vo svojich predchádzajúcich prácach čerpal z diel dobových vzdelancov, v tomto cestopise sa jeho hlavným východiskom stalo vlastné pozorovanie. Ako už poukázala M. Koliová, Bredecký pri spoznávaní obyvateľov Haliče pripisoval veľký význam osobnej reflexii a bezprostrednej skúsenosti, čím sa odlišoval od dobovej tendencie zovšeobecňovať vlastnosti celého národa na základe náhodných a čiastkových dojmov:[23] *„Všeobecné súdy o neznámych etnikách sú iba spolovice pravdivé, no keď nie sú podložené príkladmi, stávajú sa pre čitateľa takmer irelevantnými. Preto je vždy chúlostivou záležitosťou posudzovať celé národy, majúce iba málo spoločných vlastností, ktoré sa dajú iba ťažko oddeliť od individuálnych čŕt.“*[24]

Bredecký na túto viacnásobnú rozmanitosť poukazuje už pri prechode z hornouhorského priestoru do Haliče. Zdôrazňuje, že tento prechod nie je len geografický, ale aj jazykový a etnický predel. Hneď pri vstupe do krajiny zaznamenáva rusínsku reč i poľské obyvateľstvo, ktoré zároveň rozlišuje podľa jazyka aj sociálnej príslušnosti. Poliakov spája najmä s mestským prostredím, zatiaľ čo Rusínov predstavuje prevažne ako chudobných obyvateľov vidieka a horských oblastí: *„Obyvatelia tohto kraja bývajú roztrúsení v biednych chalupách, spolu so svojím dobytkom v jednej a tej istej izbe... Tunajší obyvatelia hôr hovoria väčšinou po rusniacky (rusínsky). V Myślenicach bývajú, okrem tamojších úradníkov, väčšinou Poliaci.“*[25]

Obraz Poliakov

Významnú časť obyvateľstva multietnickej Haliče tvorili Poliaci. Poľská šľachta predstavovala v krajine dominantnú sociálnu vrstvu, ktorá si aj po habsburskej anexii roku 1772 zachovala pozemkové vlastníctvo, kultúrnu prestíž a politický vplyv, hoci jej práva a výsady prešli výraznou transformáciou.[26] Napriek očakávaniam, že Poliaci budú voči cudzej nadvláde pociťovať trvalú nevôľu a odpor, realita bola iná. Mnohí „vlastenecky“ naladení Poliaci sa čosko-

[23] M. Koliová, *Cestopisné obrazy v premenách času. Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia*, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2019, s. 57.

[24] S. Bredetzky, *Briefe über die Karpathen, Einleitung,* [w:] *Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungern*, zv. 2, Camesinaische Buchhandlung, Wien 1805, s. 3.

[25] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 25.

[26] J. T. Pękacz, *Galician Society as a Cultural Public, 1771 – 1914*, „Journal of Ukrainian Studies“, 23, 1998, nr. 2, s. 23, https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13849/file.pdf.

ro sami uchádzali o miesta v novej rakúskej administratíve a prispôsobili sa novým pomerom,[27] čo sa do istej miery odzrkadľuje aj v Bredeckého pohľade na Poliakov.

Spomedzi všetkých etník prichádzal Bredecký najčastejšie do kontaktu práve s poľským obyvateľstvom, a preto mu vo svojom cestopise venoval najväčšiu pozornosť. Nevšímal si pritom iba rozdiely medzi Poliakmi a ďalšími etnickými skupinami, ale sústredil sa aj na poukázanie odlišností v rámci samotného poľského obyvateľstva. Zameriaval sa na poľskú šľachtu, mešťanov i poddaných – roľníkov, ich kultúrne zvyky a hospodárske pomery, v dôsledku čoho je jeho obraz Poliakov výrazne ambivalentný. Tento kontrast sprevádza Bredeckého putovanie od jeho vstupu na dovtedy neznáme územie Haliče, kde sa jeho prvou zastávkou stalo mesto Myslenice:

Myslenice patria medzi haličské mestečká k tým najnevzhľadnejším. Od uhorskej strany sa prichádza cez podomletú úvozovú cestu, po ktorej na oboch okrajoch stoja biedne chalupy, obraz najväčšej biedy... celkovo je však mestečko veľmi špinavé a nepôsobí príjemne na človeka, ktorý do týchto končín prichádza zo Spišskej stolice. Obyvatelia sú Poliaci, ktorí sa hlásia ku katolíckemu obradu, majú faru a kostol, a živia sa skromne poľnohospodárstvom a remeslami.[28]

V opise mestečka sa prejavuje jeden z hlavných motívov jeho cestopisu, a to presvedčenie o nevyhnutnej prítomnosti habsburskej správy na novopripojenom území, keď vytvára protiklad medzi civilizovaným Západom, z ktorého prichádza, a zaostalým Východom. Vykresľuje mestečko ako príklad haličskej biedy, zdôrazňuje prejavy chudoby, zlý stav infraštruktúry a sociálnu diferenciáciu miestneho obyvateľstva. Osobitnú pozornosť venuje spoločenskému postaveniu a povolaniu obyvateľov, pre autora je tiež dôležité identifikovať konfesionálnu príslušnosť miestnych Poliakov. A hoci jeho cestu sprevádzajú aj obavy z neznámeho, ba dokonca strach z možného prepadnutia či vraždy, Poliaci sa napriek svojej chudobe a biednym životným podmienkam ukázali byť čestnými a skromnými.[29]

Z haličského vidieka sa Bredecký následne presunul do kráľovského Krakova, ktorý ho na prvý pohľad očaril. Pri bližšom pohľade sa mu však mesto javi-

[27] H. Lane, *Szlachta Outside the Commonwealth. The Case of Polish Nobles in Galicia*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung", 52, 2003, nr. 4, s. 527.

[28] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 30.

[29] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 29.

lo zaostalé a vyľudnené, pričom obdobie svojho najväčšieho rozkvetu zažívalo najmä v prechádzajúcich storočiach pod poľskou vládou. Tento stav vnímal ako prejav úpadku poľskej spoločnosti, čo ilustroval opustenými cirkevnými i univerzitnými budovami, rovnako aj zaostalosťou miestnej, kedysi vychýrenej univerzity. V duchu dobového osvietenského diskurzu pripisoval jej stav pretrvávajúcej orientácii na katolícku teológiu.[30] Bredecký ako uhorský patriot nezabudol vyzdvihnúť, že v univerzitnej knižnici sa nachádzajú rukopisy súvisiace so spoločnými uhorsko-poľskými dejinami, medzi nimi napr. vzájomná korešpondencia poľských a uhorských kráľov.[31]

Stav krakovskej spoločnosti sa pre Bredeckého stal obrazom celej poľskej spoločnosti, najmä jej sociálnych pomerov. V Krakove a jeho okolí upriamoval pozornosť predovšetkým na návštevníkov verejných záhrad, v ktorých sa podľa jeho pozorovania stretával len „krásny a vzdelaný svet", teda šľachta a mestská honorácia, čiže privilegovaní obyvatelia mesta. Zároveň si všimol, že hoci neexistovalo nijaké oficiálne nariadenie, ktoré by prikazovalo rozdelenie obyvateľstva podľa spoločenských tried, Poliaci ho dôsledne zachovávali. Z Bredeckého pohľadu tento jav svedčil o zaostalosti miestnych pomerov, o sociálnej hierarchizácii spoločnosti, čo dával do kontrastu so situáciou vo viedenskom prostredí formovanom osvietenskou kultúrou. Vo Viedni bolo bežné, že sa príslušníci rozdielnych spoločenských vrstiev stretávali v tých istých verejných priestoroch. Nebolo preto výnimočné vidieť prechádzať sa „obyčajného remeselníka" po boku grófa či kniežaťa, „denného pisára vedľa ministra alebo obchodného pomocníka popri bankárovi".[32] Poľská stavovská spoločnosť sa Bredeckému javila uzavretejšia, odolávajúca modernizačným tendenciám, čo pripisoval aj aristokratickej pýche a nedôvere Poliakov voči Nemcom. Táto skutočnosť však zároveň mala oveľa prozaickejšiu príčinu. Prísne rozčlenenie spoločenských vrstiev bolo podľa neho jednoduchšie zachovávať v prostredí, kde sa nepodával alkohol: *„...v Lodiho záhrade nedostanete okrem kávy, zmrzliny, punču a limonády ani víno, ani pivo, ani vodku. Posledné pomenovanie zahŕňa, tak ako je to všeobecný boh (Götze), pred ktorým každý Poliak kľačí, všetky druhy páleného*

[30] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 36, 37, 46, 48.

[31] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 49, 50.

[32] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 56, 57.

nápoja. Toto je azda hlavná príčina, prečo tu vidno prechádzať sa len ľudí z vyšších kruhov.“[33]

Bredecký týmto výrokom nielen ironizoval údajný sklon Poliakov k nadmernej konzumácii alkoholu, ale alkoholizmus zároveň uvádzal ako jednu z príčin mravného úpadku poľskej spoločnosti.

Práca s kontrastom predstavovala jednu z charakteristických metód Bredeckého opisu poľskej spoločnosti. Na jednej strane zobrazoval prísne uzavretý svet aristokracie, na druhej strane upozorňoval na prítomnosť mrzákov a žobrákov pri vstupoch do verejných záhrad. Tento protiklad formuloval mimoriadne expresívne: „*Je zvláštne, ale úbohejších ľudí nevidno v žiadnej krajine ako v Poľsku. Poľskí žobráci akoby sa priam usilovali vyzerať čo najodpornejšie a najznetvorenejšie... Skrivená, zmrzačená noha sa niektorým z nich zdá ešte nedostatočne úbohá – barla, ktorú používajú, musí byť pritom čo najznetvorenejšia.*“

V ich bezprostrednej blízkosti však zaznamenával aj „najkrajšie mužské a ženské postavy“ z najvyšších sociálnych vrstiev, ktoré naňho pôsobili mimoriadne príjemným dojmom.[34] Bredecký zobrazuje poľskú spoločnosť plnú extrémov, siahajúcich od najchudobnejších a telesne znetvorených jednotlivcov až po bohaté, elegantné a zároveň fyzicky príťažlivé privilegované vrstvy.

Vnútorná diferencovanosť poľskej spoločnosti sa podľa Bredeckého neprejavovala iba medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami, ale aj v rámci tej istej sociálnej skupiny, najmä medzi jej generáciami. Jeho hodnotenie pritom oscilovalo medzi uznaním kultúrnej a intelektuálnej úrovne starších generácií a ostrou kritikou údajného mravného úpadku mladej šľachty. Osobitnú pozornosť venoval poľskej šľachtickej mládeži, pričom si všímal jej fyzický vzhľad, sebaprezentáciu či kultúrne návyky. Mladú aristokraciu opisoval ako mimoriadne príťažlivú a dôsledne dbajúcu o svoj zovňajšok. Napriek dôstojnému a pôvabnému vystupovaniu však jej vnútorný svet vykresľoval ako morálne narušený. Tento generačný a hodnotový kontrast formuloval Bredecký s pozoruhodnou priamosťou:

Poľskí šľachtickí mladí ľudia spájajú francúzsku ľahkosť s anglickou vážnosťou a milou humanitou, ktorá musí každého nadchnúť. Medzi poľskou šľachtou

[33] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 57.

[34] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 58, 59.

poznám vznešených, pre vedu nadšených, v správaní humánnych a ľudomilných mužov. Ale medzi mládežou panuje mravná skaza a zdivočenie hraničiace s barbarizmom tak všeobecne, že len zriedkavo narazíme na výnimku.[35]

Morálny úpadok mladej poľskej aristokracie predstavoval v Bredeckého interpretácii jednu z hlavných príčin rozdelenia poľského štátu[36] a zároveň slúžil ako významný argument pre potrebu osvietenských reforiem uskutočňovaných habsburskou správou. Bredeckého kritika šľachty sa sústreďovala predovšetkým na úroveň jej vzdelania a výchovy, ako aj na nedostatok kultivovanosti a spoločenskej distingvovanosti vo vystupovaní.[37]

Kým šľachte Bredecký vyčítal mravný úpadok ukrytý za vonkajšou kultivovanosťou, jeho kritika poľského poddanského obyvateľstva je priamejšia a sústreďovala sa najmä na spôsob obživy, pracovné návyky a každodenný život. Poľského roľníka žijúceho v mestečkách a dedinách, ktoré patrili poľskej šľachte, vykresľoval ako prostoduchého a prirodzene láskavého človeka, no zároveň mu pripisoval lenivosť a poverčivosť spôsobenú nevzdelanosťou.[38] Podľa Bredeckého ho príroda obdarila natoľko štedro, že mu to umožňovalo vynaložiť minimálne pracovné úsilie na zabezpečenie obživy.[39] Najdramatickejšie zobrazenie poľskej zaostalosti Bredecký demonštroval na príbehu muža, v ktorom bol omylom vyhlásený za mŕtveho a pochovaný, no po precitnutí z bezvedomia ho príbuzní zabili zo strachu, že ide o nadprirodzený jav. Bredecký túto udalosť neuvádzal ako ojedinelý príklad, ale interpretoval ho ako doklad „nevedomosti a barbarstva národa, ktorý stojí na rebríku kultúry ešte tak nízko". Za východisko z nevedomosti považoval vzdelávanie a náboženskú výchovu miestneho obyvateľstva. Šírenie vidieckych škôl však podľa neho brzdili aj zakorenené predstavy roľníkov, ktorí spájali gramotnosť svojich detí s rizikom ich neskoršieho odvodu do armády. Konštatoval, že „bude trvať veľmi dlho, kým sa v Haliči rozšíria vidiecke školy, keďže sedliak chová zvláštny predsudok, že

35 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 64.

36 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 66.

37 M. Řezník, *Neueorientierung einer Elite. Aristokratie, Ständwesen und Loyalität in Galizien (1772 – 1795)*, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main 2016, s. 152.

38 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 128.

39 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 79.

svoje dieťa preto nenechá učiť čítať a písať, lebo by ho vraj inak isto zobrali na vojnu."[40]

Táto údajná pohodlnosť sa premietala aj do ďalších oblastí každodenného života a prispievala k zaostalosti obyvateľstva i k negatívnemu obrazu Haliče. Hoci boli domy rozmiestnené v podobných vzdialenostiach ako v nemeckých kolonizačných dedinách, cesty, ktoré ich spájali, sa nachádzali v neporovnateľne horšom stave. Bredecký si zároveň všímal množstvo zrútených budov, o ktorých sa podľa jeho slov „nikde toľko nepočuje ako u nás v Haliči". Keďže tento jav nepovažoval za ojedinelý, nevysvetľoval ho ako výsledok náhody, ale interpretoval ho ako prejav nešikovnosti, zanedbanosti a nízkej úrovne života miestneho obyvateľstva.[41] Za ďalšiu prekážku modernizácie považoval predsudky Poliakov voči Nemcom, keďže sa odmietali prispôsobovať moderným poznatkom, ktoré so sebou prinášali nemeckí kolonisti. Túto skutočnosť ilustroval napr. pri chove dobytka. Kým nemeckí kolonisti uplatňovali stajňové kŕmenie, poľskí hospodári podľa jeho pozorovania ponechávali dobytok voľne sa pohybovať na poliach, kde spôsoboval škody na obilí. Kontrast medzi prosperitou nemeckých osád a biedou poľského vidieka Bredecký využil ako argument v prospech hospodárskej modernizácie. Ani zjavné hospodárske úspechy nemeckých osád však podľa neho nedokázali presvedčiť miestne obyvateľstvo o potrebe osvojiť si ich postupy, pretože tomu bránili predsudky voči Nemcom.[42]

Bredecký si všímal, že poľské poddanské obyvateľstvo sa neživilo výlučne poľnohospodárstvom, ale nachádzalo uplatnenie aj v baníctve. Vo viacerých pasážach zaznamenal, že poľskí roľníci pracovali v baniach pod nemeckým odborným vedením, čo zapadá do širšieho obrazu, ktorý o poľskom poddanskom obyvateľstve vytváral. Na jednej strane stála nemecká, vzdelanejšia správa disponujúca odbornými znalosťami, na druhej strane poľská pracovná sila napĺňajúca potreby habsburskej správy. Poľských baníkov pritom oceňoval za ich pracovitosť a zručnosť a v niektorých prípadoch uvádzal, že ich uprednostňovali pred vyučenými baníkmi.[43]

---

40 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 131.

41 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 79, 80.

42 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 126.

43 S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 96.

Ako protestantský vzdelanec sa Bredecký kriticky vyjadroval ku katolíckym náboženským prejavom, ktoré v niektorých prípadoch označoval hrubými, „samotnou esenciou hrubej náboženskej bigotnosti". Osobitne odmietal nákladné a okázalé formy verejnej zbožnosti, ako boli napríklad slávnosti či ohňostroje, pretože namiesto toho mohli byť finančné prostriedky vynaložené na ich organizáciu použité na pomoc chudobným a núdznym: *„Nebola by suma, ktorú kláštor premárnil na ohňostroj, využitá lepšie, keby sa ňou občerstvili a podporili chudobní a núdzni ľudia, ktorí v radoch prosili okoloidúcich o zľutovanie a pomoc?"*[44] Tento kritický pohľad zároveň spájal s kontrastom medzi poľským obyvateľstvom a nemeckými kolonistami. Nemecké protestantské osady vykresľoval ako miesta usilovnosti, poriadku a hospodárskej prosperity, zatiaľ čo poľské obyvateľstvo spájal s biedou, náboženskou pompéznosťou a materiálnou zaostalosťou: *„Roľnícke domy sú zostavené z dreva a blata a poskytujú iba najnevyhnutnejšiu ochranu pred búrkami a chladom."*[45]

Napriek tomu, že Bredecký hodnotil poľské obyvateľstvo prevažne kriticky a nazeral naň cez prizmu osvietenského cestovateľa, odmietal v dobovej cestopisnej literatúre rozšírený obraz haličských Poliakov ako nedisciplinovaných, málo odvážnych a neschopných úspešne sa uplatniť vo vojenskej službe. V súvislosti s touto tézou si Bredecký kladie otázku, či by poľskí sedliaci dokázali počas Kościuszkovho povstania zahnať ruské vojenské jednotky, keby nedisponovali bojovnosťou a odhodlanosťou.[46] Aj v tomto prípade sa prejavuje jeho širší interpretačný rámec. Pripúšťal síce neochotu poľských regrútov vstúpiť do armády, zároveň však zdôrazňoval, že po výcviku sa z nich stávali odvážni a spoľahliví vojaci.[47]

Obraz Rusínov

Ďalšiu početnú etnickú spoločnosť v Haliči predstavovali Rusíni. Rusíni však v Bredeckého cestopise vystupujú menej výrazne než Poliaci, keďže im autor venoval podstatne menší priestor. Rusínska komunita v Haliči sa v Bredeckého texte objavuje predovšetkým ako rurálna a roľnícka vrstva, priestorovo situovaná do predmestí, horských oblastí a vidieka. Jedna z prvých zmienok,

[44] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 104, 106.

[45] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 103.

[46] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 210.

[47] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 207 – 210.

ktorá túto charakteristiku dokladá, sa v texte nachádza už pri jeho prechode z Uhorska do Haliče, keď konštatuje, že miestni horskí obyvatelia hovoria väčšinou po rusínsky. Jazyková hranica medzi Poliakmi a Rusínmi je v Bredeckého texte formulovaná stručne, ale výpovedne: *„Tunajší horskí obyvatelia hovoria väčšinou rusínsky. V Mysleniciach bývajú okrem tamojších úradníkov väčšinou Poliaci.“*[48] Na označenie Rusínov Bredecký používa viacero termínov – *Rusniaken*, *Russnjaken*, *russische Bauern* či *Russen*. Tieto pomenovania však bližšie nevysvetľuje a z textu ani nie je možné jednoznačne určiť pravidlo, podľa ktorého ich rozlišoval alebo používal.

Rusínske predmestia haličských miest Bredecký opisuje na príklade Javorova: *„V Jaworowe sídli c. k. správa; mestečko je postavené do štvorca a pozoruhodné pre rozsiahle predmestia. Krakovské predmestie sa tiahne viac ako míľu. Celé miesto má okolo tisíc čísel; okrem Židov bývajú v predmestiach väčšinou ruskí roľníci.“*[49] Topografia Javorova odráža typické sociálno-priestorové rozčlenenie haličského mesta. V jeho centre sa nachádzala habsburská administratíva a štvorcové námestie, predmestia obývali rusínski roľníci a židovské obyvateľstvo. Spolunažívanie Rusínov a Židov na predmestiach možno sledovať aj v ďalších haličských mestách, kde ich zvyčajne často dopĺňalo nemecké obyvateľstvo. Predmestia tak predstavovali etnicky zmiešaný priestor, v ktorom bol poľský element spravidla zastúpený len okrajovo alebo úplne absentoval. V Bredeckého opisoch je preto možné zreteľne rozlíšiť oblasti obývané jednotlivými etnickými skupinami, najmä rusínskym a poľským obyvateľstvom.

Výnimočne pozitívny obraz rusínskeho obyvateľstva Bredecký ponúka pri haličskom meste Kaluš, kde na jarmoku stretol miestnych obyvateľov: *„Keď som jazdil z Landestreu do Kaluša, stretol som veľké množstvo obyvateľov oboch pohlaví, ktorí sa vracali z práve konaného jarmoku v Kaluši. Na žiadnom mieste v Haliči som nevidel taký krásny ľudský typ ako tých, ktorých som teraz videl kráčať domov napravo i naľavo! Muži i ženy sú štíhli a vysokí.“*[50] Odkaz na „grécky“ odev rusínskych žien prepája toto obyvateľstvo s ich konfesionálnou identitou. Ide zároveň o jednu z mála pasáží, v ktorých Bredecký opisuje Rusínov s obdivom a výraznejším estetickým záujmom, čo kontrastuje s jeho pre-

[48] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 25.

[49] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 221.

[50] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 2, s. 163.

važne sociálno-ekonomickým pohľadom na jednotlivé etniká. Ako konštatuje Adam Kubasik, gréckokatolícka cirkev bola v tomto období z národného hľadiska ešte pomerne neutrálna. Gréckokatolícki kňazi v hovorovom styku často používali poľštinu a označovali sa za príslušníkov rusínskeho kmeňa, poľského národa, „gente Ruthenes, natione Polonus".[51] Aj táto nevyhranená etnická identita mohla byť pravdepodobne jedným z dôvodov, prečo Bredecký venoval jazykovým pomerom v Haliči minimálnu pozornosť.

Obraz Slovákov

Bredeckého cestopis sa nezameriava výlučne na Halič, jeho trasa vedie aj cez Uhorsko, čo mu umožňuje komparatívny pohľad na slovanské obyvateľstvo v oboch krajinách. Pasáže o Slovákoch v uhorskej časti cestopisu sú mimoriadne cenné nielen pre pochopenie Bredeckého pohľadu na slovanský svet, ale aj pre zachytenie rozdielov v jeho hodnotení obyvateľstva jednotlivých častí habsburskej monarchie. Kým obyvateľstvo Haliče vykresľoval prevažne ako chudobné, nevzdelané a zaostalé, potrebujúce nad sebou habsburskú správu, uhorské obyvateľstvo predstavoval ako prosperujúcejšie a hospodársky rozvinutejšie. Tento rozdiel pripisoval okrem iného aj vplyvu nemeckej kolonizácie, ktorá ju spájala s pokrokom v hospodárstve, infraštruktúre a každodennom spôsobe života. Bredecký ako karpatský Nemec preferoval najmä pri opise uhorských reálií nemecký interpretačný rámec, keď mnohé oblasti obývané v Uhorsku slovenským etnikom vnímal predovšetkým cez prizmu prítomnosti nemeckého obyvateľstva.

Pri svojom putovaní po Uhorsku venoval pozornosť hlavne krajom, v ktorých vedľa seba žilo nemecké a slovenské obyvateľstvo. Osobitne ho zaujímali stredoslovenské banské mestá, predovšetkým Banská Bystrica, ako aj jeho rodný Spiš. Ani ďalšie geograficky osobité regióny nezostali mimo centra jeho pozornosti. Zameral sa napr. na územie pozdĺž rieky Váh, kde pozoroval život slovenského obyvateľstva. Bredecký vnímal Slovákov pri rieke Váh mimoriadne pozitívne:

Obyvatelia (Slováci) rieky Váh sú pracovití, väčšinou robustní, tu a tam pekne stavaní, veselí ľudia. Pri žatve nepočuť nič iné, len ľudské hlasy znejúce

[51] A. Kubasik, *Kształtowanie się świadomości ukraińskiej Cerkwi greckokatolickiej w Galicji Wschodniej*, „Nasza Przeszłość" t. 126, 2016, s. 89.

zo všetkých strán. Dievka nemôže kosiť svoju trávu bez toho, aby vznešeným hlasom nespievala tie najdojímavejšie ľúbostné piesne s nábožnou vážnosťou. Pastier chváli krásu svojho plavovlasého, kučeravého dievčaťa. Muž spieva balady, a tak všetky druhy ľudí vyjadrujú svoje city spevom, čo na cudzinca pôsobí prekvapujúco. Sotva možno nájsť veselší a skromnejší ľud, než sú títo horskí obyvatelia.[52]

Slovákov predstavuje ako „pracovitých, robustných a veselých", teda takmer ako ideálny obraz zdravého a prirodzeného ľudu, ktorý stavia do protikladu k morálne upadajúcej poľskej šľachte. Rovnako pozitívnym pohľadom charakterizoval aj obyvateľov Banskej Bystrice: „*O to príjemnejšie je prekvapenie pri pohľade na srdečných, priateľských obyvateľov; veselejší, dobrosrdečnejší ľud takmer nemôže existovať ako Bystričania.*"[53] Kladný obraz však v ďalšej pasáži narúša nadmerný počet výčapov v meste, čo podľa Bredeckého nepriaznivo ovplyvňovalo výchovu miestnej mládeže. Táto situácia poukazovala na potrebu zriadiť vzdelávací ústav, ktorý by mladým ľuďom pomohol odolávať nástrahám alkoholizmu rozšíreného medzi dospelou populáciou.[54]

Bredeckého pohľad na slovenské etnikum však nebol jednotný, determinovali ho predovšetkým odlišné prírodné a životné podmienky miestneho obyvateľstva. Obyvateľov Liptova, ktorí boli prevažne slovenského pôvodu, charakterizoval v súlade s vonkajšími faktormi ako drsných: „*Azda sa v celom Uhorsku sotva nájdu drsnejší ľudia ako sedliaci Liptovskej stolice, obzvlášť tí, čo bývajú pod Kriváňom.*"[55] Toto hodnotenie však nevzťahoval na slovenské obyvateľstvo ako celok, ale iba na konkrétnu regionálnu skupinu.

V ďalších častiach cestopisu, na rozdiel od pasáží venovaných obyvateľstvu Haliče, Bredecký pri hodnotení slovenského obyvateľstva a prostredia reflektuje najmä jazykovú pluralitu a jej dynamiku. Aj vzhľadom na svoj pôvod karpatského Nemca však túto viacjazyčnosť nehodnotí vždy pozitívne. Prenikanie slovenčiny medzi nemecké obyvateľstvo vníma ako ohrozenie nemeckého jazyka a kultúrneho postavenia karpatských Nemcov: „*Vo všetkých týchto miestach bola ešte nedávno nemecká obec silnejšia, teraz tvorí sotva tretinu a skôr ako uplynie storočie, nemecký jazyk a s ním duchovná kultúra z týchto miest úpl-*

[52] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 222.
[53] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 235.
[54] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 236.
[55] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 263.

ne zmiznú.“[56] Naopak, slovenské obyvateľstvo sa v komparácii s nemeckým ukazuje ako životaschopné a odolávajúce germanizácii: „*Badá sa moc, ktorú v Uhorsku a aj v iných krajinách vykonáva slovanský jazyk nad nemeckým. Málo je príkladov, že by nemeckí kolonisti naučili svojich slovanských spolubývajúcich svoju reč, ale opak nájdeme v hojnosti príkladov.*“[57] Slovenčina podľa neho ovplyvňovala výslovnosť, syntax aj melódiu miestnej nemčiny a prostredníctvom služobníctva sa šírila aj v nemeckých domácnostiach: „*K jej [nemčiny] chvále nemôžem povedať nič, ale každému, pravde zodpovedajúco, uistiť, že falošné prízvukovanie krátkych slabík, slovenské konštrukcie v nemeckých slovách a ťahavý-spevný tón mi túto nemčinu úplne znechutili.*“[58] Hoci Bredecký predstavuje nemčinu ako jazyk spojený s vyššími sociálnymi vrstvami, kultúrou a vzdelanosťou, v každodennej komunikácii sa tento vzťah paradoxne obracal. Slovenské služobníctvo v nemeckých domácnostiach, spravidla menej vzdelané a málo ochotné osvojiť si jazyk vrchnosti, prispievalo k tomu, že Nemci sa museli prispôsobovať jeho jazykovému prostrediu, v dôsledku čoho dochádzalo k ústupu nemčiny: „*Ak sa teda vrchnosť chce dorozumieť so sluhom, musí sa naučiť jeho jazyk. Len zriedka sa sluha učí jazyk vrchnosti.*“[59]

Záver

Bredeckého cestopis predstavuje cenný prameň k poznaniu spôsobu, akými hornouhorský vzdelanec na začiatku 19. storočia vnímal slovanské obyvateľstvo Haliče a Uhorska. Jeho obraz Poliakov, Rusínov a Slovákov nebol jednotný, ale formovali ho sociálne, konfesionálne, hospodárske a jazykové kritériá.

Najväčšiu pozornosť venoval Bredecký poľskému obyvateľstvu, ktoré hodnotil ambivalentne. Popri kritike stavovskej uzavretosti, mravného úpadku, nevzdelanosti a hospodárskej zanedbanosti oceňoval ich pracovné schopnosti, bojovnosť či ľudské vlastnosti. Rozdiely pritom nevnímal iba medzi jednotlivými etnickými skupinami, ale aj vnútri samotnej poľskej spoločnosti, predovšetkým medzi šľachtou a poddanými, staršou a mladšou generáciou.

Rusíni vystupujú v jeho texte menej výrazne, najmä ako rurálne a gréckokatolícke obyvateľstvo. Ich stručnejšie a menej diferencované zobrazenie záro-

[56] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 245.
[57] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 240.
[58] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 241.
[59] S. Bredetzky, *Reisebemerkungen...* , zv. 1, s. 242.

veň poukazuje na selektívnosť Bredeckého pozorovania. Komparácia s obrazom Slovákov v Uhorsku umožňuje presnejšie identifikovať vplyv Bredeckého vlastnej hornouhorskej a karpatskonemeckej skúsenosti. Slovákov vykresľoval prevažne pozitívne, a to ako pracovitých, veselých a životaschopných, no prenikanie slovenčiny do nemeckého prostredia vnímal ako ohrozenie nemeckého jazyka a kultúrneho postavenia. Jeho pozorovania pritom ukazujú, že jazyková asimilácia neprebiehala iba zhora nadol, ale aj prostredníctvom každodenných sociálnych kontaktov.

Bredeckého pohľad ovplyvnilo osvietenské myslenie, konfesionálna identita a vzdelanie. Napriek dôrazu na osobné pozorovanie sa nevyhol dobovým etnickým, sociálnym a konfesionálnym stereotypom, prostredníctvom ktorých miestne obyvateľstvo často vykresľoval ako zaostalé. Za hlavné prostriedky prekonávania údajnej zaostalosti považoval Bredecký vzdelávanie, náboženskú a mravnú výchovu, pracovnú disciplínu, racionálnu správu a hospodársku modernizáciu. Cestopis tak vypovedá nielen o pomeroch v Haliči a Uhorsku, ale aj o hodnotovom svete protestantského vzdelanca, ktorý slovanskú rozmanitosť súčasne pozoroval, oceňoval i hierarchizoval.

BIBLIOGRAFIA

Pramene:

Bredetzky, S., *Briefe über die Karpathen. Einleitung*, [w:] *Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungern*, zv. 2, Camesinaische Buchhandlung, Wien 1805.

Bredetzky, S., *Reisebemerkungen über Ungern und Galizien*, Anton Doll, Wien 1809, zv. 1 – 2.

Ďalšia literatúra:

Biografický lexikón Slovenska, zv. 1, A – B, Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, Martin 2002.

Horváth, Ö., *Bredeczky Sámuel élete 1772 – 1812*, Dr. Horváth Ödönné kiadása, Budapest 1924.

Kaleta, P., *Český kulturní život v Haliči a dílo Františka Řehoře ve druhé polovině 19. století*, [w:] *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd*, č. 24, Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 139 – 142.

Kaps, K., *Kulturelle Differenzen des ökonomischen: galizische Entwicklungsdiskurse im Spannungsfeld räumlicher Funktionalisierung und sozialer Bruchlinien (1771 – 1848)*, „Historyka. Studia metodologiczne", t. XLII, 2012, s. 97 – 116.

Kłańska, M., *Daleko od Wiednia. Galicja w oczach pisarzy niemieckojęzycznych 1771–1918*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 1991.

Kłańska, M., *Lemberg. Die „Stadt der verwischten Grenzen“*, [w:] *Lemberg/Lviv 1772 – 1918. Wiederbegegnung mit einer Landeshauptstadt der Donaumonarchie*, Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, Wien 1993, s. 10 – 16.

Koliová, M., *Cestopisné obrazy v premenách času. Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia*, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2019.

Kubasik, A., *Kształtowanie się świadomości ukraińskiej Cerkwi greckokatolickiej w Galicji Wschodniej*, „Nasza Przeszłość“, t. 126, 2016, s. 89 – 110.

Lane, H., *Szlachta Outside the Commonwealth. The Case of Polish Nobles in Galicia*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung“, 52, 2003, nr. 4, s. 526 – 542.

Pękacz, J. T., *Galician Society as a Cultural Public, 1771 – 1914*, „Journal of Ukrainian Studies“, 23, 1998, nr. 2, s. 23 – 44.

Röskau-Rydel, I., *Kultur an der Peripherie des Habsburger Reiches. Die Geschichte des Bildungswesens und der kulturellen Einrichtungen im Lemberg von 1772 – 1848*, Harrassowitz, Wiesbaden 1993.

Röskau-Rydel, I., (red.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Siedler Verlag, Berlin 1999.

Ruszała, K., *„Galicja na zawsze pozostanie Galicją“: Kraj koronny na kresach imperium na łamach „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat“*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne“, 148, 2021, nr 1, s. 69 – 84.

Řezník, M., *Neuorientierung einer Elite. Aristokratie, Ständewesen und Loyalität in Galizien (1772 – 1795)*, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main 2016.

Schwarz, K., *Samuel Bredetzky (1772 – 1812)*, [w:] *Amtsbiographisches Lexikon der protestantischen Kirchen in der Donaumonarchie 1804 – 1918*, 2025, http://www.kgdk.org/, 4.4.2026.

Tancer, J., *Ungarns reisende Patrioten: Jakob Glatz und Samuel Bredeczky*, [w:] *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*, eds. W. Kriegleder, A. Seidler, J. Tancer, edition lumière, Bremen 2007, s. 243 – 256.

Urbancová, V., *Počiatky slovenskej etnografie*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1970.

Weber, S., (red.), *Samuel Bredetzky*, [w:] *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des 19. Jahrhunderts 1800 – 1900*, red., Verlag von Josef Schmidt Buchdruckerei, Igló 1901, s. 3 – 7.

SUMMARY

Slavic Population of Galicia and Hungarian kingdom in Samuel Bredecký's Travelogue

The study examines Samuel Bredecký's travelogue as a source for understanding his perception of Poles, Rusyns and Slovaks at the beginning of the nineteenth century. His image of Polish society was ambivalent, combining criticism of social inequality and backwardness with appreciation of diligence and courage. Rusyns appeared less frequently, mainly as a rural and Greek Catholic population. Slovaks were described positively, although Bredecký was concerned about the growing influence of Slovak on German-speaking communities. His observations were shaped by Enlightenment thought, Protestant identity and his Upper Hungarian background.

POLSKO-UKRAIŃSKA WOJNA O LWÓW I GALICJĘ WSCHODNIĄ 1918–1919 – KILKA UWAG METODOLOGICZNYCH

Łukasz ADAMSKI

Wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 należy do tych aspektów historii Europy Środkowo – Wschodniej, które do dziś pozostają przedmiotem odmiennych interpretacji w Polsce i na Ukrainie. Nie wynika to wyłącznie z różnic w ocenie konkretnych wydarzeń politycznych czy militarnych, lecz przede wszystkim jest pochodną odmiennych założeń metodologicznych oraz wartości, w oparciu o które tworzona jest narracja historiograficzna odnosząca się do tego okresu. Szczególne kontrowersje badawcze budzi tendencja wielu historyków do nadawania retrospektywnej legitymizacji wydarzeniom z lat 1918–1919: z jednej strony próbom ukonstytuowania państwa ukraińskiego w wieloetnicznej Galicji, z drugiej zaś – działaniom ówczesnych władz polskich dążących do włączenia tej prowincji do odrodzonej Rzeczypospolitej. W niniejszych rozważaniach – niepretendujących do wyczerpania tematu[1] – skupię się na kilku sprawach, w tym kwestiach metodologicznych, które utrudniają dialog historyków. Po częstokroć ujawniają się one podczas analizy dyskursu historiograficznego.

Pierwszym z nich jest problem terminologii – jak nazywać ukraińskojęzycznych mieszkańców austriackiej Galicji, nie należących zarazem do Kościoła Rzymskokatolickiego. Nie jest obojętne, czy ich określimy mianem Rusinów czy Ukraińców. Każdy z tych wyborów niesie określone konsekwencje interpretacyjne. Stosowanie pojęcia „Rusini" czy „Rusini galicyjscy" narazi autorów posługujących się tym terminem – niezależnie od ich faktycznych intencji, np.

[1] Podstawową polską monografią problemu jest M. Klimecki, *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918–1919*, Bellona, Warszawa 2014, a jeśli chodzi o walki o Lwów także D. Markowski, *Dwa powstania. Bitwa o Lwów 1918*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 2019, natomiast ukraińską - M. Łytwyn, *Ukrajińsko-polśka wijna 1918–1919 rr.,* Instytut ukrajinoznawstwa NAN Ukrajiny – Instytut Centralno-Schidnoji Jewropy, *Lwiw 1998.*

chęci dochowania wierności językowi źródeł – na zarzut akcentowania odrębności tej społeczności od ludności mówiącej po ukraińsku, zamieszkującej inne części dawnego Cesarstwa Rosyjskiego. Odrębność ta niewątpliwie istniała i była widoczna zarówno w doświadczeniu historycznym, jak i kulturze politycznej. Nie oznacza to jednak, że różnice te występowały na wszystkich poziomach i przekreślały rozwój wspólnej nowoczesnej świadomości narodowej. Zresztą na poziomie języka i wielu innych cech kultury etnicznej były one stosunkowo niewielkie lub znikome. Nie jest jednak wolne od problemów metodologicznych używanie wobec wszystkich ukraińskojęzycznych mieszkańców Galicji zwłaszcza z okresu sprzed 1914-1918 roku, określenia „Ukraińcy". Oznacza bowiem przenoszenie efektów rozwoju świadomości narodowej – które się ujawniły bezspornie w okresie międzywojennym – na okres, w którym proces ten nie wszędzie był jeszcze zakończony i nie musiał w sposób bezsporny prowadzić do znanego nam dziś rezultatu. Jest to klasyczny przykład prezentyzmu, polegającego na interpretowaniu przeszłości przez pryzmat późniejszych kategorii politycznych i narodowych. Jednocześnie należy pamiętać, że sytuacja w latach 1918–1919 różniła się zasadniczo od tej istniejącej w Galicji kilkanaście czy kilkadziesiąt wcześniej. Doświadczenie I wojny światowej, a następnie wojny polsko-ukraińskiej o Galicję Wschodnią sprawiło, że wśród ukraińskojęzycznej ludności tego regionu nowoczesna tożsamość ukraińska osiągnęła już pozycję zdecydowanie dominującą. Pozostały wprawdzie środowiska moskalofilskie, określane również mianem rusofilskich, lecz nie odgrywały one już większej roli politycznej, a opcja polonofilska, tzw. *Gente Rutheni, natione Poloni* przestała ostatecznie istnieć pod koniec XIX wieku [2].

Skądinąd inaczej wyglądała sytuacja na terenach dawnego Cesarstwa Rosyjskiego. Tam jeszcze na początku XX wieku trwała rywalizacja pomiędzy zwolennikami ukraińskiego programu narodowego a przedstawicielami koncepcji małoruskiej. Pojęcie „Małorusini" nie oznaczało, rzecz jasna, Rosjan w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Zwolennicy tej koncepcji wychodzili z założenia istnienia jednego narodu ogólnoruskiego, składającego się z kilku – jak wówczas mówiono – „szczepów": wielkoruskiego, małoruskiego i białoruskiego, a niekiedy również czerwonoruskiego, a więc galicyjskiego. Rywalizacja po-

[2] Zob. A. Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni: z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.

między tymi dwiema koncepcjami była realna[3]. Jednak wydarzenia roku 1917 pokazały wyraźnie zmianę układu sił. Wyniki wyborów przeprowadzonych na większości ziem ukraińskich wskazywały, że – poza obszarami najbardziej wysuniętymi na wschód – zdecydowaną przewagę zdobyły ugrupowania odwołujące się do ukraińskiego programu narodowego. Oznaczało to, że proces formowania nowoczesnego narodu ukraińskiego osiągnął już stadium, którego nie sposób było ignorować.

Z problemem terminologii wiąże się kolejne zagadnienie: używanie niezwykle rozpowszechnionego w historiografii ukraińskiej pojęcia „ukraińskich ziem etnicznych", stosowanego również po to, aby legitymizować racje polityczne twórców Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Termin ten funkcjonuje często niemal automatycznie, choć rzadziej stawia się pytanie o kryteria jego stosowania. Jak bowiem wyznaczać granice takich ziem? Czy podstawą mają być granice występowania określonych dialektów przyporządkowywanych do jednego czy drugiego języka? Wyniki spisów ludności? Struktura wyznaniowa? Rezultaty wyborów parlamentarnych lub samorządowych? Każde z tych kryteriów prowadzi do odmiennych rezultatów. Dobrym przykładem pozostaje Polesie. W 1918 r. przedstawiciele Ukraińskiej Republiki Ludowej i Białoruskiej Republiki Ludowej prowadzili spór o przynależność tego regionu[4]. Dla jednej strony Poleszucy mówili gwarami mieszanymi z przewagą „elementów ukraińskich", byli więc raczej Ukraińcami, dla drugiej – utrzymującej, iż w owych gwarach przeważają pierwiastki białoruskie – byli raczej Białorusinami. Sam fakt istnienia takiego sporu pokazuje, że odwoływanie się do kategorii „ziem etnicznych" nie rozwiązuje problemu, lecz często jedynie przenosi go na inny poziom. W konsekwencji pytanie o sposoby wyznaczania granic terytorium narodowego, a niekiedy wręcz o sens stosowania tego pojęcia, pozostaje jednym z podstawowych problemów metodologicznych przy badaniu dziejów Europy Wschodniej początku XX wieku.

Kolejne rozbieżności interpretacyjne rodzi ocena programu politycznego realizowanego przez przywódców ukraińskiego ruchu narodowego w latach

---

[3] Zob. A. L. Kotenko, O. W. Martyniuk, A. I. Miller, *Małoross*, [w:] *Poniatija o Rossii: k istoriczieskoj siemantikie impierskogo pierioda*, red. A. Miller, D. Sdwiżkow, I. Szirle, t. 2, NLO, Moskwa 2012, s. 392–443.

[4] O. Pańko, *Pytannia derżawnoho kordonu w biłoruśko-ukrajińskych perehoworach 1918 r.*, „Problemy Słowianoznawstwa", 2002, t. 52, s. 68

1918–1919, który – nie tylko z dzisiejszej, ale i ówczesnej perspektywie – można by uznać za maksymalistyczny. Opierał się on – jak wiadomo – na założeniu, że wszystkie ziemie uznawane za ukraińskie powinny zostać zjednoczone w jednym państwie. Dotyczyło to nie tylko ziem dawnego Cesarstwa Rosyjskiego, lecz także niektórych obszarów Królestwa Polskiego – w świetle prawa międzynarodowego nigdy niezniesionego – oraz austriackiego Królestwa Galicji i Lodomerii, stanowiących przedmiot sporu z odradzającą się Polską. Ukraińska Republika Ludowa dążyła m.in. do inkorporacji Ziemi Chełmskiej, uznanej za „ukraińskie etniczne terytorium". Podobną logiką kierowali się twórcy Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, którą proklamowali w kilka tygodni po manifeście cesarza Karola z 16 października 1918 r. na wszystkich „ukraińskich ziemiach etnicznych" w Galicji – mimo że większość mieszkańców miast, stanowiących co najmniej ćwierć ludności prowincji, identyfikowała się z narodem polskim i odrzucała nową władzę. Jak ocenić taki maksymalizm? Ostatecznie urzeczywistnienie tak szeroko zakrojonego programu terytorialnego wymagałoby potencjału politycznego i militarnego, którego młode państwo ukraińskie nie posiadało. W praktyce oznaczało to zaś równoczesną konfrontację z kilkoma przeciwnikami: zarówno z różnymi ośrodkami rosyjskimi (tak białymi, jak i bolszewickimi), jak i z odradzającą się Polską. W pierwszych miesiącach wojny o Galicję Wschodnia nie brakowało prób poszukiwania rozwiązań kompromisowych. Józef Piłsudski rozważał między innymi możliwość podziału Galicji Wschodniej na część polską i ukraińską. Koncepcja ta stanowiła próbę znalezienia rozwiązania, które ograniczyłoby skalę konfliktu pomiędzy dwoma narodami, uznawanymi przez naczelnika państwa za potencjalnych partnerów w przyszłym systemie bezpieczeństwa Europy Wschodniej. Propozycja ta została jednak odrzucona przez stronę ukraińską. Przywódcy Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej nie byli gotowi zaakceptować podziału terytorium, które uważali za integralną część przyszłego państwa ukraińskiego. W konsekwencji konflikt był kontynuowany, a kilka miesięcy później cała Galicja Wschodnia znalazła się pod kontrolą (okupacją w sensie prawnym) Wojska Polskiego.

Inaczej rzecz widziano na Ukrainie Naddnieprzańskiej[5]. Symon Petlura, jako przywódca Ukraińskiej Republiki Ludowej, już w 1919 roku uznał,

[5] Wyczerpującą polską monografią tego zagadnienia jest J. J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum*

że obstawanie przy maksymalistycznym programie terytorialnym – w obliczu poważnych niepowodzeń w wojnie z bolszewikami – musi doprowadzić do upadku ukraińskiej państwowości. W kwietniu 1920 r. zawarł z Polską nie tylko porozumienie wojskowe, lecz także układ regulujący przebieg przyszłej granicy. Na jego mocy Galicja Wschodnia oraz zachodni Wołyń miały pozostać w granicach państwa polskiego, natomiast Polska rezygnowała z roszczeń do ziem położonych na wschód od nowej granicy, obejmujących znaczne obszary dawnej Rzeczypospolitej sprzed II rozbioru. Była to próba zastąpienia programu maksymalistycznego rozwiązaniem kompromisowym, opartym na przekonaniu, że utrzymanie państwowości ukraińskiej ma większą wartość niż walka o wszystkie terytoria uznawane za narodowe. Koncepcja Petlury spotkała się jednak ze zdecydowaną krytyką, szczególnie ze strony środowisk galicyjskich. Dla wielu ukraińskich działaczy oznaczała ona rezygnację z fundamentalnych założeń programu narodowego i budziła sprzeciw jako akceptacja władz państwa ukraińskiego dla pozostawienia ich rodzimego regionu w granicach Polski. Charakterystycznym przykładem pozostaje stanowisko Mychajła Hruszewskiego. Ten przebywający wówczas na emigracji w Pradze historyk i polityk – a w 1918 roku pierwszy przywódca niepodległej Ukrainy – na łamach wydawanego przez siebie pisma „Boritesia-Poborete" nie tylko potępił porozumienie z Polską, lecz także wezwał do poparcia Armii Czerwonej w walce przeciwko – jak pisał – „polskim bandytom i zdrajcy Petlurze"[6]. Dobrze to pokazuje skalę podziałów istniejących wewnątrz ukraińskiego obozu niepodległościowego.

Pytanie o polityczny sens maksymalizmu pozostaje zatem aktualne również z perspektywy współczesnej historiografii. Problem ten nadal nie doczekał się w ukraińskiej nauce jednoznacznego i pogłębionego opracowania. Dyskusja nad wydarzeniami lat 1918–1920 koncentruje się częściej na rekonstrukcji faktów niż na analizie strategicznych konsekwencji przyjętego programu politycznego. Kulminacją sporów historiograficznych jest kwestia oceny racji polskich i ukra-

Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924), Arcana, Kraków 2000.

[6] Zob. *Deklaracija Dełehaciji III Konferenciji zakordonnych członiw Ukrajińśkoji partiji socjalistiw-rewolucioneriw (22–24 trawnia 1920 r. w Prazi)*, „Boritesia – Poborete!", 1920, nr 1, s. 61, więcej Ł. Adamski, *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, PWN, Warszawa 2011.

ińskich w trakcie wojny o Galicję Wschodnią z lat 1918-1919. Zarówno Polacy, jak i Ukraińcy odwoływali się do odmiennych koncepcji prawa historycznego, narodowego i międzynarodowego, uznając własne argumenty za wystarczające do uzasadnienia przynależności spornego obszaru. Dla Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej podstawowym punktem odniesienia była zasada etnograficzna. Jeżeli większość ludności danego obszaru spełniała przyjęte kryteria, uznawano go za część ukraińskiego terytorium narodowego. Polska argumentacja opierała się natomiast na odmiennych przesłankach. Wskazywano na trwałą obecność licznej społeczności polskiej. W Galicji Wschodniej Polacy stanowili około jednej czwartej mieszkańców, a w największych ośrodkach miejskich byli często grupą dominującą.[7] Miało to świadczyć o wielonarodowym charakterze prowincji i podważać możliwość jednoznacznego utożsamienia jej z jednym narodem (warto też wspomnieć o licznej społeczności żydowskiej w Galicji Wschodniej). Akcentowano zarazem rolę polskiej kultury – zwłaszcza kultury wysokiej – w kształtowaniu oblicza regionu. Argument ten nie odnosił się do struktury etnicznej wsi, lecz do znaczenia zdominowanego przez Polaków życia naukowego, gospodarczego i społecznego, które od stuleci rozwijało się w ramach państwa polskiego lub było nierozerwalnie związane z rdzennie polskimi ziemiami. W polskiej narracji Galicja Wschodnia pozostawała więc przestrzenią współistnienia różnych narodowości, jednak jej dziedzictwo polityczne i oblicze kulturowe miało charakter przede wszystkim polski.

Istotny był wreszcie argument historyczno-prawny. Strona polska odwoływała się do włączenia Rusi Czerwonej do Królestwa Polskiego w XIV wieku oraz do Unii Lubelskiej z 1569 r., na mocy której Wołyń znalazł się w granicach Korony. Podkreślano, że akty te miały charakter legalny i zostały zaakceptowane przez ówczesne elity polityczne. Rozbiory Rzeczypospolitej traktowano natomiast jako akt przemocy sprzeczny z prawem międzynarodowym, który nie mógł przekreślić wcześniejszego tytułu prawnego. Odradzające się państwo polskie uznawało się przy tym za restytucję dawnej Rzeczypospolitej, zachowującą z nią ciągłość prawną, a nie jako całkowicie nowy twór państwowy czy odrębny podmiot prawa międzynarodowego. Ukraińscy działacze odrzucali taką interpretację. W ich przekonaniu prawo historyczne nie mogło mieć charakte-

[7] T. Pilat (red.), *Podręcznik statystyki Galicyi*, t. IX, cz. 1, Pierwsza Związkowa Drukarnia we Lwowie, Lwów 1913.

ru trwałego i niezmiennego. Upływ stuleci, zasadnicze przemiany społeczne oraz rozwój nowoczesnych narodów powodowały, że dawne akty polityczne utraciły swoją moc legitymizacyjną. Innymi słowy, przynależność Galicji czy Wołynia do Korony od XIV, względnie XVI w. do końca XVIII w. nie mogła automatycznie przesądzać o ich statusie po zakończeniu I wojny światowej. Obie strony przedstawiały swoje racje również na forum międzynarodowym, zwłaszcza podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Delegacja polska uczestniczyła w jej pracach oficjalnie, natomiast przedstawiciele ukraińscy prowadzili intensywną działalność dyplomatyczną poza formalnymi strukturami konferencji. Powstawały liczne memoriały, mapy i opracowania mające przekonać mocarstwa do przyjęcia jednej z konkurencyjnych interpretacji. Wojna o Galicję Wschodnią toczyła się także na tym froncie dyplomatycznym.

Wydarzenia z lat 1918–1919, jak również uformowane wówczas interpretacje, wywarły trwały wpływ na współczesną historiografię. W najbardziej radykalnych ujęciach spotykanych na Ukrainie okres międzywojenny bywa określany mianem „polskiej okupacji". Badacze posługujący się tym sformułowaniem pomijają jednak fakt, że pojęcie to ma w prawie międzynarodowym ściśle zdefiniowane znaczenie. Oznacza ono zajęcie terytorium jednego państwa przez wojska drugiego, w wyniku czego to pierwsze traci możliwość wykonywania władzy suwerennej nad częścią swojego terytorium. Zastosowanie tego pojęcia wobec Galicji Wschodniej stanowi zatem nie tylko ocenę polityczną, lecz przede wszystkim przyjęcie tezy o istnieniu państwowości Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej na arenie międzynarodowej po 1919 roku. Jest to teza trudna do obrony w świetle braku uznania międzynarodowego dla ZURL, efemerycznego charakteru tej państwowości oraz obowiązującego wówczas prawa zawojowania. Znacznie częściej we współczesnej historiografii ukraińskiej spotyka się jednak określenia mniej kategoryczne, mówiące o przymusowej przynależności tych ziem do państwa polskiego lub o polskim panowaniu. W polskiej historiografii akcentuje się natomiast przede wszystkim fakt, że konflikt miał charakter sporu dwóch ruchów narodowych, z których każdy odwoływał się do odmiennych, lecz wewnętrznie spójnych zasad legitymizacji.

Wojna polsko-ukraińska jawi się w tym ujęciu jako klasyczny terytorialny konflikt narodowy początku XX wieku. Obie strony uznawały te same ziemie za niezbędny element własnego projektu państwowego, odwołując się przy

tym do odmiennych kategorii prawa, historii i etnografii. To właśnie ta kolizja dwóch wizji ładu politycznego sprawiła, że osiągnięcie trwałego kompromisu okazało się niezwykle trudne.

Z tego względu badanie wydarzeń lat 1918–1919 wymaga szczególnej ostrożności metodologicznej. Współczesny historyk powinien nie tylko rekonstruować przebieg wydarzeń, lecz również analizować język, za pomocą którego uczestnicy konfliktu opisywali rzeczywistość, aby samemu bezrefleksyjnie go nie powielać, np. poprzez stosowanie bez jakichkolwiek zastrzeżeń takich pojęć jak „Rusini", „ziemie etniczne", „okupacja" czy „prawo historyczne".

BIBLIOGRAFIA

Adamski Ł., *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, PWN, Warszawa 2011.

Bruski J. J., *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Arcana, Kraków 2000.

Deklaracija Dełehaciji III Konferenciji zakordonnych człeniw Ukrajińskoji partiji socjalistiw-rewolucioneriw (22–24 trawnia 1920 r. w Prazi), „Boritesia – Poborete!", 1920, nr 1, s. 61-64.

Klimecki, M. *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918–1919*, Bellona, Warszawa 2014.

Kotenko A. L., Martyniuk O. W., Miller A. I., *Małoross*, [w:] *Poniatija o Rossii: k istoriczieskoj siemantikie impierskogo pierioda*, red. A. Miller, D. Sdwiżkow, I. Szirle, t. 2, NLO, Moskwa 2012, s. 392–443.

Łytwyn M., *Ukrajińsko-polśka wijna 1918–1919 rr.,* Instytut ukrajinoznawstwa NAN Ukrajiny – Instytut Centralno-Schidnoji Jewropy, *Lwiw 1998.*

Markowski D., *Dwa powstania. Bitwa o Lwów 1918*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 2019.

Pańko O., *Pytannia derżawnoho kordonu w biłoruśko-ukrajińskych perehoworach 1918 r.*, „Problemy Słowianoznawstwa", 2002, t. 52, s. 65-72.

Świątek A., *Gente Rutheni, natione Poloni: z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.

Pilat T. (red.), *Podręcznik statystyki Galicyi*, t. IX, cz. 1, Pierwsza Związkowa Drukarnia we Lwowie, Lwów 1913.

SUMMARY

Methodological Debates on the Polish – Ukrainian War (1918–1919)

In his analysis of the 1918–1919 Polish – Ukrainian War, Łukasz Adamski argues that persistent historiographical divides stem from conflicting methodological frameworks and the retrospective legitimization of competing statehood projects in multi-ethnic Galicia.

These methodological divergences manifest both in semantic debates over identifying Galician populations ("Ruthenians" versus "Ukrainians") and in incompatible legal paradigms concerning state continuity and ethnic sovereignty. Faced with an unsustainable multi-front war, Symon Petlura pragmatically ceded Eastern Galicia to Poland in exchange for an anti-Bolshevik alliance, provoking intense condemnation from Galician leaders like Mychajło Hruszewski. Furthermore, Adamski critically refutes contemporary Ukrainian narratives framing interwar Polish rule in Eastern Galicia as an "occupation", pointing out that international law strictly defines occupation as the military seizure of a recognized sovereign state's territory. Ultimately, applying this juridical label to post-1919 Galicia is legally unfounded, as it falsely presupposes ZURL's international recognition while ignoring its ephemeral nature and the era's prevailing doctrine of ius conquests.

ROZPAD RAKÚSKO-UHORSKEJ MONARCHIE, PODKARPATSKÁ RUS A UKRAJINCI/ RUSÍNI V MEDZIVOJNOVOM ČESKOSLOVENSKU[1]

Peter ŠVORC

Ak chceme hovoriť o Ukrajincoch na území bývalej rakúsko-uhorskej monarchie a osobitne na území bývalého Uhorska, do úvahy pripadá len územie dnešného Zakarpatska a severovýchodného Slovenska. V spojitosti s vymedzením geografického priestoru nám toto východoslovanské obyvateľstvo viac či menej pomôžu vymedziť sčítania obyvateľstva či už z uhorského obdobia do roku 1918, či sčítania, ktoré sa uskutočnili v rokoch 1921 a 1930 v novom štáte – v Československej republike. Pravda, pri všetkých uvedených sčítaniach obyvateľstva (uhorskom a československom) vznikne vo vzťahu k Ukrajincom oveľa zložitejší problém. Uhorské sčítania, a vôbec celá agenda týkajúca sa východoslovanského obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku a dnešnom Zakarpatsku neuvádza jeho pomenovanie termínom Ukrajinec.

V Uhorsku toto obyvateľstvo nachádzame pod názvom Orosz (Rus), v československých sčítaniach pod názvom ruská národnosť, hoci vysvetlené v zátvorke, že ide o Rusov, Rusínov a Ukrajincov, ale bez bližšej špecifikácie, koľko je v danom súhrnom počte Rusínov, koľko je Rusov a koľko je Ukrajincov. Štatistický lexikón obcí na Slovensku ich k roku 1921 súhrne uvádzal v počte 85 628.[2] Na Podkarpatskej Rusi bolo v roku 1921 evidovaných 372 500 obyvateľov „ruskej" (ruskej, rusínskej a ukrajinskej) národnosti.[3]

[1] Štúdia vyšla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0506/26 *Regionálne ozveny veľkých zmien (Kľúčové udalosti v dejinách východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia a úloha miestnych osobností v nich).*

[2] *Statistický lexikon obcí v Republike Československej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák a nar., III. Slovensko*, Štátny úrad statistický, Praha 1927, s. 173. Národnosť československú uvádzal v počte 2 012 538.

[3] *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi. Úředný seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák a nař.*, Státní úřad statistický, Praha 1928, s. 45. Národnosť československú uvádzal v počte 19 775 obyvateľov.

Spolu 458 128 obyvateľov „ruskej“ (ruskej, rusínskej a ukrajinskej) národnosti. O desať rokov neskôr – v roku 1930 sa k „ruskej“ národnosti hlásilo na Slovensku 91 079 obyvateľov Slovenska[4] a na Podkarpatskej Rusi 446 916,[5] spolu 537 995 obyvateľov.

Horšie je, že v tejto etnickej diferenciácii nám veľmi nepomôže ani samotné východoslovanské (rusínske, ruské, ukrajinské) obyvateľstvo žijúce v sledovanom časovom období, od prelomu 19. a 20. storočia, a rovnako ani to, ktoré žilo v medzivojnovom období, pretože samo nemalo zodpovedanú otázku, akej národnosti je, resp. Rusíni si ju zodpovedali rôzne, individuálne sa hlásiac tak k rusínskej, ruskej a ukrajinskej národnosti, prípadne aj ku všetkým trom naraz.[6] Samotná otázka národnej príslušnosti dlho nebola pre Rusínov podstatnou. Silne veriace obyvateľstvo bolo dlho naviazané na gréckokatolícku cirkev, ktorú vnímalo ako národnú ´russkú´ (rusínsku) cirkev, pričom konfesionálna gréckokatolícka viera im takmer v plnej miere nahrádzala ich národnú identitu. Rovnakú úlohu zohrala v medzivojnovom období aj pomaly sa presadzujúca pravoslávna cirkev, pri ktorej sa však v národnom vedomí Rusínov posilňoval ruský (veľkoruský) aspekt.

Pochopiť, ako Rusíni vnímali svoju národnú identitu nám vari najlepšie pomôže rusínsky právnik a politik, vysoký úradník uhorského ministerstva vnútra Dr. Oreszt Szabó.

Oreszt Szabó vydal v roku 1913 knihu *O uhorských Rusoch (Rusíni),*[7] v ktorej urobil charakteristiku svojich rodákov na základe vypublikovaných prác popredných rusínskych vzdelancov – historikov, etnografov, filológov a archeológov, ako boli Anton Hodinka,[8] Juraj Koloman Žatkovič,[9] Tiva-

[4] Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej, Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, Praha 1936, s. XVII. Národnosť československú uviedlo k roku 1930 2 345 909 obyvateľov Slovenska, s. XVIII.

[5] *Statistický lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské*, Ministerství vnitra a Státní úřad statistický, Praha 1937, s. XV. Národnosť československú uviedlo k roku 1930 33 961 obyvateľov Podkarpatskej Rusi, s. XV.

[6] Pomenovanie Rusíni, rusínske obyvateľstvo použijeme predovšetkým z dôvodu, že sa ono samo dlhodobo takto označovalo bez ohľadu na to, akú národnosť si neskôr jednotlivci zvolili.

[7] O. Szabó, *A magyar oroszokról. (Ruthének.)*, Franklin, Budapest 1913.

[8] A. Hodinka, *A munkácsi görög kath. püspökség története*, Budapest 1909; A. Hodinka, *Die Ruthenen / A Rutének*, [w:] *Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild*, Wien 1900.

[9] K. Zsatkovics, *A magyarországi oroszok magánrajza*, Budapest 1890.

dar Lehoczký,[10] Hiador Stripský[11] a ďalší, ale aj na základe svojich poznatkov a skúseností. Bol to pomerne objektívny pohľad na Rusínov, odhliadnuc od Szabóoveho tvrdenia, že Rusíni obdivujú Maďarov, s radosťou ich prijímajú za svojich vodcov a že sa s radosťou učia maďarský jazyk a pod.[12] Keď však začal písať o tom, kým vlastne Rusíni sú, dospel k záveru, že Rusíni sú Malorusmi (teda Ukrajincami – P. Š.), ale títo sú zas súčasťou ruského (veľkoruského) národa, teda Rusíni sú súčasťou ruského (veľkoruského) národa. Keďže však už tisíc rokov žijú v Karpatskej kotline, odlúčení od svojich bratov Malorusov a Veľkorusov, vypestovali si svojskú kultúru, ba i jazyk, a s nimi aj vlastné poňatie svojej etnicity. Sú teda Karpatorusmi. Ich jazyk, kultúra i národné povedomie z nich robí osobitnú národnú entitu.

S takýmto vnímaním a vysvetlením etnickej príslušnosti sa stretávame u rusínskych vzdelancov nielen v závere 19. a na začiatku 20. storočia, ale aj neskôr. Po vzniku ČSR, ktorá sa prezentovala svojím demokratickým charakterom a akceptáciou všetkých národností, ktoré v Československu žili, sa situácia v rusínskom spoločenstve nezmenila. Ba práve naopak. Skomplikovala sa. Kým v Uhorsku patrili Rusíni spolu so Slovákmi k utláčaným národnostiam, ktoré boli vystavené odnárodňovaniu a cielenej, násilnej maďarizácii, v Československu sa stali štátotvorným slovanským národom, no bez jednotnej odpovede, akou národnosťou sú – Rusínmi, Ukrajincami či Rusmi?

Výrazná národnostná diferenciácia sa začala v jeseni 1918, keď sa končila prvá svetová vojna, rakúsko-uhorská monarchia sa začala rozpadať a s ňou aj Uhorské kráľovstvo. Rusíni až vtedy začali intenzívne riešiť svoju štátnu príslušnosť a v tomto momente ju začali spájať aj so svojou národnou identitou.

Oreszt Szabó a veľká časť rusínskej inteligencie cirkevného i laického stavu sa viazala na Uhorsko, ktoré im ústami predsedu Maďarskej národnej rady a predsedu vlády Maďarskej republiky Mihály Károlyiho sľúbila funkčnú autonómiu pod názvom *Ruská krajna* a zákonom č. X z 21. decembra 1918 ju aj začala administratívne zriaďovať. Išlo o tú časť rusínskej spoločnosti (odhliadnuc od veľkej časti rusínskeho roľníctva, ktoré sa v týchto otázkach ešte neangažovalo), ktorá inklinovala k svojbytnej autochtónnej rusínskej národnosti. K rusín-

[10] T. Lehoczky, *Beregvármegye monographiája*, Budapest 1881; 1883.

[11] H. Sztripszki, *Kossuth Lajos a ruthén népköltészetben*, Budapest 1907; H. Sztripszki, *Zapiszki z Verhovini* [*Verhovinai útijegyzetek*], H. n. 1907.

[12] O. Szabó, *A magyar oroszokról. (Ruthének.)*, Franklin, Budapest 1913, s. 20 – 23.

skej národnosti sa hlásila aj vplyvná rusínska emigrácia v USA. Jeden z jej popredných predstaviteľov a neskorší prvý guvernér Podkarpatskej Rusi Grigorij Žatkovič odmietol tak veľkoruskú, ako aj ukrajinskú národnosť a pre krajanov doma žiadal vytvoriť samostatný štát Uhrorusíniu, resp. rusínsku autonómiu v Uhorsku, ak by neexistovalo iné štátotvorné riešenie.[13]

Karpatoruská národná rada, ktorá vznikla v októbri 1918 a viedol ju rusínsky právnik a poslanec uhorského parlamentu Anton Beskid mala pôvodne predstavu, že sa územie obývané Rusínmi stane súčasťou Ruskej ríše ako jej kondomínium, ak sa Rusko po občianskej vojne stane demokratickou krajinou. No ako pragmatický politik sa už na prelome rokov 1918 a 1919 orientoval na vznikajúce Československo, čo potvrdilo zasadnutie *Karpatoruskej národnej rady* 7. januára 1919 v Prešove. Anton Beskid a členovia Karpatoruskej národnej rady sa etnicky orientovali na ruskú (veľkoruskú) národnosť. Keď 8. mája 1919 mali v Užhorode spoločné zasadnutie predstavitelia troch najvýznamnejších ruských národných rád – užhorodskej *Uhroruskej národnej rady*, chustskej *Ruskej národnej rady* a prešovskej *Karpatoruskej národnej rady* a vytvorili jednu *Centrálnu ruskú národnú radu* (*CRNR*), ktorá sa rozhodla deklaratívne prezentovať svoje rozhodnutie v Prahe prezidentovi ČSR Tomášovi G. Masarykovi a vláde ČSR, že územie obývané Rusínmi sa dobrovoľne stáva súčasťou Československa, jej predseda Anton Beskid pred nástupom do mimoriadneho vlaku vezúceho 112-člennú delegáciu *CRNR* do Prahy prikázal všetkým účastníkom, že sa budú jednotne prezentovať ako Rusi, nie ako Rusíni a tiež nie ako Ukrajinci.[14] Proruská orientácia Antona Beskida už ako československého politika, ako predsedu Ruskej ľudovej strany a potom aj druhého guvernéra Podkarpatskej Rusi pretrvávala do konca jeho života v roku 1933.

Oreszt Szabó z podnetu maďarskej vlády založil v novembri 1918 v Budapešti *Ruskú národnú radu*, ktorá mala ambíciu stať sa ústrednou rusínskou národnou radou. V jej mene zvolal na 10. decembra 1918 celonárodné zhromaždenie uhorských Rusínov do Budapešti, na ktorom žiadal potvrdiť prouhorskú orientáciu Rusínov a zachovanie integrity Uhorska. Jeho iniciatíva však stroskotala, a to najmä vďaka rusínskym činiteľom a členom chustskej *Ru-*

[13] P. Švorc, *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1919 – 1946*, Lidové noviny, Praha 2007, s. 48.

[14] P. Švorc, *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, o. z., Bratislava 2023, s. 135 – 136.

skej národnej rady ako boli JUDr. Július Braščajko, Július Čučka, Petro Dolinaj a Štefan Kločurak. Delegáti z Chustu odmietli prouhorskú orientáciu a navrhli pripojenie Uhorskej Rusi k Západoukrajinskej ľudovej republike, ktorá vznikla 9. novembra 1918. Proukrajinskú orientáciu Rusínov chceli potvrdiť na novom celonárodnom zhromaždení, ale na rusínskej pôde. V závere roku 1918 sa už časť rusínskej inteligencie začala orientovať na Ukrajinu a etnicky na ukrajinskú národnosť. Veľký vplyv na takéto smerovanie mala Ukrajinská ľudová republika, ktorá vznikla 9. februára 1918 a posilnila ho aj krátkotrvajúca Západoukrajinská ľudová republika. Ukrajinskú orientáciu preferovala aj jedna z prvých ruských národných rád, ktorá vznikla v Starej Ľubovni 8. novembra 1918 z iniciatívy gréckokatolíckeho kňaza Emiliana Nevyckého.

Od vzniku Československa a začlenenia Podkarpatskej Rusi do nového štátu sa už celkom jasne sformovali dve základné národné orientácie – pôvodná – rusínska v takom zmysle ako to vyjadril Oreszt Szabó, a ukrajinská. Ruská orientácia nedominovala a postupne inklinovala k rusínskej národnej orientácii.

Československá vláda a vôbec československá politická scéna nechceli zasahovať do vnútornej etnickej diferenciácie československých Rusínov. Rusíni rusínskej etnickej orientácie však mali pocit, že československá vláda uprednostňuje ukrajinskú orientáciu, čo vyvolávalo ich nevôľu a nespokojnosť. Sčasti mali pravdu. Išlo o to, že gréckokatolícke rusínske duchovenstvo bolo vo veľkej časti pomaďarčené, resp. jeho štátotvorná orientácia smerovala k Uhorsku a potom k Maďarsku. To vyvolávalo nedôveru československej verejnosti, ktorá rástla s tým, ako rástli požiadavky Rusínov voči československej vláde a osobitne voči Slovákom na zásadnú úpravu krajinskej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou a na zavedenie funkčnej autonómie, ktorú Podkarpatská Rus dostala po vstupe do ČSR a ktorú mala garantovanú v Ústave ČSR z 29. februára 1920. Treba však poznamenať, že obe požiadavky – zmena krajinskej hranice a funkčná autonómia boli zásadnými požiadavkami Rusínov a spájali aspoň na chvíľu všetky tri národné orientácie.

Horšie to bolo s jazykom. Ak sa pozrieme na jazyk ako hlavný identifikátor národnosti, tak aj pri ňom vidíme nejednotnosť a neujasnenosť toho, ktorým etnickým smerom sa má uberať rusínska pospolitosť: gréckokatolícki kňazi uprednostňovali cirkevno-slovanský jazyk (s promaďarským politickým po-

zadím), svetská inteligencia sa prikláňala k ruštine a ľudové vrstvy zas k svojim dialektom.

Do týchto národných smerovaní zasiahli emigranti z bývalého cárskeho Ruska a z bývalej habsburskej Bukoviny a Haliče. Jedni boli ukrajinskej orientácie ako filológ a etnograf Ivan Paňkevič, haličsko-ukrajinský básnik a učiteľ Volodomyr Birčak, druhí ruskej orientácie ako novinár a politik Ilarion Curkanovič, politik Andrej Gagatko či bratia – právnik a novinár Alexej a lingvista a historik Georgij Gerovskí.[15] Na Podkarpatskej Rusi aktívne vstupovali do zápasu o národnú orientáciu a etnickú identitu tamojších Rusínov, pravda v takom smere, akej národnosti boli oni sami.

Naďalej však pretrvával tretí smer – autochtónni Rusíni ako príslušníci karpatorusínskej národnosti. Všetky tri smery podporovali a presadzovali svoju národnú orientáciu cez noviny, časopisy, literárne diela, spolky a pod.

V školách učitelia vyučovali alebo po rusky, alebo po ukrajinsky, pričom ich ruština a tobôž ukrajinčina nepredstavovali literárny jazyk, boli poznačené miestnymi dialektmi, alebo vyučovali v ľudovej rusínčine, ktorá ako nekodifikovaný jazyk mala viacero podôb. V tejto súvislosti musíme podotknúť, že časť rusínskej inteligencie sa postupne identifikovala s ukrajinskou národnosťou, odvolávajúc sa aj na staršie práce slovanských filológov, etnografov a historikov. K nim patril napr. Pavol Jozef Šafárik alebo neskôr český historik, etnograf Lubor Niederle a v medzivojnovom období viacerí českí jazykovedci, ktorí rusínske obyvateľstvo vnímali ako súčasť maloruského (ukrajinského) etnika. Tak ho vnímal aj prof. Tomáš G. Masaryk pred prvou svetovou vojnou a v medzivojnovom období už ako prezident ČSR.

Napriek tomu je zaujímavé, že dve národné orientácie, ktoré mali za sebou oporu v dvoch veľkých slovanských národoch (ukrajinskom a ruskom), nedokázali z verejného priestoru Podkarpatskej Rusi a severovýchodného Slovenska vytlačiť tretiu – rusínsku orientáciu.

Ukrajinskú národnú orientáciu rozvíjala spoločnosť Prosvita, ktorá bola v ostrom strete s prorusínskym, resp. aj proruským Spolkom Alexandra Duchnoviča, vehementne odmietajúcim ukrajinský jazyk a ukrajinskú národnosť Rusínov.

---

[15] P. R. Magocsi, *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Universum, Prešov 2016, s. 266 – 267.

Vyriešiť národnostnú otázku rusínskeho obyvateľstva mala záujem aj vláda ČSR. Neboli to v zásade ideologické dôvody, ale praktický život pri správe Podkarpatskej Rusi, resp. aj územia na severovýchodnom Slovensku, kde žilo rusínske obyvateľstvo. Československé úradníctvo totiž nevedelo, akým jazykom má úradovať – po rusky, ukrajinsky či jedným z rusínskych dialektov. Keďže väčšina českých úradníkov, vojakov, žandárov, ba aj učiteľov a iných nehovorila ani jedným z vyššie uvedených jazykov, zotrvávala pri „československom" (teda českom, prípadne slovenskom) štátnom jazyku. A to vyvolávalo nevôľu Rusínov všetkých troch orientácií, ktorá viedla k obviňovaniu Československa z diskriminácie a zo snahy asimilovať tunajšie východoslovanské obyvateľstvo najmä na východnom Slovensku.

Na začiatku 20. rokov 20. storočia riešili viaceré ministerstvá a ich rezorty nielen jazykovú otázku Podkarpatskej Rusi – teda to, aký jazyk používať v styku s rusínskym obyvateľstvom, ale aj otázku vlastnej rezortnej terminológie. Týkalo sa to v podstate každého rezortu. Stanoviská rezortných ministerstiev k jazykovej otázke prezrádzajú svojimi obozretnými formuláciami, že by radi uzavreli jazykový problém a ich ochotu podporiť ktorýkoľvek smer, aby mohli uzavrieť problém rezortnej terminológie a zároveň sa zbavili napätia v každodenných úradných kontaktoch s rusínskym obyvateľstvom.[16] Najrezolútnejšie sa k vyriešeniu jazykovej otázky stavalo Ministerstvo školstva a národnej osvety, ktoré bolo pod najväčším tlakom zo strany rusínskeho obyvateľstva, resp. jeho inteligencie, keďže sa od prvej chvíle začlenenia Podkarpatskej Rusi muselo vysporiadať s otázkou, aký jazyk sa má používať na školách.

Už v roku 1919, teda krátko po začlenení Podkarpatskej Rusi do Československa, sa ukázal problém úradného jazyka. Upozornil naň francúzsky generál v pozícii vojenského diktátora na Podkarpatskej Rusi – E. Henocque, ktorý žiadal vládu ČSR, aby rozhodla, aký jazyk má byť zavedený do škôl. Vláda ČSR poverila Ministerstvo školstva a národnej osvety, aby túto otázku vyriešilo. Minister školstva Gustav Habrman požiadal Českú akadémiu vied a umení, aby

[16] Národní archiv Praha, fond Předsedníctvo ministerské rady republiky Československé. Stanoviská Ministerstva spravedlnosti v Praze, Prováděcí nařízení k jazykovému zákonu z 29. února 1920, č. 122, Sb. z. a n. z dne 3. května 1922; Presídia ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Československé republiky z 12. května 1922; Presídia Ministerstva školství a národní osvety (z 15. 5. 1922) a ďalšie.

sa vyjadrila k jazykovej otázke Podkarpatskej Rusi. Dňa 4. decembra 1919 sa zišla komisia zložená z odborníkov – filológov, slavistov, historikov. V diskusii prevládol názor, ktorý smeroval k ukrajinskému jazyku, a to aj po zdôvodnení lektora slovanských jazykov Adolfa Černého, ktorý argumentoval, že inteligencia sa síce väčšinou cíti veľkorusky, ale ľud má bližšie k ukrajinčine, preto by ukrajinčina bola vhodnejším jazykom pre školy a celkovo pre Rusínov. Odmietol gramatiku Augustína Vološina, ktorá bola zmesou ruštiny a miestnych dialektov.[17] Nie všetci členovia komisie podporovali také riešenie a prikláňali sa k miestnym dialektom, prípadne aj k ruštine, ako to vyplýva zo zverejnených záverov komisie. Definitívny záver však komisia neurobila konštatujúc, že rozhodnúť o svojom spisovnom jazyku musí ten národ, ktorého sa to týka – v tomto prípade Rusíni.[18] Ako ukázalo stretnutie učiteľov ľudových škôl na Podkarpatskej Rusi v roku 1920, ktoré zvolal vedúci školského referátu Civilnej správy Podkarpatskej Rusi Josef Peška, a o tri roky neskôr aj anketa medzi odborníkmi a učiteľmi, jednota v národnej orientácii Rusínov sa nedosiahla, a s ňou sa nedosiahla ani jednota v spisovnom jazyku. Zjazd osvetových pracovníkov Podkarpatskej Rusi, ktorý sa konal 27. septembra 1923 v Užhorode a následná konferencia učiteľov z 28. a 29. septembra 1923 podporila ukrajinský jazyk, s čím sa však nezmierili rusofili a otázka spisovného jazyka, ale aj národnosti ostala i naďalej otvorená. Faktom však je, že väčšej podpory sa dostávalo ukrajinčine, ku ktorej nakoniec inklinoval aj Augustín Vološin, autor Metodickej gramatiky uhro-ruského literárneho jazyka pre ľudové školy.[19] K ukrajinizácii Rusínov výrazne prispel úradník školského referátu Civilnej správy Podkarpatskej Rusi etnograf a filológ – Ivan Paňkevič so svojou „kompromisnou" gramatikou postavenou na verchovinskom dialekte, blízkom ukrajinskému jazyku, aký sa používal v Haliči, a to napriek tomu, že rusínski učitelia takýto jazyk odmietali.[20]

---

17 J. Rychlík – M. Rychlíková, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*, Vyšehrad, Praha 2016, s. 159.

18 J. Rychlík – M. Rychlíková, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918* – 1946, Vyšehrad, Praha 2016, s. 160.

19 А. Волошинъ, Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школъ, Унгваръ 1901.

20 T. Rundesová, *Ivan Paňkevič, etnograf a jazykovedec ukrajinského smeru*, [w:] https://www.rusyn.sk/ivan-pankevic-etnograf-a-jazykovedec-ukrajinskeho-smeru/, 4. 2. 2026.

V medzivojnovom období sa spory o národnosť Rusínov preniesli do politického života. To sa týkalo nielen celoštátnych, ale tiež regionálnych politických strán, ktorých počas prvých troch rokov existencie ČSR vzniklo na Podkarpatskej Rusi takmer 20.[21] A nielen to. Pôvodná Centrálna ruská národná rada sa rozdelila na dve – jedna bola ruskej (rusínskej), druhá ukrajinskej orientácie a samozrejme s rozdelením CRNR vzrástli vzájomné konflikty, v pozadí ktorých bola rozdielna národná orientácia rusínskych politických činiteľov.

K proukrajinským stranám celoštátneho charakteru patrila Československá sociálnodemokratická strana, Československá strana lidová a *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrárna strana), ktorá bola aj prorusky, aj prorusínsky, aj proukrajinsky orientovaná a vďaka svojej mnohotvárnosti bola aj najsilnejšou politickou silou v Československu. Proukrajinsky orientovanou stranou bola* Komunistická strana Československa (KSČ). Po svojom vzniku v roku 1921 podporovala ruskú orientáciu Rusínov, čo súviselo s existenciou sovietskeho Ruska a dominanciou ruského elementu v ňom. V prvej polovici 20. rokov 20. storočia sa jej orientácia a tým aj podpora zmenila v prospech ukrajinskej národnosti. Vtedy Komunistická strana (boľševikov) Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky rozhodla o tom, že Rusíni v Československu sú Ukrajincami. Jej záver o národnej príslušnosti Rusínov akceptovali podkarpatskí komunisti a tlmočili ho na zjazde Kominterny v Moskve v roku 1924.[22] KSČ to rešpektovala a v decembri 1925 vyhlásila, že rusínske obyvateľstvo Podkarpatskej Rusi je súčasťou ukrajinského národa.

Po druhej svetovej vojne sa v Československu pripomenula povinnosť „rešpektovať vôľu ľudu", ktorý sa tak od 50. rokov stával ukrajinským. K premene Rusínov na Ukrajincov následne prispela Ukrajinská národná rada Prjaševščiny, ktorá vznikla v marci 1945. V roku 1950 rusínska etnicita utrpela ďalšiu ranu likvidáciou gréckokatolíckej cirkvi, ktorú pokladala za svoju

[21] Podľa J. Nečasa ich bolo v roku 1921 18 – AÚ TGM, fond TGM, R, Podkarp. Rus, k. 401. Podkarpatská Rus (poslední referáty Nečasovy), 1921/červenec – prosinec. Politická situace na Podkarpatské Rusi v srpnu 1921; v roku 1923 J. Chmelař tiež uvádzal 18 politických strán a zoskupení s poznámkou o ich rýchlom vzniku a formovaní v ére *„probuzení a přirozené diferenciace národní a stavovské..."* (J. Chmelař, *Politické poměry v Podkarpatské Rusi*, [w:] Podkarpatská Rus. Obraz poměrů přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových, redigovali Jos. Chmelař – Stan. Klíma – Jar. Nečas, Orbis, Praha 1923, s. 189).

[22] P. R. Magoči – I. Pop (red.), *Encyklopedija istoriji ta kuľtury karpatskych rusyniv*, Užhorod 2010, s. 355.

národnú cirkev. Potom bola do rusínskych škôl na severovýchodnom Slovensku zavedená ukrajinčina ako vyučovací jazyk, ktorý nahradil ruský jazyk a tzv. jazyčie – umelú zmes cirkevno-slovanského jazyka, ruštiny a miestneho dialektu.[23] Vývoj na Podkarpatskej Rusi/Zakarpatskej Ukrajine šiel po druhej svetovej vojne iným smerom. Rusínska národnosť nebola uznaná a všetko rusínske obyvateľstvo bolo pokladané za ukrajinské.

Popri celoštátnych politických stranách vznikali a pôsobili regionálne strany, ktoré mali ukrajinskú orientáciu. Z nich môžeme uviesť Ruskú sociálno-demokratickú stranu, ktorá vznikla z iniciatívy ukrajinských emigrantov (Jacko Ostapčuk), Ruskú roľnícku (poľnohospodársku) stranu (JUDr. Michal Braščajko), Kresťansko-ľudovú stranu (Augustín Vološin), Ukrajinskú roľnícku stranu (Iryna Nevycká), Ukrajinské národné zhromaždenie (Augustín Vološin).

V závere 30. rokov 20. storočia sa všeobecné napätie v medzinárodných vzťahoch a hroziace nebezpečenstvo pre ČSR zo strany nacistického Nemecka, ale tiež susedných štátov (Maďarska a Poľska) prenieslo aj do vnútropolitických vzťahov v Československu a rovnako aj na Podkarpatskej Rusi. Po mníchovskom diktáte dňa 29. septembra 1938 sa zradikalizovala rusínska politická scéna, ktorá na krátku dobu spojila svoje sily a podobne ako na Slovensku Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS), aj ona uspela s požiadavkou zavedenia reálnej autonómie Podkarpatskej Rusi. Československá vláda vymenovala prvú autonómnu vládu Podkarpatskej Rusi/Karpatskej Ukrajiny na čele s Andrejom Bródym a po diskreditácii Bródyho vymenovala druhú autonómnu vládu na čele s Augustínom Vološinom. Objektívne tak posilnila ukrajinský smer, čo Augustín Vološin využil a aby posilnil ukrajinskú orientáciu, 29. októbra 1938 podpísal dekrét, ktorým sa zastavovala činnosť všetkých politických strán na Podkarpatskej Rusi. Tie však existovali i naďalej a obzvlášť rusofilské strany nebrali dekrét reálne do úvahy. Činnosť všetkých politických strán sa skončila po vydaní nového dekrétu 12. januára 1939. Toto nariadenie vyvolalo vlnu nesúhlasu rusofilských strán, no ich činnosť aj vzhľadom k vonkajším faktorom začiatkom roku 1939 fakticky skončila. Kresťansko-ľudová strana, Ukrajinská roľnícka strana, frakcie Československej sociálnodemokratickej strany i Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu (agrárnej strany)

[23] I. Bajcura, *Ukrajinská otázka v* ČSSR, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1967, s. 151.

vytvorili v dňoch 18. až 20. januára 1939 jednotnú ukrajinskú politickú stranu Ukrajinské národné zjednotenie. Československá vláda uznala jej legitimitu.

Vzťahy Slovákov a Rusínov patrili do vzniku ČSR k nadštandardným vzťahom, v ktorých Slováci vystupovali v Uhorsku na obranu rusínskych záujmov a naopak (A. Dobriansky). Narušili sa po vzniku ČSR, keď sa hľadala optimálna hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou a keď sa pritom stretli záujmy oboch skupín. Treba však povedať, že ani pri tom nemali podobu neprekonateľných antagonistických vzťahov. Vo vzťahu k vnútornej etnickej diferenciácii Rusínov slovenská strana akceptovala všetky tri východoslovanské orientácie, brala ich ako vnútornú záležitosť Rusínov. K Ukrajincom mala v medzivojnovom období väčšiu dôveru ako k tej časti, ktorá sa hlásila k rusínskej etnicite. Vyplývalo to z predchádzajúcich historických skúseností, keď sa veľká časť rusínskeho gréckokatolíckeho duchovenstva pomaďarčila a pôsobila v protislovanskom duchu. Táto ich promaďarská orientácia vyvolávala nedôveru aj v medzivojnovom období.

Keď bola v jeseni 1938 vyhlásená Slovenská krajina ako autonómna časť ČSR a keď pražská vláda uznala Karpatskú Ukrajinu ako funkčnú autonómiu, ukrajinskí politici, ktorí spolupracovali s najsilnejšou politickou stranou Slovenska – s HSĽS, ponúkli v prípade rozpadu Československa Slovákom možnosť spojiť obe autonómie do jedného štátneho útvaru. Slovenská politická reprezentácia to odmietla ako neaktuálnu možnosť, lebo vtedy s rozpadom ČSR ešte nerátala.[24] No ani neskôr – v marci 1939 neplánovala utvoriť s Karpatskou Ukrajinou jeden štát, obávajúc sa vojenského konfliktu s horthyovským Maďarskom, ktoré si robilo nárok na územie Podkarpatskej Rusi.

Po rozpade Československa a vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939 sa slovensko-ukrajinské vzťahy formovali na novej platforme a zahŕňali ešte všetky tri rusínske národné orientácie. Až koniec vojny a nové pomery ukotvili na Slovensku ukrajinskú národnosť, ktorú slovenská strana akceptovala.

[24] P. Švorc, *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, o. z., Bratislava 2023, s. 338.

SUMMARY

The collapse of the Austro-Hungarian Empire, Subcarpathian Rus and the Ukrainians/Rusyns in interwar Czechoslovakia

Relations between Slovaks and Rusyns were exceptionally good up until the establishment of the Czechoslovak Republic, with Slovaks in Hungary acting in defence of Rusyn interests and vice versa (A. Dobriansky). These relations were strained following the establishment of the Czechoslovak Republic, when the optimal border between Slovakia and Subcarpathian Rus was being sought and the interests of both groups came into conflict. It must be said, however, that even then they did not take the form of insurmountable antagonistic relations. With regard to the internal ethnic differentiation among the Rusyns, the Slovak side accepted all three East Slavic orientations, regarding them as an internal matter for the Rusyns. In the interwar period, it had greater trust in the Ukrainians than in that section of the population which identified as Rusyn. This stemmed from previous historical experiences, when a large proportion of the Rusyn Greek Catholic clergy had become Magyarised and acted in an anti-Slavic spirit. Their pro-Magyar orientation continued to arouse mistrust even during the interwar period.

UKRAJINSKÝ VEKTOR V ČESKOSLOVENSKO–POĽSKÝCH VZŤAHOCH V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ[1]

Michal ŠMIGEĽ

Vznik Československej republiky (ČSR) a obnovenie poľskej štátnosti na konci roku 1918 patrili medzi najvýznamnejšie dôsledky rozpadu mnohonárodných monarchií – Rakúsko-Uhorska a Ruského impéria. Napriek spoločnému postaveniu tzv. nástupníckych štátov v „novej" Európe sa vzťahy medzi Prahou a Varšavou od začiatku vyvíjali konfliktným spôsobom. Spory ohľadom nových hraníc, odlišné koncepcie regionálnej bezpečnosti, rozdielne predstavy o budúcom usporiadaní stredo-východnej Európy a napokon aj snaha o dominantné postavenie v tomto priestore vytvorili prostredie trvalej nedôvery. Do tohto spletitého a komplikovaného geopolitického prostredia, v ktorom sa prelínali záujmy regionálnych aktérov, veľmocí aj jednotlivých národných hnutí, razantne vstupoval aj ukrajinský faktor.

Ukrajinská otázka a jej riešenie v medzivojnovom období predstavovala viac než len vnútorný národnostný problém, ktorý sa týkal ako Poľska, tak aj Československa. Znamenala komplexný politicko-národnostný, bezpečnostný a geopolitický problém vyplývajúci z nepresadenia sa samostatného ukrajinského štátu po roku 1918 a z úsilia okolitých štátov využiť alebo riešiť ukrajinské národné ambície vo vlastný prospech. Pre Poľsko bola spojená aj s vytýčením jej východných hraníc, pre Československo – s jeho geopolitickými plánmi na východe a vzťahom k Rusku. V tomto kontexte získala ukrajinská otázka strategický význam. Vo vzťahu k Poľsku a Československu bola ukrajinská otázka predmetom vzájomnej diplomatickej rivality, nástrojom zahraničnej politiky, zdrojom bezpečnostných konfliktov a jednou z prekážok vytvorenia poľsko-československého spojenectva v medzivojnovom období. V širšom kontexte išlo

[1] Štúdia je výstupom z projektu VEGA č. 1/0537/24 *Pôsobenie ukrajinských emigrantských organizácií a vojenských formácií na Slovensku v 20. – 40. rokoch 20. storočia*.

o súčasť zápasu o mocenskú rovnováhu v priestore medzi oslabeným Nemeckom a Ruskom – neskorším Sovietskym zväzom.

Cieľom štúdie je analyzovať význam ukrajinskej otázky ako faktora ovplyvňujúceho československo-poľské vzťahy v medzivojnovom období, identifikovať záujmy oboch štátov vo vzťahu k ukrajinskému národnému hnutiu a poukázať, do akej miery ukrajinský faktor pôsobil ako zdroj spolupráce, rivality alebo napätia medzi Prahou a Varšavou. Na rozdiel od poľskej historiografie, českí a slovenskí historici sa takto nastavenému zornému uhlu problematiky fakticky nevenovali, resp. len okrajovo. Štúdia tak tematicky otvára priestor na súčasnú vedeckú reflexiu problematiky z pohľadu slovenského historického výskumu.

Geopolitické pozadie ukrajinskej otázky

Ukrajinská revolúcia, ktorá sa vyvíjala v kontexte revolučných otrasov v Rusku v roku 1917, zrodila začiatkom roku 1918 nielen nezávislú Ukrajinskú národnú republiku (UNR) ale aj dlhodobý krvavý zápas s ruským boľševizmom o jej existenciu. Po Brest-Litovskom mieri čelila republika monarchistickému prevratu Pavla Skoropadského, „spojeneckému" obsadeniu vojskami Nemecka a Rakúsko-Uhorska a po skončení 1. svetovej vojny opätovnému vpádu boľševických gárd a „nárokom" ruských tzv. bielych síl. Rozpad Rakúsko-Uhorska zrodil novú geopolitickú situáciu a vznik „sesterskej" Západoukrajinskej národnej republiky (ZUNR) v novembri 1918, predtým v rakúskej východnej Haliči, na ktorú si nárokovalo aj obnovujúce sa Poľsko. Vláda ZUNR na čele s Jevhenom Petruševyčom a Direktórium UNR na čele so Symonom Petľurom mali mnoho dôvodov na porozumenie, čeliac poľskému útoku v Haliči a „červeno-bielemu" vpádu na dneperskú Ukrajinu, ktoré sa prejavilo aktom spojenia dvoch ukrajinských štátov v januári 1919. Mal však viac deklaratívny charakter a Direktórium UNR vtiahlo do vojny s Poľskom. Pritom politické reprezentácie oboch republík, ako aj ich armády, operovali takmer nezávisle. Haličským Ukrajincom sa však nepodarilo zúročiť svoj počiatočný úspech a mohutná poľská ofenzíva v máji 1919 (podporovaná Dohodou) vytlačila Ukrajinskú haličskú armádu (UHA) z východnej Haliče za rieku Zbruč – na pravobrežnú Ukrajinu. Napokon zatlačená do „trojuholníka smrti" na Podolí bola spolu s haličskou aj Petľurova vláda a Armáda UNR. Rozdielne názory s predsta-

viteľmi Direktória viedli Petruševyčovu vládu do viedenského exilu, oddiely UHA vo vtedajšej agónii ešte bojovali na strane UNR, denikinských vojsk, rezignovali z bojov a prechádzali za Karpaty do Československa a Rumunska. Líder Direktória UNR S. Petľura hľadal zas porozumenie s Varšavou, odhodlaný obetovať východnú Halič, časť Volyne a Polesia. So zostatkami armády sa napokon uchýlil do poľského exilu, pripravujúc sa na spoločné vystúpenie ukrajinských a poľských vojsk (na jar 1920) proti boľševickému Rusku. Cesty revolučnej haličskej a ukrajinskej politickej reprezentácie sa rozišli, ich vojenské útvary sa ocitli na území susedných a v tej dobe súperiacich krajín, pritom riešenie „horúcej" ukrajinskej otázky ešte len čakalo na svoje rozuzlenie.

Hlavnou úlohou, pred ktorou stála vláda obnovujúceho sa Poľska v novembri 1918, bolo zabezpečenie stabilných hraníc. Prvotnou víziou Józefa Piłsudského, ktorý stál na čele štátu, bolo obnovenie Poľska v jagelovských hraniciach (Poľsko-litovskej únie – Rzeczpospolitej). Návrat k východnej hranici z tých čias však nebol možný vzhľadom na geopolitické a národnostné zmeny. V Rusku sa dostali k moci boľševici a národy niekdajšej únie – Litovci, Bielorusi a Ukrajinci mali vlastné štátotvorné ambície. Na druhej strane Roman Dmowski – vodca národnej demokracie a politický konkurent J. Piłsudského – zastával názor, že poľský štát by mal zahŕňať iba tie územia, na ktorých poľské obyvateľstvo tvorí väčšinu. Obaja sa však zhodovali v tom, že obnovené Poľsko má byť veľmocou.[2]

Hlavným protivníkom Poliakov v boji o východnú hranicu boli boľševici, ktorí po evakuácii nemeckých jednotiek Ober-Ostu koncom roku 1918 postupne obsadzovali uvoľnené územia. Piłsudski odmietol protiboľševické spojenectvo s bielymi vojskami generála A. Denikina na jeseň 1919 (posmelený úspechmi v Haliči) aj keď do toho bol navádzaný štátmi Dohody. Obával sa, že víťazstvo bielych by znamenalo obnovenie bývalého Ruska. Práve v tomto okamihu sa J. Piłsudski rozhodol zahrať ukrajinskou kartou. Nová taktika zabezpečenia hraníc na východe predpokladala vytvorenie pásma spojeneckých štátov medzi Poľskom a Ruskom, ktoré by bolo s maximálne oslabenými pozíciami a zatlačené maximálne ďaleko na východ.[3] Významnú úlohu v tomto

[2] M. *Миколайчик, О. Морозова, Польсько-більшовицька війна 1920 р. у звітах західних спостерігачів,* „*Український історичний журнал*", *2022, №1, s. 88* – 90.

[3] M. Jarnecki, *Miejsce problematyki ukraińskiej w relacjach Polski a Czechosłowacji w okresie międzywojennym (kwestia irredenty)*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2011, roč. 25, č. 1, s. 58.

systéme mala zohrávať nezávislá Ukrajina. Preto Piłsudski neochotne vstupoval do poľsko-ukrajinskej vojny (s Armádou UNR na Volyni) a svoje vojenské ťaženie koncentroval hlavne na ovládnutie Haliče. Petľura, ktorý sa v druhej polovici roku 1919 ocitol „v trojuholníku smrti" (medzi boľševikmi, denikincami a Poliakmi), hľadal východisko v kontaktoch s vonkajšími silami – pragmaticky stavil na porozumenie s Poľskom a koncom roku 1919 učinil k tomu prvé kroky. Na základe tajných tzv. varšavských rokovaní medzi J. Pilsudským a S. Petľurom v apríli 1920 sa ukrajinský líder vzdal východnej Haliče v prospech Poľska (uvedomujúc si jeho eminentný záujem o Ľvov a ropné polia borislavsko-drohobyčského revíru) a tým sa zaručil poľskou podporou pre UNR a pre spoločný boj proti boľševickému Rusku. Vyvolalo to pobúrenie (nielen) medzi predstaviteľmi ZUNR a viedlo aj k politickej roztržke medzi dvoma ukrajinskými reprezentáciami.[4]

Československá politika vedená Tomášom G. Masarykom a Edvardom Benešom zastávala odlišnú víziu východného vektora svojej zahraničnej politiky. Pritom politika voči Ukrajine bola jednou z dôležitých súčastí zahraničnopolitického kurzu Československa od začiatku jej vzniku. Táto politika sa menila pod vplyvom rôznych okolností a do značnej miery bola podmienená celkovým postojom ČSR, jej predstaviteľov a politických činiteľov k ukrajinskej otázke a k ukrajinskej štátnosti. Zároveň však v mnohom závisela od postoja Dohody k Ukrajine, od krajín – účastníčok Parížskej mierovej konferencie, od vývoja udalostí v Rusku, od situácie na rusko-ukrajinskom fronte, ako aj od politiky Rakúska, Nemecka a taktiež Poľska voči Ukrajine.[5] Bola teda dôležitá a súčasne vypočítavá – vyžaduje hlbšie vysvetlenie.

Budúci prvý prezident Československa T. G. Masaryk od začiatkov podporoval národnooslobodzovacie zápasy ukrajinského národa. Vážil si prijatie Ukrajinskou ústrednou radou počas svojho viac ako štvormesačného pobytu v Kyjeve v roku 1917, kde sa stal svedkom Ukrajinskej revolúcie. Rovnako si vážil jej pomoc pri formovaní a zabezpečení československých légií na Ukrajine. Aktívne spolupracoval s poprednými ukrajinskými politikmi – M. Hruševskym, V. Vynnyčenkom, S. Petľurom, O. Šuľhinym a ďalšími, čím po-

[4] М. *Миколайчик, О. Морозова, Польсько-більшовицька війна 1920 р...*, s. 90.

[5] П. Черник, *Україна в геополітичних концепціях чехії та словаччини XX ст.*, „*Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*", 2009, вип. 21, s. 173.

ložil základy československo-ukrajinských vzťahov. Československá národná rada uznala vznik Ukrajinskej národnej republiky (III. Univerzálom) ako autonómnej súčasti federatívneho ruského štátu. Avšak po vyhlásení IV. Univerzálu (ukrajinskej nezávislosti) sa dovtedy priaznivý postoj T. G. Masaryka k Ústrednej rade v Kyjeve zmenil. Zvlášť keď začiatkom februára 1918 Ukrajina uzavrela mierovú zmluvu s ústrednými mocnosťami v Brest-Litovsku a obrátila sa o pomoc na Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, ktorých Česi a Slováci považovali za svojich hlavných nepriateľov, od porážky ktorých závisel úspech ich boja za nezávislosť československého štátu.[6]

Dôležitým faktorom je, že T. G. Masaryk a jeho okolie zreteľne zdieľali pozíciu Dohody o „nedeliteľnom Rusku", t. j. o demokratickom Rusku so širokou autonómiou zjednotených ukrajinských území. Teda „ukrajinský separatizmus" dneperskej Ukrajiny československé elity nepodporovali a jej dlhodobé strategické kalkulácie smerovali k obnoveniu vzťahov s Ruskom ako potenciálnou protiváhou Nemecka a Maďarska. Preto československá zahraničná politika zaujala voči vnútorným problémom Ruska „akýsi" neutrálny postoj (definitívne sa ustálil na konci občianskej vojny) a Praha nepodporovala ani plány vonkajšej intervencie do Ruska.[7] Pritom prezidentom hlásaná myšlienka rusko-ukrajinskej federácie bola súbežná s dobroprajným vzťahom k Ukrajine a jej národno-kultúrnemu vývoju.[8] Medzi československými politikmi panovala obava, že nezávislá Ukrajina by sa mohla dostať pod silný nemecký vplyv a stať sa jeho kolóniou.[9]

Podobne aj vplyvné ekonomické kruhy v Československu mali veľký záujem na posunutí hraníc Ruska ku Karpatom (čo by rusko-ukrajinská federácia umožnila) a na vytvorení spoločnej československo-ruskej hranice. V marci 1919 podpísala ČSR obchodnú dohodu s Direktóriom UNR v snahe prieniku

---

6 S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka v politike Československa v rokoch 1918 – 1948*, „Historický časopis", 1997, roč. 45, č. 3, s. 422 – 423.

7 *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921. Dokumenty československé zahraniční politiky. Sv. 1 (1. červen 1920 – 31. květen 1921),* red. J. Dejmek, F. Kolář, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2004, s. 12 – 13.

8 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným ukrajinským vojakom v rokoch 1919 – 1923*, „Historický časopis", 1999, roč. 47, č. 1, s. 56 – 57, 59.

9 P. Kołakowski, *Kwestia ukraińska w relacjach polsko-czechosłowackich w latach 1918–1935*, „Słupskie studia historyczne", 2007, nr 13, s. 248; S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 423.

českého kapitálu na veľký ukrajinský trh. Zreteľne išlo o vytvorenie ekonomického predpolia po dobu trvania občianskej vojny v Rusku a po upokojení pomerov sa predpokladala ďalšia expanzia na budúci celoruský trh. O osobitnom záujme Československa o rozvoj obchodných a hospodárskych vzťahov s Ukrajinou a Ruskom otvorene hovoril začiatkom roku 1919 predseda československej vlády Karel Kramář.[10]

Aj keď Československo nadviazalo kontakty s Pretruševyčovou ZUNR a Petľurovou UNR, oficiálne ich však neuznalo a robilo všetko, aby vzťahy s ukrajinskými republikami v budúcnosti neprekážali pri nadväzovaní vzťahov s Ruskom.[11] Pritom v spletitej ukrajinskej otázke predsa k haličským Ukrajincom (problému východnej Haliči a ZUNR) prevládal v československých vládnych kruhov oveľa priaznivejší vzťah, v kontraste s rezervovaným postojom k Petľurovému Direktóriu. Vysvetľuje sa to radom faktorov. Predovšetkým tým, že sa viacerí haličskí a česko-slovenskí politici poznali dlhodobo, mali priateľské, resp. pracovné styky už v predchádzajúcej dobe (napr. z viedenského ríšskeho parlamentu) a samotní Haličania spoločne s Čechmi a Slovákmi ešte prednedávnom patrili do jedného štátneho útvaru – Rakúsko-Uhorska. Teda v haličských Ukrajincoch videla Praha svojich niekdajších krajanov, ktorí mali rovnaký cieľ – zbaviť sa habsburskej imperiálnej závislosti, vytvoriť svoj vlastný štát.[12] Československo oficiálne neuznalo vládu Petruševičovej ZUNR, zároveň však neuznávalo nároky Poľska na Východnú Halič. Zastávalo názor, že ukrajinská Halič má právo spojiť sa s ostatnými ukrajinskými územiami a týmto spôsobom sa stať súčasťou budúcej ruskej demokratickej federácie.[13]

V tom čase Československo nemalo príliš dobré vzťahy s Poľskom a do popredia sa dostali hraničné spory ohľadom Sliezskeho Tešínska, hornej Oravy a severného Spiša. V prípade hospodársky dôležitého Tešínska sa pražská vláda odhodlala na silové riešenie. Koncom januára 1919 československá armáda bleskovo obsadila Tešínsko a vytlačila slabé poľské jednotky zo sporného územia. Poliaci pokladali československý útok za zneužitie svojho oslabenia, keďže ich sily boli vtedy viazané na boje s haličskými Ukrajincami o Ľvov a vo

[10] S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 425.

[11] K. Kołakowski, *Kwestia ukraińska*..., s. 248.

[12] В. Виздрик, *Інтерновані частини УГА в Чехословаччині: надії та реалії*, „Вісник Національного університету „Львівська політехніка“, 2006, № 571, s. 311.

[13] S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 426.

Veľkopoľsku pokračovalo protinemecké povstanie. Po zákroku Dohody obe strany uzatvorili prímerie a dohodli sa na dočasnej demarkačnej línii. Pokusy o dohodu v nasledujúcich mesiacoch stroskotali, obe strany rezignovali aj na vykonanie plebiscitu a napokon súhlasili s odovzdaním problému na rozhodnutie (arbitráž) dohodových mocností. Paralelne prebiehal aj spor o Oravu a Spiš a tamojšia situácia bola nemenej napätá ako v Tešínsku – k prvým ozbrojeným zrážkam medzi poľským a československým vojskom tu došlo už pred Vianocami 1918.[14] K prehĺbeniu nepriateľstva v československo-poľských vzťahoch prispievali aj ďalšie faktory. Prahe vadila poľská podpora slovenských opozičných kruhov s ich separatistickými požiadavkami, cieľom ktorej bolo oslabenie Československa na medzinárodnej aréne. Nepochybne s nepokojom boli sledované aj neskoršie snahy Varšavy o upevnenie vzťahov s Budapešťou, ktorá sa rovnako dožadovala revízie hraníc a pohltenia Slovenska.[15] Poľskej vláde zas prekážali československé sympatie k ukrajinskému hnutiu a vypočítavosť ohľadom Ruska. Svoju úlohu nepochybne zohrávala aj vzájomná neznalosť. Jej príčinou bol sklon navzájom sa prehliadať, sprevádzaný povýšeneckým vnímaním druhej strany. Oba štáty pritom očakávali, že ten druhý v blízkej budúcnosti zanikne.[16]

Ukrajinská (haličská) otázka v československo-poľských vzťahoch (1919 – 1923)

V širšom geopolitickom rozmere išlo aj o rivalitu medzi Československom a Poľskom o postavenie hlavného aktéra (hegemóniu) v stredoeurópskom priestore. Ich vízie usporiadania východných hraníc sa priečili. Nezávislý ukrajinský štát spojený s Varšavou vojensko-politickou alianciou, a pričlenenie Východnej Haliče k Poľsku fakticky znemožňovali Československu získať spoločnú hranicu s Ruskom. V tejto konštelácii Praha takpovediac „vsadila" na

[14] *Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920. Dokumenty československé zahraniční politiky. Sv. 1 (listopad 1918 – červen 1919)*, red. J. Dejmek, F. Kolář, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2001, s. 13 – 14.

[15] D. Dąbrowski, *Wschodnia Słowacja jako obiekt zainteresowania Polski a Węgier przed wybuchem II wojny światowej*, [w:] *Stosunki polsko-słowackie w I połowie XX wieku*, red. J. Głowińska, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Wrocław, 2006, s. 10.

[16] J. Friedl, *Prečo sme neboli spojencami? Československo a Poľsko v rokoch v rokoch 1918 – 1939*, „Historická revue", 2018, č. 11, s. 48 – 53, https://www.sme.sk/historicka-revue/c/preco-sme-neboli-spojencami-ceskoslovensko-a-polsko-v-rokoch-1918-1939, 11.05.2026

Haličanov a do istej miery podporovala protipoľské sily, ktoré viedli ozbrojený zápas v poľsko-ukrajinskej vojne o Halič (1918 – 1919). Dokonca so súhlasom československej vlády v radoch haličskej armády bojovalo nemálo československých dôstojníkov. V Stanislave a Sombore pôsobila československá diplomatická misia.[17] V Prahe zase pôsobilo západoukrajinské zastúpenie na čele so Stepanom Smaľ-Stockim (ako aj misia UNR).[18]

V apríli 1919 došlo k uzatvoreniu obchodnej zmluvy medzi ČSR a ZUNR. Demonštrovala najmä záujem českého kapitálu o haličský (boryslavsko-drohobyčský) ropný bazén. Pred 1. svetovou vojnou to bolo jedno z najvýznamnejších ropných centier sveta – v roku 1909 okolo 4 – 5 % svetovej produkcie a viac ako 90 % celkovej ťažby ropy v Rakúsko-Uhorskej monarchii.[19] Podľa dohody Československo získalo časť akcií spoločnosti borislavskej ropy a 9 tis. cisterien nafty výmenou za poskytnuté priemyselné tovary a zbrane pre haličskú armádu bojujúcu s poľským vojskom.[20] Teda podpora haličských Ukrajincov bola aj podporou československého politicko-hospodárskeho záujmu,[21] a to v dobe, kedy ešte existovala nádej na udržanie sa ukrajinskej štátnosti (napr. poľskí federalisti sa prikláňali k určitému kompromisu s haličskými Ukrajincami a boli pripravení ponechať časť východnej Haliče v ich rukách[22]).

Na druhej strane sa v politických kruhoch západoukrajinskej spoločnosti, najmä rusofilskej orientácie, už koncom roku 1918 preberala otázka možnosti pripojenia územia Prikarpatska a Lemkoviny na základe autonómnych práv k ČSR.[23] Vlastne aj niektorí predstavitelia haličskej emigrácie v roku 1919 vy-

---

17 S. Vidňanskyj, *Ukrajinská emigrácia v medzivojnovom Československu*, „Historický časopis", 1992, roč. 40, č. 3, s. 375.

18 B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha, 2002, s. 21.

19 A. Frank, *Galician California, Galician Hell: The Peril and Promise of Oil Production in Austria-Hungary*, „Bridges", 2006, vol. 10 (june 2006), https://web.archive.org/web/20160505170714/http://ostaustria.org/bridges-magazine/volume-10-june-29-2006?start=10, 11.05.2026

20 S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka...*, s. 425 – 426; K. Kołakowski, *Kwestia ukraińska...*, s. 248.

21 M. Jarnecki, *Czas konfrontacji: lata 1918–1921. Trudne narodziny państw i konfliktu*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2012, roč. 26, č. 2" s. 137.

22 A. J. Leinwand, *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918-1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2011, tom XLVI, s. 91.

23 M. Jarnecki, *Czas konfrontacji,* s. 161.

stupovali za federáciu medzi ČSR a východnou Haličou. Rovnako Ukrajinská národná rada v USA v jeseni 1919 nastolila túto otázku vedúcim činiteľom štátov Dohody.[24]

Napokon po porážke ukrajinských vojenských síl v Haliči časť vojenských oddielov UHA ustúpila na územie Československa. Na konci mája 1919 oddiely Horskej brigády UHA pod velením atamana Vasiľa Čerského a časti vojenských skupín „Staryj Sambir", „Hlyboka" a „Krukenyči" prekročili Verecký priesmyk a ocitli sa na Podkarpatskej Rusi, ktoré už bolo sčasti obsadené československým vojskom.[25] Oddiely haličských Ukrajincov prešli so všetkou výzbrojou a výstrojom, vojenskou technikou, desiatkami diel a vozatajstvom v cene niekoľkých desiatkov miliónov mariek.[26] Pred veliteľom československej východnej armádnej skupiny zabezpečujúcej košický a podkarpatský úsek, francúzskym generálom Edmondom Hennocque, zložili zbrane. Následne boli podľa rozkazu Ministerstva národnej obrany (MNO) ČSR urýchlene prevážaní vlakmi do českého vnútrozemia.[27] Totiž v tej dobe Podkarpatsko a Slovensko boli ohrozené maďarskými vojskami. Od mája 1919 maďarská armáda začala tzv. severnú výpravu na Slovensku – postupovala juhom stredného Slovenska a na východnom krídle ohrozovala Košice a dôležité železničné spojenie na východnom Slovensku. Traduje sa, že časť haličských vojakov bola nasadená proti maďarským boľševickým vojskám na Slovensku – najmä oddiely haličského delostrelectva. Haličania vraj utrpeli v týchto bojoch aj nemalé straty (okolo 250 – 350 zabitých a zranených vojakov).[28]

Internované haličské jednotky boli umiestnené v tábore v Nemeckom Jablonnom (dnes Jablonné v Podještědí) neďaleko československo-nemeckých

---

24 S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 426.

25 B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, s. 23.

26 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným*..., s. 57.

27 Vojenský historický ústav (VHA) v Prahe, f. Presidium MNO I, šk. 280, inv. č. 4500, sign. 28721. Historie ukrajinského vojska v československé republice.

28 М. Терлецький, *Табор інтернованих в Німецькім Яблінніім*, [w:] *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях*, ред. *Д. Микитюк*, Canadian Farmer, Вінніпег, 1958, s. 582; О. Залеський, *Українська Бригада в Німецькім Яблінніім у ЧСР*, „*Вісті комбатанта. Український військовий журнал*", 1976 (Торонто – Нью-Йорк), ч. 1, s. 43. Porovnaj: V. Ondrák, *Boje Ukrajinské haličské armády proti maďarským jednotkám na Slovensku a Podkarpatské Rusi roku 1919: realita, či mýtus*, [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków. Tom 2*, red. R. Drozd, B. Halczak, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk – Warszawa, 2021, s. 429 – 440.

hraníc. Neboli považovaní za vojnových zajatcov a ostala zachovaná ich štruktúra a vojenský charakter.[29] Tu sústredené vojenské oddiely dostali oficiálny názov Ukrajinská brigáda v Nemeckom Jablonnom. Začiatkom augusta 1919 sa v tábore nachádzalo 4 700 osôb, v tom 700 staršín (dôstojníkov a poddôstojníkov), 3 780 vojakov a tiež okolo 100 žien a 120 detí.[30] Československé orgány im umožnili pokračovať vo vojenskom výcviku a aj dopĺňať stavy.

Od začiatku roku 1920 začali prichádzať do tábora v Nemeckom Jablonnom ďalšie ukrajinské vojenské osoby – najmä haličskí zbehovia z táborov v Poľsku, Rumunsku a Srbsku.[31] Na jar 1920 po prepustení z internačných stredísk v Poľsku sa na československé územie presunula aj časť Sičových strelcov (jadro haličskej armády). Presťahovala sa sem i časť Streleckej rady – politického orgánu sičovsko-streleckej organizácie, medzi nimi aj komandant Jevhen Konovalec. Neskôr – už z Viedne – plukovník Konovalec riadil činnosť sičovskej organizácie, ktorá spolu s Petruševyčovou exilovou vládou ZUNR organizovala haličských vojnových zajatcov (bývalých príslušníkov rakúsko-uhorskej armády) z táborov v Taliansku a presúvala ich do Československa.[32] Zámerom bolo rady internovanej Ukrajinskej brigády v ČSR doplniť a na jej základe vytvoriť niekoľkotisícové bojaschopné vojenské zoskupenie.[33]

Z tohto dôvodu a po dohode československých orgánov s exilovou vládou ZUNR vo Viedni bol v auguste 1920 zriadený aj druhý internačný tábor v okolí Liberca. Smerovali sem nielen transporty haličských vojnových zajatcov z talianskych táborov, ale aj ďalšie vojenské zoskupenie – jednotky haličskej brigády 5. chersónskej divízie Armády UNR pod velením generála Antona Krausa, ktorá koncom augusta 1920 opustila front nad Dnestrom, v rajóne Kosiva prešla na Podkarpatskú Rus a vzdala sa československým vojenským orgánom.

---

29 B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, s. 24.

30 M. Krotofil, I. Sribnyak, *Activity of Schools and Educational Courses for Soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their Socialization (1919 – 1920)*, „Схід", 2018, № 6 (158), s. 59; M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným...*, s. 57.

31 VHA v Prahe, f. Presidium MNO I, šk. 280, inv. č. 4500, sign. 28721. Historie ukrajinského vojska v československé republice.

32 Б. Галайко, *До питання створення Української військової організації*, „*Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*", 2009, № 18, s. 389.

33 І. Хома, *Євген Коновалець і Українська стрілецька бригада в Німецькому Яблонному*, „*Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*", 2020, вип. 21, s. 257 – 268.

V libereckom internačnom tábore sa koncom roku 1920 sústredilo 1 104 osôb – z toho 450 staršín, 563 vojakov a 91 civilistov (žien a detí). Počet internovaných sa ďalej doplňoval novo prichádzajúcimi Haličanmi začiatkom roku 1921.[34]

Plk. J. Konovalec a Strelecká rada sa v tomto období (leto 1920) pokúsili formálne a neformálne ovládnuť velenie haličských internovaných oddielov v Nemeckom Jablonnom a Liberci a zorganizovať ich odchod na fronty poľsko-boľševickej vojny (čo očakával aj S. Petľura). Narazili však na zásadný odpor Petruševyčovej exilovej vlády ZUNR, ktorá pakt Petľuru-Piłsudského z apríla 1920 považovala za zradu a J. Konovalca s jeho okolím za petľurovcov – „*poľských zapredancov, ktorí chcú Ukrajinskú brigádu odovzdať do rúk Poliakov*".[35] Konovalcov plán stroskotal a tak začal hľadať iné formy zápasu o Ukrajinu. V júli 1920 sa v Prahe uskutočnilo posledné zasadnutie Streleckej rady, na ktorom bolo prijaté rozhodnutie začať organizovať boj na Ukrajine v podmienkach nepriateľskej okupácie. Na tomto zasadnutí bola fakticky predložená myšlienka vytvorenia tajnej vojenskej organizácie. Posledné zasadnutie Streleckej rady sa teda stalo začiatkom formovania Ukrajinskej vojenskej organizácie (UVO).[36]

V auguste 1920 sa v Prahe konal zjazd ukrajinských vojenských predstaviteľov (fakticky prvý zjazd UVO), na ktorom bol prijatý celý rad uznesení a úloh pre UVO, ktorá si vytýčila za cieľ obnoviť nezávislosť a územnú celistvosť ukrajinského štátu. V septembri 1920 bola vo Ľvove vytvorená prvá organizačná bunka – dočasné Hlavné kolégium UVO, ktoré sa v auguste 1921 premenovalo na Hlavné velenie UVO na čele s J. Konovalcom. Na jeseň roku 1921 bola v Československu zriadená expozitúra UVO, ktorá zohrávala kľúčovú úlohu v činnosti podzemného hnutia[37] (šírila vplyv UVO medzi ukrajinskou emigráciou v ČSR, legalizovala členov UVO v krajine, udržiavala kontakty so zahraničnými kruhmi, zabezpečovala prepravu zbraní, výbušnín, literatúry do východnej Haliče atď.). Organizácia sa pokúšala o tajnú mobilizáciu demobi-

[34] І. Срібняк, Г. Хлєбіна, *Повсякдення інтернованих вояків-українців у таборі Ліберець, ЧСР: спроба візуалізації (за матеріалами ЦДАВО України і Слов'янської бібліотеки у Празі)*, „Європейські історичні студії", 2019, № 13, s. 206 – 207.

[35] І. Хома, *Євген Коновалець і Українська...*, s. 257 – 268.

[36] В. Грузін, А. Криськов, *Зародження українського націоналістичного руху у Чехословаччині (1920 – 1930-ті рр.)*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: Серія «Історія»", 2017, вип. 1, ч. 2, s. 158.

[37] *Ibidem*, s. 158 – 159.

lizovaných veteránov v Haliči a naďalej sa snažila preniknúť do prostredia internovaných haličských vojakov a ukrajinského študentstva v Československu s cieľom ich zapojenia do budúceho protipoľského povstania.[38] Súčasne UVO rozbehla teroristické operácie zamerané na destabilizáciu poľského režimu vo východnej Haliči.

Medzitým v jabloneckom a libereckom tábore sústredení haličskí vojaci sa fakticky nachádzali v postavení, ktoré približne zodpovedalo statusu príslušníka československej armády. MNO ČSR zabezpečovalo chod oboch internačných táborov, stravovanie pre ukrajinských vojakov, oblečenie, poskytovalo im mzdu na úrovni príslušníkov československej armády. Haličské oddiely boli udržiavané v bojaschopnom stave, prešli reorganizáciou podľa československého vojenského poriadku, prebiehali tu špecializované, resp. doškoľovacie kurzy, organizovala sa aj aktívna vzdelávacia činnosť mužstva.[39] V táboroch bola dobre organizovaná výzvedná služba, oficiálne nazývaná Tlačová agentúra, ktorá spolupracovala s československou a ktorá bola platená z prostriedkov MNO. Internovaní Ukrajinci mali svoju vojenskú samosprávu (ukrajinskú táborovú administráciu). Tá mala dvojité podriadenie: ukrajinské – Petruševyčovej exilovej vláde ZUNR vo Viedni a jej mimoriadnemu diplomatickému zastúpeniu v Prahe (na čele so S. Smaľ-Stockým a neskôr J. Levickým), resp. Hlavnému veliteľstvu vojsk UHA v ČSR; a súčasne československé – MNO ČSR a československí velitelia táborov.[40] Z radov internovaných Haličanov sa formovali aj tzv. pracovné oddiely (stotiny), ktoré boli vysielané na rôzne pracovné činnosti (v rámci pôsobností MNO) do rôznych regiónov Československa. Boli nasadzovaní na vykonanie strážnej služby vojenských objektov, skladov, budovanie opevnení atď. Napr. jednému z haličských oddielov bola zverená ochrana skladov a kancelárií medzinárodnej plebiscitnej komisie, ktorá vo februári – júli 1920 spravovala sporné (československo-poľské) územie na severnej Orave a Spiši.[41]

---

38 В. Мартинець, *Українське підпілля. Від УВО до ОУН*, Вінніпег, 1949, s. 54 – 46.

39 О. Залеський, *Українська Бригада в Німецькім Яблінним у ЧСР*, s. 44.

40 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným...*, s. 58.

41 І. Срібняк, *Позатаборовий простір інтернованих військ УГА в ЧСР: повсякдення робітничих відділів (1922 – 1923 рр.)*, „*Київські історичні студії: Науковий журнал*“, 2016, № 2, s. 54.

Z pohľadu Československa boli internované haličské vojenské útvary – vzhľadom na ich frontové skúsenosti – nezanedbateľnou vojenskou silou, resp. posilou pre československú armádu. Dali sa využiť v prípade vojenského konfliktu v politicky nestabilnom a premenlivom priestore stredno-východnej Európy tej doby, resp. mohli byť poslané na protiboľševický front, o čo mali záujem západné dohodové mocnosti a ich pridružené štáty. O tom sa mali možnosť presvedčiť v marci 1921 na prehliadke Ukrajinskej brigády v Nemeckom Jablonnom zemský vojenský veliteľ v Čechách gen. Jan Syrový (jeden z veliteľov česko-slovenských légií v Rusku) a predstavitelia vojenských misií USA a Francúzska.[42] Podľa poľských spravodajských informácií Praha v rokoch 1920 – 1921 evidentne rátala s ich možným nasadením v prípade československo-poľského konfliktu.[43] Na margo toho československý vojenský ataše vo Varšave hlásil, že počet haličských vojakov internovaných v ČSR sa v Poľsku odhadoval až na 10 – 12 tisíc a znepokojoval Poliakov.[44]

Poľské úrady sa s podozrením pozerali na rozmiestnenie časti ukrajinských (civilných) utečencov v prihraničných oblastiach so Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Varšavu znepokojovala bojová pripravenosť haličských formácií v ČSR, v ktorých videla zárodok povstaleckých alebo diverzných síl v Haliči.[45] Celkovo československú podporu haličským Ukrajincom brala ako vážny bezpečnostný problém. Už začiatkom 20. rokov poľské vojensko-spravodajské zložky opakovane upozorňovali na aktivity skupín UVO operujúcich z územia ČSR. Evidovali diverzné a spravodajské operácie organizované zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Československú vojenskú rozviedku upodozrievali, že využívala ukrajinské siete na získavanie informácií o Poľsku.[46] Takéto informácie len prehlbovali nedôveru a posilňovali podozrenie, že československá vláda využíva haličskú otázku ako nástroj nátlaku proti Poľsku.

---

42 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným*..., s. 61.

43 P. Kołakowski, *Kwestia ukraińska*..., s. 248.

44 VHA v Prahe, f. Presidium MNO I, šk. 280, inv. č. 4500, sign. 28721. Historie ukrajinského vojska v československé republice; R. Wysocki, *Organizacja ukraińskich nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia*, Wyd. UMCS, Lublin, 2003, s. 65.

45 M. Jarnecki, *W stronę względnej stabilizacji i prób porozumienia. Przed i wokół decyzji Rady Ambasadorów,* [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2015, roč. 29, č. 1, s. 74 – 75.

46 P. Kołakowski, *Kwestia ukraińska*..., s. 249.

Všeobecne však pozícia pražskej vlády k haličským formáciám bola viac opatrnou než jednoznačne ukrajinofilskou. Predovšetkým československé vojenské orgány citlivo vnímali viac národnostné zloženie internovaných haličských jednotiek (najmä prítomnosť staršín nemeckej a rakúskej národnosti v jej radoch); rozpory medzi dôstojníkmi a mužstvom rusofilského a ukrajinsko-germanofilského smeru, ktoré niekedy prechádzali do ostrejších foriem; vzťahy velenia UHA so zahraničím – predovšetkým s Viedňou, Berlínom a Varšavou (kde pôsobila ukrajinská politická a vojenská emigrácia rôznych smerov), ako aj nebezpečenstvo špionáže v prospech týchto štátov.[47]

Medzitým sa situácia u severného suseda dramatizovala. V lete 1920 vrcholila poľsko-boľševická vojna a v júli Červená armáda zatlačila Poliakov k Varšave. V čase poľskej obrany proti boľševickej ofenzíve Československo udržiavalo neutralitu, čo zodpovedalo aj náladám časti českej a slovenskej verejnosti.[48] V krajine štrajkujúci železničiari od apríla blokovali vlaky s vojenským materiálom pre Poľsko argumentujúc práve bojom Poliakov proti boľševickému Rusku. Vláda síce nasadila vojsko proti štrajkujúcim železničiarom, ale situáciu sa nedarilo uspokojivo riešiť a zadržiavanie transportov pokračovalo. Aj keď E. Beneš uisťoval poľskú stranu, že robí všetko možné, táto situáciu mu hrala do karát.[49] V prvej polovici júla 1920 dohodové veľmoci na konferencii v belgickom mestečku Spa rokovali (okrem iného) o poľských hraničných otázkach (ohľadom litovských hraníc, budúcnosti Východnej Haliče, otázky Tešínskeho Sliezska, Oravy a Spiša a budúcej gdansko-poľskej zmluvy).[50] Zatlačili na Poľsko, aby sa zaviazalo – pod hrozbou zastavenia dodávok vojenského materiálu, na ktorých bolo životne závislé – že sa podriadi medzinárodnej arbitráži. 10. júla 1920 minister E. Beneš a poľský premiér Władysław Grabski podpísali súhlas s medzinárodnou arbitrážou a rešpektovaním rozhodnutia Najvyššej

---

47 Стецишин, О., *Ставлення чехословацької влади до "Української бригади" у таборі для інтернованих вояків Галицької армії у Німецькому Яблонному (1919 – 1921 рр.), [w:] Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914 – 2024 рр.),* упор. І. Підкова, ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 2024, s. 185 – 186.

48 *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921*..., s. 13 – 14.

49 J. Friedl, *Prečo sme neboli spojencami?*..., (online).

50 L. Mroczka, *Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, 1998, s. 184.

rady.[51] Poľská vláda to vnímala ako zneužitie svojej ťažkej situácie a nepochopenie ich boja proti boľševickému nebezpečenstvu.

Arbitrážou Konferencie veľvyslancov z 28. júla 1920 v Spa sa definitívne rozhodlo o rozdelení sporných území Tešínska, Oravy a Spiša medzi Československo a Poľsko. V podstate Praha získala všetko, o čo usilovala (aj keď na Slovensku sa to vnímalo ináč – ako stratu 25 obci s približne 25 tis. obyvateľstva).[52] Poľská vláda bola arbitrážou sklamaná a jej predstaviteľ Ignacy Paderewski vyhlásil, že sa medzi oboma štátmi vykopala hlboká priepasť, ktorú bude veľmi ťažké prekonať.[53] Spor o Tešínske Sliezsko a poľsko-sovietska vojna na dlhé roky determinovali vzájomné vzťahy medzi Prahou a Varšavou. Napriek tomu sa oba štáty pokúsili nájsť cestu k sebe. Evidentne celkové vyčerpanie krajiny v dôsledku poľsko-boľševickej vojny viedli poľskú diplomaciu začiatkom roku 1921 k prehodnoteniu niektorých zahraničnopolitických priorít. Pod vedením ministra zahraničných vecí Konstantyho Skirmunta sa Varšava usilovala o posilnenie medzinárodného postavenia Poľska, pričom osobitnú pozornosť venovala zásadnému zlepšeniu vzťahov s ČSR.[54] Porozumenie s Prahou malo prispieť nielen k zmierneniu nemeckej a sovietskej hrozby, ale aj zbaviť haličských Ukrajincov československej podpory.[55] Pre Československo to predstavovalo príležitosť odvrátiť Poľsko od spolupráce s Maďarskom.[56]

Normalizácia pomerov medzi ČSR a Poľskom, spojená s riešením územných československo-poľských sporov Konferenciou vyslancov v júli 1920, ako aj pokusy o stabilizáciu vzťahov medzi obidvoma štátmi v roku 1921 (podpísanie obchodnej zmluvy vo Varšave a politickej zmluvy v Prahe),[57] nepochybne mali vplyv na postoj pražskej vlády k internácii oddielov UHA na svojom území. Totiž politická zmluva zo 6. novembra 1921 (tzv. *Skirmuntova-Benešova*

---

51 M. Garek, *Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1920,* [w:] *Stosunki polsko-słowacko-węgierskie na przestrzeni wieków*, PTH, Oddział w Nowym Targu, Nowy Targ, 2016, s. 124.

52 M. Majeriková, *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*, Spolok Slovákov v Poľsku, Krakov, 2007, s. 43.

53 K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań nad konfederacją polsko-czechosłowacką 1939–1943*, „Historia i Polityka", 2015, nr 1, s. 58.

54 P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918 – 1924*, Matice slezská, Opava, 2009, s. 122 – 123.

55 K. Kołakowski, *Kwestia ukraińska...*, s. 250.

56 K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie...*, s. 59.

57 A. Klimek, E. Kubů, *Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, ISKP, Praha, 1995, s. 41.

dohoda) zaväzovala oba štáty rešpektovať územnú integritu stanovenú mierovými zmluvami a dodržiavať neutralitu voči sebe v prípade konfliktov s tretími stranami. Taktiež československá strana prehlásila „désintéressement" v otázke východnej Haliče, ktoré bolo v neverejnom protokole k tejto dohode rozvinuté do záväzku podpory poľských nárokov na túto oblasť (začlenenie celého haličského územia k Poľsku). Súčasne sa obe strany zaviazali k netolerovaniu žiadnych organizácií namierených proti celistvosti a bezpečnosti druhého štátu na svojom území. V praxi to znamenalo, že Varšava nebude podporovať nijaké akcie proti integrite ČSR – na Slovensku a Podkarpatskej Rusi (maďarský revizionizmus, resp. promaďarskú iredentu) a Praha nebude podporovať hnutia usilujúce sa o samostatnosť východnej Haliče.[58] Inými slovami – Československo malo rozpustiť ukrajinské vojenské formácie nachádzajúce sa na jej území a ukončiť propagandu namierenú proti príslušnosti Haliče k Poľsku. Táto dohoda (o jej uzavretie sa viac usilovala poľská strana) však nikdy nevstúpila do platnosti. Poľský Sejm ju napokon neratifikoval vzhľadom na rozšírené presvedčenie, že dohoda prináša viac výhod Československu, a kvôli naďalej spornej Javorine.[59] Tým sa premárnila jedna z mála príležitostí na zásadné zlepšenie československo-poľských vzťahov. Pre E. Beneša však boli dôležitejšie obchodná dohoda a s ňou spojené otázky regulácie tranzitu do Ruska.[60]

Nepochybne v prípade vyššie uvedených záväzkov ČSR v otázke východnej Haliče na stanovisko jej vlády vplývalo aj rozhodnutie Konferencie vyslancov v Paríži z novembra 1919 o dočasnom odovzdaní Haliče Poľsku (na 25 rokov),[61] ako aj uzavretie *Rižského mieru v marci 1921 medzi Poľskom a boľševickým Ruskom, ktorý „pochoval" snahy Ukrajincov o nezávislosť a ktorý oficiálna Praha navonok prijala kladne (diskrétne však Beneš odmietal akékoľvek záväzky ČSR k hraniciam v severovýchodnej Európe).*[62] V máji 1921 ČSR *de facto* uznala aj sovietsku Ukrajinu, v lete toho roku jej poskytla humanitárnu pomoc pre

[58] *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921...*, s. 15. Pozri tiež: M. Jarnecki, *W stronę względnej stabilizacji...*, s. 77.

[59] Viď: P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy…*, s. 173 – 174, 184 – 193.

[60] K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie...*, s. 60.

[61] A. J. Leinwand, *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918-1923*, s. 93.

[62] *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921...*, s. 13.

hladujúce obyvateľstvo (šesť železničných transportov s potravinami, liekmi, odevom atď.) a v nasledujúcich rokoch s ňou normalizovali vzájomné vzťahy.[63]

Podobne ako v Poľsku, ktoré sa v Rižskej dohode zaviazalo zakázať akúkoľvek organizačnú činnosť ukrajinskej emigrácie a rozpustiť ukrajinské vojenské útvary na svojom území,[64] tak aj československá vláda sa pokúsila „upratať" internovaných haličských Ukrajincov. V marci 1921 bolo rozhodnuté o ich premiestnení z dvoch táborov do jedného – do bývalého tábora ruských vojenských zajatcov v Josefove, juhovýchodne od Jaroměře. Za múrami starej Josefovskej pevnosti mali byť Haličania „čo najďalej od ľudských očí" (od pozornosti poľskej rozviedky). Celkový stav internovaných haličských Ukrajincov v ČSR ku koncu leta 1921 predstavoval 7 449 osôb, z toho 1 018 dôstojníkov, 6 228 vojakov a 203 žien a detí.[65]

Už v auguste 1921 sa Ministerstvo zahraničných veci (MZV) ČSR obrátilo cez MNO na internovaných Ukrajincov s výzvou, aby sa vrátili do východnej Haliče, poukazujúc pritom na amnestiu poľskej vlády v prípade vojakov UHA. Hlavné velenie UHA prijalo tento krok československých orgánov odmietavo a internovaným Haličanom odporúčalo ignorovať výzvu. V „dôverných" rozkazoch informovalo o rokovaniach exilovej vlády ZUNR na vysokej úrovni v Paríži a v Londýne. Zdôrazňovalo, že osud východnej Haliče ešte nie je definitívne spečatený.[66] Treba dodať, že predstavitelia ZUNR po Rižskom mieri intenzívne presadzovali vznik hoci aj okliešteného štátneho útvaru vo východnej Haliči pod protektorátom Spoločnosti národov alebo niektorej zo spojeneckých krajín, napr. Československa.[67]

Vláda ČSR však takýto pohľad haličskej exilovej politiky nezdieľala. Navyše v júni 1922 Československo a sovietska Ukrajina podpísali tzv. dočasnú politicko-obchodnú dohodu. Popri zásadách neutrality v prípade konfliktu s treťou stranou, recipročnom zriadení zastupiteľských úradov, obchodných záväzkoch a otázkach vzájomnej repatriácie občanov obsahovala dohoda ustanovenie

63 S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 427 – 428.

64 Р. Зінкевич, *Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939)*, „Wieki Stare i Nowe", 2012, Tom specjalny, s. 70.

65 VHA v Prahe, f. Presidium MNO I, šk. 280, inv. č. 4500, sign. 28721. Historie ukrajinského vojska v československé republice.

66 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným*..., s. 65.

67 M. Jarnecki, *W stronę względnej stabilizacji*..., s. 83.

(presadené ukrajinskou stranou) „*zrušiť oficiálne styky s rôznymi inštitúciami, zastupiteľskými orgánmi, organizáciami a osobami, ktorých cieľom je bojovať proti vláde druhej krajiny*“.[68] Toto ustanovenie v dohode evidentne smerovalo k československej podpore haličskej (militantno-veteránskej) emigrácie. Zrejme aj pod vplyvom tejto skutočnosti v lete 1922 československá vláda po druhýkrát zopakovala výzvu k internovaným haličským Ukrajincom o návrate do pôvodnej vlasti.[69]

Podobné výzvy zo strany československých štruktúr k dobrovoľnej repatriácii Haličanov boli opakované aj v októbri a novembri 1922. Pravdepodobne reflektovali vyostrenú situáciu vo východnej Haliči (východnom Malopoľsku) v druhej polovici roku 1922, ktorá bola už predtým veľmi komplikovaná a ktorú ďalej vyhrotila volebná kampaň do vojvodských zastupiteľstiev a poľského Sejmu, ako aj „sabotážne akcie“ protipoľsky naladeného ukrajinského obyvateľstva Haliče.[70] Tieto akcie od leta 1922 nadobudli masový charakter a boli priamo podporované zásahmi Konovalcovej UVO a zahraničným oddelením boľševickej spravodajskej služby (tzv. *Zakordot*), ktorý bol hlavným dodávateľom zbraní pre ilegálne skupiny. Cieľom týchto síl bolo vyvolať povstanie a odtrhnúť východnú Halič od Poľska, ovplyvniť voľby v Poľsku a v Paríži prebiehajúce rozhodovanie o osude východohaličského územia. Udalosti boli široko komentované zahraničnou tlačou, vrátane československej. Napríklad na stránkach pražského denníka *Večerné české slovo* z 27. júla 1922 sa uvádzalo, že protipoľské vystúpenie Ukrajincov „*nadobúda formu partizánskej vojny* (...) *ozbrojené oddiely haličských povstalcov podpaľujú sídla poľských kolonistov, ničia železnice a telegrafné vedenia, mosty a kasárne poľského žandárstva, zabíjajú poľských veliteľov, komisárov a ďalších*“, a že vraj „*celé ukrajinské obyvateľstvo podporuje tento pohyb*“.[71] V tejto súvislosti pozoruhodne pôsobí list vojenského

---

68 S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 427.

69 І. Срібняк, *Українці на чужині: полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 – 1924 рр.)*, Київський державний лінгвістичний університет, Київ, 2000, s. 127.

70 A. Stec, *Ukraińska irredenta w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym*, [w:] *Czas i Przestrzeń. Czynnik geograficzny w badaniu przeszłości*, red. L. Sykulski, NETER, Częstochowa, 2013, s. 27 – 30.

71 О. Гісем, *«Галицьке питання» у зовнішній політиці УСРР та Польщі*, „Дух і Літера“, 2010, № 22, s. 111 – 113.

pridelenca vlády ZUNR v Prahe veliteľstvu Ukrajinského vojenského tábora v Jozefove z júla 1922 s požiadavkou „*nedopustiť vtiahnutiu internovaných vojakov do protipoľského povstania v Haliči*“.[72]

Napokon sa rozhodujúcim činiteľom pri riešení otázky haličského územia, a teda aj osudu internovaných haličských oddielov v Československu, stalo uznanie poľsko-sovietskej hranice stanovenej Rižskou zmluvou Radou vyslancov štátov Dohody v polovici marca 1923.[73] Fakticky bola definitívne uznaná suverenita Poľska nad východnou Haličou (so záväzkom ustanovenia územnej autonómie pre túto oblasť). Tento akt znamenal, že exilová vláda ZUNR a UNR stratili posledné známky svojej legitimity.[74] To všetko nútilo československú vládu rešpektovať nielen záujmy Poľska, ale aj rozhodnutia dohodových mocností. Pod vplyvom nasledujúceho rozkladu politických štruktúr ZUNR ďalšia internácia oddielov UHA v Československu pragmaticky strácala svoje opodstatnenie a zmysel. Podľa názoru M. Jarneckého rozhodnutie Rady ambasádorov poskytlo Prahe istý druh alibi na dištancovanie sa od prostredia ZUNR, neznamenalo však prerušenie vzťahov s táborom J. Petruševyča. Tieto kontakty sa odteraz stali len ešte diskrétnejšími. Československá diplomacia si uvedomovala, že otázka východnej Haliče, respektíve ukrajinský problém, je najbolestivejším miestom Poľska.[75]

Vláda ČSR sa zaoberala riešením otázky internovaných Ukrajincov na svojom zasadnutí 26. septembra 1923. Rozhodla o odobratí Ukrajinskému vojenskému táboru v Josefove jeho doterajší vojenský status a MNO malo zabezpečiť jeho prevod pod správu MZV, úlohou ktorého bolo uskutočniť jeho zrušenie.[76] Podľa nariadenia MNO z 10. októbra 1923 všetkým obyvateľom josefovského tábora sa od 1. novembra 1923 poskytovala už iba strava, finančná podpora sa rušila (okrem pracovných oddielov, ktoré ostávali pod MNO). Tým, ktorí sa chceli vrátiť domov, sa zdarma ponúkal cestovný lístok po československé hranice a strava na päť dní (vycestovať bolo potrebné do 1. januára 1924). Ostatní,

---

72 *Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали*, Парламентське вид-во, Київ, 2008, s. 128 – 129, 131 – 132.

73 A. J. Leinwand, *Walka dyplomatyczna Polski...*, s. 96.

74 *Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали*, s. 7.

75 M. Jarnecki, *W stronę względnej stabilizacji...*, s. 85 – 86.

76 B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, s. 27.

ktorí sa z rôznych príčin nemohli vrátiť do vlasti, mali možnosť zostať v krajine, avšak v rámci civilného pobytu.[77]

V zásade československá vláda vyšla v ústrety haličským exilovým orgánom a internáciu likvidovala postupne. Dochádzalo k prepúšťaniu z radov UHA s cieľom študijného či civilného pobytu v krajine, vycestovania za hranice republiky (väčšinou do Kanady, USA, Francúzska, Nemecka a Rakúska), ale aj návratu do Haliče a na Ukrajinu. Častými boli prípady dezertérstva, keďže niektorí vojaci nechceli čakať na oficiálne uvoľnenie z radov UHA.[78] Niektorí odchádzali do Prahy a registrovali sa v Ukrajinskom hromadskom (spoločenskom) komitéte (UHK), ktorý sa v rokoch 1921 – 1925 stal vrcholnou ukrajinskou organizáciou v ČSR.[79] S pomocou UHK hľadali životnú perspektívu na ďalšie roky, využívajúc pritom československý vládny program pomoci emigrantom z bývalého Ruska (o ňom ďalej v texte). Podľa poľskej rozviedky predseda UHK Mykyta Šapoval mal dobré vzťahy z československou vládou a udržiaval priamy kontakt s kanceláriou prezidenta Masaryka.[80]

Niektorí Haličania však mali záujem aj naďalej pôsobiť v armádnom prostredí. Napríklad v máji 1923 takmer 70 poddôstojníkov a vojakov UHA sa obrátilo na T. G. Masaryka a ministra E. Beneša so žiadosťou o prijatie na službu do československej armády.[81] Napokon tí, ktorí ostávali v internácii do poslednej chvíle, resp. nedokázali sa integrovať do civilného života v Československu, začali odchádzať do Haliče (Poľska) alebo na sovietsku Ukrajinu. Niektorí to skúšali ako prebehlíci cez hranice, iní legálne (s povolením zastupiteľských úradov). V priebehu rokov 1924 – 1926 boli z Československa vypravené na sovietsku Ukrajinu tri repatriačné transporty s prevažne bývalými internovanými vojakmi UHA – dovedna 500 osobami.[82] Definitívne bol tábor v Josefove zrušený začiatkom roku 1926. Starostlivosť o niekdajších internovaných v ČSR prevzal na seba Výbor pre starostlivosť o emigrantov UHA (na

---

77 Українська політична еміграція 1919 – *1945: Документи і матеріали*, dok. 69, s. 156 – 157.

78 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným...*, s. 67.

79 Українська політична еміграція 1919 – *1945: Документи і матеріали*, s. 123 – 124.

80 P. Kołakowski, *Kwestia ukraińska...*, s. 251.

81 M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným...*, s. 68.

82 О. Рубльов, Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939), Ін-т історії України НАН України, Київ, 2004, s. 100, 102.

čele so S. Smaľ-Stockym), ktorý vznikol v máji 1923 v súlade s rozhodnutím Hlavného velenia UHA v ČSR. Výbor sa zaoberal otázkami repatriácie a hľadaním práce pre tých, ktorí sa nemohli vrátiť do Haliče alebo na Ukrajinu z politických dôvodov.[83]

S faktickým „zhasnutím" haličskej otázky (1923) a po arbitrážnom vyriešení javorinského sporu (1924) došlo k ďalšiemu československo-poľskému pokusu o zbližovanie v roku 1925. Počas návštevy E. Beneša vo Varšave v apríli 1925 bola podpísaná dohoda o právnych a finančných otázkach, tzv. likvidačná dohoda, zmierovacia a arbitrážna zmluva, ako aj obchodná konvencia. Súbor dohôd bol reakciou oboch štátov na nové javy v európskej politike v polovici 20. rokov a predovšetkým demonštroval konsolidáciu politiky východných spojencov Francúzska počas rokovaní veľmocí v októbri 1925 o rýnskom garančnom pakte. O ďalšej užšej politickej spolupráci sa však neuvažovalo. Praha jej nebola naklonená. Podobne tomu bolo aj v Poľsku, obzvlášť v dôsledku májového prevratu roku 1926 a návratu do vlády J. Piłsudského. Maršal neveril Československu a vnímal ho ako nestabilný štát.[84] Jeho predstavy o zaistení bezpečnosti Poľska realizoval minister zahraničných vecí Józef Beck (1932 – 1939) prostredníctvom tzv. politiky rovnováhy, ktorej piliermi sa stali pakty o neútočení so ZSSR a Nemeckom v rokoch 1932 – 1934.[85]

Ukrajinská emigrácia ako nástroj československej politiky

Kým v roku 1919 do Československa prichádzala predovšetkým haličská emigrácia, tak od roku 1920 do krajiny začal prúdiť čoraz väčší počet Ukrajincov z dneperskej Ukrajiny a následne aj ďalší „ruskí" emigranti (tzn. z priestoru bývalého cárskeho Ruska), zvlášť po páde poslednej bašty bielogvardejcov na Kryme v novembri 1920. Príliv emigrácie zosilnel v roku 1921, keď cez balkánske územie do ČSR dorazili zvyšky boľševikmi porazenej denikinovej a wrangelovskej armády spolu s množstvom civilistov. Aj keď československé orgány sa kontaktom s Wrangelovým štábom vyhýbali (ten požiadal vládu ČSR o prijatie väčšieho počtu vojakov), účasť na umiestnení časti ruských utečencov však akceptovali. Napokon do Československa prúdili aj „ruskí" migranti

[83] M. Pavlenko, *Politika Československa k internovaným...*, s. 68.

[84] K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie...*, s. 61 – 62.

[85] J. Friedl, *Prečo sme neboli spojencami?...,* (online).

prichádzajúci z Rakúska, Nemecka a Poľska, kde politicko-ekonomické podmienky života boli veľmi zložité.

Začiatkom 20. rokov sa tak v Československu sústredilo okolo 50 tis. „ruských" emigrantov (Ukrajincov, Rusov, Bielorusov a ďalších).[86] Časť z nich využívala ČSR len ako prestupnú stanicu a pokračovala vo svojom putovaní ďalej na západ. Podstatná časť migrantov sa uchýlila pod krídla tzv. Ruskej pomocnej akcie vyhlásenej československou vládou koncom júna 1921. Tá položila základy dlhodobého riešenia emigrantskej otázky v ČSR na najvyššej štátnej úrovni a gestorovalo ju MZV ČSR.[87] Zahrňovala nielen humanitárnu, ale aj materiálnu pomoc „ruským" emigrantom, predvídala uskutočnenie premysleného systému opatrení cielených na sústredenie v krajine demokratickej, kultúrnej, intelektuálnej a hospodárskej inteligencie bez ohľadu na národnostné, náboženské a sociálne zameranie.[88] Vláda pozerala predovšetkým na väčšinovú ukrajinskú a ruskú emigráciu ako na politický a kultúrny faktor, pričom zohľadňovala tradičné rusofilské nálady značnej časti československej spoločnosti a taktiež budúce hospodárske záujmy. Nepriamo Ruská pomocná akcia poukazovala na priority československej zahraničnej politiky orientovanej na Východ.[89]

Iniciátorom takého riešenia problematiky bol T. G. Masaryk, ktorý zastával tézu „otvoriť Rusko Európe" a propagoval potrebu znovuzačlenenia Ruska do európskej politiky. Prezident so svojím okolím vychádzali z toho, že sústredenie (ruskej a ukrajinskej) emigrantskej elity v dobroprajnom československom prostredí nielenže zvýšia medzinárodnú prestíž ČSR, ale najmä (a to je kľúčové) pripravia novú demokratickú inteligenciu na tvorivú prácu v budúcom demokratickom Rusku.[90] Podľa predstáv Masaryka sa títo, po páde boľševického režimu, vrátia do svojej vlasti, zaujmú dôležité posty a budú vďační Českoslo-

[86] S. Vidňanskyj, *Ukrajinská emigrácia...*, s. 373. Porovnaj: S. Tejchmanová, *Politická činnost ruské emigrace v Československu v letech 1920 – 1939*, „Slovanský přehled", 1991, roč. 77, č. 4, s. 274; R. Wysocki, *Organizacja ukraińskich nacjonalistów...*, s. 65.

[87] Ľ. Harbuľová, *Ruská a ukrajinská emigrácia na Slovensku (1920 – 1939)*, [w:] *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí*, red. M. Šmigeľ, P. Kunec, Belianum, Banská Bystrica, 2024, s. 97.

[88] *Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci*, MZV ČSR, Praha, 1924, s. 3.

[89] M. Jarnecki, *Pomiędzy konfrontacją a poprawnością w relacjach polsko-czechosłowackich. „Usychająca" przyjaźń czechosłowacko-ukraińska: lata 1921–1931 I.*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2014, roč. 28, č. 1, s. 64.

[90] S. Vidňanskyj, *Ukrajinská emigrácia...*, s. 371 – 373.

vensku za poskytnutú pomoc v čase núdze. Vtedy by Československu oplatili jeho starostlivosť formou určitých výhod. ČSR by to umožnilo získať v „novom Rusku" výsadné postavenie ako v hospodárskej oblasti, tak aj v ďalších sférach budúcich nadštandardných bilaterálnych vzťahov. Z politického pohľadu by išlo o potenciálne priateľský štát a spojenca na Východe, ktorý by vyvažoval nemeckú hrozbu.[91] Oficiálna Praha (a nielen ona) verila, že stav existujúci v Rusku po skončení občianskej vojny nie je definitívny. Živila sa nádej, že boľševický režim má len dočasný charakter a v dohľadnej dobe sa bude musieť transformovať, resp. dôjde k jeho postupnej demokratizácii pozvoľnou medzinárodnou penetráciou.[92]

V rokoch 1921 – 1922 sa v ČSR nachádzalo okolo 25 tis. ukrajinských emigrantov a celkovo v medzivojnovom období bola ukrajinská emigrácia najpočetnejšia v krajine. Fakticky v tomto období sa Československo stalo jedným z hlavných centier ukrajinskej emigrácie v Európe. Okrem ukrajinských exilových politických organizácií a vojenských združení vyvíjali činnosť v ČSR aj desiatky vedeckých, kultúrnych a spoločenských organizácií. Na rozdiel od Poľska, kde vzťahy vlády s ukrajinskou emigráciou sa vyznačovali nejednotnosťou a nekonzistentnosťou, československá vláda vytvorila mimoriadne priaznivé podmienky pre rozvoj ukrajinského emigrantského prostredia najmä v kultúrnej a akademickej sfére. Do Prahy, Brna, Bratislavy, Užhorodu a ďalších miest republiky prúdili ukrajinskí vedci, spisovatelia, novinári, lekári, inžinieri, pedagógovia a ďalší verejní činitelia. Významnú kategóriu predstavovali ukrajinskí študenti. Do Prahy sa presťahovala Ukrajinská slobodná univerzita (pôvodne zriadená vo Viedni začiatkom roku 1921), vznikla tu aj Ukrajinská vysoká pedagogická akadémia M. Dragomanova a Ukrajinský ústav spoločenských vied v Prahe. V Poděbradoch sa zriadila Ukrajinská hospodárska akadémia a ďalšie vedecké a vzdelávacie inštitúcie v krajine, ako aj Ukrajinská vedecká asociácia, Ukrajinský akademický komitét, Spolok ukrajinských lekárov, Spoločnosť ukrajinských inžinierov, Múzeum oslobodzovacieho boja Ukrajiny atď. Fakticky všetky ukrajinské školy, organizácie, ústavy atď. vznikli v ČSR iba vďaka podpore *Ruskej pomocnej akcie*. Ukrajinskí intelektuáli a štu-

[91] V. Ondrák, *Soud krví a železem. Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci" a jejich místo v evropských dějinách. Díl 1. Ukrajinský radikální nacionalismus a jeho projevy*, Academia, Praha, 2024, s. 144.

[92] *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921...*, s. 13.

denti dostávali štipendiá a štátne dotácie. Napr. v rokoch 1921 – 1923 na vysokých školách v ČSR študovalo okolo 1 600 ukrajinských študentov, v rokoch 1923 – 1924 cez 2 000 študentov[93]. Na porovnanie: v Nemecku v roku 1924 to bolo okolo 140 ukrajinských študentov, v Poľsku v roku 1921 žilo okolo 1 000 ukrajinských študentov a do Zväzu ukrajinských študentských spolkov patrilo v roku 1924 len 150 osôb.[94]

Jednou z (nepísaných) podmienok prijatia emigrantov do Československa bolo to, že sa nebudú angažovať a vytvárať politické zoskupenia, ktoré by boli v protiklade s politikou ČSR. Určitá časť emigrantskej komunity však nedokázala abstrahovať od politických aktivít. Politická príslušnosť, zmýšľanie či sympatie s niektorým z politických smerov sa stali výrazným diferenčným faktorom emigrantského spoločenstva.[95] Aj ukrajinská emigrácia v ČSR bola v začiatkoch heterogénna a diferencovaná tak politicky, ako aj podľa územného členenia, pritom zreteľnú prevahu mala inteligencia s negatívnym postojom k ZSSR, resp. Poľsku. Existencia početnej ukrajinskej emigrácie na území medzivojnového Československa a fungovanie množstva ukrajinských vysokých škôl a vedeckých, kultúrnych a spoločenských štruktúr (a najmä spolkov) predstavovali priaznivé faktory aj pre šírenie nacionalistických ideí. Práve v prostredí liberálno-demokratického Československa sa uskutočnilo nie iba deklarované, ale reálne zjednotenie nacionálne zmýšľajúcich Ukrajincov, odlišných svojou mentalitou i historickou skúsenosťou, ktorých však spájala spoločná myšlienka pokračovať v zápase za vlastnú štátnosť.[96]

Podľa V. Ondráka sa v polovici 20. rokov začala výraznejšie presadzovať mladá generácia ukrajinskej emigrácie. V jej prostredí, aj s prispením staršej emigrácie, sa pestovala a prehlbovala zášť voči Poľsku. Jej nárastu až chronickej averzii poľský štát svojou politikou aj sám napomáhal (frustráciu z prehraného zápasu o ukrajinskú štátnosť navyše umocňovala situácia a postavenie Ukrajincov v Poľsku, zlyhanie legálnych ukrajinských politických strán atď.). Napokon sa mladí emigranti začali organizovať v tajných organizáciách a pod vplyvom

---

93 S. Vidňanskyj, *Ukrajinská emigrácia...*, s. 374, 383 – 384.

94 О. Гуменюк, *Українські студенти-емігранти в країнах Центрально-Східної Європи в 1920 – 1930-х роках*, „Етнічна історія народів Європи“, 2008, вип. 27, s. 101.

95 S. Tejchmanová, *Politická činnost ruské...*, s. 274; Ľ. Harbuľová, *Ruská porevolučná emigrácia v Európe a vo svete*, Metodické centrum, Prešov, 1999, s. 25 – 26.

96 В. Грузін, А. Криськов, *Зародження українського націоналістичного руху...*, s. 158.

téz Dmytra Doncova sa prikláňali k ideológii ukrajinského integrálneho nacionalizmu (hoci zostáva otázne, do akej miery Doncovove myšlienky skutočne chápali a osvojili si ich). Ciele týchto organizácií boli v zásade jednoduché a jednotné – zápas za obnovenie ukrajinského štátu prostredníctvom ozbrojeného konfliktu s okupantom (z ich pohľadu). Tieto úmysly sa do značnej miery prekrývali s programom Konovalcovej UVO, čo napokon viedlo k postupnému zbližovaniu oboch prostredí a ich integračným snahám koncom 20. – začiatkom 30. rokov.[97]

Prvou ukrajinskou organizáciou nacionalistického zamerania vytvorenou v Československu bola Skupina ukrajinskej národnej mládeže (SUNM), ktorej základ tvorili haličskí Ukrajinci. Vznikla v roku 1921 v internačných táboroch v Josefove a Liberci a jej cieľom bolo čeliť šíreniu sovietofilstva. V súvislosti s likvidáciou táborov a presunom časti Haličanov na štúdium na ukrajinské a české vysoké školy sa do Prahy presunulo aj centrum tejto skupiny (pobočky sa postupne vytvárali aj v iných mestách). V Prahe sa členovia SUNM – so zámerom legalizovať svoju činnosť – začlenili ako sekcia do Ukrajinskej akademickej hromady (obce) v ČSR. V rámci tejto organizácie rozvíjali intenzívnu ideovo-politickú činnosť namierenú proti sovietofilským prúdom. Na zjazde v roku 1924 formulovala SUNM svoje základné ideové východiská, medzi ktorými dominovala požiadavka zjednotenia všetkých národne a štátotvorne orientovaných ukrajinských síl.[98]

V novembri 1925 bola v Poděbradoch založená organizácia (ideovo blízka SUNM) pod názvom Légia ukrajinských nacionalistov (LUN). Jej členskú základňu tvorili hlavne veteráni armády UNR, ktorí študovali na Ukrajinskej hospodárskej akadémii. Vznikla zlúčením troch organizácií – Ukrajinského národného zjednotenia, Zväzu oslobodenia Ukrajiny a Zväzu ukrajinských fašistov a svoje pôsobenie rýchlo rozšírila do hlavných centier ukrajinskej emigrácie v Československu i zahraničí. LUN patrila medzi prvé organizácie, ktoré formulovali program ukrajinského integrálneho nacionalizmu a načrtli základné princípy vedenia národnooslobodzovacieho boja.[99]

---

97 V. Ondrák, *Soud krví a železem…*, s. 214.

98 В. Грузін, А. Криськов, *Зародження українського націоналістичного руху...*, s. 159.

99 *Ibidem*, s. 159 – 160.

Obe organizácie udržiavali úzke kontakty s Konovalcovou UVO. V roku 1927 sa spojili do Zväzu organizácií ukrajinských nacionalistov (ZOUN) na čele s Mykolom Sciborským. Cieľom organizácie bolo šírenie nacionálnej ideológie, boj za obnovenie ukrajinskej štátnosti, úsilie o vytvorenie jednotného oslobodzovacieho frontu so spoločným politickým centrom. Zväz sa považoval za prechodné zoskupenie a svoje hlavné poslanie videl v príprave konferencií, ktoré mali vyriešiť vyššie uvedené úlohy. V rokoch 1926 – 1927 sa uskutočnilo niekoľko stretnutí J. Konovalca s hlavnými predstaviteľmi ZOUN, na ktorých bola dohodnutá intenzívna prípravná práca na zvolanie reprezentatívnych konferencií. Tie následne prebehli v Berlíne (v novembri 1927) a Prahe (v apríli 1928) a vytvorili organizačné a ideologické základy budúcej jednotnej organizácie. Vyvrcholením integračného procesu bol I. kongres ukrajinských nacionalistov vo Viedni (27. január – 3. február 1929), na ktorom vznikla Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) na čele s J. Konovalcom. Tá sa následne stala dominantnou silou ukrajinského nacionalistického hnutia.[100] Pozoruhodným momentom je, že M. Sciborský komunikoval s MZV ČSR (pravdepodobne s Benešovým námestníkom Kamilom Kroftom) o možnosti uskutočnenia kongresu v Prahe, súčasne prezentujúc ciele a zmysel existencie Vedenia (Providu) ukrajinských nacionalistov.[101]

Prvé organizačné štruktúry OUN na území ČSR vznikli v ukrajinskom emigrantskom prostredí vo februári a marci 1929 transformáciou miestnych buniek LUN a SUNM. V nasledujúcich rokoch sa organizačná sieť OUN rozšírila do takmer všetkých významných centier ukrajinskej emigrácie a viacerých ukrajinských organizácií v krajine,[102] predovšetkým do Prahy, Poděbrad, Brna a Příbrami, ako aj za hranice Československa (do Francúzska, Belgicka, Nemecka, Rakúska, Luxemburska, Talianska atď.). Postupne sa OUN stala viditeľnou politickou silou v emigrantskom prostredí a stala sa tak objektom monitoringu československých bezpečnostných orgánov (fakticky od roku 1929), sledovania jej čelných predstaviteľov (vrátane domových prehliadok)

---

100 *Ibidem*, s. 160 – 161. Pozri aj: V. Ondrák, *Soud krví a železem…*, s. 214 – 222.

101 V. Ondrák, *Soud krví a železem...*, s. 158. Pozri: D. Sloboda, *Jablko z oceli. Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920 – 1939, ÚSTR – Academia, Praha, 2021,* s. 780.

102 S. Tejchmanová, *Dokument o ukrajinské emigraci v meziválečném Československu*, „Slovanský přehled", 1992, roč. 78, č. 2, s. 190 – 191.

a aj neskorších početných, aj keď relatívne mäkkých, zákrokov voči jej členom v rokoch 1934 – 1938.[103] V konečnom dôsledku to bola aj jedna z príčin zmeny postoja československej vlády k ukrajinskej emigrácii v krajine a postupného utlmenia *Ruskej pomocnej akcie*, ktorá vo svojej podstate popri humanitárnom poslaní mala aj pragmatický geopolitický rozmer – predstavovala podporu neboľševickej „ruskej" emigrácie a posilňovala medzinárodnú prestíž ČSR.

Ruská pomocná akcia vyžadovala aj značné finančné prostriedky. Celkovo za obdobie rokov 1921 – 1937 vláda vydelila na túto akciu cez 500 mil. Kčs. Najväčšie položky boli zaznamenané v roku 1924 – okolo 100 mil. korún, 1925 – 73 mil., 1926 – 71 mil. Kčs. Realizácia akcie sa pre pražskú vládu stávala čoraz väčším bremenom. Ozývali sa aj kritické hlasy z radov ľavicových a komunistických síl, preto MZV ČSR od roku 1927 začalo pripravovať plán postupnej redukcie *Ruskej pomocnej akcie*. Ďalšie postupné zníženie investícií do „ruských" emigrantov spôsobili zhoršujúce sa politické, hospodárske a sociálne problémy súvisiace s nástupom Veľkej hospodárskej krízy začiatkom 30. rokov. Napokon československé uznanie ZSSR v roku 1934 a následné podpísanie československo-sovietskej spojeneckej zmluvy v roku 1935 prispelo k ukončeniu akcie. Emigranti žijúci na území republiky sa už od roku 1934 dostávali do starostlivosti Československého červeného kríža. Od roku 1937 otázky starostlivosti o nich boli prenesené do kompetencií Ministerstva sociálnej starostlivosti ČSR.[104] Klesajúca finančná podpora spôsobila aj pokles „ruskej" emigrácie v Československu. Časť emigrácie krajinu opustila, iná sa zamerala na získanie československého občianstva a postupne sa asimilovala.

Ukrajinská emigrácia ako vnútorný problém Československa v 30. rokoch

Na prelome 20. – 30. rokov 20. storočia politika československej vlády k ukrajinskej emigrácii zaznamenala zreteľné zmeny. Okrem spomínaných hospodárskych ťažkostí 30. rokov existovali aj iné príčiny – prevažne politického a medzinárodného charakteru, ktoré mali azda rozhodujúci význam. Po prvé, treba brať do úvahy zostrenie vnútropolitického zápasu v ČSR v druhej polovici 20. a na začiatku 30. rokov, preskupenie politických síl v parlamente

[103] V. Ondrák, *Soud krví a železem*..., s. 155 – 156, 160 – 161.

[104] Ľ. Harbuľová, *Ruská porevolučná emigrácia*..., s. 22.

a vo vláde, rast vplyvu českých národných socialistov, ktorí tradične podporovali proruský smer v zahraničnej politike. Po druhé, k zmenám dochádzalo v dôsledku zostrenia medzinárodnej politickej situácie začiatkom 30. rokov, nástupu fašizmu a nacizmu a uzatvoreniu zmluvy o vzájomnej pomoci medzi ČSR a ZSSR, ktorý sa k ukrajinským separatistickým predsavzatiam staval krajne nepriateľsky a tento postoj bolo potrebné v Československu rešpektovať. Taktiež aj v dôsledku čoraz radikálnejšej (a tým aj viditeľnejšej) činnosti nacionalistickej časti ukrajinskej emigrácie v republike, ako aj čoraz viditeľnejším politickým kontaktom s reprezentantmi veimarského Nemecka, neskôr nacistického Nemecka.[105] Napokon proti doterajšej československej podpore ukrajinskej emigrácie sa jednoznačne a ostro stavala Varšava, ktorá v rokoch 1928 – 1932 čelila diverznej, sabotážnej a teroristickej činnosti OUN v krajine.[106] Poľské bezpečnostné orgány v marci 1931 konštatovali, že cez územie ČSR (a s údajným tichým súhlasom tamojších úradov) členovia OUN prevážali propagandistické publikácie, zbrane a munícia, ako aj výbušniny. Do Československa viedli aj únikové trasy ukrajinských bojovníkov hľadaných bezpečnostnými zložkami Poľska.[107] Československé politicko-bezpečnostné orgány boli nútené zaujať ostrejšie stanovisko k ukrajinskej emigrácii v republike.

Od roku 1927 začalo medzi Poľskom a Československom dochádzať k nadviazaniu doteraz nepredstaviteľnej vojenskej spolupráce. Bola však obmedzeného charakteru a zameraná predovšetkým na oblasť spravodajstva. Konali sa konferencie, na ktorých si spravodajskí dôstojníci vymieňali informácie, analyzovali vojenský potenciál Nemecka, čiastočne aj ZSSR. Z tohto vzišla aj spolupráca namierená proti ukrajinským radikálno-nacionalistickým zoskupeniam.[108] Od roku 1930 na poľskom veľvyslanectve v Prahe začala pôsobiť vojensko-spravodajská rezidentúra s krycím názvom „Olaf", ktorú viedol mjr. Jerzy Krzymowski. V porozumení s MZV a MNO ČSR bolo poľským spravodajcom umožnené samostatne a v spolupráci s československými zložkami infiltrovať a rozpracovávať ukrajinské nacionalistické strediská v republike. Tým sa

[105] S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 430 – 431.

[106] М. Посівнич, *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929 – 1939 роках*, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2010, s. 125 – 184.

[107] P. Kołakowski, *Kwestia ukraińska*..., s. 252.

[108] *Ibidem*, s. 253.

aj presvedčiť, že Československo tieto radikálne kruhy nepodporuje.[109] V roku 1933 československá strana uskutočnila po konzultáciách s Poliakmi niekoľko razií v bytoch prominentov ukrajinského nacionalistického hnutia a niektorých aj zatkla (Volodymyr Martynec, Omeljan Senyk, Jaroslav Baranovskyj a ďalší). Zároveň bolo získané veľké množstvo písomného materiálu, ktorý sa dostal do rúk poľskej rozviedky (označovaný ako „Archív Senyka"). Nasledujúceho roku po atentáte na poľského ministra vnútra Bronisława Pierackého, spáchaného členmi OUN, začala poľská vláda vyvíjať tlak na okolité štáty (vrátane Československa) aby likvidovali bunky protipoľského terorizmu. Za spolupráce československých a poľských spravodajských orgánov došlo v roku 1934 k pátraniam, raziám a hromadnému vyhosteniu viacerých popredných členov OUN z ČSR. „*Táto akcia sa však stala labuťou piesňou uvedeného kvázispojenectva*".[110]

Poľsko-nemecké porozumenie a podobný proces medzi Československom a Sovietskym zväzom v rokoch 1934 – 1935 viedli k ďalšej vzájomnej nedôvere a spolupráca na úrovni vojensko-spravodajských služieb bola v tomto období ukončená. Definitívne sa rozišli aj cesty československej a poľskej diplomacie. Podľa Beckových plánov „*stálo Československo Poľsku v ceste*" pri presadzovaní jeho stredoeurópskej koncepcie „Tretej Európy" (Medzimoria), ktorá sa zakladala na úzkej kooperácii Poľska, Maďarska a Rumunska.[111] Roky 1936 – 1938 sa tak stali obdobím postupne sa prehlbujúcej krízy v poľsko-československých vzťahoch. Poľská strana rezolútne vystupovala proti dovtedajšej politike ČSR na Tešínsku (vytýkala čechizáciu a diskrimináciu poľskej menšiny), kde poľské diverzné skupiny vyostrovali pomery. Výrazne sa angažovala v podpore slovenských autonomistických kruhov, vzrástla aktivita poľských spravodajských služieb na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, ku ktorým sa napokon pripojila túžba Poľska po spoločnej hranici s Maďarskom. Pritom Varšava vytýkala Československu sympatie k ukrajinskému hnutiu a k Sovietskemu zväzu, ako aj aktivity agentúr Kominterny pôsobiacich v Československu proti poľskému vlád-

[109] Podrobnejšie: P. Kołakowski, *Działalność placówki wywiadowczej Oddziału II Sztabu Głównego WP „Olaf" w Pradze w latach 1930–1934*, „Przegląd Wschodni", 2006, t. IX, z. 4(36), s. 761 – 771.

[110] V. Ondrák, *Soud krví a železem...*, s. 162.

[111] K. Janas, A. Ženčuchová, *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch 1918 – 1959*, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2020, s. 51 – 52.

nemu táboru. Antagonizmus v poľsko-československých vzťahoch vrcholil po Mníchovskej konferencii (29. – 30. septembra 1938). Aj keď sa Poľsko priamo nepodieľalo na mníchovskom diktáte, významne však prispelo k územnému rozkladu Československa[112] – okupáciou Tešínska, vznesením územných nárokov na Kysuce, Oravu a Spiš, podporou maďarskej okupácie Podkarpatskej Rusi a časti Slovenska.

A nakoniec jednou z hlavných príčin zmeny politiky vlády ČSR k ukrajinskej emigrácii bol pre ňu stále nepriaznivejší vývoj politicko-kultúrnych procesov na Podkarpatskej Rusi, kde sa od 20. rokov za aktívnej účasti ukrajinských emigrantov (a vplyvov z východnej Haliče) rozširoval ukrajinský smer, čo sa v Prahe hodnotilo veľmi vážne.[113] Je potrebné zdôrazniť, že ukrajinské kruhy otvorene deklarovali Podkarpatskú Rus ako súčasť historického ukrajinského územia, ktoré nebolo okupované Československom, ale sa k nemu dobrovoľne pripojilo. Autochtónne rusínske obyvateľstvo vnímali ako súčasť, resp. vetvu ukrajinského národa. Svojráznym spôsobom v priebehu 20. – 30. rokov kultivovali ukrajinské hodnoty sprevádzané ukrajinizáciou politických i kultúrnych sfér, ako aj verejného spoločenského života (napr. prostredníctvom ukrajinského spolku Prosvita), čím sa dostávali do sporov s rusínskym a promaďarským prúdom na Podkarpatsku. Československé bezpečnostné zložky však proti prejavom iredenty a hrozbám štátnej celistvosti republiky razantne zakročovali. Celkovo boli v republike sprísnené normy proti emigrantom a zároveň prebiehali nepretržité evidencie, kontroly, každoročné hlásenie o stave, náladách i pobyte emigrantov v jednotlivých regiónoch (s návrhmi na vyhostenia), zvlášť v druhej polovici 30. rokov.[114]

„*Faktom zostáva,*“ – konštatuje český historik V. Ondrák – „že prevažná časť členskej základne OUN sa až do roku 1938 proti československej správe na Podkarpatskej Rusi nijak zásadne nevymedzovala. K zmene došlo až po Mníchovskej konferencii v septembri 1938“.[115] Tlak nacistického Nemecka, snažiaceho sa o konečnú likvidáciu pomníchovského Československa, nútil Vedenie (Provid) OUN konať opatrenie a neriskovať konflikt s Berlínom. To však

[112] K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie...*, s. 64 – 67.

[113] S. Vidňanskyj, *Ukrajinská emigrácia...*, s. 385.

[114] VHA v Prahe, f. MNO – Hlavní štáb (1919 – 1939), šk. 119, inv. č. 48. Ukrajinská emigrace a její vztahy k Československu a jiným státům (tajné hlášení 2. odděl. Hl. št. z roku 1935).

[115] V. Ondrák, *Soud krví a železem...*, s. 159.

zaktivizovalo mladých radikálov ukrajinského nacionalistického hnutia, ktorí zohrali jednu z dôležitých úloh vo vývoji dramatických udalostí na Podkarpatskej Rusi koncom 30. rokov 20. storočia, keď sa pokúsili založiť „ukrajinský štát v exile". Možnosť sa vyskytla po odstránení Andreja Bródyho z funkcie predsedu prvej prorusínskej (väčšinovej) vlády autonómnej Podkarpatskej Rusi (11. – 26. októbra 1938). Jeho pád spôsobila vízia, že najlepšiu šancu získať samostatnosť budú mať v rámci Maďarska.[116] Nasledovne bola v Prahe vymenovaná vláda na čele s Augustinom Vološinom, čím sa k moci dostala ukrajinská orientácia. Musela čeliť rozhodnutiu Viedenskej arbitráže (2. novembra 1938) a nasledujúcej maďarskej okupácii južnej časti Podkarpatska. Ďalšie maďarské diverzie z juhu a poľské zo severu (Akcja „**Łom**") destabilizovali situáciu. Očakávajúc pomoc Nemecka, ktoré začalo šíriť myšlienku o vytvorení „ukrajinského štátu v Karpatoch" ako „centra ukrajinského národného hnutia", autonómna vláda A. Vološina začala vytvárať vojenské formácie (Karpatskú Sič), vedúcu úlohu v ktorej zohrali početní haličskí dobrovoľníci (členovia OUN).[117] Rozšírilo sa zdanie, že pod Karpatmi vzniká novodobý ukrajinský Piemont a že je to prvý krok na ceste k obnoveniu ukrajinského štátu. Ukrajinská emigrácia v Československu a v Európe prežívala eufóriu a na Podkarpatsko prúdili jej aktivisti. V atmosfére blížiacej sa 2. svetovej vojny a pod vplyvom konzultácií s Berlínom (nemeckým konzulátom v Chuste) na Podkarpatskej Rusi však prebiehala likvidácia demokratických politických slobôd nastolených československým režimom. Došlo k zákazu všetkých politických strán, ktoré na Podkarpatsku existovali, vytvoreniu jedinej politickej organizácie – Ukrajinského národného zväzu, prebiehala ukrajinizácia úradov, školstva a tlače. Za takýchto podmienok a pod vplyvom vyhlásenia Slovenského štátu proukrajinský nacionálny element v noci zo 14. na 15. marca 1939 premenoval Podkarpatskú Rus na Karpatskú Ukrajinu a vyhlásil jej vystúpenie z ČSR.[118] Vološinova požiadavka, aby bola nezávislá Karpatská Ukrajina pod protektorátom Tretej Ríše, bola zamietnutá.[119] Definitívne rozčlenenie Československa 15. marca 1939 – nemecké

[116] P. R. Magocsi, *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Universum, Prešov, 2016, s. 336.

[117] S. Vidňanskyj, *Ukrajina a ukrajinská otázka*..., s. 434.

[118] P. Švorc, *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1945*, Universum, Prešov, 1996, s. 87 – 98.

[119] P. R. Magocsi, *Chrbtom k horám*..., s. 337 – 346.

obsadenie českých krajín a okupácia Karpatskej Ukrajiny maďarskými vojskami (so súhlasom Nemecka) – vytvorili kvalitatívne novú geopolitickú situáciu v strenej Európe.

Záver

Ukrajinská otázka patrila medzi najvýznamnejšie faktory formujúce československo-poľské vzťahy v medzivojnovom období. Nešlo však iba o problém národnostnej politiky, ale aj osud ukrajinského národa a jeho štátnosť. Československá vláda síce krátkodobo nadviazala neoficiálne kontakty s ukrajinskými republikami revolučnej periódy (1917 – 1919), avšak v praxi nepatrila medzi podporovateľov nezávislého ukrajinského štátu. Tento aspekt je kľúčový. Ukrajinské hnutie bolo pre Prahu predovšetkým nástrojom mocenskej politiky, súčasťou širšej geopolitickej rivality medzi Prahou a Varšavou.

Československá politika voči ukrajinskému hnutiu bola od začiatku podriadená strategickým kalkuláciám. Praha využívala ukrajinský faktor ako prostriedok na oslabovanie Poľska, posilňovanie svojej prestíže, získavanie vplyvu na východe a budovanie budúcich väzieb s Ruskom. Podpora ukrajinskej emigrácie bola preto viac prejavom realistickej mocenskej politiky než dôslednej podpory ich práva na sebaurčenie. Poľsko naopak vnímalo ukrajinskú otázku predovšetkým cez prizmu vlastnej územnej integrity a bezpečnosti. Československú podporu ukrajinským organizáciám Varšava považovala za zásah do svojich vnútorných záležitostí a za jednu z hlavných prekážok normalizácie vzťahov.

Z dlhodobého hľadiska sa československá politika ukázala ako málo efektívna. Nepodarilo sa jej dosiahnuť strategické výhody voči Poľsku a ani vytvoriť z ukrajinskej emigrácie lojálneho a stabilného partnera. Naopak, podporované emigrantské prostredie sa postupne radikalizovalo a časť ukrajinského nacionalistického hnutia sa orientovala na nacistické Nemecko. V roku 1935, po uzavretí československo-sovietskej spojeneckej zmluvy, sa definitívne rozišli cesty Prahy a väčšiny ukrajinskej emigrácie. Podobne sa po roku 1935 nadobro rozišli aj cesty poľskej a československej diplomacie.

Ukrajinský vektor v československo-poľských vzťahoch (1918 – 1939) zostáva názorným príkladom toho, ako sa národné emancipačné hnutia medzivojnovej Európy stávali objektom geopolitických stratégií a kalkulácií oko-

litých štátov a zároveň faktorom, ktorý významne spoluutváral regionálne medzinárodné vzťahy.

BIBLIOGRAFIA

Archívne zdroje:

Vojenský historický ústav v Prahe, f. MNO – Hlavní štáb (1919 –1939), šk. 119, inv. č. 48. Ukrajinská emigrace a její vztahy k Československu a jiným státům (tajné hlášení 2. odděl. Hl. št. z roku 1935).

Vojenský historický ústav v Prahe, f. Presidium MNO I, šk. 280, inv. č. 4500, sign. 28721. Historie ukrajinského vojska v československé republice.

Literatúra:

Черник, П., *Україна в геополітичних концепціях чехії та словаччини XX ст.,* „*Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*“, 2009, вип. 21, с. 172 – 179.

Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci, MZV ČSR, Praha, 1924.

Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921. Dokumenty československé zahraniční politiky. Sv. 1 (1. červen 1920 – 31. květen 1921), red. J. Dejmek, F. Kolář, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2004.

Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920. Dokumenty československé zahraniční politiky. Sv. 1 (listopad 1918 – červen 1919), red. J. Dejmek, F. Kolář, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2001.

Dąbrowski, D., *Wschodnia Słowacja jako obiekt zainteresowania Polski a Węgier przed wybuchem II wojny światowej*, [w:] *Stosunki polsko-słowackie w I połowie XX wieku*, red. J. Frank, A., *Galician California, Galician Hell: The Peril and Promise of Oil Production in Austria-Hungary*, „Bridges“, 2006, vol. 10 (june 2006), https://web.archive.org/web/20160505170714/http://ostaustria.org/bridges-magazine/volume-10-june-29-2006?start=10, 11.05.2026

Friedl, J., *Prečo sme neboli spojencami? Československo a Poľsko v rokoch v rokoch 1918 – 1939*, „Historická revue“, 2018, č. 11, s. 48 – 53, https://www.sme.sk/historicka-revue/c/preco-sme-neboli-spojencami-ceskoslovensko-a-polsko-v-rokoch-1918-1939, 11.05.2026

Garek, M., *Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1920,* [w:] *Stosunki polsko-słowacko-węgierskie na przestrzeni wieków*, PTH, Oddział w Nowym Targu, Nowy Targ, 2016, s. 111 – 132.

Gawron, K., *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań nad konfederacją polsko-czechosłowacką 1939–1943*, „Historia i Polityka“, 2015, nr 1, s. 47 – 78.

Głowińska, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Wrocław, 2006, s. 9 – 26.

Галайко, Б., *До питання створення Української військової організації*, „*Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*“, 2009, № 18, с. 389 – 395.

Harbuľová, Ľ., *Ruská porevolučná emigrácia v Európe a vo svete*, Metodické centrum, Prešov, 1999.

Harbuľová, Ľ., *Ruská a ukrajinská emigrácia na Slovensku (1920 – 1939)*, [w:] *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí*, red. M. Šmigeľ, P. Kunec, Belianum, Banská Bystrica, 2024, s. 95 – 110.

Гісем, О., *«Галицьке питання» у зовнішній політиці УСРР та Польщі*, „Дух і Літера“, 2010, № 22, с. 105 – 122.

Грузін, В., Криськов, А., *Зародження українського націоналістичного руху у Чехословаччині (1920 – 1930-ті рр.)*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: Серія «Історія»“, 2017, вип. 1, ч. 2, с. 158 – 162.

Гуменюк, О., *Українські студенти-емігранти в країнах Центрально-Східної Європи в 1920 – 1930-х роках*, „Етнічна історія народів Європи“, 2008, вип. 27, с. 99 – 105.

Хома, І., *Євген Коновалець і Українська стрілецька бригада в Німецькому Яблонному*, „*Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*“, 2020, вип. 21, с. 257 – 268.

Janas, K., Ženčuchová, A., *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch 1918 – 1959*, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2020.

Jarnecki, M., *Miejsce problematyki ukraińskiej w relacjach Polski a Czechosłowacji w okresie międzywojennym (kwestia irredenty)*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2011, roč. 25, č. 1, s. 57 – 69.

Jarnecki, M., *Czas konfrontacji: lata 1918–1921. Trudne narodziny państw i konfliktu*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2012, roč. 26, č. 2“ s. 127 – 165.

Jarnecki, M., *Pomiędzy konfrontacją a poprawnością w relacjach polsko-czechosłowackich. „Usychająca“ przyjaźń czechosłowacko-ukraińska: lata 1921–1931 I.*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2014, roč. 28, č. 1, s. 61 – 70.

Jarnecki, M., *W stronę względnej stabilizacji i prób porozumienia. Przed i wokół decyzji Rady Ambasadorów*, [w:] Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2015, roč. 29, č. 1, s. 74 – 86.

Jelínek, P., *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918 – 1924*, Matice slezská, Opava, 2009.

Klimek, A., Kubů, E., *Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, ISKP, Praha, 1995.

Kołakowski, P., *Działalność placówki wywiadowczej Oddziału II Sztabu Głównego WP „Olaf” w Pradze w latach 1930–1934*, „Przegląd Wschodni“, 2006, t. IX, z. 4(36), s. 761 – 771.

Kołakowski, P., *Kwestia ukraińska w relacjach polsko-czechosłowackich w latach 1918–1935*, „Słupskie studia historyczne“, 2007, nr 13, s. 247 – 255.

Krotofil, M., Sribnyak, I., *Activity of Schools and Educational Courses for Soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their Socialization (1919 – 1920)*, „Схід“, 2018, № 6 (158), s. 58 – 62.

Leinwand, A. J., *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918-1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej“, 2011, tom XLVI, s. 85 – 98.

Magocsi, P. R., *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Universum, Prešov, 2016.

Majeriková, M., *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*, Spolok Slovákov v Poľsku, Krakov, 2007.

Мартинець, В., *Українське підпілля. Від УВО до ОУН*, Вінніпег, 1949.

Миколайчик, М., Морозова О., *Польсько-більшовицька війна 1920 р. у звітах західних спостерігачів*, „*Український історичний журнал*“, *2022, №1,* с. 87 – 102.

Mroczka, L., *Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923*, Wyd. nauk. WSP, Kraków, 1998.

Ondrák, V., *Boje Ukrajinské haličské armády proti maďarským jednotkám na Slovensku a Podkarpatské Rusi roku 1919: realita, či mýtus*, [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków. Tom 2*, red. R. Drozd, B. Halczak, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk – Warszawa, 2021, s. 429 – 440.

Ondrák, V., *Soud krví a železem. Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci" a jejich místo v evropských dějinách. Díl 1. Ukrajinský radikální nacionalismus a jeho projevy*, Academia, Praha, 2024.

Pavlenko, M., *Politika Československa k internovaným ukrajinským vojakom v rokoch 1919 – 1923*, „Historický časopis", 1999, roč. 47, č. 1, s. 56 – 69.

Посівнич, М., *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929 – 1939 роках*, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2010.

Рубльов, О., Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939), Ін-т історії України НАН України, Київ, 2004.

Sloboda, D., *Jablko z oceli. Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920 – 1939, ÚSTR – Academia, Praha, 2021.*

Срібняк, І., *Українці на чужині: полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 – 1924 рр.)*, Київський державний лінгвістичний університет, Київ, 2000.

Срібняк, І., *Позатаборовий простір інтернованих військ УГА в ЧСР: повсякдення робітничих відділів (1922 – 1923 рр.)*, „*Київські історичні студії: Науковий журнал*", 2016, № 2, с. 49 – 59.

Срібняк, І., Хлєбіна, Г., *Повсякдення інтернованих вояків-українців у таборі Ліберець, ЧСР: спроба візуалізації (за матеріалами ЦДАВО України і Слов'янської бібліотеки у Празі)*, „Європейські історичні студії", 2019, № 13, с. 203 – 232.

Stec, A., *Ukraińska irredenta w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym*, [w:] *Czas i Przestrzeń. Czynnik geograficzny w badaniu przeszłości*, red. L. Sykulski, NETER, Częstochowa, 2013, s. 21 – 54.

Стецишин, О., *Ставлення чехословацької влади до "Української бригади" у таборі для інтернованих вояків Галицької армії у Німецькому Яблонному (1919 – 1921 рр.), [w:] Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914 – 2024 рр.),* **упоряд.** І. Підкова, ЛНУ ім. Івана Франка, Львів, 2024, с. 183 – 187.

Švorc, P., *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1945*, Universum, Prešov, 1996.

Tejchmanová, S., *Politická činnost ruské emigrace v Československu v letech 1920 – 1939*, „Slovanský přehled", 1991, roč. 77, č. 4, s. 273 – 287.

Tejchmanová, S., *Dokument o ukrajinské emigraci v meziválečném Československu*, „Slovanský přehled", 1992, roč. 78, č. 2, s. 184 – 195.

Терлецький, М., *Табор інтернованих в Німецькім Яблінні*м, [w:] *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях*, *ред. Д. Микитюк*, Canadian Farmer, Вінніпег, 1958, с. 582 – 589.

Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали, Парламентське видво, Київ, 2008.

Vidňanskyj, S., *Ukrajinská emigrácia v medzivojnovom Československu*, „Historický časopis", 1992, roč. 40, č. 3, s. 370 – 385.

Vidňanskyj, S., *Ukrajina a ukrajinská otázka v politike Československa v rokoch 1918 – 1948*, „Historický časopis", 1997, roč. 45, č. 3, s. 420 – 439.

Wysocki, R., *Organizacja ukraińskich nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia*, Wyd. UMCS, Lublin, 2003.

Виздрик, В., *Інтерновані частини УГА в Чехословаччині: надії та реалії*, „Вісник Національного університету „Львівська політехніка", 2006, № 571, с. 310 – 317.

Залеський, О., *Українська Бригада в Німецькім Яблінним у ЧСР*, „*Вісті комбатанта. Український військовий журнал*", 1976 (Торонто – Нью-Йорк), ч. 1, с. 38 – 51.

Zilynskyj, B., *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha, 2002.

Зінкевич, Р., *Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939)*, „Wieki Stare i Nowe", 2012, Tom specjalny, c. 59 – 74.

SUMMARY

The Ukrainian Vector in Czechoslovak-Polish Relations During the Interwar Period

This study analyzes the significance of the Ukrainian vector in Czechoslovak-Polish relations between 1918 and 1939. It demonstrates that the Ukrainian question was one of the most important factors shaping relations between Prague and Warsaw, becoming an instrument of a broader geopolitical rivalry over the post-Habsburg order in Central and Eastern Europe following the collapse of Austria-Hungary. Czechoslovak policy toward the Ukrainian movement was not primarily motivated by support for Ukrainian statehood, but rather by strategic interests related to the Russian question, security considerations, and efforts to weaken Poland's position. On the other hand, Poland viewed the Ukrainian question primarily through the prism of its own territorial integrity and security. Warsaw regarded Czechoslovak support for Ukrainian organizations and émigré groups as interference in its internal affairs and as one of the major obstacles to the normalization of relations between the two states, which throughout the interwar period were characterized by a considerable degree of mistrust and reserve.

KONTAKTY SO SLOVENSKOM SA ZAČALI POČAS VYSOKOŠKOLSKÝCH ŠTÚDIÍ...

Rozhovor s literárnou vedkyňou, profesorkou Joannou Goszczyńskou, dlhoročnou členkou a predsedníčkou Slovensko-poľskej komisie humanitných vied a bývalou hlavnou redaktorkou Kontaktov.

Joanna Goszczyńska (1948) študovala na Varšavskej univerzite českú a slovenskú filológiu. V roku 1983 získala doktorát za dizertačnú prácu venovanú románovej tvorbe Františka Švantnera. V roku 2001 sa habilitovala prácou Mýtus Jánošíka v slovenskom folklóre a literatúre 19. storočia. V roku 2010 získala titul profesorky humanitných vied so zameraním na slovanskú filológiu, slovanský folklór, dejiny západoslovanských literatúr. Profesorka Goszczyńska je odborníčkou na českú a slovenskú literatúru 19. a 20. storočia. V kontextoch poľskej, českej a slovenskej literatúry a kultúry skúma problémy národnej identity a mytológie, romantizmu a mesianizmu, ako aj modernizmu a expresionizmu v prozaickej tvorbe. Monografie o slovenskej literatúre: Kontury słowackiego modernizmu (2025), Wielkie spory małego narodu (2015, v slovenskom preklade v roku 2025), *Synowie Słowa: Myśl mesjanistyczna w literaturze słowackiej (2008), Sławni i zapomniani: Studia z literatury czeskiej i słowackiej (2004), Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku (2001, v slovenskom preklade 2003). Pôsobila na Varšavskej univerzite a v Poľskej akadémii vied. Dlhoročná členka Slovensko-poľskej komisie, v rokoch 2015 – 2025 jej predsedníčka a hlavná redaktorka Kontaktov. Za svoju prácu získala niekoľko slovenských i poľských prestížnych ocenení.*

Zasadnutie Slovensko-poľskej komisie v Košiciach roku 2017. Vpredu predsedníčky poľskej a slovenskej sekcie Komisie: Joanna Goszczyńska (vľavo), Marta Pančíková (vpravo). Vľavo vpredu Michał Pułaski, nedávno zosnulý zakladajúci člen Slovensko-poľskej komisie, vedľa neho Maryla Papierz, dlhoročná tajomníčka poľskej sekcie Komisie.

Slovensko má s Poľskom najdlhšiu hranicu, ale susedské vzťahy sa rozvíjali dlhé stáročia sprostredkovane, najprv cez Uhorsko a potom Československo. Ako si Ty osobne spomínaš na prvý kontakt so Slovenskom, slovenských jazykom, slovenskou kultúrou?

Nie będę ukrywać, że pierwszy kontakt ze Słowacją miałam dopiero na studiach. Przedtem nie chodziłam po słowackich górach, nie znałam słowackiej literatury. Chociaż.... Pod koniec lat sześćdziesiątych, kiedy zaczynały się moje fascynacje kinem, musiałam widzieć jakieś słowackie filmy. Może *Slnko v sieti* ... grane wówczas w wielu miastach w Polsce. Ale to mgliste wspomnienie, którego wyraźnych konturów nie da się już dziś odtworzyć.

Ako sa rozvíjali Tvoje slovenské „kontakty a vzťahy" počas univerzitných štúdií? Študovala si dva blízke jazyky, slovenčinu a češtinu a dve úzko prepojené kultúry. Z Varšavy bola asi prirodzene bližšia česká Praha, ale blízko boli aj slovenské Tatry. Ako si vnímala a riešila „česko-slovenské" podobnosti a rozdiely?

Predseda SAV prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., odovzdáva v roku 2017 Joanne Goszczyńskej Medzinárodnú cenu SAV za vynikajúce dielo v oblasti vied o spoločnosti a kultúre.

To trudne pytanie, z uwagi na lata moich studiów (1966-1971). I wyglądało to trochę inaczej niż sugerujesz. Ale po kolei: Studiowałam filologię czesko-słowacką, w Instytucie Filologii Słowiańskiej (tak brzmiała ówczesna nazwa obecnego Instytutu Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego), który to kierunek uważam *notabene* za bardzo dobry pomysł w tamtych czasach, czyli w czasach istnienia Czechosłowacji, ponieważ otrzymaliśmy szerszy backgrand, niż ci studenci, którzy studiowali tak zwaną „czystą" bohemistykę albo słowacystyką. W praktyce wyglądało to tak, że lektorat mieliśmy wprawdzie tylko czeski, ale już literaturę poznawaliśmy w proporcjach z grubsza 1 do 3. Czyli ok. 30 procent literatura słowacka i 70 procent literatura czeska. Przedmioty z profilu językowego były bardziej zorientowane na problematykę czeską. Np. Gramatyka opisowa języka czeskiego a nie i czeskiego i słowackiego. Ale były też przedmioty takie jak Wiedza o Czechosłowacji czy Historia Czechosłowacji, które wprowadzały w realia geograficzne, kulturowe, ekonomiczne całego obszaru. Problem różnic i podobieństw był raczej marginalny, co nie oznacza, że w ogóle się nie pojawiał. Natomiast potocznie mówiło się, że jesteśmy rocznikiem bohemistycznym.

Dnes sú študentské mobility prirodzenou súčasťou štúdia. Ako to bolo počas Tvojich štúdií? Cestovala si na Slovensko organizovane alebo individuálne a s akými zážitkami si sa vracala domov?

Masz rację, dziś w czasach Erasmusa i ogromnych możliwości różnego rodzaju zagranicznych stypendiów trudno wręcz sobie wyobrazić, że kiedyś mogło być zupełnie inaczej. Pamiętam jakim przeżyciem był dla mnie pierwszy, indywidualny wyjazd do Czechosłowacji, jeszcze przed 1968 rokiem, w strefę przygraniczną, do Ostrawy, gdzie przez kilkanaście dni pracowałam w szpitalu, żeby zdobyć środki na przedłużenie pobytu. W drodze wyjątku, ponieważ byłam cudzoziemmką, dostałam zgodę na skorzystanie z pracy w ramach tzw. studenckich brygad. Wróciłam zmordowana, ale pełna różnych wrażeń i ...*nomen omen* z pięknym miniaturowym wydaniem *Mariny* Andreja Sladkovicia, które dostałam w prezencie od oddziałowej pielęgniarki. Można powiedzieć, że Ostrawa pozostawiła namacalny ślad i skrytą sugestię, jaką drogą powinny się rozwijać moje naukowe ścieżki. Moja druga próba indywidualnego wyjazdu, tym razem do Pragi, zakończyła się fiaskiem. Zabrzmi to może niewiarygodnie, ale miałam wykupiony bilet na samolot na 21 sierpnia 1968 roku. Dzień inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację. Do Bratysławy na miesięczny, już organizowany pobyt, udało mi się wyjechać dopiero w 1970 roku, po czwartym roku studiów. Do Pragi rok później, w ostatnim roku studiów.

Ale muszę przyznać, że to właśnie pobyt w Bratysławie był absolutnie przełomowy. Była to pierwsza możliwość wyjazdu prawie całego naszego rocznika, kilkunastu osób, do Czechosłowacji. Przyjechała też grupa z Krakowa – słowacystyczna, pod opieką młodego wówczas asystenta Jacka Balucha, późniejszego ambasadora w Pradze i przewodniczącego naszej Komisji. W Bratysławie zostaliśmy wszyscy przyłączeni do SAS-u (Studia Academica Slovaca), ale na trochę odrębnych zasadach. Stworzono dla nas osobną grupę lektoratową i otoczono nas szczególną opieką. To był mój pierwszy kontakt z żywym językiem słowackim. Ale nie to było najważniejsze. Podczas tego pobytu zawiązały się moje przyjaźnie ze studentami słowackimi, które przetrwały do dzisiaj, z profesorami Jeleną Paštékovą, Marcelą Mikulovą, Valérem Mikulą. Dziś to elita słowackiej słowacystyki, wtedy studenci polonistyki i estetyki bądź słowacystyki. To oni pokazywali nam miasto, prowadzili z nami długie rozmowy,

nie tylko o literaturze (był to rok 1970!). To wtedy dowiedziałam się kim jest Karel Kryl a potem „przeszmuglowałam" przez granicę kasetę magnetofonową z przegranej jego pierwszej płyty „Bratříčku, zavírej vrátka". Kryl opuścił już wtedy Czechosłowację i związany był z radiem Wolna Europa. Miałam potem szczęście poznać go osobiście, na Festiwalu Niezależnej Kultury Czeskiej i Słowackiej zorganizowanym przez Solidarność Polsko-Czechosłowacką we Wrocławiu w pierwszych dniach listopada 1989 roku a potem spędzić z nim w gronie kilkunastu osób wspaniały niekończący się wieczór w praskim mieszkaniu Andrzeja Jagodzińskiego, wówczas korespondenta Gazety Wyborczej na wspólnym muzykowaniu. We Wrocławiu poznałam też Vladimira Mertę, którego po wielu latach spotkałam w tym roku na Festiwalu Kina na Granicy w Cieszynie, gdzie mogliśmy powspominać tamte niepowtarzalne dni.

Počas doktorandského štúdia vznikal nový a najmä hlbší vzťah k slovenskej kultúre. Ako Ťa inšpiroval Tvoj školiteľ prof. Magnuszewski, renomovaný literárny vedec a slavista, ovplyvnil profil Tvojej vedeckej kariéry alebo si bola skôr „samorast"?

To nie do końca tak, jak sugerujesz. Nie byłam na studiach doktoranckich. Zaraz po ukończeniu studiów zostałam zatrudniona na etacie asystenta stażysty a po roku na etacie asystenta. Z pełnowymiarowym pensum dydaktycznym. To takie wrzucenie od razu na głęboką wodę. Niełatwo wtedy znajdywać czas na doktorat, kiedy ma się mnóstwo obowiązków dydaktycznych. I nie tylko. Jako stażystka pełniłam też dyżury w sekretariacie i w bibliotece. Profesorowi Magnuszewskiego zawdzięczam to, że to on zaproponował mi pozostanie na uczelni i zainspirował mnie do głębszego zainteresowania literaturą słowacką wyrażając nadzieję, że doktorat poświęcę właśnie tej literaturze, wzmacniając tym samym słowacki trzon czesko-słowackiej filologii. W czasie studiów o tym nie myślałam, pisałam pracę magisterską poświęconą *Żartow*i Milana Kundery, ale pomysł doktoratu z literatury słowackiej bardzo mnie zaintrygował. Zwłaszcza, że wiązałoby się to ze swego rodzaju prekursorstwem w naszym Instytucie, torowaniem drogi do studiów słowacystycznych. Nie miałam więc problemów z podjęciem decyzji. O literaturze słowackiej sporo już wiedziałam, miałam swoich ulubionych pisarzy a poza tym nasze studia nastawione były,

Prezentácia knihy Wielkie spory malego narodu v Poľskom inštitúte v Bratislave. Vedľa autorky literárny vedec Peter Zajac (vľavo) a filozof Tibor Pichler (vpravo). Kniha vyšla v roku 2025 aj v slovenskom preklade.

tak jak wspomniałam, na poznawanie kultury czeskiej i słowackiej. Zatem kultura słowacka nie była dla mnie *terra incognita*. No i stopniowo jej poznawanie wciągało mnie coraz bardziej.

Cesty na Slovensko a do Bratislavy mali postupne už študijno-vedecký charakter. Ako si spomínaš na túto fázu, určite vznikali aj nové kontakty na univerzitách, v Literárnovednom ústave SAV v Bratislave a pod.

Z biegiem lat poznawałam nowych wspaniałych ludzi, przy różnych okazjach i w różnych miejscach. W 1980 roku spędziłam letni semestr w Bratysławie, zbierając materiały do doktoratu poświęconemu Františkowi Švantnerowi. Moim konsultantem był nieżyjący już profesor Jan Stevček, któremu zawdzięczam szybsze „wchłanianie" języka słowackiego. Spotykaliśmy się dosyć często, brałam udział w jego wykładach i seminariach, nie tylko zresztą Profesora, ale też innych wykładowców, ale to on mobilizował mnie do mówienia po słowacku a nie po czesku. Początkowo była to dla mnie bardzo niekomfortowa sytuacja, ponieważ moja czynna znajomość języka była bardzo ograniczona po wspomnianym jedynie miesięcznym pobycie w Bratysławie podczas studiów i potem jednokrotnym pobycie na letniej szkole. Ale z biegiem czasu okaza-

ło się to zbawienne dla mojego przyswajania słowackiego i oddzielania go od czeskiego. Potem, paradoksalnie, bardzo mi w tym pomógł niemal pięcioletni pobyt w Budapeszcie, kiedy miałam możliwość prawie codziennych kontaktów z przyjaciółmi czeskimi i słowackimi.

Lata 80-te i 90-te były bardzo ważne dla moich słowacystycznych ścieżek, nie tylko naukowych. W Bratysławie zacieśniła się moja przyjaźń z nieżyjącą już Vlastą Juchniewicz, późniejszą wieloletnią lektorkę języka słowackiego na UJ w Krakowie (gdzie zamieszkała na stałe po przeprowadzce z Bratysławy). Z kolei Mirę Wlachowską, entuzjastkę i tłumaczkę literatury polskiej poznałam w Budapeszcie, gdzie mieszkałyśmy w tym samym czasie. Tam również zaczęła się moja znajomość z wybitnym słowackim intelektualistą Rudolfem Chmelem, który był wówczas ambasadorem, początkowo Czechosłowacji a potem już Słowacji. Innego wybitnego intelektualistę i literaturoznawcę, Petra Zajaca poznałam dla odmiany w Krakowie, na konferencji poświęconej symbiozie kultur. Mira Wlachowska, niestety, przedwcześnie odeszła, obydwaj Panowie Profesorowie, a także Jelena, Marcela, Valer, są dla mnie nieodłączną częścią „mojej" Bratysławy. Podobnie jak Vlasta, poprzez nostalgiczne wspomnienia spędzonego tam wspólnie czasu. Ostatnio ten krąg poszerzył się o kolejne ważne dla mnie osoby, jak Dagmar Kročanová czy Tibor Pichler, z którymi mogę dyskutować, a czasami spierać się o kształt słowackiej kultury. Po latach odnowiłam też kontakty z krakowskimi słowacystami, ówczesnymi uczestnikami wspólnego pobytu. Z profesor Marylą Papierz ściśle współpracowałam w ramach naszej Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych.

Otvárali si Ti určite nové dimenzie a horizonty slovenskej literatúry a kultúry. Čo Ťa prekvapilo, zaujalo a možno aj presvedčilo o ďalšom záujme?

No cóż, jak już się raz zaprzedało duszę diabłu, to się podobno w tych więzach tkwi. W moim wypadku tym „przysłowiowym diabłem" stał się František Švantner, którego uważam za najważniejszego chyba pisarza słowackiego międzywojennego modernizmu. Stopniowe zagłębianie się w jego twórczość sprowokowało mnie da badania szerszego kontekstu słowackiego międzywojnia i szukania powiązań z literaturą światową. To po latach zaowocowało niedawno opubliko-

waną monografią *Kontury słowackiego modernizmu*, 2025, do której prowadziły zawiłe ścieżki penetrowania innych obszarów słowackiej literatury.

Oslovila Ťa slovenská literatúra prvej polovice 20. storočia a najmä medzivojnová próza? Ako si reflektovala túto umeleckú líniu v porovnaní s poľskou a českou literatúrou, kde boli aj autori svetového formátu?

Po części już na to opowiedziałam. Badając ten obszar literatury i szukając kontekstów, nie starałam się wartościować. Ważna była dla mnie rewizja nie zawsze w moim odczuciu właściwego oglądu, nierzadko krzywdzącego, zamykającego literaturę słowacką w wąskich ramach narodowych. Zakorzeniona w tradycji badawczej zatomizowana wizja słowackiej prozy międzywojnia komplikuje jej obraz i prowadzi do zaciemniania jej powiązań z głównymi nurtami europejskiego modernizmu, które trwają przecież z różną intensywnością przez dużą część XX-ego wieku. Nierzadko prowadzi do symplifikacji, a nawet marginalizacji ważnych zjawisk. Tak było w przypadku mesjanizmu, podobnie w przypadku międzywojennego modernizmu. Ta potrzebą rewizji powielanych ocen i interpretacji, czasami bez sięgania do tekstów źródłowych, jak też pragnienie wytropienia ukrytych w tekstach „niezamierzoności", które odsłaniały ich wartość i oryginalność była głównym impulsem, jaki przyświecał moim badaniom.

Kedy sa začali Tvoje aktivity v oblasti prekladu? Spomínaš si na prvé texty a na prvých slovenských autorov?

W swoim dorobku translatorskim mam przekłady zarówno z literatury słowackiej, jak i czeskiej. Ale pierwsze moje przekłady literackie były przekładami z literatury słowackiej. Były to krótkie opowiadania pisarzy generacji lat sześćdziesiątych, między innymi Vincenta Šikuli, Jana Johanidesa, potem Jozefa Puškaša. Nie były przeznaczone do druku, ale czytane w III programie Polskiego Radia, tzw. „Trójce". Było tego sporo, marzyło mi się nawet ich wydanie, ale w tamtych latach nie było to takie proste a potem się jakoś ten pomysł rozpłynął. Pierwszym drukowanym przekładem była, jeśli dobrze pamiętam, nowela Františka Švantnera *Dama*, umieszczona w antologii *Razem w imieniu życia* wydanej w 1980 roku przez wydawnictwo Czytelnik. A potem otrzyma-

Zo zasadnutia Slovensko-poľskej komisie v Beladiciach. Zľava Zbigniew Machej: spisovateľ, prekladateľ a bývalý riaditeľ Poľského inštitútu v Bratislave, Peter Káša, literárny vedec a súčasný predseda slovenskej sekcie Komisie, vpravo Jacek Baluch, literárny vedec a bývalý predseda poľskej sekcie Komisie v rokoch 2004 – 2015.

łam propozycję z tego wydawnictwa przekładu powieści *Pisarz Gracz* Jozefa Cígera Hronskiego, co było dużym wyzwaniem i zarazem utwierdziło mnie w przekonaniu, że literatura słowackiego międzywojnia warta jest wnikliwego przebadania. Nieco później zmierzyłam się też z przekładami poezji słowackich nadrealistów na spotkanie w Lesku, organizowane prze „Literaturę na Świecie" w 1989 roku, w którym wziął udział między innymi Pavol Bunčák. I jeszcze jednym dużym wyzwaniem był dla mnie przekład obszernej monografii *Historia projektowania graficznego* Zdena Kolesara. Przekłady były zawsze częścią mojego kontaktu ze słowacką i czeską czy to literaturą, czy eseistyką, czy publicystyką. Trochę ich zasila wypełnia jeszcze czeluście szuflad, część publikowałam w niezależnym obiegu pod pseudonimem Adam Rajski.

Potom prichádza záujem o slovenský romantizmus. V jednom rozhovore si prezradila, že to bolo cez postavu Jánošíka. Znamená to, že Ťa fascinoval hrdina, ktorý žil v ústnej ľudovej slovesnosti a v novej kvalite sa vynoril vďaka slovenským romantikom ako Ján Botto, Janko Kráľ, Michal Miloslav Hodža a ďalší?

Nie wiem, co masz na myśli mówiąc „potom". Ale myślę, że żaden chyba słowacysta nie może przejść obojętnie nad epoką romantyzmu, latami, w któ-

rych kształtowała się słowacka świadomość narodowa i toczyły spory o potrzebę i ostateczny kształt własnego języka. Przyznaję, że po doktoracie przeżywałam spore rozterki „co dalej". Korciła mnie literatura międzywojnia, ale też sporadycznie pojawiał się w moich publikacjach Janosik, którego obraz w tekstach słowackich romantyków i nie tylko romantyków był tak odmienny od polskiego. Wybór padł zatem na Janosika, zwłaszcza kiedy uświadomiłam sobie, jak ważną rolę mit tego ludowego a potem narodowego bohatera odegrał w kształtowaniu się świadomości narodowej Słowaków a zarazem jak głębokiej wymagał rewizji, oczyszczenia z naleciałości będących pokłosiem uproszczonej optyki obciążonej ideologią marksistowską. Jak wiesz, kilkuletnie badania zaowocowały monografią *Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku*, która okazała się bardzo ważna nie tylko dla mnie, ale też dla odbiorcy słowackiego. Wkrótce po jej opublikowaniu została przełożona na język słowacki. Ale na tym nie kończy się rola Janosika w moich badawczych inspiracjach. Jego kreacja na Mesjasza otworzyła przede mną nowe fascynujące obszary badawcze, najistotniejsze chyba z punktu widzenia rewizji słowackiego romantyzmu.

V Matici slovenskej si pracovala s rukopisnými dielami a postupne si odkrývala podoby slovenského mesianizmu a Tvoje štúdie a knižné publikácie, často zamerané aj na poľsko-slovenskú komparatistiku, vzbudzovali záujem a uznanie v najvyšších akademických kruhoch ako na Slovensku, tak aj v Poľsku i v Čechách. Prekvapilo Ťa to alebo si to prirodzene aj očakávala?

W Matici slovenskej uzyskałam przede wszystkim dostęp do rękopisu poematu *Matora* Milana Miloslava Hodży, przywoływanego czasami w słowackiej literaturze przedmiotu jako przykład utworu, w którym znajduje się epizod poświęcony Janosikowi. Nie sposób oddać skalę mojego zaskoczenia, kiedy okazało się ze liczący 20 000 wierszy poemat jest w całości poświęcony temu bohaterowi, który jest uosobieniem wszystkich postaw romantycznych od bohatera bajronicznego po Mesjasza. A zatem znów Janosik w pewnym sensie wpłynął na kierunek moich dalszych badań. Dzięki jego kreacjom odkryłam zupełnie zapoznany, przemilczany bądź odrzucany przez słowackich badaczy dziewiętnastowieczny mesjanizm. Jego badanie zajęło mi kilka lat, ponieważ wymagało głównie zgłębiania materiałów archiwalnych, nie tylko poematów Hodży, *Matory* i *Vieroslavína*, ale też między innymi Sama Bohdana Hrobonia a także twórców literatury popularnej. Zwieńczeniem tych badań była monografia *Synowie słowa. Myśl mesjanistyczna w słowackiej literaturze romantycznej.*

Notabene po opublikowaniu przeze mnie pierwszych na temat Matory artykułów, poemat został - z inicjatywy Petra Zajaca - wydany w całości przez wydawnictwo Veda , uzupełniając tym samym niezwykle ważną lukę w dostępności kluczowych dzieł dorobku słowackich romantyków.

Natomiast jeśli chodzi o zainteresowanie i uznanie. No cóż. Nie ukrywam, że bardzo żałuję, że *Synowie Słowa* nie doczekali się przekładu na język słowacki. Od czasu do czasu z dużym dyskomfortem naukowym czytam różne wypowiedzi badaczy powielające poglądy, które starałam się rewidować, znajdując dla tej rewizji pełne naukowe uzasadnienie. Czasami to przykre uczucie, kiedy wydaje się, że wieloletnia praca poszła trochę na marne. Ale przez ważne dla mnie grono słowackich badaczy została w pełni doceniona, co z kolei przyniosło mi dużą satysfakcję.

Členkou Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied si sa stala v čase, keď už boli na stole prvé výsledky projektov, zborníky z konferencií a prvá desiatka časopisu Kontakty. Ako si spomínaš na vstup do tejto komunity poľských a slovenských vedcov?

Czułam się zaszczycona. I w jakiś pewnie sposób doceniona jako słowacystka. Do tego czasu nigdy nie byłam zapraszana do udziału w organizowa-

nych przez Komisję konferencjach ani przygotowywanych tomach. Był to dla mnie tym bardziej duży zaszczyt, że prof. Jacek Baluch, który został przewodniczącym polskiego członu Komisji działającej w ogromnej większości w nowym składzie zaproponował mi funkcję redaktora naczelnego „Kontaktów", rozdzielając tym samych funkcje przewodniczącego Komisji i prowadzącego „Kontakty". Była to też duża odpowiedzialność, której starałam się sprostać.

Určite si nebola iba pasívnou členkou, preto nebola náhoda, že Ťa zvolili za predsedníčku poľskej sekcie komisie. Mohla si teda v koordinácii so slovenskou stranou aj profilovať charakter a smerovanie komisie. Aké si mala zámery, ciele a čo sa z toho podarilo naplniť a čo už menej?

Jak wynika z tego, o czym wspomniałam, nie byłam pasywną członkinią pełniąc funkcję redaktorki „Kontaktów'. Trochę trudno mi oceniać pracę Komisji, której w następnych latach, po rezygnacji prof. Jacka Balucha współprzewodniczyłam. Ale myślę, że nasze ambicje organizowania konferencji na jak najwyższym poziomie naukowym, podejmujących ważne dla obu stron tematy, angażujących wybitnych ekspertów, udawało się realizować. Udało się też zmienić profil Kontaktów, które z popularnego biuletynu stały się ważnym dla środowiska słowacystycznego, i nie tylko, bo również dla szerszego odbiorcy rocznikiem naukowym. Trwają też prace nad kolejnymi tomami monumentalnych *Dziejów Spisza* i mam nadzieję, ze wkrótce zakończą się sukcesem. Na mniejszą niż zakładaliśmy skalę zrealizowany został projekt orawski, ale też pracował nad nim o wiele skromniejszy zespół.

Komisia je zameraná na komparatívny výskum slovensko-poľských vzťahov, ktoré majú dlhú a bohatú tradíciu. Situácia v humanistike sa však v ostatných rokoch výrazne mení. V Poľsku to citlivo vnímajú a o tejto téme sa vedú vážne diskusie a publikujú štúdie. V tejto súvislosti sa chcem opýtať na Tvoj názor možno aj z aspektu budúcnosti literárnovednej komparatistiky či areálových kultúrnych štúdií.

To temat na dłuższą debatę. Ktoś kiedyś obliczył, że w ostatnich latach doszło w humanistyce do kilkudziesięciu „zwrotów". Jakiś czas temu była w

modzie humanistyka ratownicza, potem zaangażowana a ostatnio pojawiła się moda na humanistykę publiczną. Tzw. czyste literaturoznawstwo należy już do rzadkości. A oparta na solidnej podstawie komparatystyka, wykorzystująca znajomość literatury i jej kontekstów a nie tylko opracowań, zawsze może przynieść korzystne efekty.

Medzinárodná cena SAV za rok 2017 za vynikajúce dielo v oblasti vied o spoločnosti a kultúre je naozaj prestížnym ocenením a vyjadrením mimoriadneho prínosu k výskumu dejín slovenskej literatúry 19. a 20. storočia, k rozvoju slovensko-poľskej vedeckej spolupráce v oblasti literárnovednej slavistiky a slovakistiky, a takisto k posilňovaniu kultúrnych kontaktov a vzťahov. Ocenenie tradične „zaväzuje" a Ty si sa minulý rok symbolicky a ešte raz poďakovala monografiou o slovenskej moderne a nepriamo aj vydaním slovenského prekladu Tvojej knihy *Veľké spory malého národa*. Ja, samozrejme gratulujem k týmto knihám, ale prosím Ťa o krátke, možno subjektívne doplnenie týchto vážnych, ale predsa suchých „faktov".

Tych „suchych" faktów jest trochę więcej. Już w 1998 roku „w uznaniu zasług za działalność na polu słowacystyki" zostałam uhonorowana słowackim medalem Cyryla i Metodego a w roku 2010 Wielkim Medalem Św. Gorazda, przyznawanym przez Ministerstwo Szkolnictwa Republiki Słowackiej. Kilka lat później , w 2018 w roku otrzymałam dyplom uznania Ministra Spraw Zagranicznych i Europejskich Republiki Słowackiej „za szczególne zasługi dla rozwoju przyjacielskich stosunków z Republiką Słowacką". I wreszcie, co było dla mnie niezwykle ważne, w 2020 roku otrzymałam informację o uhonorowaniu mnie Wielkim Złotym Medalem Uniwersytetu Komenskiego w Bratysławie. A jako że był to czas pandemii jego wręczenie odbyło się w Ambasadzie Republiki Słowackiej w Warszawie, w kameralnym gronie, w „towarzystwie" maseczek na twarzach.

Nie ukrywam, że wszystkie te wyróżnienia i nagrody sprawiają mi satysfakcję. Podobnie jak powołanie mnie w 2014 roku przez prezesa Słowackiej Akademii Nauk do międzynarodowej Komisji Oceniającej programu SASPRO, w której uczestniczyłam przez 3 kolejne kadencje. Ale ważniejsze jest dla mnie to, że mimo braku przekładu na język słowacki najważniejszych moich monogra-

fii moje prace są zauważane, doceniane i cytowane. To inny rodzaj satysfakcji – że jednak coś po sobie się pozostawia, chociaż na jakiś czas.

Žiaľ, činnosť v komisii si ukončila, hoci spolupráca bude určite pokračovať, preto možno na záver krátky pohľad do budúcnosti.

Nie chcę zbytnio planować, bo to może być ryzykowne, ale pozwolę sobie odnieść je do wątków naukowych, osobistych i zacytować fragment ze wstępu mojej najnowszej monografii ***Kontury słowackiego modernizmu***:

„Mój świat słowackiej literatury od lat przechowuję w schowkach, ale ukrywa się on też w niezbadanych zakamarkach. W skrytkach zamykany jest nie z obawy, że chowane w nich fragmenty wpadną w niepowołane ręce, ale z potrzeby pozostawienia ich tam tak długo, aż będą mogły złożyć się na pewną całość. W zakamarkach czają się nieoczywiste aspekty utworów, które nie dają mi spokoju, prowokują do zaglądania, wymuszają ich ponowne przemyślenie, podsycają potrzebę lepszego zrozumienia wszystkich odcieni tekstów, z którymi obcuję".

Rozhovor pripravil: Peter Káša.

SPRÁVA Z XXVII. ZASADNUTIA SLOVENSKO-POĽSKEJ KOMISIE HUMANITNÝCH VIED (SANOK, 24. – 27. SEPTEMBER 2025)

Peter KÁŠA

Zasadnutie *Slovensko-poľskej komisie humanitných vied pri Ministerstve školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR* a *Ministerstve vedy a vysokého školstva PR* (ďalej len „Komisia“) sa konalo 24. – 27. septembra 2025 v podkarpatskom meste Sanok v juhovýchodnom Poľsku v priestoroch hotela Bona. Organizátorom zasadnutia bola poľská sekcia Komisie a stretnutie sa konalo v príjemnom prostredí starobylého haličského mestečka, ktorého história i kultúrne tradície úzko korešpondovali s témou vedeckej konferencie.

Stretnutie v Sanoku bolo rozdelené na dve časti. Prvý deň, 25. septembra 2025, sa začal slávnostným otvorením zasadnutia a pokračoval vedeckou konferenciou s názvom *Ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských kontaktov*. Predsedníčka hosťujúcej poľskej sekcie prof. dr hab. Joanna Goszczyńska zasadnutie otvorila a privítala členov oboch národných komisií, zástupcov rezortov zodpovedných za vzdelávanie v oboch krajinách, pracovníkov diplomatických

Otvorenie zasadnutia Slovensko-poľskej komisie humanitných vied v poľskom meste Sanok.

Historik Grzegorz Motyka počas prednášky. Vľavo: Mateusz Gniazdowski.

služieb, referentov a ďalších pozvaných hostí. V úvodnej časti vystúpili aj radkyňa Veľvyslanectva Poľskej republiky v Bratislave Barbara Jabrzyńska-Fijolek, riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave Milan Novotný a vedúca oddelenia bilaterálnej spolupráce a programov Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR Martina Klofáčová. Vystúpenie štátneho tajomníka Ministerstva vedy a vysokého školstva Poľskej republiky prof. dr hab. Andrzeja Szeptyckého malo dve časti. Najprv prečítal ďakovný list ministra vedy a vysokého školstva Poľskej republiky Marcina Kulaseka, adresovaný končiacej predsedníčke poľskej sekcie Komisie prof. Joanne Goszczyńskej, v ktorom vyzdvihol jej prínos pre rozvoj poľsko-slovenských vzťahov počas jej vedenia a zároveň prijal jej požiadavku na odstúpenie z funkcie predsedníčky k 1. októbru 2025. Zároveň, za nového predsedu menoval člena komisie dr Mateusza Gniazdowského. Druhá časť jeho vystúpenia mala odborný charakter, lebo krátko uviedol širšie i aktuálne kontexty vzťahov Poľska, Slovenska a Ukrajiny a tým otvoril aj rokovanie vedeckej konferencie. Rokovanie malo charakter workshopu v dvoch diskusných sekciách, ktoré spoločne moderovali poľskí a slovenskí odborníci. Textové verzie takmer všetkých príspevkov sú publikované v aktuálnom čísle *Kontaktov XXIII*. Jednotlivé panely pozostávali z úvodného príspevku, po ktorých nasledovala odborná diskusia k zásadným otázkam prezentovaného

problému. Štruktúra konferencie bola nasledovná: **Sekcia č. 1***: Rusko a ukrajinská otázka – poľský a slovenský pohľad do roku 1914.* Tematické okruhy: 1a/ *Historické pohľady na starú Rus – poľské a slovenské vnímanie.* Úvodné slová: prof. Martin Homza – prof. Ryszard Grzesik. 1b/ *Rusíni a Ukrajinci z perspektívy poľského a slovenského národného hnutia.* Úvodné slová: Dr. Adam Świątek – Dr. Miriam Viršinská. Moderovanie a zhrnutie: prof. Joanna Goszczyńska a prof. Peter Káša. **Sekcia č. 2:** *Ukrajinská otázka v poľsko-slovenských vzťahoch v 20. storočí.* Tematické okruhy: 2a/ *Rozpad Rakúsko-uhorskej monarchie: Podkarpatská Rus, ukrajinská otázka a vývoj predstáv o poľských a slovenských územiach.* Úvodné slová: Dr. Łukasz Adamski – Dr. Peter Švorc. 2b/ *Ukrajinská otázka v medzivojnovom období, počas druhej svetovej vojny a v prvých povojnových rokoch.* Úvodné slová: prof. Grzegorz Motyka – prof. Michal Šmigeľ. Moderovanie a zhrnutie: Dr. Mateusz Gniazdowski – Dr. Dušan Segeš.

Na druhý deň, 26. septembra, sa konalo pracovné rokovanie, ktoré viedla prof. Joanna Goszczyńska predstavila *Kontakty XXII*, ktoré boli vydané v roku 2025 v Poľsku a tematicky boli zamerané na aktuálne problémy slovensko-poľskej jazykovednej komparatistiky. Následne prof. Peter Káša predstavil návrh nového čísla *Kontaktov XXIII,* kde sa budú publikovať aj príspevky z aktuálnej vedeckej konferencie zameranej na ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských vzťahov (materiály sú publikované v tomto čísle). Redakčná rada a členovia komisií diskutovali o návrhoch na články, recenzie a rozhovor. Po doplnení sa návrh schválil. V ďalšej časti sa uskutočnila diskusia o priebehu a aktuálnom stave dvoch projektov. 1/ Odborní garanti projektu *Dejiny Spiša,* prof. Stanislav A. Sroka a prof. Martin Homza, informovali, že sa pripravuje tretí diel slovenskej verzie *Historia Scepusii III*, ktorý bude v súlade s plánom dokončený v aktuálnom roku 2025. V nasledujúcom roku sa texty budú prekladať do poľského jazyka. 2/ Odborná garantka a vedúca pracovnej skupiny projektu *Poľsko-slovenský slovník*, prof. Marta Vojteková, informovala o priebehu prác a čiastkových výsledkov za posledný rok a predstavila plán na ďalšie obdobie.

Stav a rozširovanie webového sídla Komisie boli témou vystúpení Mgr. Zuzany Obertovej, PhD., a dr Rafała Majereka. Členovia Komisie návrh schválili a upozornili, že dôležitá bude aj postupná príprava elektronických verzií starších čísel *Kontaktov,* ako aj publikácii, ktoré boli výsledkom činnosti Komi-

Historik Peter Švorc počas prednášky. Vľavo sedia: Michal Šmigeľ, Miriam Viršinská a Zuzana Beňušková.

sie. Rovnako sa chválila koncepciu vypracovania bibliografie štúdií a článkov publikovaných v Kontaktoch. V roku 2026 budú pokračovať práce súvisiace s dejinami Komisie. Prijalo sa stanovisko, že ukončený trojročný projekt *Poľsko a Poliaci v slovenskom písomníctve* bude publikovaný v elektronickej verzii v časti *Projekty* s krátkou informáciou o projekte a s odkazmi na konkrétne čísla Kontaktov, v ktorých boli publikované jednotlivé výstupy z tohto projektu. Členovia zobrali na vedomie informáciu, že dve zakladajúce členky Komisie dr hab., em. prof. UJ, Maria Papierz a dr. hab., em. prof. UO, Teresa Smolińska na vlastnú žiadosť ukončia činnosť v Komisii, čo oficiálne oznámia aj Ministerstvu vedy a vysokého školstva Poľskej republiky. Na základe novej personálnej skutočnosti a po návrhoch a hlasovaní boli navrhnuté do poľskej sekcie Komisie tri nové členky. Jazykoveda: dr hab. Sylwia Sojda – slavistka a slovakistka, pedagogicko-výskumná pracovníčka v Inštitúte jazykovedy Sliezskej Univerzity v Katoviciach, literárna veda: dr Aleksandra Hudymač – slavistka (slovakistka) a polonistka, dvojnásobná absolventka Jagelovskej univerzity, doktorka humanitných vied v oblasti literárnej vedy, etnológia: dr hab. Katarzyna Marcol, prof. UŚ – kultúrna antropologička a folkloristka v Inštitúte vied o kultúre Sliezskej univerzity v Katoviciach, dekanka Fakulty umenia a vied o edukácií Sliezskej

univerzity v Cieszyne. Novým tajomníkom poľskej sekcie bol zvolený člen Komisie dr Rafał Majerek. Zoznam všetkých poľských a slovenských členov je zverejnený na webovom sídle Komisie. Na záver sa dohodlo, že 28. zasadnutie Komisie bude v dňoch 23. – 26. septembra 2026 v Slovenskej republike. Téma vedeckej konferencie: *Východokarpatský kultúrny areál v slovensko-poľských súvislostiach.*

Súčasťou zasadnutia Komisie bola v piatok popoludní aj prehliadka mesta Sanok a návšteva *Historického múzea,* ktoré sa nachádza v budove renesančného kráľovského zámku. Múzeum, ktorého história siaha do roku 1934, je známe najmä zbierkou ikon, ktorá je považovaná za najcennejšiu v Poľsku. V budove sa nachádza aj *Galéria Zdzislawa Beksińského* ktorá bolo dokončená až po roku 2000, ale v zbierkach sa nachádza 600 originálnych diel, čo vytvára najväčšiu svetovú expozíciu z bohatej a rozmanitej tvorby jedného z najzaujímavejších a najpopulárnejších súčasných umelcov. Jedinečné zážitky priniesla aj návšteva *Múzea ľudovej architektúry* v Sanoku, ktoré je jednou z najnavštevovanejších turistických atrakcií nielen v celom Podkarpatskom vojvodstve.

Grzegorz Jasiński

Między ambicją a warsztatem.

Juraj Kasarda, *Udział Słowaków w Powstaniu Warszawskim*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciw Narodowi Polskiemu, Warszawa 2025, 167 ss.

Literatura dotycząca powstania warszawskiego jest obszerna i porusza niemal wszystkie jego aspekty. Dotychczas ukazało się kilkanaście tysięcy publikacji poświęconych temu wydarzeniu[1]. W licznych opracowaniach naukowych i wspomnieniach omawiano genezę powstania, jego przebieg, tło polityczne i uwarunkowania międzynarodowe. Mimo to wciąż nie brak nowych prac poświęconych tej tematyce. Kolejnym obchodom rocznicowym towarzyszy wydawanie nie tylko literatury wspomnieniowej, ale i opracowań całościowych, tak popularnych, jak i naukowych. Mimo że wciąż wiele zagadnień związanych z insurekcją latem 1944 r. w Warszawie jest słabo poznanych, to wspomniana mnogość publikacji rodzi powszechne przekonanie, że wszystko już zostało na ten temat powiedziane. Niejako potwierdzeniem tego jest wtórny charakter części opracowań dotyczących powstania, gdyż autorzy z różnym skutkiem jedynie powielają ustalenia historyków sprzed lat. Częstokroć można odnieść wrażenie, że wielu współczesnych autorów z uporem godnym lepszej sprawy nie ustaje w natarczywym prezentowaniu znanych już przecież w literaturze przedmiotu różnych wersji przyczyn, przebiegu, jak i skutków wydarzeń rozgrywających się w Warszawie latem 1944 r. Ich prace nierzadko grzeszą także ubogą bazą źródłową, jednostronnym doborem materiałów oraz literatury. Licznie występujące w tych pracach błędy faktograficzne świadczą zaś nie tylko o braku wcześniejszych studiów nad daną tematyką, ale także o nienajlepszym przygotowaniu merytorycznym i warsztatowym. Stąd pisanie o powstaniu warszawskim niemal zawsze stanowi nie lada wyzwanie, gdyż wymaga nie tyl-

[1] G. Jasiński, *Powstanie warszawskie w badaniach historycznych. Stan i perspektywy*, [w:] *Polska historiografia wojskowa. Stam badań i perspektywy*, red. H. Ćwięk, M. Siewier, Wydawnictwo Adam Marszałek, Częstochowa 2022, s. 79–96.

ko dotarcia do nieznanych lub rzadziej wykorzystywanych materiałów, nowego spojrzenia, ale również zmierzenia się z krytycznym osądem szerokiego grona badaczy mniej lub bardziej zaznajomionego z tematyką powstania. I przed takim właśnie wyzwaniem stanął Juraj Kasarda, opisując działalność znanego w historiografii powstania warszawskiego plutonu 535, którego dużą część stanowili Słowacy.

Juraj Kasarda to słowacki autor i badacz historii młodego pokolenia, którego zainteresowania badawcze koncentrują się na relacjach polsko-słowackich oraz udziale Słowaków w polskim ruchu oporu podczas II wojny światowej. W 2018 r. Kasarda przebywał na stażu studenckim w Dziale Historycznym Muzeum Powstania Warszawskiego, co zainspirowało go do bliższego zapoznania się z tematyką udziału Słowaków w powstaniu warszawskim, a następnie naukowego opracowania tego tematu w postaci monografii. W efekcie dalszych badań, w 2025 r. nakładem Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: IPN) ukazała się recenzowana publikacja.

Tytuł pracy, jak i zawarte we wstępie twierdzenia Autora jednoznacznie sugerują odbiorcy, że będzie to studium udziału Słowaków w powstaniu warszawskim. Oprócz przedmów prezesa IPN, dr. Karola Nawrockiego oraz ambasador nadzwyczajnej i pełnomocnej Republiki Słowackiej w Polsce, Andrei Elschekovej-Matisovej, praca zawiera wprowadzenie, trzy zasadnicze rozdziały poświęcone w kolejności: polsko-słowackiej współpracy w czasie II wojny światowej, powstaniu warszawskiemu oraz 535 plutonowi w powstaniu warszawskim. Ponadto, oprócz zakończenia w języku polskim, słowackim i angielskim, znajdują się w niej aneksy, wykaz skrótów, bibliografia oraz indeks osób.

Już tylko pobieżna analiza struktury pracy wskazuje, że Autor tylko niewielką jej część poświęca głównemu problemowi sygnalizowanemu w tytule, podczas gdy narrację dominują rozdziały o charakterze wprowadzającym bądź uzupełniającym problem badawczy. Zwłaszcza pierwszy z rozdziałów jest bardzo luźno powiązany z tematem pracy i osłabia spójność wywodu, który wydawać by się mogło powinien przede wszystkim prowadzić do przedstawienia zagadnienia udziału Słowaków w walkach powstańczych w Warszawie latem 1944 r. W efekcie opracowanie sprawia wrażenie kompilacji kilku wątków, a nie spójnej analizy problemu badawczego.

Wątpliwości budzi nie tylko zgodność tytułu pracy z jej treścią, lecz także sama struktura pracy, a zwłaszcza konstrukcja rozdziału zatytułowanego *Powstanie warszawskie*. W trzech podrozdziałach omawiane są wydarzenia rozgrywające się wyłącznie na Czerniakowie, czyli tylko w jednym z kilkudziesięciu rejonów, na które był wówczas podzielony Okręg Warszawa AK, a dopiero w czwartym podrozdziale Autor przedstawia „pozamilitarne" aspekty powstania warszawskiego i walk na Czerniakowie, co samo w sobie potęguje wrażenie braku spójności pracy. Taki układ pracy, a zwłaszcza poświęcenie osobnego rozdziału plutonowi 535, budzi wątpliwości co do zasadności tak rozbudowanego opisu walk na Czerniakowie. W efekcie główny temat opracowania schodzi na dalszy plan i przestaje być osią narracji.

Zastrzeżenia dotyczące układu pracy rodzą pytania o jej podstawy heurystyczne. Pozornie jest ona obszerna i obejmuje zarówno materiały archiwalne z różnych placówek, jak i źródła drukowane oraz liczne opracowania naukowe i popularnonaukowe. Bardziej szczegółowa analiza wskazuje jednak, że Autor nie w pełni wykorzystał dostępną bazę źródłową. Choć większość materiałów pochodzi z Muzeum Powstania Warszawskiego, gdzie odbywał staż, ograniczył się do zaledwie trzech relacji z tamtejszego archiwum historii mówionej, mimo że zgromadzono tam kilkadziesiąt wypowiedzi na ten temat. Muzeum od momentu powstania w 2004 r. bardzo intensywnie zbierało relacje od żyjących uczestników, stąd zgromadzona baza jest bardzo obszerna i jest jednym z podstawowych źródeł relacyjnych poświęconych tej tematyce. Ponadto Autor wykazuje trzy dokumenty z Archiwum Muzeum Wojska Polskiego oraz pięć rozkazów i meldunków z Centralnego Archiwum Wojskowego Wojskowego Biura Historycznego im. Gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego. Owe pięć dokumentów autorstwa płk. dypl. Antoniego Chruściela „Montera" jest powszechnie znanych i pochodzi zaledwie z dwóch teczek największego w Polsce zbioru dotyczącego powstania warszawskiego liczącego kilkadziesiąt tysięcy kart dokumentów i zdjęć[2]. Z kolei wykorzystane dokumenty z Archiwum IPN

[2] Większość z nich została opublikowana już w końcu lat 50. XX w.: *Meldunki sytuacyjne „Montera" z powstania warszawskiego*, oprac. J. Kirchmayer, współprac. A. Skarżyński, „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z Okresu II Wojny Światowej", 1959, t. 3, s. 100–180. Zob. także m.in.: *Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów*, red. P. Matusak, t. 1-6, Agencja Wydawnicza Egros, Warszawa 1997–2004 oraz *Rozkazy dowództwa Powstania Warszawskiego*, t. 1, część 1: *10 czerwca – 2 września 1944 r.*, red. K. Utracka, R. Brodacki, A. Chmielarz, G. Jasiński, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa

dotyczą niemal wyłącznie akt osobowych Mirosława Stanko-Iringha, mimo że w zasobach tej placówki znajduje się również obszerny zbiór dokumentów dotyczących wydarzeń z lata 1944 r. Warto przy tym zaznaczyć, że w pracy nie zostały wykorzystane materiały m.in. z Archiwum Akt Nowych, Studium Polski Podziemnej w Londynie, czy też Archiwum Państwowego w Bratysławie (Štátny archív v Bratislave). Autor pominął także niemieckie materiały archiwalne (zarówno publikowane, jak i niepublikowane) odnoszące się do walk na Czerniakowie. Równie ubogo prezentują się wykorzystane materiały prasowe z epoki, gdyż w bibliografii wykazano jedynie trzy wykorzystane tytuły. Na uznanie zasługuje przeprowadzenie przez Autora wywiadów z żyjącymi uczestnikami, co niewątpliwie wzbogaca narrację i poszerza perspektywę badawczą. Trzeba jednak stwierdzić, że wykorzystana baza źródłowa – mimo pozornego zróżnicowania – ma charakter wybiórczy i nie wykorzystuje pełni dostępnych możliwości badawczych. Można odnieść wrażenie, że większość archiwaliów pochodzi z Muzeum Powstania Warszawskiego, a wymienienie pozostałych placówek (z wyjątkiem IPN) służyło jedynie rozbudowie aparatu krytycznego. Książka budzi zastrzeżenia również w odniesieniu do wykorzystanej literatury. Autor sięga po różnorodne materiały jedynie w krótkim rozdziale dotyczącym udziału Słowaków w powstaniu warszawskim, ale nawet tam podstawą pozostaje opracowanie źródłowe pod redakcją Ciągwy i Szpernogi z 1994 roku. W dwóch wcześniejszych rozdziałach autor rzadko korzysta z najważniejszych, przez co pomija wiele kluczowych zagadnień, a kontrowersyjne twierdzenia podpiera literaturą traktującą dane tematy jedynie pobocznie. Przykładem jest wykorzystanie pracy Bartosza Nowożyckiego Zgrupowanie AK „Radosław" (Warszawa 2014) – autor powołuje się na nią w odniesieniu do szerokiego spektrum zagadnień: od operacji „Burza" i oceny sił niemieckich oraz sowieckich w lipcu 1944 roku, po ustalenia dotyczące liczebności i przebiegu walk samego Zgrupowania „Radosław".

Jak już wskazano, z metodologicznego punktu widzenia wątpliwości budzi umieszczenie w publikacji bardzo obszernego rozdziału na temat polsko-słowackiej współpracy w czasie II wojny światowej. Dodatkowo, ze względu na wykorzystane źródła i literaturę, ma on charakter wybiórczy i nie stanowi syn-

2021; *Rozkazy dowództwa Powstania Warszawskiego*, t. 1, cz. 2: *3 września – 4 października 1944 r.*, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2023, t. 1, cz. 2.

tetycznego ujęcia tematu. Zaskakuje brak odniesienia do całego szeregu prac na temat stosunków polsko-słowackich w czasie II wojny światowej, w tym chociażby monografii Andrzeja Koniecznego *Pozor, pozor Katowice. Legion czechosłowacki w Polsce* (Katowice 1986), która, choć już przestarzała, pozostaje jedynym z nielicznych opracowań monograficznych poświęconych Legionowi Czechosłowackiemu w Polsce, któremu w książce jest poświęcony jeden podrozdział. Pominięcie tej publikacji a także wielu innych powoduje, że praca ma charakter selektywny. W konsekwencji w książce nie pojawiają się ustalenia obecne w takich pracach, jak: monografia Dušana Segeša, *Partnerzy czy petenci? Słowacy i Słowacka w polityce rządu RP na obczyźnie* (Gdańsk 2012), artykuły Janusza Berhauzena, *Stosunki polsko-słowackie w latach 1938–1947* („Przegląd Historyczny" z 1975, nr 3) i Martina Lacki, *Armia słowacka we wschodniej Polsce w 1941 roku* („Pamięć i Sprawiedliwość" z 2003, nr 1).

Przytoczone przykłady wskazują na częściową nieznajomość literatury przedmiotu oraz deficyty warsztatowe. To właśnie prawdopodobnie skłoniło autora do błędnego zaklasyfikowania w bibliografii różnorodnych publikacji – od monografii źródłowych, przez opracowania monograficzne, po artykuły naukowe i popularnonaukowe – jako jednego rodzaju źródeł drukowanych. Kolejnym uchybieniem jest nieprecyzyjne cytowanie w aparacie krytycznym, co ilustruje przypadek pracy *Armia Krajowa* (red. A. Chmielarz et al., Warszawa 2010. W rzeczywistości jest to praca A. Chmielarz, G. Jasiński, Armia Krajowa 1939–1945, Warszawa 2011). Takie podejście podważa rzetelność aparatu naukowego pracy i – zwłaszcza w dobie współczesnych możliwości technicznych – budzi uzasadnione pytania. W konsekwencji, mimo wykorzystania części wartościowych materiałów, podstawa heurystyczna monografii jest niewystarczająca i nie pozwala na pełne, a tym bardziej pogłębione opracowanie podjętego tematu. W połączeniu z wcześniej wskazanymi problemami konstrukcyjnymi prowadzi to do konkluzji, że praca nie realizuje w pełni założeń wynikających z jej tytułu.

Analizę poszczególnych części pracy warto rozpocząć od wskazania istotnej sprzeczności interpretacyjnej. Pierwszy rozdział, poświęcony polsko-słowackiej współpracy w czasie II wojny światowej, rozpoczyna się od omówienia udziału ponad 50 tys. żołnierzy słowackich w niemieckim ataku na Rzeczpospolitą we wrześniu 1939 r. Powstaje zatem pytanie, na czym w tym ujęciu

miała polegać tytułowa „współpraca"? W kolejnych akapitach Autor omawia sytuację w Polsce i na Słowacji w czasie II wojny światowej. Czyni to w sposób wybiórczy i fragmentaryczny, przez co narracja ma charakter niespójny i niepełny, a miejscami prowadzi do ujęć ahistorycznych. Przykładem tego może być chociażby pobieżne omówienie na s. 26 okupacji sowieckiej ziem polskich od września 1939 r. do czerwca 1941 r., a następnie powrót do tego wątku dopiero przy okazji zerwania stosunków dyplomatycznych w kwietniu 1943 r. Autor pomija przy tym takie wydarzenia, jak przywrócenie stosunków dyplomatycznych latem 1941 r. po agresji niemieckiej na Związek Sowiecki, utworzenie Armii Andersa oraz choćby zdawkowe omówienie relacji między obu państwami w latach 1941–1943.

Następnie, na s. 27. po lakonicznym odnotowaniu funkcjonowania Polskiego Państwa Podziemnego oraz struktur Służby Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej, Autor przechodzi do omówienia akcji „Burza". Pomijając kwestię użytej terminologii (akcja czy operacja[3]), nie przedstawia on ani jej genezy, ani podstawowych założeń, co uniemożliwia właściwe zrozumienie dalszej narracji i czyni ją oderwaną od głównego tematu pracy. Autor nie wspomina m.in. o tym, że zasadniczym celem Armii Krajowej było przygotowanie powstania powszechnego, którego koncepcja powstała już w 1940 r.[4] Nie uwzględnia również faktu przejęcia inicjatywy operacyjnej przez Armię Czerwoną jesienią 1943 r., co stanowiło bezpośrednią przyczynę rezygnacji z planu powstania powszechnego i przejścia do działań zbrojnych o charakterze lokalnym, realizowanych w ramach operacji „Burza". W pracy pominięto również kwestię wydania rozkazu realizacji przez dowódcę AK z dnia 20 listopada 1943 roku oraz jego uzupełnienia przez Rząd RP na uchodźstwie z 18 lutego 1944 roku. Ponadto, wbrew twierdzeniom autora (s. 28), z planu wyłączono nie tylko Warszawę, lecz także inne duże ośrodki miejskie. Powyższe braki sprawiają, że logika wywodu jest w wielu miejscach zaburzona.

W dalszej części rozdziału omawia przyczyny i przebieg słowackiego powstania narodowego. O udziale Polaków wspomina zaledwie w jednym zdaniu,

---

[3] Zob. więcej: *Operacja „Burza" i Powstanie Warszawskie 1944*, red. K. Komorowski, Rytm, Warszawa 2004. Passim.

[4] M. Ney-Krwawicz, *Organizacja prac nad powstaniem powszechnym w kraju w Sztabie Naczelnego Wodza na obczyźnie. Zarys problemu*, „Kwartalnik Historyczny", 1995, nr 3-4, s. 197–208.

mówiącym o tym, że wraz z Francuzami stanowili znaczną grupę (s. 30). Dziwi tak lakoniczne potraktowanie tematu, zwłaszcza w kontekście tytułu rozdziału oraz istniejącej literatury poświęconej temu zagadnieniu[5]. W kolejnej części Juraj Kasarda przedstawia podstawowe informacje o Legionie Czechów i Słowaków, o działalności Słowackiego Komitetu Narodowego oraz genezie 535 plutonu. Zastanawia jednak to, dlaczego Autor pominął całkowicie wątek kształtowania się relacji polsko-słowackich w czasie wojny. Warto zaznaczyć, że kwestia słowacka przez całą wojnę stanowiła ważny element polskiej polityki zagranicznej. Świadczą o tym m.in analizy przygotowywane dla rządu emigracyjnego przez polskich dyplomatów i urzędników MSZ, z których przebijała się konstatacja, że odrębność słowacka nie jest jedynie wytworem polityki niemieckiej z 1939 r., lecz zjawiskiem głębszym, związanym z dojrzewaniem nowoczesnej świadomości narodowej Słowaków oraz kryzysem idei czechosłowakizmu.

Słowacja była postrzegana jako istotny element przyszłego ładu środkowoeuropejskiego, zwłaszcza w kontekście rozważań federacyjnych i konfederacyjnych, które były żywo obecne w środowiskach emigracyjnych. Nie chodziło wyłącznie o ocenę bieżącej polityki Bratysławy, lecz również o pytanie, czy po wojnie Słowacy będą dążyć do odbudowy wspólnego państwa z Czechami, czy też będą domagać się zachowania własnej państwowości. Ważnym elementem tych relacji były także nieoficjalne kontakty polityczne i konspiracyjne, które współistniały z formalnym stanem wojny między Polską a Republiką Słowacką. Mimo oficjalnego udziału państwa słowackiego w obozie niemieckim, istniały kanały porozumienia między Polakami a częścią słowackich elit politycznych, o czym Autor nie wspomina. Chodzi tu przy tym zwłaszcza o środowisko skupione wokół Karola Sidora. Kontakty te dotyczyły nie tylko rozważań nad przyszłym układem Europy Środkowej i możliwymi formami federacyjnego związku Polski, Słowacji i ziem czeskich, ale miały także wymiar praktyczny. Przejawiało się to m.in. w pomocy udzielanej polskim kurierom, w ułatwianiu łączności konspiracyjnej oraz w utrzymywaniu roboczych relacji nawet z osobami związanymi z oficjalnymi strukturami państwa słowackiego[6].

[5] S. Okęcki, *Udział Polaków w słowackim powstaniu narodowym 1944 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny" 1974, nr 4, s. 159–187.

[6] D. Segeš, *Partnerzy czy petenci? Słowacy i Słowacka w polityce rządu RP na obczyźnie*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2012, *passim*.

W kolejnym rozdziale skala uproszczeń, nieścisłości, zaburzeń ciągu przyczynowo-skutkowego i chronologii, a także niefortunnych sformułowań, jest na tyle duża, że trudno ją usprawiedliwić jedynie przeoczeniami. Powodem jest przede wszystkim niepełne wykorzystanie literatury przedmiotu i oparcie się na wyrywkowych opracowaniach. W niektórych przypadkach – jak się wydaje – zawinił niedoskonały przekład. Tylko na jednej stronie (s. 49) czytamy: „Warszawa podczas przygotowań została podzielona przez dowództwo AK na kilka obwodów, z których następnie wydzielono rejony. W ich skład wchodziły również części podmiejskie". Tymczasem struktura konspiracyjna w rejonie Warszawy kształtowała się już począwszy od 1939 r., zmieniając nazwy, kryptonimy oraz podległości. 22 lipca 1944 r. Okręg Warszawa AK został wydzielony z Obszaru Warszawskiego, a następnie podporządkowany bezpośrednio Komendzie Głównej AK[7]. Składał się z ośmiu obwodów, w których skład wchodziły rejony. Rejony podmiejskie były wyłącznie w Obwodzie XXVII Powiat Warszawski. W książce natrafiamy również na taki fragment: „Pluton był najmniejszą jednostką AK i miał się składać z 60 żołnierzy". W rzeczywistości pluton nie stanowił najmniejszej struktury organizacyjnej, lecz był strukturą wyższego rzędu, dzielącą się na mniejsze pododdziały: drużyny i sekcje. Ponadto w ówczesnej nomenklaturze rozróżniano plutony pełne, liczące około 60 osób oraz plutony szkieletowe – od 20 do 30 żołnierzy[8]. Kolejnym przykładem może być zdanie: „Z dziennika 9 Armii wynika, że liczono się nawet z potencjalnym sabotażem". Tu z kolei należy podkreślić, że liczono się raczej z wystąpieniem zbrojnym. W rezultacie tego typu potknięć i niedoskonałości czytelnik otrzymuje obraz wydarzeń w wielu miejscach uproszczony, a niekiedy również niespójny i nielogiczny. Dobrym przykładem jest opis wydarzeń z 27 i 28 lipca (s. 50). Autor słusznie wskazuje, że 27 lipca gubernator Ludwik Fischer wezwał 100 tys. mieszkańców Warszawy do budowy umocnień na przedpolach miasta, co płk dypl. Antoni Chruściel miał porównać do działań znanych z likwidacji getta warszawskiego. Pomijając zasadność tego porównania oraz brak jego udokumentowania poprzez odniesienie się do źródła, Autor nie wspomina ani słowem o wprowadzeniu wówczas w Okręgu Warszawskim AK stanu alarmo-

[7] J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski Armii Krajowej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992, s. 394.

[8] *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 3, *Armia Krajowa*, Adiutor/ Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, Warszawa–Londyn 1999, s. 676.

wego do powstania. Jednocześnie w kolejnym akapicie stwierdza, że 28 lipca stan gotowości został odwołany, nie wyjaśniając wcześniej okoliczności jego wprowadzenia, co prowadzi do zaburzenia ciągu przyczynowo-skutkowego.

Poza tym, w rozdziale tym nagromadziło się sporo błędów faktograficznych, które potęgują złe wrażenie z jego lektury. Przykładem niech będzie stwierdzenie: „Armia niemiecka, która pierwotnie liczyła 10–12 tys. Żołnierzy…" (s. 53). Tymczasem na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. Warszawa była rejonem umocnionym, władzę w nim sprawował podległy dowództwu niemieckiej 9 Armii komendant wojenny, współpracujący z miejscowym SS und Polizeiführerem im Distrikt Warschau oraz władzami cywilnymi. Ponadto w mieście działały organy 225 Wyższej Komendantury Polowej wojska XXXIX Korpusu Pancernego i 6 Floty Powietrznej oraz liczni urzędnicy niemieccy przeszkoleni i uzbrojeni w broń długą. Łącznie siły te były o wiele liczniejsze niż podaje Autor, a ponadto wyposażone w broń pancerną, artylerię i lotnictwo, co zostało niedopowiedziane, a ma wpływ na ocenę stosunku sił[9]. Autor dalej pisze: „Powstanie bardzo szybko zakończyło się na Pradze, następnie upadła Wola, a później 2 września, Stare Miasto" (s. 53). Nie precyzuje przy tym, kiedy dokładnie powstańcy na Pradze zaprzestali działań i przeszli do konspiracji, zapomina również wspomnieć o upadku Ochoty, w której do końca pierwszej dekady broniły się dwie reduty[10]. Na kolejnej stronie natomiast odnajdujemy takie oto zdanie: „23 września upadł Czerniaków, następnie Żoliborz i Mokotów." (s. 54). W rzeczywistości obrona Czerniakowa zakończyła się faktycznie 23 września, następnie zaprzestano walk na Mokotowie – 27 września, a dopiero 30 września na Żoliborzu[11]. Nagromadzenie tego typu nieścisłości i błędów faktograficznych wraz z nieporadnościami językowymi utrudniającymi odbiór tekstu czyni go trudno zrozumiałym i nieprecyzyjnym.

Zasadniczy rozdział pracy dotyczący udziału 535 plutonu w Powstaniu Warszawskim nie przekracza kilkunastu stron, gdyż *de facto* jest poprzedzony zwięzłym wprowadzeniem, a także uzupełniony takimi podrozdziałami jak:

---

9 *Komendantura Wehrmachtu Warszawa i Grupa Korpuśna von dem Bach, cz. 1 8 marca – 7 sierpnia*, t. 1, *Źródła niemieckie do Powstania Warszawskiego*, oprac. N. Bączyk, P. Brudek, A. Chmielarz, G. Jasiński, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2024, s. 23- 60. Zob. także: *Polskie Siły Zbrojne…*, s. 687.

10 J. Wroniszewski, *Ochota 1939–1945*, Warszawa 1976, *passim*.

11 G. Jasiński, *Żoliborz 1944*, AJAKS, Pruszków 2008, *passim*.

Kobiety 535 plutonu, *535 pluton w prasie powstańczej, Mirosław Iringh – dowódca 535 plutonu* oraz *Upamiętnienie udziału Słowaków w powstaniu warszawskim – pamięć historyczna*. W znakomitej części powiela on ustalenia funkcjonujące w literaturze przedmiotu, a przede wszystkim pochodzące ze wspomnianej już pracy źródłowej z 1994 r., opracowanej przez Józefa Ciągwę i Jana Szpernogę. Trudno zatem doszukać się wielu dodatkowych ustaleń, szczegółów, zestawień czy analiz. Co więcej, wydaje się, że liczący 69 stron wybór źródeł jest dla czytelnika i badacza w tym zakresie bardziej przejrzysty i zrozumiały, aniżeli recenzowana książka. Poza tym praca zawiera zestawienia osobowe, które nie zostały wykorzystane przez Autora, a szkoda, gdyż one uwidaczniają najlepiej brak spójności organizacyjnej plutonu podczas powstania i odnoszą się do konkretnych osób. Ponadto w omawianym rozdziale są widoczne wszystkie niedoskonałości, o których była mowa wcześniej. Razi przede wszystkim brak precyzyjnego języka stanowiącego immanentną cechę pracy naukowej. Przykładem tego są chociażby pierwsze dwa zdania o działalności bojowej plutonu: „Niemcy byli co prawda zaskoczeni wybuchem powstania, ale w niektórych miejscach stawili znaczący opór. Samym powstańcom udało się jednak zdobyć wiele ustalonych wcześniej punktów" (s. 88). Tymczasem już na s. 49 Autor pisał: „[…] Niemcy w drugiej połowie lipca 1944 r. zauważyli wzrost aktywności podziemia. Z Dziennika 9 Armii wynika, że liczono się nawet z potencjalnym sabotażem", a z kolei na s. 57 podawał: „Niemieckie jednostki policyjne już od dłuższego czasu liczyły się z możliwością polskiej akcji zbrojnej […]." Mamy tu do czynienia z wyraźną sprzecznością – Autor jednocześnie sugeruje niemieckie zaskoczenie i wcześniejszą świadomość możliwości polskiego wystąpienia zbrojnego. Równie nieprecyzyjne pozostaje stwierdzenie o „znaczącym oporze", które nie pozwala ustalić, czy chodzi o skuteczną obronę obiektów, czasowe powstrzymanie ataku, czy też opór ostatecznie przełamany. Autor nie precyzuje również, które konkretnie punkty bronione przez Niemców zostały ostatecznie zdobyte przez powstańców. Przypomnę tylko, że w wyniku działań 1 sierpnia powstańcy nie przejęli niemal żadnych ważnych z militarnego punktu widzenia obiektów obsadzonych przez Niemców. Nie zdobyto obu lotnisk ani żadnej przeprawy mostowej, a straty w uderzeniach na te przedmioty walki dochodziły do kilkudziesięciu procent w zabitych, zaginionych i rannych[12]. Co

[12] A. Borkiewicz, *Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej*, wyd. 4

więcej, w całej Warszawie, wskutek niezrealizowania celów, poniesionych strat i braku amunicji, część oddziałów z Ochoty, Żoliborza, Woli, a następnie Mokotowa opuściła miasto, by przeorganizować się, dozbroić i czekać na dalsze rozkazy. Na Pradze powstańcy przeszli do konspiracji[13].

Z kolei niepowodzenie ataku jednej z drużyn plutonu na Belweder, Autor podsumowuje stwierdzeniem (s. 89), że z 24 członków w trakcie ataku zabitych zostało ośmiu. Następnie odnosi się do innych danych, zawartych w publikacji Stanisława Okęckiego i Mieczysława Juchniewicza, mówiącej o 18 poległych z 24 obecnych[14]. Przychyla się przy tym do pierwszej wersji, gdyż ona pochodzi ze wspomnień dowódcy plutonu. W literaturze dostępne są również inne dane, wskazujące na rozbieżności w relacjach, a pochodzące z innego wywiadu z dowódcą 535 plutonu: „Pluton miał wyznaczony cel: zdobycie Belwederu. Do natarcia ruszyło tam jednak tylko 24 żołnierzy. Wróciło zaledwie siedmiu[15]". Mamy zatem do czynienia co najmniej z trzema różnymi wersjami, w tym dwiema wynikającymi z zeznań dowódcy plutonu i to znacząco od siebie różnymi. W tym kontekście przedstawione rozważania nabierają zupełnie innego znaczenia i daleko im do precyzji oraz naukowego obiektywizmu. W pozostałej części rozdziału Autor odnotowuje w większości znane informacje o działaniach plutonu w powstaniu, nie siląc się na pogłębioną ich analizę czy próbę ustalenia szczegółów dotyczących bohaterów, o których pisze w książce.

Osobną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę są zasygnalizowane już wcześniej wątpliwości dotyczące jakości przekładu dokonanego przez Michała Rozenberga. Jest to jednak o tyle trudne do jednoznacznej oceny, że nie mamy wglądu do oryginału pracy. Niemniej zarówno pod względem stylistycznym, jak również pod względem logiki i precyzji wywodu oraz stosowanej terminologii w książce występują liczne niedoskonałości. Niech świadczy o tym garść przykładów: pierwszy – „Mimo trwającej okupacji niemieckiej jeszcze przed rozpoczęciem walk utworzyły się organizacje oporu" (s. 47) – sformułowanie

uzupełnione i poprawione, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 191–230.

13 *Obwód VI Praga Okręgu Warszawa AK w powstaniu warszawskim – wybór dokumentów*, oprac. R. Stróżyk, IPN, Warszawa 2024.

14 S. Okęcki, M. Juchniewicz, *Nie dzieliły ich Tatry*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1983, s. 116.

15 *Rozmowa z porucznikiem Iringhiem*, „Za Wolność i Lud" 1972, nr 39, s. 10.

to jest nie tylko zbyt ogólne, ale również merytorycznie mylące. Organizacje oporu nie „utworzyły się przed rozpoczęciem walk", lecz funkcjonowały nieprzerwanie od początku okupacji niemieckiej, stanowiąc instytucjonalną podstawę Polskiego Państwa Podziemnego. W szczególności Armia Krajowa, odpowiedzialna za przygotowanie i przeprowadzenie powstania, była efektem ewolucji struktur konspiracyjnych, a nie tworem powstałym bezpośrednio przed jego wybuchem. Takie ujęcie zaciera ciągłość organizacyjną i prowadzi do uproszczonego obrazu genezy powstania; drugi – „Decyzja o przystąpieniu do walk zaskoczyła ZSRS i aliantów. Zastanawiano się, kto powinien pomóc powstańców. W efekcie Warszawa, jako sowiecka strefa wpływów, przypadła do obrony Rosji" (s. 52) – tu można mieć poważne wątpliwości co do zasadności stwierdzenia, że decyzja o wybuchu powstania „zaskoczyła" zarówno Związek Radziecki, jak i aliantów. W historiografii wskazuje się bowiem, że zarówno strona sowiecka, jak i zachodni alianci dysponowali informacjami o napiętej sytuacji w Warszawie i możliwości wystąpienia zbrojnego. Jeszcze większe zastrzeżenia budzi sugestia, jakoby „zastanawiano się, kto powinien pomóc powstańcom", gdyż w rzeczywistości problem nie polegał na braku decyzji, lecz na braku realnej woli politycznej i ograniczeniach operacyjnych, zwłaszcza po stronie Związku Radzieckiego. Sformułowanie to upraszcza złożoną sytuację dyplomatyczną i militarną do poziomu nieuzasadnionej ogólnikowości; wreszcie trzeci – „Niezwykle ważnym elementem pozamilitarnego wsparcia powstania było pozyskanie broni i amunicji" (s. 78) – to oczywiste, że wymienione działania należały bezpośrednio do sfery aktywności militarnej i logistyki bojowej.

Warto odnotować, że książka kończy się dwoma szkicami sytuacyjnymi i licznymi zdjęciami. Jest to jej wartościowa część. Należy jednak zauważyć, że zamieszczone szkice mają charakter ogólny i dotyczą walk na Czerniakowie. Na żadnym z nich nie są wskazane cele ani dyslokacja, ani też walki plutonu 535.

Podsumowując, recenzowana publikacja podejmuje interesujący i rzadko analizowany temat udziału Słowaków w powstaniu warszawskim. Głównym jej mankamentem jest niewłaściwe rozłożenie akcentów: dominują w niej rozbudowane, lecz merytorycznie słabsze partie wprowadzające, kosztem właściwej analizy problemu. Ponadto książkę obciążają liczne nieścisłości faktograficzne, wybiórcze wykorzystanie źródeł oraz błędy warsztatowe, co znacząco obniża

jej wartość poznawczą. W obecnym kształcie praca jedynie w niewielkim stopniu poszerza stan wiedzy i wymaga gruntownej rewizji oraz pogłębienia, aby mogła zostać uznana za pełnowartościowe opracowanie monograficzne.

BIBLIOGRAFIA

Armia Krajowa 1939-1945, red. A. Chmielarz et al., Wojskowe Centrum Edukacji, Warszawa 2011.

Borkiewicz A., *Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej*, wyd. 4 uzupełnione i poprawione, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2018.

Gozdawa-Gołębiowski J., *Obszar Warszawski Armii Krajowej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992, s. 394.

Jasiński G., *Powstanie warszawskie w badaniach historycznych. Stan i perspektywy*, [w:] *Polska historiografia wojskowa. Stam badań i perspektywy*, red. H. Ćwięk, M. Siewier, Wydawnictwo Adam Marszałek, Częstochowa 2022, 79-96.

Jasiński G., *Żoliborz 1944*, AJAKS, Pruszków 2008.

Komendantura Wehrmachtu Warszawa i Grupa Korpuśna von dem Bach, cz. 1 8 marca – 7 sierpnia, t. 1, *Źródła niemieckie do Powstania Warszawskiego*, oprac. N. Bączyk, P. Brudek, A. Chmielarz, G. Jasiński, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiwgo, Warszawa 2024.

Konieczny A., *Pozor, pozor Katowice. Legion czechosłowacki w Polsce,* Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1986.

Meldunki sytuacyjne „Montera" z powstania warszawskiego, oprac. J. Kirchmayer, współprac. A. Skarżyński, „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z Okresu II Wojny Światowej" 1959, t. 3, s. 100–180.

Ney-Krwawicz M., *Organizacja prac nad powstaniem powszechnym w kraju w Sztabie Naczelnego Wodza na obczyźnie. Zarys problemu*, „Kwartalnik Historyczny", 1995, nr 3-4, s. 197–208.

Nowożycki B. Zgrupowanie AK „Radosław", Rytm, Warszawa 2014.

Obwód VI Praga Okręgu Warszawa AK w powstaniu warszawskim – wybór dokumentów, oprac. R. Stróżyk, IPN, Warszawa 2024.

Okęcki S., Juchniewicz M., *Nie dzieliły ich Tatry*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1983.

Okęcki S., *Udział Polaków w słowackim powstaniu narodowym 1944 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny" 1974, nr 4, s. 159–187.

Operacja „Burza" i Powstanie Warszawskie 1944, red. K. Komorowski, Rytm, Warszawa 2004.

Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej, t. 3, *Armia Krajowa*, Adiutor/ Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, Warszawa–Londyn 1999.

Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów, red. P. Matusak, t. 1-6, Agencja Wydawnicza Egros, Warszawa 1997–2004.

Rozkazy dowództwa Powstania Warszawskiego, t. 1, cz. 2: *3 września – 4 października 1944 r.*, red. K. Utracka, R. Brodacki, A. Chmielarz, G. Jasiński, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2023.

Rozkazy dowództwa Powstania Warszawskiego, t. 1, część 1: *10 czerwca – 2 września 1944 r.*, red. K. Utracka, R. Brodacki, A. Chmielarz, G. Jasiński, Wydawnictwo Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2021.

Rozmowa z porucznikiem Iringhiem, „Za Wolność i Lud" 1972, nr 39, s. 10.

Šegeš D., *Partnerzy czy petenci? Słowacy i Słowacka w polityce rządu RP na obczyźnie*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2012.

Wroniszewski J., *Ochota 1939–1945*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1976.

SUMMARY

According to Grzegorz Jasiński Juraj Kasarda's monograph, *Udział Słowaków w Powstaniu Warszawskim* (2025) [The participation of Slovaks in the Warsaw Uprising], explores the role of Slovaks, particularly the 535th Platoon, in the 1944 Warsaw Uprising. Reviewer Grzegorz Jasiński argues the book suffers from a significant structural imbalance, as introductory chapters dominate the text at the expense of the primary research topic. Methodologically, the work is criticized as a compilation of loosely related threads rather than a cohesive academic analysis. While the book addresses an important topic and includes valuable photographs, its scholarly value is deemed limited in its current form. Ultimately, the reviewer concludes that the work requires a comprehensive revision to meet rigorous academic standards.

Joanna Goszczyńska: *Kontury słowackiego modernizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO Spółka z o. o., 2025, 198 s. ISBN 978-83-7963-272-5, ISBN 978-83-7963-273-2 (e-book)

Významná slovakistka a bohemistka prof. dr hab. Joanna Goszczyńska sa vo svojom doterajšom literárnovednom výskume venovala kľúčovým otázkam kultúry a literatúry 19. a 20. storočia. Jej monografické práce *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia* (2001, slovenský preklad 2003), *Slávni a zabudnutí. Štúdie z českej a slovenskej literatúry* (2004), *Synovia Slova. Mesianistické myslenie v slovenskej literatúre* (2008), *Veľké spory malého národa* (2015, slovenský preklad 2025) sa stali rešpektovanou súčasťou literárno-historického poznania na Slovensku a predstavujú ojedinelý prínos aj z hľadiska zahraničnej literárnovednej slovakistiky.

Najnovšia monografia prof. Goszczyńskej *Kontúry slovenského modernizmu* (*Kontury słowackiego modernizmu*, Varšava 2025) svojím názvom odkazuje na zásadnú publikáciu Oskára Čepana o naturizme z roku 1977, hoci – ako sa autorka zmieňuje v úvode i v niektorých kapitolách – s jeho koncepciou naturizmu sa nestotožňuje. Na viacerých miestach monografie oprávnene polemizuje so zbytočnou literárno-historickou „atomizáciou" slovenskej literatúry prvej polovice 20. storočia na rôzne smery a tendencie. Alternatívou, s ktorou korešponduje aj aktuálny slovenský literárno-historický výskum, je sústredenie pozornosti na podoby modernizmu a avantgárd. Predmetom záujmu prof. Goszczyńskej sa preto v monografii stáva primárne poetika modernizmu v slovenskej próze prvej polovice 20. storočia, priblížená prostredníctvom vybraných aspektov (autorov, diel, tém, motívov). Vznikol tak slovenský „pendant" k predchádzajúcej autorkinej knihe *Temná tvár českej literatúry. Kolotoč modernizmu* (*Mroczne oblicze czeskiej literatury. Karuzela modernizmu*, 2021).

Kľúčové výskumné otázky monografie vyjadrujú už názvy jednotlivých kapitol, pričom ich radenie voľne sleduje literárno-historickú chronológiu.

Kapitola, sústredená na interpretačnú analýzu novely *Aurelove Vianoce* (1908) od Ivana Galla (vl. m. Ján Halla), má názov Čo a ako budovať na starých základoch? s podtitulom Škandinávske impulzy v próze Slovenskej moderny. Pri predstavení kontextov odkazuje na relevantný výskum obdobia (najmä Michal Gáfrik, Dana Hučková, sčasti Tomáš Horváth, z poľských bádateľov Jacek Kolbuszewski a ďalší). V súlade s kľúčovým výskumným zámerom (ukázať orientáciu slovenskej moderny aj na iné než len na domáce literárne zdroje) kapitola precizuje kontakty autorov so zahraničnými (severskými i slovanskými) literatúrami. V prípade Gallovej prózy ukazuje motivické paralely, ale aj odlišnosti v porovnaní s románom Knuta Hamsuna (1859 – 1952) *Hlad* (1890).

Kapitola s názvom *Sloboda alebo deštrukcia* situuje prvý román Gejzu Vámoša *Atómy Boha* (1928) do súvislostí s maladickým diskurzom vo svetovom filozofickom myslení a literatúre (Friedrich Nietzsche, Emil Cioran, Ladislav Klíma, Roland Barthes, Susan Sonntag, Anatole Broyard a ďalší). Autorka odkazuje tiež na doterajší literánohistorický výskum Vámošovej tvorby na Slovensku (Daniel Okáli, Ján Števček, Dagmar Garay Kročanová, Tomáš Horváth, Vladimír Barborík a ďalší), avšak podnetne ho rozširuje o nové práce (najmä viaceré príspevky v zborníku *Fragmenty dyskursu maladycznego* editorov Macieja Ganczara, Irenea Gielatu a Moniky Ładoń, 2019, tiež výskum Małgorzaty Okupnik, 2018, a ďalších), vďaka ktorým sa ukazuje produktívnosť „lekárskej" línie pri interpretácii Vámošovho románu (úloha medicíny, lekára, choroba a jej priebeh, chorobou poznačené „škaredé" telo, metafory vzbury a boja). Veľmi zaujímavé je upozornenie na fragment ako výraz limitov komunikovateľnosti, napríklad v situácii ohrozenia. Autorka v záverečnom *Post scriptum* ku kapitole konštatuje, že choroba vo Vámošovom románe nie je len témou, ale implikuje celý rad existenciálnych otázok, ktoré sa otvárajú v epoche (a literatúre) modernizmu.

Kapitola Na prahu nového sveta. Koniec vojny – začiatok vojny o dušu (z perspektívy Jána Hrušovského) interpretačnou analýzou románu *Peter Pavel na prahu nového sveta* (1930) implikuje dôsledky prvej svetovej vojny a rozpadu monarchie ako momentov zásadného zlomu v rámci modernizmu – politickú a ideovú radikalizáciu jednotlivcov a más, kolektívne i individuálne traumy, ale aj mesianistické a utopické predstavy (ku ktorým sa napokon utieka Hrušovského prota-

gonista; prof. Goszczyńska i z tohto dôvodu román situuje do vizionársko-mesianistickej línie expresionizmu). Kapitola opäť odkazuje na široký medzinárodný výskum „Veľkej vojny" a upozorňuje na frekventované motívy súvisiace s vojnou aj u ďalších prozaikov (Jozef Cíger Hronský, František Švantner, Čestmír Jeřábek, Henri Barbusse). Podobne ako v predchádzajúcich kapitolách sa autorka sústreďuje na protagonistu, s cieľom ukázať nielen traumu a rozklad istôt, ale predovšetkým „vojnu o dušu" (ktorá je zároveň zápasom o budúcnosť), odohrávajúcu sa v atmosfére násilia, ničenia a barbarstva. Ukazuje, akým spôsobom Hrušovský deheroizuje postavu vojaka a demýtizuje vojnovú skúsenosť. Všíma si takisto, ako autor využíva postupy populárnej literatúry.

V úvode štvrtej kapitoly *Pasca naturizmu (prípad František Švantner)* sa autorka vracia ku koncepčným a metodologickým otázkam vo výskume literatúry, konkrétne k monolitným výkladom literatúry i „zabetónovaniu" niektorých pojmov (s. 84, s odvolaním sa na výraz Anny Łebkowskej, 2023), čo možno vztiahnuť aj na naturizmus. Prof. Goszczyńska v krátkosti približuje nielen slovenský výskum naturizmu (najmä Oskár Čepan, Milan Šútovec, Jana Kuzmíková), ale aj erudovane sumarizuje Švantnerov autorský vývoj, pričom upozorňuje na aspekty popierajúce jeho zaraďovanie k naturizmu. Uvádza príklady a argumenty, ktoré väčšmi potvrdzujú paralely Švantnerovej tvorby z tridsiatych a začiatku štyridsiatych rokov s („čiernym") expresionizmom, respektíve umožňujú vnímať jeho dielo v rámci široko chápaného modernizmu. Z hľadiska medziliterárnych vzťahov rozvíja zmienky o afinitách Švantnerovej tvorby s dielami E. A. Poe a K. Hamsuna. Pozornosť venuje najmä kriminálno-detektívnym zápletkám a halucinačno-delirickému prežívaniu postáv, ktoré odkazujú aj na žánre hororu a fantastiky (poukázali na ne napríklad J. Kuzmíková, T. Horváth a R. Majerek), všíma si aj hovorovo-ľudovú štylizáciu rozprávania. Do explikácie je zaradené *Intermezzo*, v ktorom sa autorka vracia k Švantnerovým úvahám o povahe a funkcii umenia (podobné morfiu). Túto časť autorka v argumentácii prepája s poukázaním na Švantnerovu schopnosť zobraziť násilné, brutálne, zvieracie prejavy. Cituje názor J. Števčeka o expresionistickej povahe Švantnerovej tvorby, vzápätí však prináša argumentáciu v prospech post-gotických súvislostí (špecifické priestorové atribúty a transgresia hraníc, škála postáv, evokácia hrôzy, narúšanie racionálnych

motivácií, rozpad subjektu a iné; v tejto súvislosti možno uviesť tiež autorkin predchádzajúci výskum o vzťahu modernizmu a goticizmu v štúdii o L. Klímovi, 2013). Švantnerova tvorba teda podľa prof. Goszczyńskej jednoznačne presahuje rámce naturizmu – filtruje nielen dobové súvislosti, ale fascinujúcim umeleckým spôsobom poukazuje na znepokojujúce aspekty reality a hroziaci rozklad (s. 110).

Kapitola *Metaforický vampirizmus ženských postáv medzivojnovej slovenskej prózy (Hrušovský, Švantner)* čerpá z výskumu Marie Janion (1989), Erberta Petoia (1991), Barbary Zwolińskej (2002) a ďalších autorov. Zásadným spôsobom tak rozširuje predovšetkým Števčekovu analýzu Hrušovského románu *Muž s protézou* (1925). Prof. Goszczyńska uvádza európske folklórne a literárne súvislosti motívov vlka/vlkolaka, vampíra a ženy-vampírky, pričom upozorňuje nielen na akcentáciu hrôzu, ale aj na estetizujúce prístupy. Okrem postavy Míny v spomenutom Hrušovského diele približuje tiež postavu Zuny vo Švantnerovom románe *Nevesta hôľ* (1946). Vo svojej interpretácii ukazuje, akým spôsobom sa v tvorbe oboch autorov reinterpretujú modernistické témy sexuality a obava z jej deštruktívnych dôsledkov.

Návratom k dielu Jozefa Cígera Hronského je kapitola *Veľká hra pisára Gráča (Jozef Cíger Hronský: Pisár Gráč)* zameraná na analýzu románu z roku 1940. Zatiaľ čo v predchádzajúcej štúdii ho autorka interpretovala s dôrazom na kategóriu groteskno-sti v súvislostiach s expresionizmom, v monografii ho invenčne zasadzuje do kontextu antropológie literatúry (inšpirovaná štúdiou Ryszarda Nycza, 2023), teda analýzy literárneho diela v antropologicko-kultúrnom kontexte, s pozornosťou upriamenou na miesta „nezámernosti" textu (s. 140, s odvolaním sa na J. Mukařovského). Prof. Goszczyńska upriamuje pozornosť na to, ako sa prostredníctvom rozprávania, ktoré poukazuje na nespoľahlivosť jazyka a svojou fragmentarizáciou ohrozuje poznanie a zmysel, utvára nová forma románu. Kapitola zároveň opäť venuje pozornosť postave Gráča ako traumatizovaného človeka, antihrdinu a outsidera, ktorá zároveň vyjadruje generačnú skúsenosť, podobne ako v inej historickej situácii protagonista románu *Rozum* (1982) od Rudolfa Slobodu. V závere kapitoly sa autorka vracia k ďalšej zásadnej téme jazyka ako zavádzania a nástroja manipulácie (G. Deleuze, F. Guattari, M. Foucalt a ďalší), ktorú však dopĺňa zisteniami nórskeho archeológa Bjørnara

Olsena o predmetoch materiálnej kultúry (*In Defense of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*, 2010), na výpovednú hodnotu ktorých obracia pozornosť aj pri svojej interpretácii Hronského románu.

Záverečná kapitola monografie *V otroctve dotyku (prípad Margita Figuli)* prináša širší kontext tvorby žien-prozaičiek v slovenskej literatúre modernizmu (E. Maróthy Šoltésová, T. Vansová, Božena Slančíková Timrava, Hana Gregorová). „Prípad" Margita Figuli prof. Goszczyńska približuje prostredníctvom ranej prózy *Mámivý dúšok* (1935) upriamujúc pozornosť na význam dotyku ako formu kontaktu s vlastným telom i s druhým človekom. Ak doterajší výskum konštatoval senzuálnosť, poetizáciu štýlu a tým aj estetizáciu sexuality, sčasti tiež schematickosť pri zobrazení mužského a ženského prežívania sexuality, prof. Goszczyńska v kapitole rozšírila tento záber práve upozornením na využitie zmyslov a kultúrnu funkciu dotyku v modernizme. Záverečná časť kapitoly, ktorá upozorňuje na konštanty v tvorbe M. Figuli pred rokom 1948, sa síce zmieňuje aj o sentimentálnosti hraničiacej s gýčom (ktorú konštatovala napríklad M. Součková, 2006), ale vníma takisto zásadnejšie významy jej tvorby, podporujúce biologickú koncepciu človeka (prihlásenie sa k životu v súlade s prírodou) korigovanú morálkou (s. 190).

Prof. dr hab. Joanna Goszczyńska sa v siedmich kapitolách svojej najnovšej monografie sčasti vracia k spisovateľom a prózam, ktoré boli predmetom jej vedeckého záujmu už v minulosti; zaraďuje ich však do nových súvislostí a v interpretačných častiach ponúka erudované a originálne zistenia. Jej výber je z autorského hľadiska „reprezentatívny" a z hľadiska ukázania rôznych aspektov modernizmu „modelový", pretože umožňuje sústrediť sa na problém subjektu, komunikácie a partnerských vzťahov, traumatizujúci dosah vojnových udalostí a vyrovnávanie sa so smrťou, pričom poukazuje na existenciálny a antropologický presah literatúry, sujetové inovácie, ako aj význam prekladu, medziliterárnych vzťahov a populárnej kultúry autorov pre utváranie poetiky slovenskej modernistickej prózy. Prof. dr hab. Joanna Goszczyńska takisto rozširuje doterajší i aktuálny výskum modernistickej prózy na Slovensku o podnetné inšpirácie z poľského i svetového literárnovedného, kultúrno-historického a filozofického výskumu. Aj vďaka tomu jej monografia potvrdzuje transnacionálny charakter modernizmu, ktorého súčasťou sú aj autorské iniciatívy

slovenských prozaikov z prvej polovice 20. storočia. Publikácia zároveň napĺňa autorský zámer – pomáha odhaľovať nateraz neodkryté vrstvy slovenského modernizmu i narúšať pretrvávajúce stereotypy a dogmy (s. 11).

Dagmar Kročanová

Stanisław A. Sroka: Ludwik Węgierski. Poczet Władców Polski, vol. 23. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2025, 439 s.

Slovenská i maďarská historiografia môžu tak trochu závidieť tej poľskej edíciu *Poczet Władców Polski*. Veľmi by sa nám totiž hodila. Najmä pokiaľ ide o našich stredovekých vládcov, ktorých prehľadné, náučno-populárne edície na slovenskom knižnom trhu dlhodobo absentujú. Česť niektorým výnimkám, ako je staršia monografia Daniely Dvořákovej *Rytier a jeho kráľ* o Žigmundovi Luxemburskom a jeho rytierovi Ctiborovi zo Ctiboríc; kniha Jakuba Palka *Kráľovič Belo* o synovi Bela IV., vládcovi celej Sclavonie, alebo najnovšia publikácia Veroniky Kucharskej *Imago regis*, o panovaní kráľa Jána Zápoľského. Monografia krakovského historika Stanisława Sroku o našom spoločnom uhorsko-poľskom panovníkovi teda nespláca len dlh poľskej čitateľskej obci, ale pomáha „zalepiť" dieru, ktorú v tomto žánri pociťujeme aj u nás.

Stanisław A. Sroka patrí k popredným poľským medievalistom a je nepochybne majster svojho remesla. Svoju knihu rozdelil na 11 kapitol. Sleduje v nich detstvo kráľa, pôsobenie Ľudovíta Veľkého na uhorskom a poľskom tróne, jeho vojenské výpravy, jeho rodinu, kráľovský dvor, hospodárske a politické reformy, cirkevnú a kláštornú politiku kráľa, kráľovu smrť i slávnostný pohreb; ale tiež dobovú reflexiu jeho panovania i neskoršiu percepciu a pamäť o jeho vláde.

Heuristická báza krakovského historika je impozantná. Autor využil prakticky všetky známe dobové i retrospektívne napísané rozprávacie pramene o vláde Ľudovíta Veľkého. Z nich sa dozvedáme o vojenských ťaženiach, zraneniach, charakterových i fyzických črtách najvýznamnejšieho Anjouvca na uhorskom tróne. Pozornosti Sroku ale neunikla ani ohromná databáza prameňov diplomatického charakteru. Z nich však, celkom logicky vyberá tie, ktoré korešpondujú, dopĺňajú a ilustrujú vyššie načrtnutú sché-

mu jeho práce. Spája sa v tom logický i pragmatický prístup a aj z metodologického hľadiska Srokovi možno len ťažko pri takomto postupe niečo vyčítať, keďže informačná hodnota diplomatického materiálu vytvoreného v časoch panovania Ľudovíta Veľkého je len ťažko vyčerpateľná. Za ďalší plus posudzovanej práce pokladám prácu s obrazovými prameňmi o uhorskom, poľskom a aj chorvátskom kráľovi. Na tomto mieste by som však už povedal, že niektoré témy, ktoré sa priam núkajú k hlbšiemu prepojeniu obrazových a písaných prameňov, autor nevyužil celkom adekvátne. Tou najdôležitejšou sa tu javí využívanie *imitatio sancti Ladislavi regis*, teda spájanie obrazového a literárneho stvárnenia dobového rytierskeho kráľa Ľudovíta Veľkého s obrazom svätého kráľa Ladislava. Táto téma je však nepochybne určená na ďalšie, rozsiahlejšie spracovanie.

Výsledkom knihy je v celku panoramatický obraz o kráľovi Ľudovítovi Veľkom, ku ktorému možno mať len málo výhrad. Tou prvou je, že jej autor predsa len trochu viac posadil ťažisko svojej knihy na poľský kontext. Ale tomu sa ani nemožno čudovať, keďže je Poliak a sústredil sa najmä na poľskojazyčných čitateľov. Druhou, že vo svojom diele azda až príliš málo priestoru venoval Štefanovi, bratovi Ľudovíta Veľkého. Pritom mal po ruke článok Ladislava Dombiho, Stephen of Anjou, the Lord of Spiš and Šariš, the Duke of Transylvania and Slavonia, Croatia-Dalmatia, ktorý vyšiel v roku 2013 v pamätnej publikácii *Slovakia and Croatia Historical Parallels and Connections until 1780*, eds. Martin Homza, Ján Lukačka a Neven Budak. Bratislava a Zagreb, 2013, s. 110 – 119 (https://www.slo-cro-commission.com/wp-content/uploads/2025/09/Full-text-7.pdf). Treťou, že v kapitole o cirkevnej a kláštornej politike Ľudovíta Veľkého opomenul fundovanie kláštora pavlínov. (Pozri k tomu súhrne Marek Vadrna: *V zemi zvanej Tál. Pútnické miesto Marianka*. Sabinov 2019, s. 16 – 22).

Za nešťastné riešenie tiež pokladám, že profesor Sroka vo svojom texte používa anachronickú maďarskú terminológiu pre miesta, ktoré sa dnes nachádzajú mimo hraníc Maďarska. Vyvoláva to dojem, že tieto lokality sú v Maďarsku, a že sú obývané Maďarmi. Pripomína tým maďarských historikov, ktorí robia to isté. Iste u nich to má svoj dôvod, keďže Uhorské kráľovstvo chápu apriori ako Maďarské s údajným odôvodnením, že maďarčina pre termín Uhorsko nemá adekvátny výraz. O ďalších dôvodoch maďarských historikov tu písať pre

nedostatok miesta nebudem. Prečo však poľský historik opakuje túto maďarskú mantru mi nie je vôbec jasné. Nezorientovaný čitateľ si tak prečíta na viacerých miestach informácie o mestách a lokalitách, ale o tom, kde dnes ležia, nemusí mať ani tušenia. Napríklad na s. 176 nájde Požoń (aj inde). Pod týmto názvom sa skrýva hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava. O meste Szeben, ktoré je rumunským Sibiu sa dočíta na s. 316. Na s. 162 zasa namiesto chorvátskej Virovitice, bude čítať o lokalite Verőce. Mohol by som pokračovať. Napíšem však len toľko, že s týmto úzom sa súčasná veda už rozlúčila, keď zaviedla pravidlo, podľa ktorého sa historické sídelné aglomerácie i iné toponymá majú uvádzať v oficiálnom jazyku štátu, na ktorého území dnes ležia. V prípade, že autor chce uviesť aj historické znenie ich starších názvov, môže to urobiť v zátvorke, alebo krížovým odkazom v mennom registri. V jednom i druhom prípade by však kvôli úctivosti k historickej pravde mal uviesť všetky iné názvy predmetných lokalít. Nakoniec, práve tak postupujeme i pri vydávaní našej edície *Historia Scepusii*. Iný postup prosto zavádza. Alebo mi chce pán profesor vsugerovať, že keď on vo svojom texte bude používať pre Bratislavu maďarský názov Pozsony, mám ja vo svojich používať pre súčasný Krakov nemecký termín Krakau? Povedané pritom platí pre celú Európu, dvojnásobne pre jej strednú časť, ale obzvlášť pre Uhorské kráľovstvo, ktoré bolo vždy mnohonárodné. Pritom Maďari v ňom ani po násilnej i inštitucionálnej maďarizácii nemaďarských národov nemali väčšinu, a to ani pri poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 1910.

Toto všetko dobre vie aj krakovský profesor, a preto zaráža jeho hodnotenie stredovekej etnickej štruktúry dunajského kráľovstva, ktoré podáva v kapitole o etnickej mozaike Uhorska v časoch Ľudovíta. Na s. 341 síce uznáva, že charakter Uhorska bol už od čias svätého Štefana mnohonárodný, zároveň však píše, že sa tu nebude venovať Maďarom (Węgrom) a Nemcom, „natomiast skupiam swoją uwage na tych nacjach, które były nieliczne." Charakteristiku týchto „nielicznych nacji" potom začína od Slovanov (sic!). Po pravde, nie som si celkom istý či som správne porozumel citovanej vete. Možno sa tejto evidentne nešikovnej vete ani nedá dobre porozumieť. V každom prípade však autorovi i čitateľom tejto recenzie v tejto súvislosti pripomeniem niekoľko stredovekých charakteristík Uhorského kráľovstva. Adam z Brém, ktorý písal svoju kroniku hamburských biskupov niekedy

v sedemdesiatych rokoch 11. storočia zaradil Uhorsko do *Sclavanie* (Slovanskej krajiny, provincie). Podobne, hoci pravdepodobne na základe iných podkladov, tak urobil najstarší poľský kronikár takzvaný Gallus Anonymus, ktorý písal svoju kroniku začiatkom 12. storočia. Keď Helmold z Bosau v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 12. storočia kompiloval svoju *Kroniku Slovanov*, Uhorsko s jeho jazykom a mravmi taktiež zaradil do *Slavanie*. Vďaka rozšíreniu slovanského jazyka v tomto kráľovstve, vlastnými slovami Helmolda z Bosau: slovanský svet „je nekonečný". *Veľkopoľská kronika* z prelomu 13. a 14. storočia Uhrov pokladá jednoznačne za Slovanov (*Item de Hungaris qui et ipsi sunt Slawi...*). Poľský kronikár Jan Długosz v 15. storočí, v čase písania svojich *Poľských kroník, teda letopisov* „vedel", že svätý Vojtech počas svojho pobytu v Uhorsku krstil rovnako Hunov (Maďarov) a Slovanov (Slovákov). V Uhorsku prinajmenšom pri nezaujatom pohľade zvonku prevládal slovanský element. Neviem, ako sa mohlo stať, že táto skutočnosť profesorovi Srokovi unikla.

Medzi Slovanmi v Uhorsku sa podľa autora nachádza aj: „spora liczba Słowaków na terenie północnych komitatów, głównie Spisza i Szarysza." Dovetok o Šariši a Spiši si mohol krakovský vedec odpustiť. Už preto, lebo dobre vie, že Slováci nebývali iba tam – homogénne a trvalo obývali celkom 8 uhorských stolíc a väčšinu mali v ďalších 6 – nehovoriac o slovenských jazykových ostrovoch siahajúcich už v stredoveku hlboko do etnicky maďarského územia. Túto skutočnosť dosvedčujú výskumy mnohých jazykovedcov a dnes už všeobecne uznávaný vplyv staršej slovenčiny na lexiku maďarského jazyka.

Keď som však pri tejto téme, neodpustím si ešte štyri širšie poznámky, ktoré si môj kolega a priateľ iste vezme v dobrom k srdcu a v ďalšom vydaní jeho knihy o Ľudovítovi Veľkom zohľadní ich platnosť. Ponajprv k jeho dileme o tom, prečo slovenskí historici obyčajne pod termínom *Slavus* rozumejú Slováka. Nie je to len záležitosťou slovenskej historiografie, ako píše. Treba tu vedieť, že o tom, či niekoho, kto je označený ako *Slavus*, prípadne skupinu ľudí označených ako *Slavi*, možno označiť za Slováka, respektíve Slovákov; vždy objektívne rozhoduje kontext. Najlepším príkladom o tom je svedectvo Anonymného notára P., ktorý pri opise dobytia Nitry rozoznáva medzi jej obrancami Slovákov a Čechov (*Slavi et Bohemi*) a aby neprišlo k žiadnemu neporozumeniu, že Ano-

nymný notár P. skutočne myslel Slovákov, na inom mieste to ďalej spresňuje na *Bohemi* et *omnes Nitrienses Slavi*. Ešte jednoznačnejším je svedectvo listiny Alžbety Kumánskej z roku 1280, v ktorej pri platení desiatkov na Spiši sú zrovnoprávnení všetci jej obyvatelia, to jest Maďari a Slováci (*Hungari et Sclavi*) a hostia, rovná sa – Sasi a Latini (*Saxones et Latines*). Ak teda v prvom citovanom prípade *Bohemi* preložíme ako Česi, *Nitrienses Slavi* sú Slováci. Identicky ak *Hungari* sú v listine Alžbety Kumánskej Maďari, potom *Slavi*, v tej istej listine musia byť Slováci. Kontext tiež rozhoduje aj v prípade *Privilegia pro Slavis*, ktoré v roku 1381 vydal Ľudovít Veľký v prospech žilinských Slovákov, keď ich zrovnoprávnil s miestnymi Nemcami, Ľudovít Veľký teda nezrovnoprávňoval žiadnych nijako hlbšie nešpecifikovaných Slovanov, ale Slovákov. *Privilegium pro Slavis* je dokumentom, ktorý jednoznačne dokazuje existenciu vyhraneného slovenského feudálneho povedomia v 14. storočí. O tom, že ide o právne výnimočný akt, svedčí aj skutočnosť, že podobné dokumenty pre iné národy Uhorska sa objavujú o dosť neskôr. Nemožno preto súhlasiť s nepresným tvrdením profesora z Krakova, že slovenské národné povedomie sa vytvorilo až v 15. storočí.

Druhá pripomienka sa týka termínu Uhor, latinsky (*H*)*Ungarus*. Pri označení historického šľachtica stredovekého kráľovstva na strednom Dunaji je to *polytonymom*. Pre etnického Slováka i Maďara je to *exonymum*, teda meno, ktorým sú nazývaní privilegovaní obyvatelia Uhorského kráľovstva pozorovateľmi z vonku. Preto použitie termínu „Madziari" na s. 233 pre Uhrov zabitých počas nepokojov v Krakove v noci zo 7. na 8. decembra roku 1376 profesorom Srokom je neprimerané. No a presne opačne, ako by mal byť, je interpretovaný pri analýze tej istej udalosti aj istý „nobilis quidam de Ungaris, Slavus tamen natione et miles nomine Michael dictus Pogan". Podľa Sroku je to len ťažko zaraditeľný Slovan. Na správnu mieru tento citát z *Kroniky Janka z Czarnkova* dal pritom už v roku 2011 Miloš Marek vo svojej práci venovanej chápaniu národov v stredovekom Uhorsku. Zmieneného Michala vyzdvihol ako príklad stavovského, rozumej šľachtického chápania uhorského politického národa, v ktorom rovnoprávne pôsobili viaceré národy Uhorského kráľovstva. Michala, zvaného Pohan, považoval z hľadiska stavovskej príslušnosti za člena uhorského politického národa, no z etnického hľadiska ho označil za Slováka.

Ďalším neporozumením podobného charakteru je tiež hovoriť o počiatkoch Budína (tu s. 272) v čase príchodu „plemion madziarskich", keďže, ako je známe, kmeň Maďar bol len a iba jedným zo siedmich kmeňov Starouhorskej kmeňovej konfederácie, ktorá sa na sklonku 9. storočia usídlila v Bazéne Dunaja. V tejto súvislosti prejdem k tretej poznámke, taktiež súvisiacej s nie celkom správnou recepciou uhorských reálií v práci Stanisława A. Sroku. Pripadá mi zvláštne, keď na s. 342 autor hovorí o rôznych slovenských uliciach (*Windishe Gasse*) v rozmanitých mestách Horného Uhorska (sic!) a zabúda pritom na Tóth falu v samotnom Budíne.

Nuž a to ma vedie k poslednej, štvrtej poznámke. Je viac terminologická. Totiž písať o Górnych Węgrech, to jest o Hornom Uhorsku, lat. *Hungaria Superioris* v stredoveku a tiež novoveku znamená písať a hovoriť o hornej časti poriečia rieky Tisa. Inak povedané o území dnešného východného Slovenska, severovýchodného Maďarska a Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi). Kremnica (s. 342), ktorú Sroka spomína ako hornouhorské mesto, leží už na území Dolného Uhorska (*Hungaria Inferioris*).

Ako sa už stáva, v práci sa vyskytli aj iné malé obsahové nepresnosti, ako napríklad na s. 156 Sroka pokladá Maoro Orbiniho, vzdelanca z Dubrovníka, za Chorváta. S jeho etnickou príslušnosťou je to však zložitejšie. Na s. 314 namiesto rieky Sávy autor uvádza „rzeka Sława".

Záverom svojej recenzie chcem však ešte raz zdôrazniť, že moje pripomienky a námietky nemenia nič na kvalite a prínose publikovanej práce.

Martin Homza

NĚMEČEK, Jan et al. (eds.) *Československá zahraniční politika po osvobození 1945.* Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. C/1. Praha : Historický ústav, 2022, 647 s.

Prace nad edycją dokumentów czechosłowackiej polityki zagranicznej trwają od lat 90. Początkowo wydawcą był Instytut Stosunków Międzynarodowych, w 2004 r. współwydawcą został Instytut Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej, który od 2015 r. jest jedynym wydawcą serii. Wyróżnia się ona wysokim poziomem edytorskim, bogatym aparatem naukowym i należy do najlepszych serii edycji źródeł w Europie Środkowej. Potwierdza to ostatni z tomów serii wydawniczej *Dokumenty czechosłowackiej polityki zagranicznej.* Poświęcono go drugiej części dokumentów z 1945 r., należących do tytułowego okresu „po wyzwoleniu". Nawiązuje on do ostatniego tomu serii „wojennej" (B), wydanego sześć lat wcześniej (*Československá zahraniční politika na sklonku války 1945*, Praha 2016).

Omawiany tom jest efektem pracy Jana Němečka oraz kierowanego przez niego zespołu redakcyjnego, do którego weszli Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Daniela Němečková-Králíková i Milan Sovilj. Jest to pierwszy tom z serii C, poświęconej okresowi tzw. Trzeciej Republiki Czechosłowackiej (1945–1948). Zawiera 236 dokumentów z okresu od 16 maja do 30 grudnia 1945 r. Zakres tematyczny dokumentów oraz ich proweniencja są zróżnicowane, dotyczą pierwszych kroków władz Czechosłowacji po powrocie prezydenta i rządu do Pragi, stosunków z mocarstwami, pobytu wojsk sowieckich i amerykańskich, kwestii gospodarczych (w tym wydobycia uranu), repatriacji obywateli Czechosłowacji, wysiedlenia ludności niemieckiej, ścigania zbrodniarzy wojennych itp. W edycji znajduje się też szereg dokumentów dotyczących podejścia Czechosłowacji do pokonanych Niemiec, a także polityki wobec Polski i Węgier. Z wyjątkiem kilku dokumentów wszystkie źródła opublikowano po czesku, częściowo też po słowacku. Redaktorzy zamieścili na końcu tomu anglojęzyczne regesty opublikowanych dokumentów oraz indeks osobowy.

W publikacji znalazło się obszerne wstępne studium, które napisał J. Němeček we współpracy z J. Dejmkiem i J. Kuklíkiem, a także przegląd dotychczas wydanych edycji dokumentów oraz uwagi redakcyj-

ne na temat kwerendy i doboru źródeł. W studium szczegółowo zostały omówione zadania stojące przed czechosłowackim MSZ w 1945 r. oraz kontekst szeregu kwestii będących w centrum zainteresowania czechosłowackiej dyplomacji (w tym spór terytorialny z Polską). Autorzy opisali w nim też problemy organizacyjne, m.in. przeniesienie aparatu ministerstwa z Londynu do Pragi, kwestie odbudowy służby zagranicznej, weryfikacji i uzupełnienia kadry oraz zagadnienie politycznej kontroli nad resortem. Do wstępu dołączono wykaz czechosłowackich placówek dyplomatycznych z 1945 r. wraz z informacją o ich kierownikach.

Stosunki polsko-czechosłowackie znalazły istotne miejsce w publikacji i zasługują na szczegółowe omówienie. W tym miejscu poprzestaniemy tylko na zasygnalizowaniu kontekstu oraz kwestii polsko-słowackiego pogranicza jako elementu polsko-czechosłowackich sporów granicznych. Rok 1945 oznaczał ich nową odsłonę, w nowych warunkach politycznych i geograficznych. Podzieliły one dwóch sojuszników ZSRR: Polskę z prosowieckimi władzami narzuconymi przez Moskwę oraz Czechosłowację, której władze powróciły z emigracji do kraju. W mechanizmach, które ZSRR wdrażał w Polsce, przeważały pierwiastki wojskowo-policyjne nad politycznymi, natomiast w procesie politycznego włączania Czechosłowacji do sfery wpływów Moskwy dominowały wówczas jeszcze rozwiązania polityczne. Komuniści w Polsce mieli mniejsze poparcie społeczne, ale dysponowali dużo większą władzą, m.in. w pełni kontrolowali politykę zagraniczną. Czechosłowaccy komuniści, choć mieli znaczny wpływ na dyplomację, w ramach Frontu Narodowego dzielili się władzą z partiami koalicyjnymi i musieli brać pod uwagę ich stanowisko.

Autorzy już na początku wstępu zwrócili uwagę na rolę słowackiego komunisty Vladimíra Clementisa w praskim MSZ. Resortem nadal kierował wprawdzie bezpartyjny Jan Masaryk, dotychczasowy minister rządu emigracyjnego w Londynie (bliski prezydentowi Edvardowi Benešowi), jednak sekretarzem stanu stał się Clementis, który zwiększył wpływ Komunistycznej Partii Słowacji (KSS) na politykę zagraniczną. Jego rola była tym bardziej znacząca, że Masaryk w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu większą część czasu spędził za granicą (głównie w San Francisco na konferencji założycielskiej Organizacji Narodów Zjednoczonych). Istotną

rolę Clementisa widać także w publikowanych w tomie dokumentach dotyczących stosunków polsko-czechosłowackich. Z kolei po polskiej stronie istotny wpływ na MSZ miał Jakub Berman, który wbrew temu, co sugerował początkowo poseł Hejret (dok. nr 31, przypis 1, por. dok. nr 46 i 49), nie był zastępcą ani przedstawicielem ministra Rzymowskiego. Berman raczej sprawował faktyczny nadzór nad Rzymowskim, choć formalnie był podsekretarzem stanu w Prezydium Rady Ministrów (zarazem też członkiem Biura Politycznego KC PPR). Później Hejret informował, że „minister stanu" (*státní ministr*) Berman 15 czerwca zaprosił go na rozmowę jako kierujący MSZ podczas nieobecności ministra Rzymowskiego (dok. nr 56, przypis 1). Realny wpływ Bermana na politykę zagraniczną wynikał jednak z silnej pozycji w aparacie władzy, a nie z formalnej funkcji w MSZ.

Z dotychczasowej literatury przedmiotu wynika, że strona czechosłowacka uważała za priorytet w stosunkach z Polską odtworzenie granicy na Śląsku Cieszyńskim, argumentując to prawną kontynuacją stanu sprzed 1938 r. oraz znaczeniem strategicznym i gospodarczym tego regionu. Potwierdza to szereg dokumentów zawartych w tomie. Zarazem pokazują one też, jak istotną rolę w polityce Czechosłowacji pełniły roszczenia do byłych ziem niemieckich na zachód od Zaolzia. Po konferencji w Poczdamie decyzją mocarstw byłe niemieckie ziemie na wschód od Nysy Łużyckiej znalazły się pod administracją Polski. Na przełomie maja i czerwca Clementis wystosował do mocarstw noty, w których przekonywał, że Czechosłowacja ma większe prawa do Ziemi Kłodzkiej niż Polska i proponował, aby do decyzji konferencji pokojowej Czechosłowacja objęła tymczasową administracją część „byłych ziem niemieckich" (dok. nr 23). Gdy Czechosłowacja oznajmiła swoje roszczenia terytorialne, w stosunkach z Polską nastąpił głęboki kryzys. Na teren powiatu raciborskiego wjechały czechosłowackie czołgi. W czerwcu 1945 r. istniała groźba konfliktu zbrojnego. 15 czerwca minister obrony narodowej marszałek Michał Żymierski zażądał wycofania czechosłowackich jednostek i domagał się też usunięcia z Zaolzia „jednostronnie ustanowionej" administracji czechosłowackiej. W omawianym tomie znalazła się nota Żymierskiego, przekazana posłowi Czechosłowacji Josefowi Hejretowi (dok. nr 56), a w przypisach także obszerna notatka Hejreta z rozmowy z Żymierskim i Jakubem Bermanem

oraz treść odpowiedzi Hejreta do Żymierskiego z 17 czerwca. Opublikowana została też notatka z rozmowy na temat polskiej noty między Clementisem a sowieckim ambasadorem Walerianem Zorinem, z udziałem premiera Zdenka Fierlingera (dok. nr 57). Ostatecznie eskalację zatrzymali Sowieci, którzy zmusili obie strony do rozmów. Odbyły się one w Moskwie w dniach 23–25 czerwca 1945 r. (dok. nr 71, 74, 78).

Edycja dokumentów potwierdza, że kwestia spisko-orawska miała w polsko-czechosłowackim sporze terytorialnym znaczenie trzeciorzędne – po sprawie Zaolzia oraz byłych ziem niemieckich. Roszczenia do tych ostatnich nie służyły przy tym wyłącznie osłabieniu polskich starań o Zaolzie – stały się postulatem wszystkich czeskich partii politycznych i były forsowane przez czechosłowacką dyplomację. Natomiast sprawę spisko-orawską rząd czechosłowacki podporządkował interesom strategicznym jeszcze przed przeniesieniem do Pragi. Gdy Armia Czerwona obsadzała Zaolzie, rząd w Koszycach 5 maja postanowił demonstracyjnie „zwrócić" północne skrawki Spisza i Orawy, z czym na wniosek MSZ zgodziła się Słowacka Rada Narodowa (w omawianym tomie zawarta została notatka Arnošta Heidricha z 8 czerwca 1945 r. o kulisach tego działania, zamieszczona w przypisie do dok. nr 24). Decyzją organów czechosłowackich granica na tym odcinku miała powrócić do stanu sprzed jesieni 1938 r. Publikowane dokumenty potwierdzają, że to „skrócenie frontu" sporów granicznych z Polską miało pokazać, że Czechosłowacja – mimo odstąpienia Rusi Podkarpackiej – skutecznie odnawia „przedmonachijskie" granice. Widać w nich, że przedstawiciele władz czechosłowackich przy różnych okazjach demonstrowali, że – w odróżnieniu od władz Polski wspierających Polaków na Zaolziu – nie popierają dążeń Słowaków na Spiszu i Orawie do zmiany granicy.

W rozmowach czechosłowacko-polskich było jasne, że dla strony czechosłowackiej kwestia położenia Słowaków na polskich skrawkach Spisza i Orawy była wtórna względem dążenia do zatrzymania Zaolzia. Władze w Pradze starały się przy tym wprowadzać zasadę wzajemności: dopominały się wprawdzie o prawa mniejszości słowackiej w Polsce (w odpowiedzi na zarzuty polskie o nierespektowanie praw Polaków na Zaolziu), a zarazem sondowały możliwości przesiedlenia Słowaków z Polski do Czechosłowacji, sugerując podobne rozwiązanie

względem Polaków na Zaolziu. Z publikowanego dokumentu z 12 czerwca wynika, że poseł Hejret na polecenie Pragi rozmawiał o tym z ministrem spraw zagranicznych Wincentym Rzymowskim i Bermanem (dok. nr 49). Sugestie „wymiany" ludności pojawiły się też w notatce z rozmowy Clementisa z desygnowanym polskim posłem Stefanem Wierbłowskim z 14 czerwca 1945 r. (dok. nr 53).

Omawiany tom zawiera tym samym cenne, dotychczas niepublikowane dokumenty, częściowo już znane badaczom problematyki polsko-słowackiego pogranicza w 1945 r., a zarazem osadza je w szerszym kontekście czechosłowackiej polityki zagranicznej oraz polsko-czechosłowackich sporów granicznych. Edycja stanowi ważny krok w badaniach nad kształtowaniem się stosunków polsko-czechosłowackich po II wojnie światowej oraz w systematyzacji wiedzy na ten temat.

Wydanie omawianego tomu oznacza, że rok 1945 został w czeskiej serii opracowany w całości. W polskiej serii wydawniczej *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne,* wydawanej przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, dokumenty z 1945 r. nie zostały jeszcze opublikowane. W przygotowaniu znajduje się tom będący odpowiednikiem czeskiej edycji z roku 2016, *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1945 (styczeń–lipiec)*, pod red. Magdaleny Hułas. Trzeba jednak pamiętać o różnicy metodologicznej. Seria czeska dokumentuje działalność rządu czechosłowackiego, który po zakończeniu wojny powrócił do kraju. Natomiast w przypadku Polski rok 1945 cechowało funkcjonowanie dwóch równoległych ośrodków polskiej polityki zagranicznej: rządu RP na uchodźstwie w Londynie oraz władz powstałych w kraju z woli ZSRR. Tym samym polska edycja mierzy się ze złożonym problemem źródłowym i metodologicznym, dotyczącym okresu, który obejmuje omawiany tom dokumentów czechosłowackich. Dlatego też, mimo podobnej liczby tomów serii wydawniczych dokumentów w Polsce i w Czechach (po ok. 30 tomów), rok 1945 czeka w Polsce na opracowanie, podczas gdy w serii czeskiej został już wydany w dwóch obszernych woluminach.

Mateusz Gniazdowski

Nadanie odznaczenia Złoty Medal *„Zasłużony Kulturze Gloria Artis”* dr hab. Teresie Smolińskiej, em. prof. Uniwersytetu Opolskiego

Z satysfakcją pragniemy poinformować, że na wniosek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w dniu 14 maja 2025 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Pani Hanna Wróblewska przyznała Pani dr hab. Teresie Smolińskiej, em. prof. Uniwersytetu Opolskiego, członkini naszej Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych, najwyższe odznaczenie Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”. Uroczystość wręczenia odbyła się 18 września 2025 roku podczas 100. Walnego Zjazdu Delegatów PTL w 130 rocznicę założenia tego towarzystwa.

Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” – polskie odznaczenie resortowe, od 2005 roku nadawane jest przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego osobom i instytucjom za wybitne osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej (w dziedzinie sztuki), działalności kulturalnej (inicjowanie, prowadzenie i wspieranie działań kulturalnych) oraz w zakresie ochrony kultury i dziedzictwa narodowego (działania na rzecz zachowania i promocji polskiego dziedzictwa kulturowego).

Dr hab. Teresa SMOLIŃSKA, em. profesor Uniwersytetu Opolskiego, folklorystka, kulturoznawca, śląskoznawca, etnograf, kierownik Katedry Kulturoznawstwa i Folklorystyki w Uniwersytecie Opolskim (1996-2016), członek honorowy Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (2021) wyróżnia się dorobkiem naukowym w polskiej folklorystyce oraz zaangażowaniem organizacyjnym w społecznej działalności kulturalnej, rozległością prowadzonych od lat 70. XX stulecia badań terenowych. Opublikowała dotychczas 3 książki autorskie, 2 edycje tekstów folklorystycznych, 24 książki pod jej redakcją i ponad 200 artykułów, jest autorką studiów o kulturze słowackiej i czeskiej.

Jako aktywny członek Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (od 1978 r.) była wiceprezesem Zarządu Głównego PTL (1996-2015, członkiem ZG 2015-

MINISTER KULTURY
I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Legitymacja nr 1277

Warszawa, dnia 14 maja 2025 r.

Pani
Teresa Smolińska

otrzymuje

Złoty Medal
„Zasłużony Kulturze
Gloria Artis"

Minister Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

mp.

2018), w Komitecie Nauk Etnologicznych PAN (od 2011 r. trzy kadencje) była członkiem Prezydium oraz przewodniczącą Komisji Folklorystycznej). Na oddzielną uwagę zasługuje jej aktywność w Radzie Programowej Opolskiego Oddziału Stowarzyszenia Twórców Ludowych (od 1980 r.), Radzie Naukowej Instytutu im. Oskara Kolberga, była aktywnym członkiem Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych przy Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2004-2025). Pełni funkcje: z-cy przewodniczącego Rady Głównej Stowarzyszenia Twórców Ludowych w Lublinie (od 1986 r.), z-cy przewodniczącego Rady Muzeum przy Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu (od 1998 r.). Należy do Prezydium Międzynarodowej Organizacji Sztuki Ludowej (Sekcja Polska IOV, od 1996 r.), Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego (od 2007 r.) oraz Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego (od 2009 r.). Jest członkiem Międzynarodowego Komitetu Slawistów. Była przewodniczącą Komitetu Redakcyjnego serii wydawniczej Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego „Dziedzictwo Kulturowe" (2002-2020), członkiem redakcji rocznika polsko-słowackiego „Kontakty" (2004-2025), kolegium redakcyjnego „Notatnika Skansenowskiego. Rocznika Muzeum Wsi Opolskiej" (2011-2022), Rady naukowej czasopisma „Zabawy i Zabawki" (Kielce, od 2013 r.), pisma ZG STL „Twórczość Ludowa" (do 2022), serii wydawniczej „Anthropologica Stromata" (Opole).

Zainteresowania naukowe i aktywność kulturalną dr hab. Teresy Smolińskiej, em. prof. UO, należy postrzegać w trzech aspektach, a więc nie tylko przez pryzmat pracy naukowo-badawczej oraz dydaktyczno-organizacyjnej w Uniwersytecie Opolskim, ale na szczególną uwagę zasługuje Jej zaangażowanie na niwie kultury poza uczelnią, jej aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym Śląska Opolskiego, a konkretnie Jej kulturotwórcza rola (pomoc merytoryczna) w lokalnych i regionalnych inicjatywach kulturalnych, wspiera wówczas merytorycznie wiele uroczystości o charakterze wojewódzkim.

Prof. Smolińska konsekwentnie i skutecznie popularyzuje wśród studentów, doktorantów, uczniów i nauczycieli, społeczności lokalnych idee dobrze pojętego regionalizmu, organizując, wspierając merytorycznie konferencje popularnonaukowe, konkursy folklorystyczne, spotkania autorskie z twórcami i animatorami kultury. Jest promotorem 14 prac doktorskich (w tym 8 prac obronionych w latach 2013-2022), ponad 200 prac magisterskich, 25 lat w Uniwersytecie Opolskim była aktywnym opiekunem naukowym Koła Naukowego Folklorystów. W I edycji ogólnopolskiego Konkursu „Korzenie i skrzydła" (2022, organ. Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi) dr K. Sawka-Adamczyk, Jej doktorantka, otrzymała III nagrodę za pracę „Wicynianie na Śląsku. Pamięć o utraconej wsi podolskiej".

Dr hab. T. Smolińska, em. prof. UO wyróżnia się nie tylko w pracy naukowej dydaktycznej i w zakresie szeroko pojmowanej animacji kultury, od wielu lat prowadzi rozległe działania organizacyjne i popularyzatorskie na rzecz współpracy międzynarodowej z innymi ośrodkami akademickimi, by wyróżnić tu Jej stałe i wieloletnie kontakty z instytutami folklorystyki, etnologii i antropologii kulturowej w Słowacji (uniwersytety w Bratysławie i Nitrze, Słowacka Akademia Nauk). Na wyróżnienie zasługuje bilateralna współpraca polsko-słowacka w ramach prac Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych przy MNiSW RP i Ministerstve národnej výchovy a športu RS (była organizatorem międzynarodowej konferencji w Kamieniu Śl., zob. tom pod jej red. *Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań* (Kraków-Opole 2010), od 2004 r. jest członkiem redakcji naszego pisma „Kontakty"). Nadto T. Smolińska uczestniczyła w międzynarodowym grancie słowackim (2015-2017: projekt VEGA č. 1/0644/14) – Etnologické aspekty tradičnej kalendárnej obyčajovej kultúry v súčasnej vidieckej

społočnosti, kierowanym przez doc. M. Jagerovą (Uniwersytet Konstantyna Filozofa, Nitra).

Dr hab. T. Smolińska, em. prof. UO, uczestniczyła w grancie Unii Europejskiej: w 2010 r. opracowała regulamin, sprawowała opiekę merytoryczną, opracowała analizę zgłoszonych projektów na wojewódzki Konkurs „Kultura na wsi", na najlepsze przedsięwzięcie kulturalne, promujące lokalne tradycje województwa opolskiego (zrealizowane na obszarach wiejskich). Organizator Konkursu: Departament Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego oraz Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Departamencie Rolnictwa i Rozwoju Wsi ww. jednostki administracyjnej (projekt współfinansowany był ze środków UE, w ramach Schematu III Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (instytucja zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi). Posiadane ordery i odznaczenia: Odznaka „Zasłużony Działacz Kultury (1982), Odznaka „Zasłużony dla ruchu regionalnego" (1988), Nagroda im. Karola Miarki (1998), Nagroda i Medal Zygmunta Glogera (III stopnia, 1999), Nagroda im. Wojciecha Korfantego (2000), Nagroda im. Oskara Kolberga (2002), Brązowy Krzyż Zasługi (1986) i Złoty Krzyż Zasługi (2002), List gratulacyjny Marszałka Województwa Opolskiego (dla animatorów i twórców kultury – za pracę na rzecz kultury regionalnej, za umiejętność dostrzegania i upowszechniania wartości istotnych dla kulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego, 2011), Nagroda Marszałka Województwa Opolskiego za szczególne osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i rozwoju edukacji (2012), Medal Złoty za długoletnią służbę (2013).

Jak wynika z przywołanych przykładów aktywności naukowej, dydaktycznej, organizacyjnej i kulturotwórczej dr hab. Teresa Smolińska, em. prof. Uniwersytetu Opolskiego, jest osobą wyróżniającą się zaangażowaniem społecznym, oddanym ludziom i kulturze śląskiej, współtworzy intelektualny koloryt kulturowy i kulturalny nie tylko Górnego Śląska.

Wykaz publikacji naukowych (od 2010 r.)*

1. Obecność kultury typu ludowego we współczesnej kulturze masowej (wespół z J. Hajduk-Nijakowską), [w:] Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań, red. nauk. T. Smolińska, [Wyd.] Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych, Kraków-Opole 2010, s. 159-194.
2. Polsko-słowackie badania nad kulturą ludową (uwagi wprowadzające), [w:] Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań, red. nauk. T. Smolińska, [Wyd.] Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych, Kraków-Opole 2010, s. 7-21.
3. Przemiany tradycyjnych obrzędów wiosennych w Polsce, „Etnologické rozpravy" 2010, č. 1-2, s. 44-61.
4. „Nowe" tradycje w obrzędowości dorocznej na Górnym Śląsku, [w:] Tradycja w kontekstach kulturowych, t. 4, pod red. J. Adamowskiego, M. Wójcickiej, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 189-202.
5. Współczesny *homo narrans*. Wyzwanie dla badaczy folkloru, [w:] Nowe konteksty badań folklorystycznych, red. nauk. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska, PTL, seria: Biblioteka „Literatury Ludowej", Wrocław 2011, s. 105-129.
6. W łańcuchu tradycji: ślub (wesele) na ludowo, [w:] Praktykowanie tradycji w społeczeństwa postradycyjnych, red. nauk. J. Hajduk-Nijakowska, [wyd.] Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, seria: Archiwum Etnograficzne, t. 54, Wrocław – Opole 2014, s. 149-174.
7. W kręgu inspiracji badawczych Profesora Józefa Burszty: od folkloru do folkloryzmu, [w:] W. Dohnal (red.), Od etnografii wsi do antropologii współczesności. Tom dedykowany pamięci Profesora Józefa Burszty w setną rocznicę urodzin, Prace Komitetu Nauk Etnologicznych PAN nr 19, Poznań 2014: Instytut im. Oskara Kolberga, s. 207-236.
8. Sowriemienni narodni obiczai i obriedi w Polsza. Izbrani problemi, „Blgarski Folklor" („Bulgarian Folklore. Journal of Folkloristics, Ethnology and Anthropology") 2014, kn. 4, s. 376-398.
   Zob. http://www.bulgarianfolklorejournal.net/Home_en (2014, kn. 4)
9. Stereotypy Słowaków w kulturze polskiej, [w:] Słowacy – Historia i kultura, red. nauk. R. Stoličná, Z. Kłodnicki (2015), s. 61-78.
10. Kontrowersje wokół folkloru, folkloryzmu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego, „Etnologické rozpravy" 2015, vol. 22, č. 2, s. 31-43.
11. Contemporary Ritual Spectacles In the Streets of Polish Cities, „Slovenský Národopis/ Slovak Ethnology" 2015, č. 2, s. 116-132.

12. Miejsce Oskara Kolberga w badaniach śląskoznawczych, [w:] Ja daję właśnie materiał… O dziele Oskara Kolberga w dwusetną rocznicę jego urodzin, pod red. E. Antyborzec, wyd.: Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań 2015, s. 473-489.
13. Researches of Culture Confronted with the „Treasures of Culinary Heritage" in Upper Silesia as Described in the Most Recent Cookbooks, „Łódzkie Studia Etnograficzne, t. 54: The Culinaries, Wrocław-Łódź 2015, s. 164-194.
14. Stereotypy Słowaków w kulturze polskiej, [w:] Słowacy – Historia i kultura, red. naukowa R. Stoličná, Z. Kłodnicki, wyd. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, Szreniawa 2015, s. 61-78.
15. W kręgu badań nad tradycyjną odzieżą ludową w Polsce. Uwagi wprowadzające, „Notatnik Skansenowski. Rocznik Muzeum Wsi Opolskiej" 2015, nr 5, Opole 2016, s. 9-16.
16. Mędrcy świata, monarchowie. O pobożności ludowej we współczesnym świecie, „Śląsk. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny" 2016, nr 1, s. 36-38.
17. Przestrzeń i bohaterowie pieśni leśniczych (wespół z B. Kaczmarczyk), [w:] Dydaktyka i łowy. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Władysławowi Dynakowi, pod red. R. Waksmunda i D. Michułki, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2016, s. 145-182.
18. Półwiecze badań nad folklorem. O dorobku i perspektywach badawczych Katedry Kulturoznawstwa i Folklorystyki Uniwersytetu Opolskiego, „Twórczość Ludowa" 2016, nr 3-4, s. 35-45.
19. Zróżnicowanie bogactwa kulturowego Śląska Opolskiego, „Dolny Śląsk" 2016, nr 19, s. 21-35.
20. Karnawał w październiku, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego" 2017, nr 9-10, s. 113-115.
21. Kontynuacja międzynarodowej współpracy etnologów: o konferencji naukowej „Etnologia w trzecim tysiącleciu: tematy, metody, wyzwania, „Kontakty" 2017, č. 15, s. 131-135.
22. Dożynki w Polsce. Od obrzędu do widowiska, „Etnologické rozpravy" 2017, č. 2, s. 62-78.
23. Świętowanie na ulicy. Orszak Trzech Króli w zimowym pejzażu miasta, „Journal of Urban Ethnology" 2017, nr 15, s. 47-63.
24. Jerzy Lipka – niezapomniany twórca ludowy z Opolszczyzny, [w:] Jerzy Lipka. Życie i twórczość. Dziedzictwo Jerzego Lipki impulsem kultywowania tradycji w domu, red. B. Jaskólska, Gogolin 2018, s. 76-82.

25. Rzeka Odra w folklorze śląskim (wespół z D. Simonides), [w:] Odra – rzeka wspomnień i wyzwań. Cz. 1. Ocalone dla przyszłości – Odrzańska droga wodna: studia i materiały Opolska Droga Rzeczna. Analizy), red. nauk. M. Lenart, A.M. Starczewska-Wojnar, Opole, Wyd. Archiwum Państwowe w Opolu, 2018, s. 88-100.
26. Realizacja Konwencji UNESCO z 2003 roku w Polsce z perspektywy folklorysty, „Etnologické rozpravy" 2018, vol. 25, č.1, s. 45-71.
27. Stół weselny na Górnym Śląsku w procesie przemian, [w:] Dziedzictwo kulinarne w kontekstach tradycyjnych i współczesnych, pod red. J. Adamowskiego i M. Tymochowicz, Muzeum Lubelskie, Lublin 2018, s. 75-89.
28. Współczesne kulturowe konteksty folkloru dziecięcego, [w:] Folklor dziecięcy. Między tradycją a współczesnością, red. nauk. T. Smolińska, Nowy Sącz 2018, s. 9-19.
29. Jubileusz mistrzyni Stefanii Topoli - utalentowanej kroszonkarki, zdobniczki porcelany i gawędziarki, „Twórczość Ludowa" 2019, nr 3-4, s. 19-23.
30. Současná kulturní tradice Němců ve Slezsku: vstříc folklorismu, „Národopisná revue" 2020, nr 4, s. 275-284.
31. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego. Przykład lokalnej społeczności z okolic Góry Świętej Anny, [w:] Sąsiedzi. Od narodzin aż po śmierć. Fotografie Franciszka Lepicha z Oleszki. Katalog wystawy, pod red. M. Górniak-Bardzik, Muzeum Wsi Opolskiej, Opole 2021, s. 15-21.
32. „Ślónsko kuchnia dla Hanysów i Goroli oraz Niemców: identyfikacja i zróżnicowanie etniczne konsumentów, [w:] Dziedzictwo kulinarne Śląska w nowych kontekstach interpretacyjnych, red. nauk. L. Przymuszała i D. Świtała-Trybek, Uniwersytet Opolski, Opole 2021, s. 43-56.
33. Popularyzacja bajek słowackich w Polsce, „Literatura Ludowa" 2023, nr 1-2, s. 35-52.
34. Przemiany tradycji obrzędowej: przykład zajączka wielkanocnego, [w:] Pomiędzy folklorem a folkloryzmem. Publikacja z okazji Jubileuszu 55-lecia pracy naukowej Profesor Violetty Krawczyk-Wasilewskiej, pod red. J. Kotarskiego, Warszawa – Łódź 2024, s. 267-284.

Redakcja prac zbiorowych (od 2010 r.)

- Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań, red. nauk. T. Smolińska, [Wyd.] Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych, Kraków-Opole 2010, ss. 356.
- Nowe konteksty badań folklorystycznych (wespół z J. Hajduk-Nijakowską, Seria: Biblioteka „Literatury Ludowej", Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2011, ss. 218.

- „Notatnik Skansenowski. Rocznik Muzeum Wsi Opolskiej" 2015, nr 5, Opole 2016 (wespół z M. Górniak-Bardzik).
- Folklor dziecięcy. Między tradycją a współczesnością, Nowy Sącz 2018, ss. 160.
- „Łódzkie Studia Etnograficzne", t. 61 (2022): Świętowanie; red. tematyczny (wespół z D. Świtałą-Trybek), ss. 266.
- * W 2010 roku dr hab. T. Smolińskiej, em. prof. UO nadano medal Srebrny Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis" i od tego roku opracowany są: Wykaz publikacji naukowych oraz Redakcja prac zbiorowych.

Wykaz kulturotwórczych przedsięwzięć folklorystycznych

- Opolskie Święto Pieśni Ludowej w Gogolinie (od 1979 r.),
- Wojewódzki Przegląd Zespołów Kolędniczych „Herody" w Lewinie Brzeskim (1986-2021),
- Wojewódzki Przegląd Ludowej Twórczości Artystycznej „Wiatraki" (od 1992 r.),
- Regionalny Przegląd Grup Obrzędowych „Wodzenie Niedźwiedzia" (Gogolin, Zdzieszowice, Tarnów Opolski),
- Wojewódzki Konkurs Gawędziarski pn. „Śląskie Beranie" w Izbicku (1994-2024),
- Regionalny Konkurs Literacki pn. „Ze Śląskiem na Ty" w Łubnianach (1994-2024),
- Gminny Konkurs „Mówię Gwarą Śląską", Chrząstowice (od 2001 r.);
- Dożynki Wojewódzkie (tu: Komisja oceniająca wieńce dożynkowe i plastykę obrzędową, od 1990 r.),
- II Śląski Turniej Kulinarny (Turawa, 2011 r., organizator: Opolskie Stow. Integracji Lokalnej),
- Kulinarne Dziedzictwo Opolszczyzny (od 2011 r.),
- aktywna współpraca z Związkiem Śląskich Rolników w Opolu (zob. wydany pod red. T. Smolińskiej Żniwniok opolski, 2009; 2 wyd. 2015)).
- pomoc merytoryczna regionalnym mediom, zob. np.: audycja (wywiad) nt. tradycji kolędniczych w Polsce, TVP Opole, Oblicza wiary, odc. 4 (godz. 10.30-11.15, red. P. Pytlik), 31.01. 2016; A. Grudzka, *Kościół mówił, że choinka to symbol niemieckości, a ludzie i tak ja pokochali* [wywiad] z prof. Teresą Smolińską z Katedry Kulturoznawstwa i Folklorystyki, „Nowa Trybuna Opolska" 2016, nr 299, s. 18-19; wywiad nt. Historii i kultury słowackiej, cykl audycji pt. Co kraj to obyczaj na falach Radia Opole (30.01.-18.02.2025).

Redakcja

Udelenie čestného vyznamenania
Bene Merito prof. Mgr. Marte Vojtekovej, PhD.

Dňa 19. septembra 2025 bolo prof. Mgr. Marte Vojtekovej, PhD., v Poľskom inštitúte v Bratislave odovzdané čestné vyznamenanie *Bene Merito* za prínos k rozvoju poľsko-slovenských vzťahov, ktoré udeľuje minister zahraničných vecí Poľskej republiky.

Marta Vojteková je slovenská polonistka pôsobiaca na Inštitúte stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity a členka Slovensko-poľskej komisie humanitných vied pri slovenskom a poľskom ministerstve školstva. Ako vo svojom príhovore uviedla Agnieszka Kwiatkowska, riaditeľka Poľského inštitútu v Bratislave, ocenená je „výnimočná jazykovedkyňa, ktorej vedecká, pedagogická a organizačná činnosť už dlhé roky buduje trvalé mosty medzi Poľskom a Slovenskom. Jej činnosť má nielen vedecký a pedagogický prínos, ale aj symbolický rozmer – posilňuje totiž prítomnosť a prestíž poľského jazyka na Slovensku, čím prispieva k prehlbovaniu priateľstva medzi našimi národmi."

Odovzdanie čestného vyznamenania *Bene Merito* sa uskutočnilo počas slávnostného večera pri príležitosti osláv 75. výročia Poľského inštitútu v Bratislave a ocenenie odovzdala riaditeľka inštitútu Agnieszka Kwiatkowska. Okrem

Prof. Mgr. Marta Vojteková, PhD.

Prof. Marta Vojteková (vľavo), preberá vyznamenanie z rúk Agnieszki Kwiatkowskej, riaditeľky Poľského inštitútu v Bratislave

Marty Vojtekovej bolo udelené aj Jurajovi Koudelovi a Filipovi Ostrowskému z vydavateľstva Absynt.

Podujatie sprevádzali príhovory pozvaných hostí – Rolanda Chojnackého (riaditeľa Odboru verejnej a kultúrnej diplomacie Ministerstva zahraničných vecí Poľskej republiky), Dušana Juneka (slovenského umelca a grafika, autora jedného z prvých log Poľského inštitútu) a ocenených laureátov.

Marta Vojteková sa v príhovore poďakovala za udelenie čestného vyznamenania. Ako sa vyjadrila, vníma ho ako uznanie viac ako 20-ročnej práce spätej s poľským jazykom na Slovensku, veľkú osobnú poctu, ale aj povzbudenie do ďalšej činnosti – či už v podobe univerzitnej výučby poľského jazyka alebo prípravy konkrétnych publikácií s poľsko-slovenskou problematikou.

Redakcia

Pro memoriam. Profesor Michał Pułaski (1936–2026)

Dnia 7 czerwca 2026 r. zmarł w Krakowie Profesor Michał Pułaski, znakomity historyk, autorytet w zakresie dziejów powszechnych XX wieku, relacji polsko-czeskich i polsko-słowackich oraz dyplomacji w okresie międzywojennym. Był nie tylko uznanym badaczem, ale również Człowiekiem niezwykłej skromności i życzliwości.

Urodził się 18 maja 1936 r. w Niskieniczach na Wołyniu. Po ukończeniu Technikum Ekonomicznego w Krakowie, w 1953 r. rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Macierzystej uczelni pozostał wierny, przechodząc kolejno wszystkie szczeble aktywności akademickiej, od asystenta (1957) po profesora UJ (1989). Naukową osobowość kształtował pod wpływem profesora Henryka Batowskiego. Pod jego kierunkiem obronił pracę magisterską (1957), a potem doktorat (1965). Ten wybitny slawista i znawca historii dyplomacji zainspirował swojego ucznia nie tylko tematami środkowoeuropejskimi i dziejami Bałkanów, ale także głęboką analizą źródeł. Szczególnie bliskie młodemu uczonemu stały się sprawy czeskie i słowackie, ale w swoich badaniach podejmował również problemy związane z dziejami dyplomacji, zagadnieniami narodowościowymi Europy wersalskiej oraz koncepcjami paneuropejskimi[1].

Duży wpływ na postawę i poglądy ideowe Michała Pułaskiego wywarli jeszcze dwaj wybitni uczeni, historycy Henryk Wereszycki i Wacław Felczak. Za wstawiennictwem tego ostatniego młody badacz znalazł się w wąskim gronie elitarnego tzw. Klubu Profesora Wereszyckiego. Raz w tygodniu w kawiarni Feniks spotykali się profesorowie Wereszycki i Felczak oraz prof. Anna Owsiń-

[1] O naukowej sylwetce M. Pułaskiego zob. m.in.: *Michał Pułaski – badacz najnowszych dziejów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej*, [w:] *Ku zjednoczonej Europie. Studia nad Europą Środkową i Południowo-Wschodnią w XIX i XX wieku*, red. I. Stawowy-Kawka i W. Rojek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997, s. 9-10; *Michał Pułaski – historyk i mistrz*, [w:] *Naród – Państwo – Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Patek i W. Rojek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 7-17 (biogram, wykaz publikacji); J. Polit, *Profesor Michał Pułaski i jego szkoła badawcza*, [w:] M. Pułaski, *W kręgu dyplomacji i spraw narodowościowych*, do druku podali J.J. Bruski, P. Mikietyński, A. Patek, J. Polit, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2016, s. IX-XVIII; J. Pánek, S. Raková, V. Horčáková, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, Vol. 2, Institute of History, Prague 2005, s. 450-453; E. Dziwisz, *We wrzątku historii*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego", 2018, nr 201, s. 46-53.

ska, prof. Emanuel Rostworowski, dr Wojciech Skalmowski, z „Tygodnika Powszechnego" przychodzili Krzysztof Kozłowski, Mieczysław Pszon i Jerzy Turowicz. „Przy kawiarnianym stoliku kontestowali rzeczywistość. Tematem rozmowy były najczęściej aktualne wydarzenia, ich analiza na szerokim politycznym i historycznym tle"[2].

Wizytówką naukowych dokonań Profesora Pułaskiego były monografie poświęcone relacjom Polski, Czechosłowacji i Niemiec w latach 1933-1938 (*Stosunki dyplomatyczne polsko-czechosłowacko-niemieckie od roku 1933 do wiosny 1938*, Poznań 1967) oraz współpracy Słowian zachodnich i południowych w okresie Wielkiej Wojny (*Z dziejów genezy „Europy wersalskiej". Współpraca Słowian zachodnich i południowych w ostatnim etapie I wojny światowej*, Wrocław 1974). Oparte o gruntowne kwerendy archiwalne zwracały uwagę precyzją słowa oraz wyważonymi sądami. W 2016 r. ukazał się – w serii „Mistrzowie Historiografii" – wybór rozproszonych tekstów Profesora pt. *W kręgu dyplomacji i spraw narodowościowych*, podany do druku przez Jego uczniów. Wspomnieć trzeba również o opracowaniu, wspólnie z dr Beatą Łyczko-Grodzicką, wyboru materiałów źródłowych (*Historia powszechna 1918-1945. Wybór tekstów źródłowych*, Kraków 1981), które w założeniu miały służyć słuchaczom studiów historycznych.

Osobnym rozdziałem w aktywności Michała Pułaskiego było zaangażowanie na rzecz polsko-czeskiej i polsko-słowackiej współpracy naukowej. Przyniosło mu ono szczególną satysfakcję, a przede wszystkim wymierne owoce w skali międzynarodowej. Był współzałożycielem międzyrządowych Komisji Nauk Humanistycznych: Stałej Wspólnej Polsko-Czeskiej (utworzonej w 1993 r.) oraz Polsko-Słowackiej (powstałej w 1996 r.). Przez wiele lat kierował sekcjami polskimi obydwu ciał. Komisje stały się ważnym forum inicjowania badań nie tylko w dziedzinie historii, ale również językoznawstwa, literaturoznawstwa i innych nauk humanistycznych. Przyczynił się do utworzenia polsko-słowackiego rocznika „Kontakty", wydawanego przez Polsko-Słowacką Komisję Nauk Humanistycznych. Periodyk ten był pierwszym tego rodzaju przedsię-

[2] E. Dziwisz, *We wrzątku historii…*, s. 51. Swoje refleksje z tamtego okresu M. Pułaski zawarł w eseju pt. *„Klub" Profesora Wereszyckiego*, [w:] *Henryk Wereszycki (1898-1990). Historia w życiu historyka*, red. E. Orman i A. Cetnarowicz, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica", Kraków 2001, s. 299-304.

wzięciem między obydwu narodami, a Profesor Pułaski objął redakcję jego polskiej edycji (w latach 2002-2004)[3].

Pod auspicjami obydwu Komisji i przy znaczącym udziale Michała Pułaskiego udało się zrealizować kilka projektów badawczych. Wspomnijmy o dwóch. Monumentalna, ponad tysiącstronicowa księga *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spiszu. Stav bádania o dejinách Spiša* (Levoča-Wrocław 2003) była wspólnym przedsięwzięciem polskich i słowackich historyków, a Profesor jako jej współredaktor otrzymał w 2005 r. Nagrodę Honorową im. Henryka Wereszyckiego i Wacława Felczaka. Z kolei plon pracy badaczy polskich i czeskich to trzy woluminy projektu naukowego *Procesy transformacyjne w Polsce i Czechosłowacji*, poświęconego okresowi od 1945 r. po schyłek XX wieku. Kolejne tomy (współredagowane przez Profesora) ukazywały się w latach 2001-2005 i były próbą porównawczego przedstawienia procesów przemian, które dokonywały się po drugiej wojnie światowej w obydwu krajach (a po rozpadzie Czechosłowacji w jej państwach sukcesyjnych)[4].

Profesor Pułaski zasiadał również w krajowych gremiach naukowych. Był m.in. członkiem Komisji Środkowoeuropejskiej PAU, Komisji Historycznej PAN O/ Kraków oraz krakowskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Nie mniej ważna od działalności naukowej była służba na rzecz Uniwersytetu. W roku 1987 został wybrany na dyrektora Instytutu Historii i pełnił tę funkcję przez dwie kadencje. Jako przełożony budził respekt, ale i zaufanie. Przyczynił się do wprowadzenia systemu punktowego na studiach dziennych. Rozwiązanie to ułatwiało zaliczanie poszczególnych etapów nauki przez stu-

---

[3] O zaangażowaniu w prace Komisji prof. Pułaski wspominał w wywiadzie zamieszczonym na łamach „Kontaktów": T. XV, Bratislava 2017, s. 80-87.

[4] *Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989. Od transformacji do transformacji. Polska i Czechosłowacja w latach 1947 (1948) – 1989*, red. J. J. Bruski, E. Maur, M. Pułaski, J. Valenta, Univerzita Karlova. Filozofická Fakulta, Praha, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001; *Procesy transformacyjne w Polsce i Czechosłowacji w latach 1944 (1945) – 1948. Procesy transformace v Polsku a v Československu v letech 1944 (1945) – 1948*, red. J.J. Bruski, E. Maur, M. Pułaski, F. Svátek, Stała Wspólna Polsko-Czeska Komisja Nauk Humanistycznych, Wrocław, Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004; *Procesy transformacyjne w Polsce i Czechosłowacji/ Czechach po roku 1989. Transformační procesy v Polsku a v Československu/ Česku po roce 1989*, red. J.J. Bruski, E. Maur, M. Pułaski, J. Vykoukal, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.

dentów z innych uczelni. Dzisiaj zrozumiałe, w tamtych czasach stanowiło rzecz nową. Przyniosło owoce, przyciągając studentów ze szkół wyższych w Polsce i za granicą. Od 1995 r. do przejścia na emeryturę jedenaście lat później kierował Zakładem Historii Najnowszej Powszechnej w macierzystym Instytucie Historii. W latach 2001-2024 przewodniczył kapitule Nagrody im. Henryka Wereszyckiego i Wacława Felczaka. Patronat nad tym prestiżowym wyróżnieniem, przyznawanym autorom najlepszych prac naukowych dotyczących dziejów Europy Środkowo-Wschodniej, sprawowali Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, krakowski oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Wydawnictwo Literackie.

W styczniu 2017 r., w podziękowaniu za działalność na rzecz Uniwersytetu, władze uczelni zorganizowały prof. Pułaskiemu uroczyste odnowienie doktoratu. Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Wojciech Nowak, rozpoczynając specjalne posiedzenie Senatu UJ, powiedział: „To wyjątkowa uroczystość. I nieczęsto zdarza się, by odnowienie doktoratu po pięćdziesięciu latach miało wymiar ogólnouniwersytecki. Jest tak w przypadku osób, których dorobek zawodowy i naukowy poznało nie tylko wąskie grono specjalistów, ale także znaczna część społeczności akademickiej”[5].

Profesor Pułaski był pomysłodawcą i organizatorem wielu konferencji naukowych. Stanowiły one platformę współpracy historyków środkowoeuropejskich. Zwoływał je regularnie. I w regularnych odstępach pojawiały się kolejne tomy materiałów konferencyjnych. Wśród nich ważne studia poświęcone ukraińskiej myśli politycznej[6] czy próbom integracji europejskiej[7]. Doświadczeń edytorskich miał więcej. Wspomnieć tu trzeba m.in. o ukazującej się w latach 1986-1995 serii „Studia Polono-Danubiana et Balcanica” (w ramach „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego”), która rozrosła się do siedmiu tomów.

Po sierpniu 1980 r. zaangażował się w ruch sprzeciwu wobec totalizacji życia w PRL. Był współzałożycielem NSZZ „Solidarność” na Uniwersytecie Ja-

[5] R. Pagacz-Moczarska, *Mistrz i intelektualny przewodnik*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 2017, nr 192-193, s. 49.

[6] *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, z. 103, red. M. Pułaski, Kraków 1993.

[7] *Z dziejów prób integracji europejskiej: od średniowiecza do współczesności*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, z. 118, red. M. Pułaski, Kraków 1995.

giellońskim, a potem przez cały okres delegalizacji związku stał na czele Komisji Uczelnianej. Były to czasy bardzo trudne, naznaczone obroną uczelni przed represjami władz. Kierując Komisją pokazał jak ważne jest zachowanie wierności sobie wbrew zewnętrznej presji. Za tę wierność zapłacił wysoką cenę, gdyż przez wiele lat władze PRL blokowały przyznanie Mu uprawnień samodzielnego pracownika akademickiego.

Żywym świadectwem działalności Profesora jest szkoła naukowa, którą stworzył. Wypromował ponad stu magistrów i kilkunastu doktorów. Patronował kilku habilitacjom. Wielu Jego uczniów uzyskało tytuły naukowe, w kraju i zagranicą. Część związała się ze służbą dyplomatyczną. Nie tylko wykształcił pokolenie historyków, ale i pokazał, że niezależnie od zewnętrznych okoliczności rzetelność badawcza i poszanowanie wartości powinny być wyznacznikiem naukowca.

Seminaria (magisterskie i doktorskie) prowadzone przez Profesora były prawdziwą szkołą naukowej dyskusji. Miałem zaszczyt w nich uczestniczyć. Seminarium to było miejsce szczególne, gdzie nie tylko mogliśmy prezentować rezultaty naszych badań, ale także toczyć dysputy. Profesor raczej nie wydawał „jedynie słusznego" rozstrzygnięcia, ale cierpliwie zwracał uwagę na niedostateczną podstawę źródłową naszych dociekań. Pozwalał na pozostanie przy swoim zdaniu, pod warunkiem właściwego doboru argumentacji. W ten sposób wykuwał się nasz warsztat historyka. Zaraził nas sposobem prowadzenia kwerendy źródłowej – szerokim, rzetelnym, może nawet pedantycznym. Pamiętam, jak przestrzegał, że nie można osądzać ludzi i wydarzeń historycznych wedle kryteriów obowiązujących dzisiaj, bo wtedy ta ocena wypadnie krzywdząco i zniekształci obraz epoki.

Dla licznego grona uczniów był nie tylko Mistrzem i intelektualnym przewodnikiem, ale i Człowiekiem, na którego pomoc zawsze można było liczyć – w sprawach naukowych i pozanaukowych. A przy tym był osobą wielkiego serca. Swoich uczniów otaczał niemal ojcowską troską. Miał dla nich sporo cierpliwości i wyrozumiałości, co nie oznaczało pobłażliwości. Nie szafował pochwałami ani niepotrzebną krytyką. Jego opinie – czasem może surowe – były wyważone i adekwatne, a na Jego osądzie mogliśmy niezawodnie polegać.

Tworzył w czasach niesprzyjających samodzielności badawczej. Niemożliwe było wtedy pisanie całej prawdy, przedstawianie wszystkich aspektów wyda-

rzeń. Mimo to potrafił zachować niezależność poglądów, dzięki czemu Jego ówczesne prace wciąż mogą być przedrukowywane.

Za aktywność naukową był wielokrotnie wyróżniany. Otrzymał m.in. Medal Ministerstwa Oświaty Republiki Czeskiej II klasy (2003), Nagrodę Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu RP (2003), Medal Honorowy Františka Palackiego za Zasługi w Dziedzinie Nauk Historycznych, przyznany przez Akademię Nauk Republiki Czeskiej (2018, wręczony w 2019 r.).

Profesor Michał Pułaski został pochowany na cmentarzu przy ul. Prandoty w Krakowie. Odszedł wybitny badacz, ale pozostanie Jego dorobek naukowy i pamięć o Nim, które będą inspirować kolejne pokolenia historyków.

Artur Patek

Odišiel architekt slovensko-poľského literárneho dialógu (O Karolovi Chmelovi, 6. 10. 1953 – 14. 5. 2026)

Smrť básnika, esejistu a prekladateľa Karola Chmela v máji tohto roku znamená pre slovenskú kultúrnu obec, a osobitne pre reflexiu poľskej literatúry na Slovensku, stratu jednej z najvýraznejších tvorivých osobností posledných desaťročí. Chmelovo dielo nielenže spolutvorilo modernú slovenskú poéziu, ale prostredníctvom jeho dlhoročnej systematickej prekladateľskej činnosti zásadným spôsobom redefinovalo recepciu poľskej poézie, prózy a humanitného myslenia u nás. Tento spomienkový medailón sa pokúša o stručnú reflexiu jeho prínosu, v ktorom sa rigorózna filologická a interpretačná presnosť neoddeliteľne spája s autonómnou umeleckou invenciou.

Dostupné slovníkové zdroje predstavujú Karola Chmela najčastejšie ako prekladateľa zo srbčiny, chorvátčiny, slovinčiny a poľštiny, no zároveň ako básnika či redaktora. Jeho životná dráha pritom nebola priamočiaro akademická. Na Filozofickej fakulte UK v Bratislave vyštudoval v rokoch 1973 až 1978 odbor výchova a vzdelávanie dospelých (andragogika). Po vysokoškolských štúdiách vystriedal viacero zamestnaní: pracoval ako redaktor vo vydavateľstve, neskôr ako závozník, vychovávateľ v študentskom internáte, úradník a arteterapeut v psychiat-

rickej liečebni. Istý čas bol v slobodnom povolaní, po roku 1989 redaktorsky pôsobil vo vydavateľstve Smena, v časopisoch OS – Fórum občianskej spoločnosti a Fragment, a napokon dlhší čas vo vydavateľstve Kalligram, ktoré následne publikovalo väčšinu jeho odborných prekladových knižných prác. Ako prekladateľ bol pritom úplný samouk, čo len podčiarkuje prenikavosť jeho talentu a erudície.

Filozofujúci pozorovateľ v slovenskej poézii

Do literatúry vstúpil v roku 1985 ako postmoderne štylizovaný, filozofujúco-reflexívny básnik zbierkou *Máš, čo nemáš*. Túto orientáciu potvrdil aj v nasledujúcich šiestich básnických knihách: *Ovocnejší strom* (1989), *Spray, modrá mentalita* (1998), *O nástrojoch, náradí a iných veciach vypustených z ruky* (2004), *Chiaroscuro: poznámky, opisy, palimpsesty* (2009), *Batéria* (2014) a v záverečnej zbierke *Platforma* s príznačným podtitulom *driftovať ako loď, nechať sa unášať ako kryha* (2018). Literárna vedkyňa Stanislava Chrobáková registruje tesnú spojitosť Chmelovej poézie s estetikou postmodernizmu, pričom v nej nachádza aj výrazné prvky dekonštrukcie. Upozorňuje, že Chmelova autorská pozícia zostáva pozíciou pozorovateľa, ktorý praktickú aktivitu nahrádza intelektuálnym dialógom a zónu dojmov či zážitkov podriaďuje systematickej interpretácii skutočnosti. Podľa jej slov „fascináciu skutočnosťou nahrádza fascinácia jej interpretačnými možnosťami“. Literárna kritika ďalej podčiarkuje hlbokú erudovanosť tejto poézie a skutočnosť, že Chmel sa konfrontuje nielen sám so sebou a so svojou osobnou skúsenosťou vo vzťahoch so svetom, ale aj s literárnou (neo)tradíciou, čo dodáva jeho vlastnej básnickej tvorbe myšlienkovú závažnosť a trvalú životnosť.

Prekladateľský aristokrat: od avantgardy po *high fantasy*

Po roku 1989 sa Karol Chmel zaradil k najproduktívnejším a najuniverzálnejším slovenským prekladateľom zo súčasných slovanských literatúr. Spočiatku publikoval časopisecky (v Revue svetovej literatúry, Kultúrnom živote, Slovenských pohľadoch, Vlne či Romboide) a neskôr aj knižne vo vydavateľstvách Drewo a srd, Fragment a najmä Kalligram. Jeho prekladateľské univerzum bolo mimoriadne široké. Chmel dokázal s rovnakou virtuozitou pretlmočiť avantgardne ladenú prózu aj modernú poéziu. V slovenskom kontexte tak sprístupnil kľúčové postavy srbskej literatúry (Danilo Kiš, David Albahari, Milorad Pavić,

Borislav Pekić), chorvátskej scény (Bora Ćosić, Daša Drndić) a slovinskej poézie (Dane Zajc, Aleš Šteger, Tomaž Šalamun či Aleš Debeljak). Absolútnym vrcholom jeho prekladateľského úsilia sa však stala poľská literatúra. Chmel sa prejavil ako skutočný prekladateľský aristokrat, schopný suverénne sa pohybovať v najrôznejších literárnych žánroch. Na jednej strane stojí jeho monumentálny prínos k slovenskej recepcii diela nobelistky Olgy Tokarczuk. Chmel svedomito (vy)budoval slovenský hlas jej literárneho sveta – od mozaikovitej prózy *Dom vo dne, dom v noci* (2002) cez poviedkový súbor *Hra na mnohých bubienkoch* (2003), mýtický román *Pravek a iné časy* (2015), excentrickú detektívku *Cez kosti mŕtvych pluh svoj veď* (2021), až po záhadný *Empúzion* (2023), psychologický román *E. E.* (2024) a kafkovsky ladené *Bizarné poviedky* (2025). Zároveň do slovenčiny priniesol ďalšie klenoty poľskej prózy: groteskné texty Natasze Goerke *Povedz mi čo si myslíš o Indii a ja ti poviem kto si* (2002), biograficko-historický román Jacka Dehnela *Babuľa* (2009), melancholické spomienky Weroniky Gogoly *Po troškách* (2021) či hlboko lyrickú cestopisnú prózu Andrzeja Stasiuka *Cestou do Babadagu* (2023). Na poli poézie zase nemožno opomenúť Chmelove preklady kľúčových básnických zbierok, akými boli *Profesorov nožík* (2001) od povojnového novátora Tadeusza Różewicza, undergroundové *Piesne ignoranta* (2000) Marcina Świetlického, existenciálnou iróniou presýtené texty Ewy Lipskej *Sedemnásť červených veveričiek* (2001), alebo svojské budovanie kultúrnych mostov v zbierke Zbigniewa Macheja *Môj rodák Tranoscius, môj sused Hviezdoslav* (2021).

Na opačnom póle literárneho teritória z oblasti *fiction* stojí Chmelov prekvapivý, no nesmierne úspešný „výlet“ do žánru *high fantasy*. Vydavateľstvo Lindeni ho oslovilo s ponukou na kompletný preklad kultovej (osemdielnej) ságy Andrzeja Sapkowského o zaklínačovi Geraltovi z Rivie. Už predtým (2004 – 2007) sa totiž Chmel vo vydavateľstve Slovart zaskvel prekladom *Husitskej trilógie* (romány *Veža bláznov*, *Boží bojovníci* a *Svetlo večné*) od tohože autora. V rokoch 2022 až 2024 dal vyššie spomenutému cyklu – od poviedkových kníh *Posledné želanie* a *Meč osudu* až po záverečné diely série (*Krst ohňom*, *Veža lastovičky* a *Pani jazera*), ako i samostatnému románu *Búrková sezóna* – jednotný, archaizujúco-moderný a štylisticky vysoko oceňovaný ráz. Ukázal tak, že od intelektuálneho labyrintu O. Tokarczuk až po Sapkowského *Zaklínača* dokáže v slovenčine všetko znieť organicky a presvedčivo.

Dialóg s esejou a myslením strednej Európy

Paralelne s krásnou literatúrou sa Chmel od druhej polovice 90. rokov translatologicky venoval esejistickým, literárnovedným a spoločenskovedným textom. V roku 1995 vyšiel vo vydavateľstve Modrý Peter jeho zásadný preklad literárnokritickej eseje Witolda Gombrowicza *Proti poézii*. Táto provokatívna úvaha svojím manifestačným charakterom a priamočiarym spochybňovaním zmyslu čítania poézie dokonale ladila s revidujúcou atmosférou 90. rokov 20. storočia na Slovensku. Stala sa mementom pre mladých básnikov a (za)rezonovala aj v akademických kruhoch. Po roku 2000 sa Chmelova optika upriamila na esejistické texty veľkých poľských básnikov druhej polovice 20. storočia: Czesława Miłosza (*Záhrada vied*, 2002; *Rodná Európa*, 2012), Adama Zagajewského (*Nový malý Larousse*, 2003) a Zbigniewa Herberta (*Barbar v záhrade*, 2005). Tieto preklady spája téma exilu a pohľad na „poľskosť" s kritickým (západo)európskym odstupom, analyzovanie fungovania hnutia Solidarita či postavenia intelektuála v mašinérii komunistickej totality. Od týchto úvah bol už len krôčik k prekladom politických textov disidenta Adama Michnika (spoluautorský preklad knihy *Zlosť a hanba, smútok a hrdosť*, 2006) a výberu z poľského emigrantského časopisu *Kultura* (2008).

V poslednom tvorivom období Karol Chmel významne obohatil slovenský trh na poli literárnej reportáže, najmä vďaka intenzívnej spolupráci s vydavateľstvom Absynt. Do slovenčiny priniesol klasika svetovej reportáže Ryszarda Kapuścińského a jeho analýzu iránskej revolúcie *Šachinšach* (2016). Nasledovali mimoriadne populárne, spoločensko-kritické knihy Witolda Szabłowského (*Tancujúce medvede*, 2017; *Ako nakŕmiť diktátora*, 2020; *Čo sa varí v Kremli*, 2022), rozsiahla historicko-reportážna kniha Małgorzaty Szejnert *Ostrov kľúč* (2022) o imigračnej stanici na americkom Ellis Islande pri pobreží New Yorku a sonda do života troch krajín južného Kaukazu od Wojciecha Góreckého s názvom *Prípitok na predkov* (2026).

Dedičstvo prekladateľskej presnosti

Zásadný prínos Karola Chmela do dejín slovenskej prekladovej literatúry tkvie v jeho vzácnej schopnosti žánrovo komplexne uchopiť celé národné literatúry. Neobmedzoval sa na úzku špecializáciu; s rovnakým porozumením tlmočil poéziu, intelektuálne eseje, politickú kritiku, experimentálnu prózu aj

cestopisnú reportáž. Jeho tajomstvo spočívalo v absolútnom sluchu pre text – v schopnosti dekódovať a preniesť do slovenčiny najjemnejšie štylistické nuansy, rytmus a špecifickú dikciu originálu. Chmelova prekladateľská metóda nebola intuitívnym hádaním, ale stála na hlbokej literárnej poučenosti, obrovskej faktografickej erudícii a presnom transfere poetologických znakov originálu. Svojou prácou zanechal slovenskej kultúre dedičstvo, ktoré bude formovať našu čitateľskú skúsenosť ešte po mnoho generácií. Česť jeho pamiatke!

* * *

„Na začiatku sú asi pramenné texty, sedemnásťtisíc presvedčivých básnikov zaujatých za svoj spôsob, potom formálne povinné tance, radosť, že ste zvládli to, čo ste od seba očakávali, potom skepsa z toho, že to je žalostne málo; najprv úžas z ľahkosti vysloveného, potom hrôza z faktu, že báseň vám môže polámať ruky; najprv ohúrenie z nepochopeného, potom stokrát márne pokusy pochopiť… že pokračovanie nemá začiatok a koniec a báseň je „nanejvýš něco rozepsaného" (Ivan Diviš), pritakávam, uctievam Eicha a Paľa Bohuša, vždy sa ponáram len po ústa…." (Karol Chmel vo svojom poslednom rozhovore pre Slovenské literárne centrum v roku 2021)

Marek Mitka

Foto: © Slovenské literárne centrum

Inauguracja projektu *Polacy na Słowacji podczas II wojny światowej*

W Instytucie Polskim w Bratysławie 4 grudnia 2025 r. odbyła się prezentacja założeń projektu badawczo-popularyzatorskiego, poświęconego obecności Polaków na ziemiach słowackich podczas II wojny światowej. Spotkanie zorganizowała Ambasada RP w Bratysławie, która zainicjowała projekt i uruchomiła pierwszą wersję strony internetowej *poliaci1939.sk*.

Spotkanie otworzył chargé d'affaires a.i. Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Słowackiej Piotr Samerek. Dr Dariusz Żuk-Olszewski zaprezentował stronę

Prezentacja projektu w Instytucie Polskim w Bratysławie

internetową wraz z interaktywną mapą, na którą nanoszone są informacje dotyczące wojennych losów Polaków na obecnym terytorium Słowacji. Powstanie w ten sposób także katalog miejsc pamięci narodowej, który będzie służył m.in. wsparciu realizacji zadań z zakresu opieki nad grobami wojennymi. Ambicją autorów projektu jest stworzenie miejsca w Internecie, w którym zgromadzone zostaną dotychczasowe opracowania, dopełnione o kolekcje dokumentów i fotografii. Poza ustaleniem stanu badań oraz popularyzacją tematyki projekt pomyślany jest również jako impuls do podjęcia nowych studiów. W projekt zaangażowały się najważniejsze słowackie instytucje zajmujące się badaniami historii XX wieku: Instytut Historyczny Słowackiej Akademii Nauk, Instytut Pamięci Narodu, Wojskowy Instytut Historyczny w Bratysławie, Instytut Nauk Politycznych Słowackiej Akademii Nauk oraz Instytut Badań nad Mniejszościami Forum.

Spotkanie prowadziła red. Soňa Gyarfašová ze Słowackiej Telewizji i Radia (STVR). W panelu wzięli udział dr Mateusz Gniazdowski (Uniwersytet Warszawski), dr Dušan Segeš (Instytut Historyczny Słowackiej Akademii Nauk) i dr Dariusz Żuk-Olszewski (Ambasada RP). Rozmawiali o skomplikowanej sytuacji na pograniczu polsko-słowackim, w tym o ziemiach włączonych do Słowacji po napaści zbrojnej na Polskę w 1939 r., o trasach kurierskich i przerzutowych, łączności przez Słowację, a także o współpracy polskiego ruchu oporu ze

Spotkanie zespołu projektowego w Ambasadzie RP w Bratysławie

Słowakami. W dyskusji wzięli także udział dyrektor Instytutu Historycznego Słowackiej Akademii Nauk dr Slavomír Michálek i dr Pavel Kreisinger z Uniwersytetu w Ołomuńcu. Dyrektor Michálek podkreślił, że projekt może stać się zachętą do podjęcia badań przez młodych historyków słowackich, zwłaszcza zainteresowanych historią regionalną.

Projekt, przypominając o obecności polskich uchodźców, jeńców i przedstawicieli ruchu oporu na ziemiach słowackich podczas wojny, ma na celu także upamiętnienie osób, które w trudnych czasach wspierały Polaków. Podczas spotkania wspomniano o medalach Virtus et Fraternitas, które z inicjatywy Instytutu Pileckiego zostały nadane przez Prezydenta RP mieszkańcom Słowacji pomagającym polskim kurierom i uchodźcom. W zeszłym roku wśród nagrodzonych (pośmiertnie) znaleźli się Oto Ludvig, Berta Ludvigová, Etela Lacušová i Helena Vargová z Kieżmarku, w 2022 r. – Ján Klinovský, a w 2021 r. – Jozef Lach i Žofia Lachová z Popradu. W podobny sposób uhonorowano także osoby zaangażowane w pomoc uchodźcom po obu stronach ówczesnej granicy słowacko-węgierskiej – w 2022 r. medal otrzymała pośmiertnie Ilona Andrássy de Csíkszentkirály et Krasznahorka, pochowana w Krásnej Hôrce.

Spora część dziedzictwa historycznego, związanego z wojennymi losami Polaków na ziemiach Słowacji, dotyczy terenów, które po arbitrażu wiedeńskim zostały włączone do Węgier. Przez lata temat ten pozostawał w cieniu za-

interesowań historyków słowackich, a po stronie polskiej był traktowany jako część badań nad uchodźcami polskimi na Węgrzech. Dr Żuk-Olszewski zaprezentował wspomnienia swojego ojca – Józefa Żuk-Olszewskiego, który jako uchodźca wojskowy osiadł po II wojnie światowej na Słowacji.

Po klęsce Polski w 1939 r. na Węgry przeszło około 60 tysięcy uchodźców wojskowych i cywilnych. Duża część z nich została rozlokowana po obu stronach dawnej granicy węgiersko-czechosłowackiej. Obozy dla internowanych oficerów i żołnierzy oraz miejsca zakwaterowania cywilnych uchodźców zorganizowano w 36 miejscowościach, które znajdują się w granicach współczesnej Słowacji.

Polscy uchodźcy i jeńcy wojenni to filar tematyczny projektu, od którego rozpoczęto budowanie strony internetowej. Drugi istotnym filarem, rozwijanym równolegle, będzie problematyka ruchu oporu oraz tras kurierskich i przerzutowych. Paneliści oraz przedstawiciele instytucji uczestniczących w projekcie podkreślali, że ma on potencjał wzmocnienia kontaktów środkowoeuropejskich historyków zajmujących się okresem II wojny światowej.

Mateusz Gniazdowski

Dve jubileá POLONICUM na Varšavskej univerzite

Predchádzajúce tri roky sú bohaté na storočnice poľského jazyka. V roku 2023 oslavovala česká polonistika storočnicu vyučovania poľštiny na Karlovej univerzite v Prahe a taktiež na Masarykovej univerzite v Brne. Výročie o rok neskôr oslávila aj najstaršia slovenská polonistika na Univerzite Komenského v Bratislave. Tento rok sa podobné výročie oslavovalo vo Varšave. V januári 2026 (9.1. – 11.1.) sa na Varšavskej univerzite konala trojdňová konferencia pod názvom *Glottodydaktyka jako okno i lustro*. Oslavovalo sa sté výročie vyučovania poľského jazyka ako cudzieho. K nemu sa pridalo aj 70. výročie vytvorenia *Polonicum*, inštitúcie, ktorá poskytuje celoročnú jazykovú prípravu a letné kurzy pre študentov (počas prázdnin), ako aj pre učiteľov a pre prekladateľov (v septembri).

Pomenovanie *Polonicum* vzniklo na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia. Táto pôžička z latinčiny slúži aj iným firmám na reprezentáciu toho, čo je

poľské. Podobnú úlohu spĺňa aj *Polonicum* – inštitúcia, ktorá šíri poľský jazyk, literatúru a kultúru do celého sveta. Na začiatku svojho vzniku bolo *Polonicum* jedinou inštitúciou, kde sa konala celoročná príprava z poľského jazyka a letné kurzy poľštiny pre zahraničných polonistov a slavistov. Na prvom letnom kurze (už v *Polonicum*) v roku 1956 boli účastníci zo 16 krajín. *Polonicum* okrem celoročnej priamej výučby a letných kurzov vzdeláva lektorov poľského jazyka ako cudzieho, vykonáva certifikátové skúšky doma i v zahraničí a vedie podiplomové štúdium. Polonistikám a slavistikám na svetových a európskych univerzitách *Polonicum* od svojho vzniku pomáhalo a dodnes pomáha pri vyučovaní poľského jazyka, literatúry a kultúry. Tieto pracoviská zásobuje potrebnými učebnými pomôckami, pomáha pripravovať odborníkov po celý rok nielen na domácej pôde, ale aj na zahraničných vysokých školách, kde sa realizujú lektoráty poľského jazyka a kde je poľština ako samostatný študijný odbor.

Jubilejná konferencia sa konala 9. – 11. januára 2026 v priestoroch starej Univerzitnej knižnice (BUW), kde sa dnes uskutočňujú konferencie a dôležité zasadnutia. Napriek tomu, že v celom svete panovalo nepriaznivé počasie, do Varšavy prišlo mnoho zahraničných polonistov, ktorí boli alebo sú s touto inštitúciou pracovne i osobne prepojení. Na konferencii sa zúčastnili hostia z rôznych kútov sveta (Bulharsko, Česká republika, Čína, Japonsko, Maďarsko, Nemecko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Švédsko, Taliansko, Turecko, Ukrajina, USA) a polonisti z poľských univerzít, ktorí sa zaoberajú vyučovaním poľštiny pre zahraničných polonistov. Kvôli počasiu sa však nepodarilo priletieť alebo pricestovať niektorým referentom, napríklad z Číny.

Čestný patronát nad jubilejnou konferenciou prevzali zástupcovia dôležitých poľských inštitúcií (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, NAWA, KRASP a Ich Magnificencie, Rektorka UAM v Poznani a Rektor hostiteľskej UW vo Varšave). Jubilejnú konferenciu slávnostne otvorila a všetkých účastníkov privítala pani riaditeľka *Polonicum* dr hab. prof. ucz. Katarzyna Dróżdż-Łuszczyk. Po jej privítaní mali pozdravné príhovory všetci vyššie uvedení hostia, ktorí vo svojich vystúpeniach zdôraznili dôležitú úlohu a poslanie *Polonicum*.

Program konferencie bol bohatý a rôznorodý. Rokovanie začalo plenárnym predpoludním v piatok 9. januára a končilo v nedeľu v popoludňajších hodinách. Na prvom plenárnom rokovaní odzneli 3 príspevky významných poľských polonistov: prof. dr hab. A. Dąbrowskej (Uniwersytet Wrocławski),

prof. dr hab. J. Tambor a dr. A. Tambor (Uniwersytet Śląski), dr P. Kajaka (Uniwersytet Warszawski) a jeden zo zahraničia. Obe mimovaršavské referentky hovorili o dôležitosti poznať históriu výučby poľského jazyka ako cudzieho a o význame integrácie poľských a zahraničných polonistických pracovísk a tretí referát doktora P. Kajaka potvrdil význam poznania histórie vyučovania poľštiny ako cudzieho jazyka a integrácie všetkých polonistických pracovísk v Poľsku i zahraničí. Jeho referát *Warszawska szkoła glottodydaktyki polonistycznej* oboznámil účastníkov konferencie s históriou poľštiny pre cudzincov na Varšavskej univerzite. Referent podľa archívnych záznamov uviedol rok 1926 ako začiatok lektorátu poľštiny pre cudzincov. Lektorát na Filozofickej fakulte UW (Wydział Filozoficzny UW) mal svoje začiatky už v roku 1926 zásluhou profesora W. Doroszewského. Tento vynikajúci poľský jazykovedec pracoval aj ako lektor v Paríži a bol spoluzakladateľom polonistiky na univerzite Winsconsin v Madisone. V ďalšej časti referátu uviedol dr P. Kajak mená lektorov od roku 1926 až po druhú svetovú vojnu. Boli to pracovníci katedry poľského jazyka, ktorí viedli lektoráty pre cudzincov, napr. B. Bartnicka, T. Iglikowska, H. Kurkowska, H. Rybicka-Nowacka, M. Szymczak a iné známe osobnosti varšavskej polonistiky. V 1956 sa vytvorilo Stałe Biuro Międzynarodowych Kursów Wakacyjnych UW, kde prvý kurz viedol S. Frybes. Až neskôr sa táto inštitúcia premenovala na *Polonicum* a pod týmto menom zostala až do dnešných dní. Okrem poľských referátov tu odznel aj príspevok o storočnici polonistického štúdia na Univerzite Komenského, najstaršej slovenskej univerzite (M. Pančíková). Informácia o storočnici polonistiky na najstaršej slovenskej univerzite bola zaradená medzi prvými príspevkami z toho dôvodu, že autorku s *Polonicum* spája vyše 50- ročná spolupráca.

V piatok popoludní a v sobotu predpoludním prebiehali rokovania v troch sekciách (historická, metodická a jazykovo-kultúrna). V sobotu popoludní sa rokovalo v dvoch sekciách (metodická a kultúrna). Keďže v poslednom desaťročí sa zvýšil záujem čínskych študentov o poľský jazyk a pribudlo viacero polonistík v tejto krajine, v sobotu jeden blok predpoludňajšej sekcie C bol zameraný na poľsko-čínske jazykové a kultúrne vzťahy. Prvý deň sa venoval viac histórii zahraničnej a domácej polonistiky pre cudzincov a druhý deň sa riešila inovatívnosť vyučovania poľského jazyka ako cudzieho. V nedeľu v závere konferencie sa na plenárnom zasadnutí hovorilo o úlohe lektorov na zahra-

ničných univerzitách a o stratégii vyučovania. Podľa programu odznelo na jubilejnej konferencii okolo 40 príspevkov. Diskusia prebiehala nielen v sekciách, ale aj vo vestibule, kde sa konali kávové prestávky.

Príspevky, ktoré odzneli na konferencii, budú publikované v pokonferenčných zborníkoch. Podobné zborníky vznikli aj pri predchádzajúcich jubileách. V roku 2006 oslavovalo *Polonicum* zlaté jubileum – 50. rokov od vzniku tejto inštitúcie. Výsledkom jubilejnej konferencie je 365-stranový zborník „*Na chwałę i pożytek nasz wzajemny*" (WUW, 2006).

Zaujímavá fotovýstava „*Dwa jubileusze, jedna tradycja nauczania języka polskiego*" o dôležitých udalostiach v *Polonicum* bola dostupná pre konferenčných hostí po všetky rokovacie dni. Expozícia tejto výstavy, reprezentujúca históriu, výsledky práce, významné podujatia, a zdôrazňujúca význam vyučovania poľštiny, bola dostupná vo vestibule starej budovy BUW-u nielen počas konferencie, ale až do konca januára.

Okrem konferenčnej časti bol pripravený aj kultúrno-spoločenský program. V piatok večer sa konala recepcia v Kazimierzowskom paláci (kedysi tu *Polonicum* sídlilo na druhom poschodí), dnes je to budova Rektorátu UW. V sobotu sa účastníci presunuli do SPATiFu (*Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu – Združenie poľských divadelných a filmových umelcov),* kde sa konal kultúrny program a neskôr spoločenské stretnutie.

Jubilejná konferencia skončila v nedeľu popoludní. Všetci účastníci odchádzali do svojich domovov obohatení o mnohé zaujímavé témy, ktoré odzneli v konferenčných príspevkoch. Keďže si nemohli vypočuť všetky príspevky, budú mať možnosť oboznámiť sa s nimi po vydaní konferenčných zborníkov (jeden bude z konferenčných príspevkov, v druhom – monografickom – by mali byť príspevky domácich a zahraničných polonistov z generácie prvých bristolovských členov). Verím, že všetci účastníci rôznych vekových kategórií odchádzali s dobrým pocitom, obohatení o nové informácie, o stretnutia s dávnymi priateľmi, ale aj s mladými, ktorí budú ďalej pokračovať vo výučbe poľštiny ako cudzieho jazyka v Poľsku i v zahraničí.

Na záver chcem v mene svojom i celej Slovensko-poľskej komisie humanitných vied vyjadriť želanie, aby aj v nasledujúcom storočí bolo *Polonicum* významnou a úspešnou inštitúciou, ktorá spája polonistov a slavistov celého sveta.

Marta Pančíková

Literatura słowacka na Festiwalu Conrada 2025

Międzynarodowy Festiwal Literatury im. Josepha Conrada w Krakowie odbywa się od 2009 roku i należy do najważniejszych wydarzeń literackich w Polsce. Jego bogaty i zróżnicowany program – obejmujący spotkania autorskie, panele dyskusyjne, warsztaty, spacery literackie, pokazy filmowe, koncerty, a także wydarzenia branżowe dla środowisk wydawniczych i translatorskich – przyciąga co roku do stolicy Małopolski osoby, dla których literatura jest nie tylko przyjemnością estetyczną, ale również medium umożliwiającym lepsze rozumienie współczesnego świata, narzędziem budowania wspólnoty i istotnym głosem w debacie publicznej.

Podczas dotychczasowych edycji czytelniczki i czytelnicy mieli okazję uczestniczyć w spotkaniach z autorkami i autorami, pochodzącymi z różnych części świata, również z najbliższej nam Europy Środkowej. W 8. edycji festiwalu, która odbyła się w 2016 roku, a jej tematem przewodnim była *Intensywność*, brał udział Pavol Rankov – najpopularniejszy w Polsce słowacki twórca, laureat Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus w roku 2014 za powieść *Zdarzyło się pierwszego września (albo kiedy indziej)*, która w przekładzie Tomasza Grabińskiego ukazała się w wydawnictwie Książkowe Klimaty. Tematem przewodnim Festiwalu Conrada w 2025 roku była *Nadzieja radykalna*; w tej edycji publiczność dwukrotnie mogła wysłuchać rozmów, w których uczestniczyli twórcy ze Słowacji.

W ramach pasma *Conrad w księgarniach* 16 października w księgarni Bonobo odbyło się spotkanie autorskie z Miroslavą Kuľkovą, autorką zbioru opowiadań *Hotel Balkan*, który w 2024 roku znalazł się w finałowej dziesiątce najbardziej prestiżowej słowackiej nagrody literackiej, Anasoft litera oraz zdobył w tym konkursie nagrodę publiczności. W Polsce tom ukazał się już w następnym roku, w przekładzie Rafała Bukowicza, nakładem Wydawnictwa ha!art. Warto dodać, że to kolejna – po książkach Daniela Majlinga, Kataríny Kucbelovej, Nicol Hochholczerovej i Barbory Hrínovej – słowacka pozycja w katalogu krakowskiej oficyny, która tym samym staje się drugą najważniejszą, obok wrocławskich Książkowych Klimatów, platformą prezentacji literatury słowackiej w Polsce.

Wydarzenie współorganizowane było przez Krakowskie Biuro Festiwalowe, Wydawnictwo ha!art, Instytut Słowacki w Warszawie i Instytut Filologii Słowiańskiej UJ; prowadził je niżej podpisany, a tłumaczyła Aleksandra Hudymač, obydwoje z IFS UJ. Autorka przedstawiła okoliczności powstania książki, opowiedziała o swoich podróżach na Bałkany, pierwszoplanowo związanych z pracą naukową, które jednak stały się również impulsem do ujęcia swoich obserwacji w formie literackiej. Sporo uwagi poświęcono także zagadnieniom odpowiedzialności i uważności w procesie pisania, zwłaszcza gdy teksty – tak jak w przypadku Kuľkovej – dotyczą przestrzeni naznaczonych konfliktami wojennymi, traumatycznych doświadczeń, skomplikowanych splotów pamięci indywidualnej i konstruowanych z różnych pozycji ideologicznych polityk pamięci. W dyskusji nie pominięto także innego ważnego aspektu tekstów, mającego bardziej uniwersalny wymiar, a związanego z zagadnieniem skomplikowanych relacji międzyludzkich, zarówno rodzinnych, jak i intymnych, często naznaczonych brakiem komunikacji i prób wzajemnego zrozumienia, niekiedy również przemocą. Uwaga poświęcona została także kwestiom genderowym, przede wszystkim związanym z pozycją kobiet i ograniczającymi ich wolność normami i zakazami. O problematyce tej Autorka mówiła w kontekście wątków pojawiających się w opowiadaniach, a także w szerszej perspektywie niepokojących zjawisk w przestrzeni publicznej.

Drugie spotkanie – *Co niesiemy w naszej reklamówce* – odbyło się 24 października w Małopolskim Ogrodzie Sztuki; zaproszenie do dyskusji o Europie Środkowej, którą prowadziła Aleksandra Hudymač, przyjęli Weronika Gogola, Ján Púček i Ziemowit Szczerek. Ich twórczość, zróżnicowaną gatunkowo i tematycznie, łączy zainteresowanie obszarem środkowoeuropejskim, jego historią, pamięcią, specyficznym rytmem codzienności, kulturowym zróżnicowaniem, pograniczami, przywiązaniem do małych ojczyzn. W rozmowie podjęto wymienione wątki, a także zastanawiano się nad strategiami literackiego ujmowania tej problematyki. Dyskutowano między innymi o tym, na ile częste przyjmowanie postawy ironicznej wynika ze specyfiki środkowoeuropejskiej przestrzeni. Wiele zagadnień poruszonych w dyskusji przewijało się w utworach zaproszonych gości, m.in. zbiorze esejów Gogoli *Ufo nad Bratysławą* (2021), reportażach Szczerka czy prozach Púčka, w tym znanych polskiej publiczności – *Przez ucho igielne (Sploty)*, które ukazało się w tłumaczeniu Gogoli nakładem

Książkowych Klimatów (2017), oraz *Małe Karpaty. Włóczęga po prawdziwej i wymyślonej krainie*, przełożonych przez Andrzeja Sławomira Jagodzińskiego i opublikowanych w Wydawnictwie Czarne (2024). Rozmowa była okazją do ich pogłębienia, uzupełnienia z nowej perspektywy, uwzględniającej również aktualną sytuację geopolityczną i kulturową. Słowacja w dyskusji wielokrotnie pojawiała się jako przykład zjawisk, tradycyjnie uważanych za środkowoeuropejskie, ujmowanych w znanej formule Milana Kundery: „maksimum różnorodności na minimum przestrzeni". Owa różnorodność, wielowarstwowość czy wielowymiarowość była dyskutowana przy tym nie tylko w odniesieniu do wspólnot narodowych i kulturowych, ale również rodzinnych i jednostkowych historii.

Obydwa spotkania przyniosły szereg inspirujących uwag i spostrzeżeń, przyczyniły się też do większej rozpoznawalności literatury słowackiej w Polsce. Potwierdzeniem sukcesu tych wydarzeń była licznie zgromadzona publiczność, pytania, które się w trakcie spotkań pojawiały i wiele pozytywnych komentarzy po zakończeniu festiwalu.

Rafał Majerek

Jubilejné reflexie na pomedzí kultúr: 10. ročník festivalu *Poľské dni v Prešove*

V dňoch 13. októbra až 13. novembra 2025 sa uskutočnil jubilejný, v poradí desiaty ročník multižánrového festivalu *Poľské dni v Prešove*. Podujatie, ktoré si za dekádu svojej existencie vybudovalo status kľúčovej platformy pre slovensko-poľský kultúrny a vedecký transfer, opäť potvrdilo, že metropola Šariša je jedným z najvýznamnejších centier polonistiky a stredoeurópskych štúdií v slovenskom univerzitnom prostredí. Festival, etablovaný aj pod familiárnejším názvom *Cześć, Prešov!*, sa tak ako po všetky minulé ročníky uskutočnil pod záštitou dekanky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD., MBA, ako aj Úradu Prešovského samosprávneho kraja (reprezentovaného jeho predsedom PaedDr. Milanom Majerským, PhD.) a mesta Prešov (zastúpeného jeho primátorom Ing. Františkom Oľhom), pričom orga-

nizačne z veľkej časti prebiehal pod gesciou Inštitútu stredoeurópskych štúdií FF PU, a to najmä jeho riaditeľky prof. Mgr. Marty Vojtekovej, PhD.

Umelecká časť desiateho ročníka festivalu bola charakteristická žánrovou pestrosťou a vysokou interpretačnou kvalitou. Hudobnej dramaturgii dominoval inauguračný koncert klaviristky Małgorzaty Mokrus (okrem iného víťazky Ceny riaditeľa Poľského inštitútu v Bratislave a Medzinárodného klavírneho fóra *Bieščady bez hraníc* v Sanoku), ktorá 14. októbra v sále Parku kultúry a oddychu (PKO) Čierny orol ponúkla poslucháčom predovšetkým kompozície kľúčového predstaviteľa hudobného romantizmu Fryderyka Chopina. V tej istej koncertnej sále sa 23. októbra predstavilo publiku džezové trio *Adam Czerwiński Organic Generation*, ktoré priblížilo autorskú tvorbu jedného z najvýraznejších poľských džezových bubeníkov (Adama Czerwińského), a to za virtuóznej asistencie gitaristu Marcina Wądołowského a hráča na Hammond organe Kajetana Galasa. Chopinovský duch romantického klavíra znovu ožil 26. októbra v prešovskom Divadle Viola, kde v podaní slovenskej klaviristky Lenky Pollákovej zazneli okrem výberu z prelúdií F. Chopina aj skladby Zygmunta Noskowského a Karola Szymanowského. Dôstojnou bodkou za hudobným programom desiateho ročníka *Poľských dní* bol koncert s názvom *Hommage á Roman Berger*, ktorý 13. novembra opäť v Divadle Viola pripomenul pamiatku významného skladateľa, klaviristu, esejistu a mysliteľa Romana Bergera (1930 – 2020), rodáka z poľského Tešína. Jeho kompozície, zrkadliace poľský a slovenský hudobno-kultúrny odkaz, zazneli v interpretácii klaviristky Xénie Jarovej.

Neodmysliteľným doplnkom umeleckej aj akademickej línie festivalu boli sprievodné výstavy a filmové produkcie. Centrum nezávislej kultúry Čierny most na Masarykovej ulici v Prešove predstavilo výstavu satirických kresieb Jacka Frąckiewicza – poľského maliara, ilustrátora a grafika, absolventa Fakulty umení Univerzity Jana Długosza v Čenstochovej (vernisáž sa uskutočnila 13. októbra). Príjemným spestrením, mierne vybočujúcim zo striktne estetických, resp. akademických siločiar, bola aj výstava *Najkrajšie turistické a železničné trasy v Poľsku a na Slovensku*, ktorú 14. októbra sprístupnili vo foyeri Úradu Prešovského samosprávneho kraja na Námestí mieru v Prešove. Výstava predstavila najlepšie práce rovnomennej fotografickej súťaže, ktorú zorganizovalo Združenie pre propagáciu športu, cestovného ruchu a kultúry *Kolejarz*, Spo-

lok Slovákov v Poľsku, Múzeum športu a cestovného ruchu vo Varšave a nezávislé kultúrne centrum Stanica Žilina-Zárečie. V ten istý deň (14. októbra) sa v Mestskej galérii Caraffka na Jarkovej ulici v Prešove konala vernisáž výstavy poľsko-rakúskej výtvarníčky Lucje Radwan s názvom *Speleoart*. L. Radwan sa tu inšpirovala jaskynnými a skalnými formami, ktoré na jej veľkoformátových akryloch a olejomaľbách nadobúdajú doslova metafyzický charakter. Pre svoju inštaláciu v Caraffke autorka pripravila aj osobitné dielo venované prešovskej jaskyni Zlá diera. Z výstavných expozícií napokon nemožno opomenúť tandemový slovensko-poľský projekt *Krajiny* poľského sochára, maliara a medailéra Zdzisława Tohla a slovenského výtvarníka Jána Mariána Marhulíka, ktorého vernisáž sa uskutočnila 16. októbra v Galérii Átrium na Floriánovej ulici v Prešove.

Dianie na Prešovskej univerzite otvorila 14. októbra prednáška vedúceho diplomatickej misie Poľskej republiky v Bratislave Chargé d'affaires Piotra Samereka s názvom *Poľsko a súčasné geopolitické výzvy*, ktorá sa za hojnej účasti študentov programu stredoeurópske štúdiá uskutočnila tentoraz v aule Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove. V nasledujúcich dňoch sa s inšpiratívnymi prednáškami a workshopmi predstavili pedagógovia z Inštitútu stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty PU i Fakulty humanitných a prírodných vied PU. Prof. PhDr. Peter Káša, CSc., ponúkol 20. októbra študentom projekciu filmu režiséra Damiana Kocura *Chlieb a soľ* (2022), ako aj úvodnú prednášku o tematickom kontexte a okolnostiach vzniku tohto kinematografického diela. O dva dni neskôr (22. októbra) realizoval doc. Mgr. Marek Mitka, PhD., DiS. art., svoj prekladateľský workshop *Dva konce sveta: prekladateľské peripetie v románe Antoniho Słonimského* (A. S. bol jedným z kultúrnych patrónov Poľska pre rok 2025, pozn. autora), v rámci ktorého si pre študentov s polonistickou špecializáciou pripravil pohľad do zákulisia interpretačnej práce s prozaickým textom a výziev, ktoré prináša umelecký preklad. Celkom iný svet sa študentom otvoril 27. októbra vďaka prednáške *Najkrajšie miesta severného Poľska* geografa a profesionálneho cestovateľa Mgr. Antona Fogaša, PhD. Autor v nej zaviedol poslucháčov do pôsobivých krajinných scenérií i priestorov historických miest Gdańsk, Gdynia, Sopoty, Štetín a ďalších. Vyvrcholením akademickej línie festivalu bolo nepochybne stretnutie s poľským prozaikom a esejistom Adamom Robiń-

ským pod názvom *Kýčery. Potulky po Bieščadoch a Poloninách*, ktoré sa pod moderátorskou taktovkou Mareka Mitku uskutočnilo 5. novembra na pôde GTF PU. Autor vo vyše dvojhodinovej diskusii so študentmi a pedagógmi predstavil svoju rovnomennú knihu (v roku 2025 vyšla v slovenskom preklade Jána Púčeka vo vydavateľstve Absynt), pričom ponúkol doslova filozofický koncept stredoeurópanstva, resp. identity, ktorú utvára poľsko-slovensko-ukrajinské kultúrne pomedzie.

Filmová sekcia, realizovaná v spolupráci s festivalom *Pocity*, priniesla do prešovských kín (Cinemax Novum, Wave – centrum nezávislej kultúry a PKO Čierny orol) aktuálne poľské kinohity, ktoré reflektovali historické traumy aj súčasné spoločenské výzvy. V časovom rozpätí od 11. do 15. októbra si diváci mali možnosť pozrieť filmové snímky *Franz* (2025, rež. Agnieszka Holland), *To nie je môj film* (orig. To nie jest mój film, 2024, rež. Maria Zbąska), krátkometrážne filmy študentov Varšavskej filmovej školy, ďalej film Ľudia (orig. Ludzie, 2024, rež. Maciej Ślesicki a Filip Hillesland) a takisto poľsko-česko-slovenskú animovanú koprodukciu *Dino Diplodok* (2024, rež. Wojtek Wawszczyk), vychádzajúcu zo známeho komiksového diela Tadeusza Baranowského.

Desiaty ročník festivalu *Poľské dni v Prešove* tak aj v roku 2025 demonštroval, že slovensko-poľské vzťahy v tomto meste nie sú len otázkou geografickej blízkosti, ale predovšetkým výsledkom cieľavedomej kultúrnej diplomacie a hlbokého bádateľského záujmu. Podujatie úspešne integrovalo študentov, odbornú akademickú obec aj širokú verejnosť do spoločného diskurzu o poľskej kultúre, čím potvrdilo svoju nenahraditeľnú úlohu v slovenskom kultúrnom kalendári. Záverečné reflexie účastníkov i organizátorov sa zhodovali v tom, že festival za desať rokov dospel do podoby komplexného umeleckého a vedeckého organizmu, ktorý dokáže s nadhľadom a vtipom komunikovať aj tie najzložitejšie témy našej spoločnej stredoeurópskej histórie i prítomnosti.

Marek Mitka

Prezentácia knihy prof. Joanny Goszczyńskej

V priestoroch Slovenského inštitútu vo Varšave sa 13. novembra 2025 uskutočnila prezentácia najnovšej publikácie prof. Joanny Goszczyńskej *Kontúry slovenského modernizmu*. Do vedeckovýskumného záberu prof. Goszczyńskej patria o. i. nasledovné témy: dejiny ideí, národná a kultúrna identita v stredoeurópskom priestore, národná mytológia, mesianizmus, expresionizmus. Je autorkou viacerých monografií a desiatok odborných „slovakistických" štúdií, článkov a prekladov, pričom v najnovšej publikácii sa podrobne venuje slovenskej literárnej moderne (najmä tvorbe Margity Figuli, J. C. Hronského, Jána Hrušovského, Františka Švantnera či Gejzu Vámoša). V úvodnom rozhovore s dr. Rafałom Majerkom (literárny vedec, slovakista, dlhoročný pedagóg Inštitútu slovanskej filológie Jagelovskej univerzity v Krakove) o slovenskej literatúre a jej poľských prekladoch, pri prezentácii obsahu najnovšej publikácie, ako aj v následnej diskusii s početnými zástupcami varšavskej odbornej i laickej verejnosti odznelo množstvo zaujímavých informácií o histórii i súčasnosti slovenskej literatúry, jej najvýznamnejších tvorcoch i prekladoch do poľštiny, ale aj o výučbe slovenčiny na poľských univerzitách (autorka prezentovanej knihy bola v rokoch 2008 – 2016 riaditeľkou Inštitútu západnej a južnej slavistiky Varšavskej univerzity) či o poľsko-slovenskej spolupráci v oblasti literárnej vedy, histórie, jazykovedy a etnografie (prof. J. Goszczyńska bola vyše desaťročie predsedníčkou poľskej časti Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied pôsobiacej pri rezortoch školstva oboch krajín).

Milan Novotný

Prezentácia knihy prof. J. Goszczyńskej

Prednáška o poľsko-slovenských vzťahoch v stredoveku

V Slovenskom inštitúte vo Varšave sa 28. mája 2026 uskutočnila prednáška prof. Stanislawa Sroku pod názvom *Stredoveké zaujímavosti zo slovenských archívov*. Dekan Fakulty histórie Jagelovskej univerzity v Krakove, jeden z najvýznamnejších poľských medievalistov, ktorý veľkú časť svojej bohatej vedeckej tvorby venuje poľsko-uhorským vzťahom (väčšinou so zameraním na územie dnešného Slovenska), prednášku doplnil zaujímavou prezentáciou obsahujúcou viaceré cenné dokumenty z archívov v Bardejove, Kežmarku, Levoči a Košiciach.

Profesor Sroka pri príprave využil viaceré svoje odborné publikácie (*Dejiny Spiša do roku 1526*, *Stredoveký Bardejov a jeho vzťahy s Malopoľskom*, *Poľské dokumenty z archívov bývalého Uhorska*, *Kartuziáni v Lechnici a ich kontakty s Krakovom* a ďalšie). Prednáška, zorganizovaná v rámci dlhodobého projektu aktivít venovaných slovensko-poľskej histórii, vzbudila záujem predstaviteľov varšavskej odbornej i laickej verejnosti, o čom svedčila aj následná, vyše polhodinová diskusia.

Milan Novotný

Prednáška Stanislava A. Sroku (vľavo) v Slovenskom inštitúte vo Varšave

Prekladateľská súťaž

V sídle Slovenského inštitútu vo Varšave sa 11. júna 2026 uskutočnilo oficiálne vyhodnotenie ďalšieho ročníka literárnej prekladateľskej súťaže zo slovenského jazyka pre študentov slavistiky v Poľsku. Zaslané práce vyhodnotila odborná komisia zložená z pedagogických a vedeckých pracovníkov Inštitútu západnej a južnej slavistiky Varšavskej univerzity. Do súťaže, ktorú každoročne organizuje Slovenský inštitút vo Varšave v spolupráci s jedným z troch univerzitných stredísk slovakistiky v Poľskej republike, sa pravidelne zapájajú študenti Varšavskej univerzity, Jagelovskej univerzity v Krakove a Sliezskej univerzity v Katoviciach. Ceny pre najúspešnejších účastníkov aktuálneho ročníka prekladateľskej súťaže zabezpečili organizátori v spolupráci s Ministerstvom školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, Slovenským literárnym centrom a vydavateľstvom Modrý Peter. Hlavnou cenou je pravidelne mesačný pobyt na Letnej škole slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca v Bratislave.

Milan Novotný

Ocenení prekladateľskej súťaže v Slovenskom inštitúte vo Varšave

KONTAKTY

O AUTOROCH

dr Łukasz Adamski

– historyk i politolog, specjalista ds. Europy Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem relacji polsko-ukraińskich i polsko-rosyjskich. Dyrektor Centrum Mieroszewskiego (wcześniej zastępca dyrektora) oraz redaktor naczelny czasopisma „AREI". Były sprawozdawca Misji Obserwacyjnej OBWE na Ukrainie (2014) i analityk PISM (2006–2011). Autor i redaktor licznych publikacji naukowych oraz zbiorów źródeł dotyczących historii najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej. Regularny komentator mediów polskich i międzynarodowych. Autor monografii: *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, redaktor lub współredaktor kilku monografii – po polsku i angielsku – poświęconych dziejom relacji polsko-ukraińsko-rosyjskich. W 2022 r. opublikował dwa tomy źródeł o stosunkach polsko-sowieckich w okresie II wojny światowej, a w 2019 r. – dwa tomy źródeł (wraz z Grzegorzem Hryciukiem) o walce polskiego podziemia z Sowietami na Wołyniu i w Galicji Wschodniej.

e-mail: adamski@mieroszewski.pl

dr Mateusz Gniazdowski

– politolog i historyk, adiunkt w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, ambasador RP w Republice Czeskiej, kierujący placówką w Pradze w latach 2022-2024. Ukończył studia magisterskie w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (2000) i studium doktoranckie w Instytucie Nauk Politycznych Słowackiej Akademii Nauk, zakończone obroną pracy doktorskiej na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie (2010). W latach 2004–2010 pracował jako analityk w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych, następnie w Ośrodku Studiów Wschodnich im. Marka Karpia (2016-2022 – zastępca dyrektora). W latach 2013–2022 był przewodniczącym Rady Programowej Forum Polsko-Czeskiego przy Ministrze Spraw Zagranicznych. W 2014 r. został mianowany przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego członkiem Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych. W swojej

działalności naukowej zajmuje się głównie historią stosunków polsko-czeskich i polsko-słowackich w XX w.
e-mail: m.gniazdowski@uw.edu.pl

Prof. dr hab. Joanna Goszczyńska

– slawistka, bohemistka, słowacystka, specjalizująca się w literaturach i kulturach zachodniosłowiańskich. Profesorka nauk humanistycznych, tłumaczka i autorka licznych prac naukowych. W latach 2008–2016 dyrektor Instytutu Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego. Aktualnie jest pracownikem Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. Do września 2025 byla przez lata przewodnicząca sekcji polskiej Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych i redaktor polskiej edycji rocznika Kontakty. Jej zainteresowania badawcze: koncentrują się wokół czeskiej i słowackiej literatury XIX i XX wieku, głównie wokół problematyki mitów narodowych, tożsamości narodowej, mesjanizmu i ekspresjonizmu.
e-mail: jogoszcz@gmail.com

Prof. dr hab. Ryszard Grzesik

– polski historyk, mediewista, profesor nauk humanistycznych, profesor zwyczajny Instytutu Slawistyki PAN, członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Komisji Bałkanistycznej przy Oddziale PAN w Poznaniu, Komisji Slawistycznej przy Oddziale PAN w Poznaniu, Spišskiego dejepisnego spolku, Medieval Chronicle Society, Komisji Wczesnych Dziejów Słowian przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów i Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego; odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (2014). Specjalizuje się w historii średniowiecznej Słowiańszczyzny i Węgier ze szczególnym uwzględnieniem kronik węgierskich. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się również wokół historii Europy Środkowej w średniowieczu, związków polsko-węgierskich i źródłoznawstwa (zwłaszcza kronik średniowiecznych z regionu).
e-mail: ryszard.grzesik@ispan.edu.pl

Prof. Martin Homza, Dr.

- narodil sa 1. januára 1967. Je vedúcim Katedry slovenských dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (Slovensko). Študoval v Bratislave, Krakove, Viedni a Budapešti. V roku 2007/2008 strávil rok na Univerzite Georga Augusta v Göttingene. Zaoberá sa slovanskými dejinami a dejinami strednej Európy do konca 13. storočia, problematikou stredovekej hagiografie, cyrilometodským dedičstvom. M. Homza je autorom ôsmich monografií, za ktoré získal niekoľko medzinárodných i slovenských ocenení (Cena Henrycha Wereszyckého a Andrzeja Felczaka UJ Kraków, Cena Egona Erwina Kischa a Cena Literárneho fondu). Poľský prezident ho vyznamenal Rytierskym rádom za zásluhy. Od roku 2021 je rytierom Rádu svätého Juraja.
e-mail: martin.homza@uniba.sk

dr Grzegorz Jasiński

– polski historyk, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Nauk Humanistycznych w Instytucie Zarządzania Wojskowej Akademii Technicznej W latach 2009–2016 kierował pracami Wojskowego Biura Badań Historycznych. W tym czasie redaktor naczelny kwartalnika naukowego „Przegląd Historyczno-Wojskowy" oraz rocznika „Kronika Wojska Polskiego". Od 2016 r. adiunkt badawczo-dydaktyczny w Instytucie Organizacji i Zarządzania w Wojskowej Akademii Technicznej. W latach 2009–2013 członek Komisji Historycznej do spraw Opracowania Dokumentacji na temat Śmierci Gen. Władysława Sikorskiego powołanej zarządzeniem Nr 65 Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2009 r. Współpracował z ośrodkami archiwalnymi w Polsce oraz Federacji Rosyjskiej, w Ukrainie, w Wielkiej Brytanii oraz w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Organizator i współorganizator kilku konferencji krajowych i międzynarodowych. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji naukowych w obszarze nauk humanistycznych i nauk społecznych oraz kilkuset tekstów popularnonaukowych.
e-mail: grzegorz.jasinski@wat.edu.pl

Prof. PhDr. Peter Káša, CSc.

– je profesorom na Katedre stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Je garantom programu *Stredoeurópske štúdiá*, ktorý je

orientovaný na kultúrny priestor strednej Európy (najmä krajín V4 a Ukrajiny). Tento program je prioritne zameraný na poľský jazyk a kultúru pre slovenských študentov a slovenský jazyk a kultúru pre zahraničných študentov. Prednáša komparatívne dejiny kultúr a literatúr krajín strednej Európy, stredoeurópsky film a divadlo. Jeho vedecký záujem zahŕňa literárnu komparatistiku v stredoeurópskom kultúrnom kontexte, o čom svedčia jeho monografie a učebnice, napríklad *Medzi estetikou a ideológiou* (2001), *Medzi textami a kultúrami* (2011), *Od romantizmu k realizmu* (2013), *Prieniky a súvislosti literatúr v strednej Európe* (2024). Publikuje štúdie a články najmä v Poľsku, Českej republike a Maďarsku.
e-mail: peter.kasa@unipo.sk

Prof. PhDr. Dagmar Kročanová, PhD.

– po ukončení vysokoškolského štúdia nastúpila na Katedru slovenskej literatúry a literárnej vedy FiF UK na študijný pobyt a v roku 1991 na interné doktorandské štúdium. Absolvovala štipendijné pobyty v USA a vo Veľkej Británii. Od roku 1994 pôsobila na katedre ako odborná asistentka, v roku 1997 tu obhájila dizertačnú prácu *Gejza Vámoš – a počujete tajného reformátora...* V roku 2009 bola menovaná za docentku (habilitačná práca *Nerozrezaná dráma. O slovenskej dráme a divadle v rokoch 1945-49*). V rokoch 2001–2004 bola vedúcou katedry, opäť je ňou od roku 2012. V roku 2023 bola menovaná za profesorku. Špecializuje sa na prózu a drámu prvej polovice 20. storočia, príležitostne prekladá z angličtiny. Na katedre vedie kurzy z dejín slovenskej literatúry prvej polovice 20. storočia a teórie drámy. Je hlavnou zodpovednou osobou programu Stredoeurópske štúdiá, v ktorom takisto vyučuje.
e-mail: dagmar.krocanova@uniba.sk

dr Rafał Majerek

– slawista i słowacysta, doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej UJ; badacz literatury i kultury słowackiej, m.in. zagadnień słowackiej tożsamości narodowej i kulturowej, prozy słowackiej po 1989 roku, współczesnego dramatu słowackiego; autor monografii *Pamięć – mit – tożsamość. Słowackie procesy autoidentyfikacyjne w okresie odrodzenia narodowego* (Kraków 2011) i licznych artykułów

publikowanych w Polsce i Słowacji; sekretarz polskiej sekcji Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych, członek Polsko-Słowackiej Komisji Historyków i Komisji Słowianoznawstwa PAN O/Kraków.
e-mail: rafal.majerek@uj.edu.pl

Doc. Mgr. Marek Mitka, PhD., DiS.art.

– pôsobí ako docent na Inštitúte stredoeurópskych štúdií FF PU v Prešove. Výskumne sa zaoberá teóriou umeleckého textu, semiopoetikou, literárnou komparatistikou a translatológiou. Didakticky sa špecializuje na stredoeurópske literatúry a kultúry 20. a 21. storočia, dejiny svetovej literatúry, umelecký a odborný preklad z poľského jazyka a mediálny priestor strednej Európy. Je autorom literárnovedných monografií *Fragmentárnosť a tragično v slovanskej próze po roku 1989* (2013), *Sub rosa dictum a iné texty* (2015), *Stredoeurópska próza moderny: poetologický a personálny koncept* (2017), *Poetika textu a metadiskurzívnosť v stredoeurópskych literatúrach troch storočí* (2020) a *Experimentálny modus operandi v (po)postmoderných literatúrach strednej Európy – Prolegomena* (2025). Autorsky, resp. spoluautorsky sa podpísal pod viaceré vysokoškolské učebnice, antológie a slovníky. Editoval tiež konferenčné zborníky a pôsobí ako člen v redakčných radách domácich a zahraničných časopisov. Ako prekladateľ sa orientuje predovšetkým na súčasnú poľskú poéziu a prózu (A. Stasiuk, E. Tkaczyszyn-Dycki, J. Kornhauser, A. Newiadomski, F. Nastulczyk, W. Widłak, T. Samojlik a i.).
e-mail: marek.mitka@unipo.sk

Milan Novotný

– je riaditeľom Slovenského inštitútu vo Varšave. Vyštudoval žurnalistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Počas štúdia v časoch socializmu sa angažoval v nezávislom študentskom hnutí a v novembri 1989 bol členom štrajkového výboru. V súčasnosti je pacovníkom Ministerstva zahraničných vecí SR a v druhom funkčnom období pôsobí vo Varšave ako riaditeľ Slovenského inštitútu.
e-mail: Milan.Novotny@mzv.sk

Prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc.

– polonistka, jazykovedkyňa, prekladateľka, emeritná profesorka Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Dlhoročná predsedníčka slovenskej sekcie medzivládnej Slovensko-poľskej komisie humanitných vied pri MŠVVaŠ SR a šéfredaktorka slovenskej edície časopisu „Kontakty". Vedecký výskum: porovnávacia lexikológia, slovotvorba a translatológia.
e-mail: mpancikova159@gmail.com

Prof. dr hab. Artur Patek

– pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Katedry Historii Najnowszej; zainteresowania naukowe: historia powszechna XX w.; Palestyna w okresie mandatu brytyjskiego; Polacy w Ziemi Świętej; pogranicze spiskie w XX w.; ważniejsze publikacje: *Wielka Brytania wobec Izraela w okresie pierwszej wojny arabsko-izraelskiej, maj 1948 – styczeń 1949* (2002); *Jews on Route to Palestine 1934–1944. Sketches from the History of Aliyah Bet – Clandestine Jewish Immigration* (2012); współautor: *Historia Scepusii*, Vol. II, ed. M. Homza i S.A. Sroka, Bratislava – Kraków 2016 (wyd. polskie 2022).
e-mail: artur.patek@uj.edu.pl

dr hab. Teresa Smolińska, em. prof. UO

– kulturoznawca, folklorystka, śląskoznawca, literaturoznawca; emeryt. pracownik Katedry Nauk o Kulturze i Religii Uniwersytetu Opolskiego, członek honorowy Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, członek Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych. Zainteresowania naukowe: tradycyjna i współczesna kultura, kultura regionalna, folklor polski i słowiański, historia folklorystyki, pogranicza etniczne, religijność i pobożność ludowa.
e-mail: teresasmolinska@o2.pl

Prof. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.

– historik, vysokoškolský pedagóg, profesor slovenských dejín pôsobiaci na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Prednáša svetové dejiny 19. – 20. storočia, dejiny Ruska – Sovietskeho zväzu v 20. storočí, migračné procesy a etnicitu Slovenska v 20. storočí. Vedecko-

výskumne sa venuje migrácii na Slovensku a v stredno-východnej Európe v 20. storočí, rusínskej a židovskej problematike, otázkam pôsobenia Ukrajinskej povstaleckej armády v Československu (1945 – 1947), ukrajinsko-československým vzťahom. Je autorom a spoluautorom niekoľkých monografií, vyšše dvesto vedeckých a odborných štúdií a článkov, editorom a spolueditorom dvoch desiatkov vedeckých zborníkov. Je predsedom Slovensko-ukrajinskej komisie historikov pri Slovenskom národnom komitéte historikov a členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV.
e-mail: michal.smigel@umb.sk

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

– je historik a univerzitný profesor pôsobiaci na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzite v Prešove, kde vedie Katedru novovekých a najnovších slovenských dejín. Odborne sa tameriava na národnostnú a konfesionálnu problematiku v dejinách Slovenska, Podkarpatskej Rusi a stredoeurópskeho priestoru. Je členom vedeckých rád, spolkov a redakčných rád v historických časopisoch na Slovensku, v Nemecku, v Poľsku, na Ukrajine a v Česku. Je autorom viacerých monografií o dejinách Rusínov a Podkarpatskej Rusi ako napríklad *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946* (2005) či *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou* 1919-1939 (2023).
e-mail: peter.kasa@unipo.sk

dr hab. Adam Świątek, prof. UJ

– historyk, absolwent historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracuje jako adiunkt w Pracowni Historii Powszechnej Nowoczesnej Instytutu Historii UJ, Zainteresowania naukowe: kształtowanie tożsamości narodowych w XIX wieku, relacje między narodami słowiańskimi, biografistyka i historia Galicji ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polsko-ukraińskich. Wybrane publikacje: *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji* (Księgarnia Akademicka, Kraków 2014), *Rusin z polską duszą. Platon Kostecki (1832-1908)* (Księgarnia Akademicka, Kraków 2023).
e-mail: adam.swiatek@uj.edu.pl

Mgr. Miriam Viršinská, PhD.,

– v rokoch 1999 – 2004 študovala odbor história a slovenský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. V rokoch 2004 – 2007 absolvovala interné doktorandské štúdium na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. V rokoch 2007 – 2014 pracovala ako vedecká pracovníčka Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Bratislave. Absolvovala viacero zahraničných pobytov (Budapešť, Viedeň, Krakov). Odborne sa zaoberá slovenskými dejinami 19. storočia, s dôrazom na dejiny evanjelickej cirkvi a. v., cirkevnopolitickú problematiku, národnoemancipačné zápasy v Uhorsku a v habsburskej monarchii v 19. storočí, slovensko-poľské vzťahy v dlhom 19. storočí. Aktuálne pôsobí na Katedre histórie a didaktiky dejepisu, Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde prednáša všeobecné a slovenské novoveké dejiny. Je autorkou viacerých monografií a štúdií: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia* (Martin 2011), *Na ceste k literárnej vzájomnosti. Poľsko-slovenský dialóg* (spoluautorka T. Ivantyšynová, Bratislava 2013).
e-mail: virsinska@fedu.uniba.sk

Prof. Mgr. Marta Vojteková, PhD.

– polonistka a slovakistka, profesorka na Inštitúte stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Vedeckovýskumná činnosť: komparatívny výskum súčasného poľského a slovenského jazyka s využitím národných korpusov (morfológia, syntax, slovotvorba, lexikológia, prekladová lexikografia, lingvistická a anatomická terminológia a terminografia), odborný preklad (poľský/slovenský jazyk). Vybrané publikácie: vedecké monografie Predložky v spisovnej slovenčine poľštine (2008), Slovenské a poľské adjektívum z aspektu slovotvornej motivovanosti (2016), Nové kompozitá s iniciálovými bázoidmi cudzieho pôvodu v poľštine (2021), Koncepčné otázky poľsko-slovenského lexikografického projektu (2025).
e-mail: marta.vojteková@unipo.sk

KONTAKTY XXIII

Ukrajinský vektor v dejinách slovensko-poľských kontaktov
Wektor ukraiński w historii kontaktów polsko-słowackich

Editori:
prof. PhDr. Peter Káša, CSc.
prof. Mgr. Marta Vojteková, PhD.
dr Mateusz Gniazdowski
dr Aleksandra Hudymač

Obálka:
Tereza Fedora Homzová

Sadzba:
Marek SEDLÁK

Rozsah:
230 strán

Vydanie:
Prvé

Náklad:
150 ks

Vydavateľ:
Prešovská univerzita v Prešove
vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity

ISBN 978-80-555-3765-8
EAN 9788055537658